DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ORHAN ÇEKİÇ

İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E I

1918

arayış

Mondros'tan İstanbul'a

KAYNAK YAYINLARI

2. Basım

ORHAN ÇEKİÇ

İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E I

1918 arayış

Mondros'tan İstanbul'a

Kaynak Yayınları No: 870
Yayıncı Sertifika No: 42150
ISBN: 978-605-80708-9-9

1. Basım: Kasım 2016
2. Basım: Temmuz 2019

Genel Yayın Yönetmeni
Tunca Arslan

Editör
Arif Bingöl

Redaktör
Gökçe Şenoğlu

Sayfa Tasarım
Çağlar Yalçın

Kapak Tasarım
Bora Gürsoy

Baskı ve Cilt
Murat Yalçınkaya - Assum Basım ve Mücellit
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi B/Blok 315 Zeytinburnu/İst.
Tel: 0212 613 00 01
Sertifika No: 42010

© Bu kitabın yayın hakları Görev Kitap ve Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi'nindir.
Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

KAYNAK YAYINLARI
GÖREV KİTAP VE YAYINCILIK TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Kuloğlu Mah. Gazeteci Erol Dernek Sok. Erman Han No:5 /10 34433 Beyoğlu/İst.
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

ORHAN ÇEKİÇ, 1943 yılında İskenderun'da doğdu. İlk ve ortaokulu İskenderun'da, liseyi Burdur'da bitirdi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdare ve Siyaset Bölümü'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora yaptı.

İş hayatına Japonya Büyükelçiliği'nde Kültür Ataşe Yardımcısı olarak başladı. Daha sonra özel teşebbüse geçerek IBM ve ITT gibi uluslararası şirketlerde üst düzey yönetici olarak çalıştı. *Sabah, Milliyet, Akşam* gibi gazetelerde ve Doğan Medya Grubu gibi kuruluşlarda yöneticilik yaptı.

Fiilen üstlendiği görev ne olursa olsun, 40 yıldan bu yana Cumhuriyet tarihimize ilişkin araştırmalarını aralıksız sürdürdü. Konferanslarda, hazırlayıp sunduğu TV programlarında yakın tarihimizi, Kurtuluş Savaşı'mızı, Atatürk'ü ve devrimlerini anlattı, anlatmaya devam ediyor.

Yakınçağ tarihimiz üzerine çok sayıda makalesi yayımlandı. "Son Üç Yüz Gün", "Büyük Taarruz", "Cumhuriyete Giden Uzun İnce Yol" gibi dizileri yayıma hazırladı. "Uluslararası Terörizm ve Ermeni Terörü" adlı yapıtıyla 1983 Şevket Bilgin Ödülü'nü kazandı. *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türk Kurtuluş Savaşı Belgeseli* adlı kitabı, Maltepe Üniversitesi'nde ders kitabı olarak okutuluyor.

Yayımlanmış kitapları şunlardır:

Prangalı Özlem (Şiirler), *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türk Kurtuluş Savaşı Belgeseli, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Samsun'dan Erzurum'a, Sivas'tan Ankara'ya, 1938/Son Yıl.*

ORHAN ÇEKİÇ

İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E I

1918

arayış

Mondros'tan İstanbul'a

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 17

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ 19

GİRİŞ 21

BİRİNCİ BÖLÜM
DÖNÜM NOKTASI

SAVAŞIN SONUNA DOĞRU... 29
1917 Yılı Cephe Durumları ve Önemli Olaylar 29
Batı Cephesi 29
Doğu Cephesi 30
İtalya Cephesi 30
Kanal Cephesi 30
Irak Cephesi 31
Kafkas Cephesi 31
Rusya'da Bolşevik İhtilali 31
Rusya'da Fikir Akımları 32
Köylü Meselesi 33
İşçi Meselesi 34
ABD'nin Savaşa Katılması (2 Nisan 1917) 36
Ortadoğu'nun Paylaşılması: Sykes-Picot Antlaşması (16 Mayıs 1916) 37
St. Jean de Maurienne Antlaşması ve Anadolu'nun Paylaşılması (21 Nisan 1917) 39
Paylaşımın Yarattığı Sorunlar 40
Yunanistan'ın Savaşa Katılması (26 Haziran 1917) 44

İKİNCİ BÖLÜM
ÇÖLDE İHANET

YILDIRIM ORDULARI GRUBU VE MUSTAFA KEMAL PAŞA
FİLİSTİN CEPHESİ'NDE 51

Mustafa Kemal Paşa 2. Ordu Komutanı 52
Mustafa Kemal İstanbul'a Çağırılıyor 53
Ruslara Karşı İlk Zafer 55
Mustafa Kemal Diyarbakır Yollarında 57
Haydarpaşa'dan Pozantı'ya 57
Çapakçur Savaşı'na Doğru 60
Yolda Kurulan Harp Divanı 61
Siirt Cephesi'nde 63
Mustafa Kemal Paşa'dan Savunma İsteniyor 69
Tümen Komutanı Taarruza Karşı Çıkıyor 73
Çapakçur Muharebeleri 74
Mustafa Kemal Paşa 7. Ordu Komutanı ve Genel Durum 77
Mustafa Kemal Paşa, Falkenhayn ile Çatışıyor 79
Mustafa Kemal Paşa'nın Ünlü Uyarı Raporu (20 Eylül 1917) 83
Mustafa Kemal Paşa İstifa Edip İstanbul'a Dönüyor 89
Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dayken Gazze ve
Kudüs Dahil Filistin Elden Gidiyor 89
Mareşal Falkenhayn Görevden Alınıyor Ama Artık Çok Geç 92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ACI GERÇEKLE YÜZLEŞME

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE VELİAHT VAHDETTİN
ALMAN KARARGÂHINDA 99

İmparator Wilhelm ve Komutanlarla Tanışma 103
Hindenburg ve Ludendorf ile Genel Durumu Tartışma 104
Almanlar Üzerinde Soğuk Duş 106
Batı Cephesi'ni Ziyaret 110
Mustafa Kemal Paşa Alsas Valisi'ni Tersliyor:
"Buraya Ermeni Meselesi'ni Konuşmaya Gelmedik!" 112
İstanbul'a Dönüş 113
Karlsbad'a Gidiş 115
Vahdettin'in Tahta Çıkması (4 Temmuz 1918) 115
Mustafa Kemal Paşa Yeni Padişah Vahdettin'le
Görüşüyor (5 Ağustos 1918) 116
Sultan Vahdettin Tekrar Mustafa Kemal Paşa ile 118
Karşı Karşıya (9 Ağustos 1918) 118
Mustafa Kemal Paşa'nın İkinci Kez

7. Ordu Komutanlığı'na Tayini 119
Filistin ve Suriye Vuruşmaları 121
Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Orduları Grubu Komutanı 130

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUN BAŞI

MONDROS'A GİDEN YOL... 147
Başkan Wilson'un 14 Noktası (8 Ocak 1918) 147
Brest-Litovsk Barış Antlaşması ve Rusya'nın Savaştan Çekilmesi (3 Mart 1918) 149
Romanya da Savaştan Çekiliyor (7 Mayıs 1918) 150
Bulgaristan'ın Savaştan Çekilmesi (29 Eylül 1918) 151
Osmanlı Devleti'nin Savaştan Çekilmesi (30 Ekim 1918) 151
Avusturya-Macaristan'ın Savaştan Çekilmesi (3 Kasım 1918) 153
Almanya da Ateşkes'i Kabul Ediyor (11 Kasım 1918) 153

BEŞİNCİ BÖLÜM
SAVAŞIN SONU

BARIŞ ANTLAŞMALARI 159
Paris Barış Konferansı 159
Önce Almanya ile Barış: Versailles (28 Haziran 1919) 160
Avusturya ile Barış: Saint Germain (10 Eylül 1919) 161
Bulgaristan ile Barış Antlaşması: Neuilly (27 Kasım 1919) 163
Macaristan ile Barış: Trianon (4 Haziran 1920) 163

ALTINCI BÖLÜM
İLK KIPIRDANIŞLAR

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI: UYGULAMAYA TEPKİLER... 169
Ateşkes'in İmza Edildiği Ordulara Bildiriliyor 169
Mustafa Kemal Paşa Ateşkes'in Bazı Maddelerine İtiraz Ediyor 171
Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile Karşılıklı Sert Mesajlar 172
Mustafa Kemal Paşa Diretiyor 177
Yıldırım Orduları Grubu Lağvediliyor 180

YEDİNCİ BÖLÜM
SARAY'DA PANİK

İSTANBUL KARMAKARIŞIK 191
Talat Paşa Kabinesi Beklendiği Gibi İstifa Ediyor 191
İzzet Paşa Kabinesi (14 Ekim 1918) 192
Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırı Olmak İstiyor 194
Mustafa Kemal Paşa Neden Kabineye Alınmıyor? 195

Mondros Ateşkes Antlaşması İmzalanıyor (30 Ekim 1918) 196
Sultan Vahdettin'in İnce Hesapları 196
Enver, Talat ve Cemal Paşalar Ülkeden Kaçıyor 199
İzzet Paşa Kabinesi
İstifa Ediyor (8 Kasım 1918) 200
Tevfik Paşa Kabinesi Kuruluyor (11 Kasım 1918) 200
Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a Geliyor (13 Kasım 1918) 202

SEKİZİNCİ BÖLÜM
İNGİLİZ İPİ

SULTAN VAHDETTİN'İN OLAYLARA BAKIŞI 213
Sultan Vahdettin Olayları Nasıl Değerlendiriyordu? 213
Sultan Vahdettin Nerede Yanılıyordu? 218
Vahdettin Mustafa Kemal'i Dinlese Tarih Farklı Yazılırdı 222

DOKUZUNCU BÖLÜM
AGAMEMNUN ZIRHLISI'NDA

MONDROS NASIL İMZALANDI? 233
Esir İngiliz Generali Townshend Arabuluculuk Yapmak İstiyor 233
Rauf Orbay Başdelege 235
Agamemnun Zırhlısı'nda Görüşmeler Başlıyor (27 Ekim 1918) 236
Müzakereler İlk Günden Tıkanıyor 238
Nihayet 30 Ekim İtibariyle Antlaşma İmzalanıyor 238
Osmanlı Heyeti İstanbul'da (1 Kasım 1918) 240
Rauf Bey Vahdettin'in Huzurunda 240
Rauf Bey Damat Ferit Paşa'yı Eleştiriyor 241
Vahdettin: "Millet Koyun Sürüsü, Çobanı da Benim" 242
Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Hükümleri 242

ONUNCU BÖLÜM
SİYASETE İLK ADIM

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SİYASAL GİRİŞİMLERİ 249
Tevfik Paşa'nın Güvenoyu Almaması İçin Çabalıyor, Sonuç Alamıyor 249
Cuma Selamlığı'nda Mustafa Kemal-Vahdettin Görüşmesi (15 Kasım 1918) 253
Mustafa Kemal Paşa Tekrar Cuma Selamlığı'nda (22 Kasım 1918) 253
Mustafa Kemal Paşa Yeniden Cuma Selamlığında (29 Kasım 1918) 254
Meclisi Mebusan'ın Durumu 254

Sultan Vahdettin Meclis'i Kapatıyor 255
Hükümetin Siyasal Tutumu 257

TABLOLAR

SURİYE VE IRAK CEPHESİ'NDE YILDIRIM ORDULAR GRUBU SUBAY KADROSU (TEMMUZ-EYLÜL 1917) 263

SURİYE VE FİLİSTİN CEPHESİ'NDE EKİM-ARALIK 1917 DURUMU 265

SURİYE VE BATI ARABİSTAN GENEL KOMUTANLIĞI (EKİM 1917-EYLÜL 1918) 269

17. YILDIRIM ORDULAR GRUBU 271

NABLUS MEYDAN MUHAREBESİ (19-21 EYLÜL 1918) VE HALEP BÖLGESİNE KADAR YAPILAN ÇEKİLME HAREKÂTI (22 EYLÜL-25 EKİM 1918) 274

MÜTAREKE DEVRESİNDE SURİYE CEPHESİ (29 EKİM-15 KASIM 1918) 277

KAYNAKÇA 279

Canım kızım
Çağrı Çekiç'e

ÖNSÖZ

Mondros Ateşkes Antlaşması; Ege Denizi'nin Limni Adası'nda, Mondros Limanı'na demir atmış olan Agamemnun Zırhlısı'nda; Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı (savaş bakanı) Rauf Orbay ile İtilaf Devletleri adına İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe tarafından 30 Ekim 1918 tarihinde imzalandı.

Birinci Dünya Savaşı sona ermişti.

Bu Antlaşma aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de sonu oldu.

Antlaşma imzalanırken Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak artık Adana'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul hükümetini ve Başkomutanlık makamını uyarmaya çalışmış, Antlaşma'nın içerdiği bazı hükümlere şiddetle karşı çıkmış ama itirazlarını kimseye dinletememişti. Oysa kısa bir süre sonra tüm uyarılarında ne kadar haklı olduğu görülecek ama bunun hiçbir yararı olmayacaktı; ülke baştan aşağı işgal edilecekti.

Dolayısıyla Mondros Ateşkes Antlaşması Osmanlı tarihinde bir dönüm noktasıdır ve imzalandığı zamanki koşullar yeterince aydınlığa kavuşmamıştır. Günümüzde sürdürülen pek çok tartışmanın kaynağı bu eksik bilgidir.

Bu kitap, Mondros sürecini Osmanlı ve İngiliz arşiv belgeleri ışığında yorumlayarak Cumhuriyet'i kuran kadroların laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurarken hangi süreçlerden geçtiklerini gerçekçi bir yaklaşımla gözler önüne sermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Yazarının en büyük gururu, kitabın bu amacına ulaşabilmesi olacaktır.

Orhan Çekiç
Caddebostan-İstanbul
10 Nisan 2007

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Mondros Ateşkes Antlaşması; Ege Denizi'nin Limni Adası'nda, Mondros Limanı'na demir atmış olan Agamemnun Zırhlısı'nda; Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Orbay ile İtilaf Devletleri adına İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe tarafından 30 Ekim 1918 tarihinde imzalandı. Antlaşma'ya göre Osmanlı Devleti silah bırakıyor ve teslim oluyordu.

Bu teslimiyette, Filistin Cephesi'nin çöküşünün ağırlıklı rol oynadığı genel kabul görmüş bir vakıadır. Ancak özellikle son yıllarda Atatürk'e saldırmayı günlük ödev haline getirmiş kimi çevreler ve bu çevrelerin medyadaki uzantısı kalemler, çöken Filistin Cephesi'nin komutanının Mustafa Kemal Paşa olduğunu ifade ederek, o halde Osmanlı Devleti'nin çökmesinden de kendisinin sorumlu tutulması gerektiğini sıkça dile getirmeye başlamışlardır. Bu iddia tümüyle yalandır ve bu 3. baskıda bu konuya net bir açıklık getirilmiştir. Zira Filistin Cephesi'nde bir hezimet yaşanırken Mustafa Kemal Paşa Filistin'de değil İstanbul'da, Pera Palas'tadır.

Mustafa Kemal Paşa, kitapta ayrıntılı olarak okuyacağınız gibi, gördüğü eksiklikler ve yanlışlıklar düzeltilmediği için Filistin Cephesi'nde henüz hiçbir savaş başlamadan önce 7. Ordu Komutanlığı görevinden istifa edip İstanbul'a gelmiştir. Halep'ten ayrılış tarihi 11 Ekim 1917, İstanbul'a varışı ise 15 Ekim 1917'dir. Bu tarihlerde Filistin Cephesi'nde henüz savaş yoktur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sultan Vahdettin tarafından yeniden bu cepheye gönderilmesi ise 28 Ağustos 1918 tarihindedir; yani artık her şey olup bittikten sonra... O gün Nablus'a gelmiş, derhal elde ne güç

kalmışsa onu bir disipline sokmuştur. Bu cepheye gelişinden 20 gün kadar sonra yani 19 Eylül'de başlayan İngiliz genel taarruzu karşısında bir tek o ordusunu kurtarabilmiş, vuruşa vuruşa bugünkü Suriye sınırımıza gelip konuşlanmıştır. Bu sınırdan bir tek düşman askerinin Anadolu'ya girmesine de izin vermemiştir.

Çöküşten sorumlu tutulmak istenen Mustafa Kemal Paşa, işte böyle bir şahsiyettir.

Bu gerçeği saptırmak için yırtınanlar acaba nasıl bir kişiliğe sahiptir?

Bu kitap 2007 yılında yayımlandığında, arka arkaya iki baskısı kısa süre içinde tükenmişti. Kitapta, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın öncesinde ve sonrasında gelişen olayları ve sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin nasıl çöktüğünü, Osmanlı ve İngiliz arşiv belgelerine dayanarak okura sunmaya çalışmıştım.

Böylece Filistin Cephesi'nde savaşlar başlamadan yani Gazze, Kudüs, kısacası Filistin tümüyle elimizden çıkmadan çok önce Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden istifa edip İstanbul'a gelerek, Pera Palas oteline yerleştiği ve savaşları buradan izlediği belgeleriyle gözler önüne serilmiştir.

Bu yeni baskıdaki ilaveler elbette sadece Filistin cephesiyle sınırlı değildir. Okur kitabı bitirdiği zaman, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı anlamındaki Sevr'e giden bu en kritik döneme ilişkin tüm tarihsel ve gerçek bilgilere sahip olacaktır. Çağdaş, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olduğu için hem o gün hemde bugün Atatürk'e karşı kin ve nefreti hiç eksilmeyen yobaz kesimin beslediği kimi magazin tarihçilerinin tamamen yalan ve nefrete dayanan anlatımlarının ne kadar gerçekdışı olduğunu hayretle ve ibretle görüp anlayacaktır.

Orhan ÇEKİÇ
Kordonboyu, Kartal-İstanbul
24 Ekim 2014

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, aralarında Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu Merkezi Devletler'in yenilgisiyle sona ermiş, böylece bu savaşta kader birliği ettiğimiz ülkeler olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve Bulgaristan'la birlikte Osmanlı Devleti de büyük kayıplara uğramıştı.

Kazanan cepheyi oluşturan Müttefik Devletler arasındaysa İngiltere, Fransa, Çarlık Rusya'sı, İtalya, Romanya, Yunanistan, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya bulunmaktadır. Bu savaşın kazananları dünya haritasını yeniden çizmek üzere kısa bir süre sonra her bir kaybedenle tek tek barış masalarına oturmaya başlamışlardır. Her bir kaybeden, önüne konan koşulları olduğu gibi kabul ederek boyun eğmiş, kaderine rıza göstermiş; baş eğmeyen ise bir tek Türkler olmuştur. Müttefikler, yüzlerce yıldan beri bekledikleri fırsat ellerine nihayet geçtiği için Osmanlı Devleti'ni barış görüşmelerinde özellikle en sona bırakmışlardır.

Örneğin Bulgaristan 29 Eylül 1918'de ateşkesi imzalamış, 27 Kasım 1919'da da –yani ateşkesden 14 ay sonra– Neuilly'de barışı imzalamıştı. Avusturya 3 Kasım 1918'de ateşkes yapmış, 10 Eylül 1919'da Saint Germain-en-Laye'de de barışa kavuşmuştu. Almanya ile 11 Kasım 1918'de Rethondes'te ateşkes yapan Müttefikler, 28 Haziren 1919'da Versailles'da (Versay) barışı imzalamışlardı. Yani ateşkesden 7,5 ay sonra. İmza töreni için kasten Versay Sarayı'nın Aynalı Salonu'nu seçmişlerdi. Çünkü Almanya 1871'de Fransa'yı yenerek yine bu salonda barış koşullarını Fransa'ya dikte ettiriyor ve Alman Birliği kuruluyordu. Şimdi de Fransa Almanya'dan bunun öcünü alıyordu.

Osmanlı Devleti ise 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamış ve Osmanlı delegasyonu 10 Ağustos 1920 tarihinde yani ateşkesten 22 ay gibi uzun bir süre sonra önüne konulabilen Sevr Antlaşması'nı imzalamıştı. Ne var ki bu antlaşma hiçbir zaman yetkili Osmanlı makamları tarafından onaylanmamıştır. Onaylanmamıştır çünkü yetkili kurul olan Meclisi Mebusan kapalıdır. Bu yüzden Padişah Vahdettin'in talebiyle 26 Mayıs 1919 ve 22 Temmuz 1920 tarihlerinde iki kez Saltanat Şûrası toplanmıştır. İlk toplantıda ülkenin geleceği için bağımsızlığı savunanlar ile İngiliz mandasını tercih edenler ve buna karşılık Amerikan mandasının daha uygun olacağını ileri sürenler görüşlerini açıklamışlar ama hiçbir somut karara ulaşılamadan toplantı sona ermiştir.

İkinci Saltanat Şûrası ise Sevr Antlaşması'nın onaylanıp onaylanmaması gerektiğine karar verecek olması açısından çok daha önemlidir. Toplantı Padişah Vahdettin'in huzurunda ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında açılır ve oybirliğiyle Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına karar verilir. Zabıtlara oybirliği olarak geçer ama aslında bir tek kişi, Topçu Ferik (Korgeneral) Rıza Paşa aleyhte oy kullanmıştır. O karışıklık içinde onun da oyu kabul olarak işlem görmüş, böylece Paris'te bulunan Osmanlı delegasyonuna Sevr'i imzalama yetkisi verilmiştir.

Ancak Saltanat Şûrası bir anayasal kurum değildir. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti'nin imzaladığı Sevr Antlaşması, anayasaya göre mutlaka Meclis'in de onaylaması gereken bir belgeyken Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde kenetlenen Ankara Hükümeti'nin kesin tavrı karşısında hiçbir zaman onaylanmasına fırsat verilmemiş, bunu zorla yaptırtmak için Yunan ordusunu maşa olarak Türklerin karşısına diken Müttefiklerin bu hasreti Yunan ordusuyla birlikte Ege'nin sularına gömülüp gitmiştir.

Bu nedenle Türkler hiçbir zaman Sevr'i, Birinci Dünya Savaşı'na son veren antlaşmalardan biri olarak kabul etmez. Türklere göre Birinci Dünya Savaşı'na son veren antlaşma Lozan'dır. Ve Lozan sadece Müttefiklerin değil tüm dünyanın kabullendiği ve onayladığı hukuksal bir belgedir; daha da ötesi bir belgeseldir.

Türkler İnebolu'dan Ankara'ya giden yolun adını değiştirmişlerdi. "Kemal Yolu" deniyordu bu yola artık. Kağnılar silah taşıyordu Anadolu'nun içlerine yol boyu. Motorlar yanaşıyordu Karadeniz'in ıssız koylarına; yağmur, soğuk, fırtına demeden. Silahı, cephaneyi indirip tekrar koşuyorlardı karşı kıyıya. Sonra da kağnılara yükleniyordu bu silah, "gün ola harman ola" diyerek.

Anadolu'da için için bir kıpırdanış sürüp gidiyordu. Asıl fırtınanın geride olduğuna inanan bu insanlar Mustafa Kemal'in önderliğinde tek soluk, tek yürek, tek nabız, tek bilek olmuşlardı. İzmir'e çıkartılan Yunan Ordusu'nun arkasında "yedi düvel", Türklerin arkasındaysa binlerce yıl özgür yaşanmış bir devlet geleneği, başlarında da Mustafa Kemal.

Tarih, kopan bu fırtınanın adını "Türk Kurtuluş Savaşı" olarak kayıt altına aldı.

İşte bu kitap, bu fırtınanın belgeselidir.

BİRİNCİ BÖLÜM
DÖNÜM NOKTASI

~

Çarlık Rusya'sında meydana gelen Bolşevik İhtilali bir an için Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin yüzünü güldürse de, Amerika Birleşik Devletleri'nin karşı cephede savaşa girmesiyle dengeler yeniden bozuluyor.

Türk süvari birliği Kudüs önlerinde (1916)

SAVAŞIN SONUNA DOĞRU...

Türk Kurtuluş Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği kabul edilemez koşulların zorlamasıyla ortaya çıkan ulusal başkaldırının ve onurlu bir direnişin topyekûn adıdır. Ve o günün koşullarında böylesi bir direnişe kalkışabilen, sonunda da amacına ulaşan tek ulus Türkler olmuştur. Bu ulusal başkaldırıyı incelerken içinde bulunulan koşulları tümüyle gözleyebilmek için Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarını özetle de olsa hatırlamakta yarar vardır.

1917 yılı, savaşın genel gidişine etken olan bir dizi olayın yer aldığı, çok önemli bir yıldır. Henüz savaşın hangi blok tarafından kazanılacağı kesin değildir ve savaştan çekilenler olduğu gibi savaşa yeni katılanlar da olmaktadır. Kuşkusuz yılın en önemli olayı Çarlık Rusya'sında meydana gelen Bolşevik İhtilali ve arkasından da Rusya'nın savaştan çekilmesidir. Buna karşılık ABD ve Yunanistan yine aynı yıl içinde savaşa katılacaklardır.

1917 Yılı Cephe Durumları ve Önemli Olaylar

Batı Cephesi

Mücadele yıpratma savaşı tarzında sürmektedir. Müttefikler Alman cephesini yarmak için Nisan 1917'de Arras-Lens kesiminde 40 kilometrelik bir hat üzerinden taarruza geçerlerse de istedikleri sonucu alamazlar. İngilizler ve Fransızlar Haziran'dan Ekim'e kadar başka saldırılar da yaparlar ama beklenen kazanım sağlanamaz.

Doğu Cephesi

Bu cephede Ruslar zor durumlar yaratmaktadır. Bolşeviklerin Şubat ve Ekim İhtilalleri Rus kuvvetlerinin durumunu sarsmıştır. Askeri birlikler arasında karışıklıklar baş göstermiştir. Disiplinsizlik artmıştır. Asker bir an önce evine dönmek istemektedir. Bolşevikler mütemadiyen barış propagandası yapmaktadır. Buna rağmen Geçici Hükümet'in Harbiye Bakanı Aleksandr Kerenski Temmuz ayında orduları taarruza geçirir ama askerin savaşmak istememesi ve ihtiyatların da savaşa girmede isteksiz davranmaları nedeniyle başarılı olamaz. Bunun üzerine karşı taarruza kalkan Alman orduları 10 gün içinde Galiçya'yı Ruslardan temizler. Ruslar, 47 bini esir olmak üzere 160 bin kayıp verir. Almanlar kuzeyde de harekete geçerek Eylül'de Riga'yı ele geçirirler.

Alman Kayzeri II. Wilhelm

İtalya Cephesi

Başlangıçta İtalyanlar bazı mahalli hücumlarda başarı sağlarlar. Bu durum Avusturya'nın moralini bozar ve Avusturya barış için Müttefiklerle temas aramaya başlar. Bunun üzerine Almanlar Avusturya'ya yardımcı olmak üzere İtalya cephesine kuvvet gönderir. Bu destekle Avusturya Ekim 1917'de Caporetto'da İtalyanları bozguna uğratır. Cephe yarılır ve Avusturyalılar 293 bin esir ile 3 bin top ele geçirirler. Avusturya taarruza Kasım ayında son verir.

Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph

Kanal Cephesi

1917 yılında bu cephenin önemli savaşları Gazze'de olur. İngilizler Gazze'de kurulmuş bulunan Türk savunmasını kırmak için biri

Mart'ta diğeri de Nisan'da iki teşebbüste bulunmuşlarsa da başarılı olamamışlardır. Bunun üzerine iyi bir hazırlık yaptıktan sonra Ekim'de 191 bin kişilik bir kuvvetle yeniden taarruza kalkarlar. Karşılarında 40 bin kişilik bir Türk kuvveti vardır. 10 günlük savaştan sonra Kasım başlarında İngilizler Gazze'ye girer ve ilerlemelerini sürdürerek Aralık ayında da Kudüs'ü işgal ederler.

Bu cephelerdeki olaylara ilerleyen sayfalarda daha ayrıntılı olarak tekrar değinilecektir.

Irak Cephesi

1916 yılında bu cephede Kut'ül Amare'de bozguna uğrayan ve General Townshend komutasındaki bir ordusu Türklere esir düşen İngilizler iyi bir hazırlık dönemi geçirirler ve 1917 Şubat'ında Kut'tan yukarı çıkmaya başlarlar. Türk kuvvetleri Bağdat'ı savunmak üzere geri çekilir fakat çok üstün İngiliz kuvvetleri karşısında tutunamazlar. İngilizler Bağdat'a girer. Bundan sonra 1918 yazına kadar bu cephede önemli bir gelişme olmaz.

Kafkas Cephesi

Rusya'daki Şubat İhtilali bu cephedeki Rus kuvvetlerini ciddi ölçüde sarsmıştır. Fakat bu cephedeki bazı Türk birliklerinin Irak ve Filistin cephelerine kaydırılmış bulunması ve sürmekte olan tifüs salgını Türk kuvvetlerinin taarruza geçmelerini önler. Ancak Mustafa Kemal Paşa komutasındaki 2. Ordu, Bitlis ve Muş'u geri alır. Aralık ayında da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında mütareke (ateşkes) yapılır.

Rusya'da Bolşevik İhtilali

1917 yılında Rusya'da patlayan Bolşevik İhtilali, kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin de içinde yer aldığı Merkezi Devletler açısından son derece önemli bir avantaj getirmiş, çünkü sonuç olarak bu ihtilal hedefine ulaşınca Rusya savaştan çekilmişti. Ardından rejim değişikliği gelmiş ve Marksizm beklenmedik bir şekilde, "feodal yapıda geri bir tarım toplumu" olan Rusya'da iktidar olmuştu. Bu nasıl oldu?

20. yüzyıl boyunca etkilerini sürdüren bu rejimin kaynağını oluşturan Bolşevik İhtilali'nin kökleri kuşkusuz çok gerilere, Fransız İhtilali'nin getirdiği fikir ikliminin Rusya'da yol açtığı gelişmelere değin uzanmaktadır. Rusya'daki bu gelişmeleri başlıca üç noktada toplamak mümkündür.

Bunlar: 1. Fikir akımları, 2. Köylü meselesi, 3. İşçi meselesidir.

Türk piyade birliği Kudüs'te, Sina Çölü'nü aşıp Süveyş Kanalı'na saldırı öncesinde (Ocak 1915)

Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı liberal akımın etkisiyle 1825 yılında Rusya'da başarısız bir ayaklanma olmuştu. Dekabrist Ayaklanması[1] denen bu başkaldırı kısa sürede bastırılmış ama bu durum Rusya'daki fikir akımlarının gelişimini durduramamıştı.

Rusya'nın mevcut otokratik, despot siyasal düzenine karşı fikri tepkiler genişleyerek devam etmişti. Rus aydınları bu otokratik siyasal yapıya tepki gösterirken konuya salt siyasal rejim gözüyle bakmıyorlar, tek başına siyasal rejimde bir iyileştirmenin Rusya'nın sorunlarını çözmeyeceği noktasında odaklanıyorlar ve asıl çözümün siyasal rejimle birlikte sosyal düzeni ıslah etmekte olduğu noktasında birleşiyorlardı. Ülkedeki sosyal yapının özellikle köylünün durumu onları bu şekilde düşünmeye sevk ediyordu.

19. yüzyılın ortalarında Avrupa'da ortaya çıkan Marksizm, bir doktrin olarak Rus aydınları arasında da hızla yayıldı. Gerçi Marx kendi sistemini kurarken Rusya'yı hiç düşünmemişti. Kurduğu doktrinin temeli işçi (proleter) ihtilaline dayanıyordu ve işçi kesimi ancak sanayinin gelişmiş olduğu ülkelerde yoğunlaşabilirdi. O nedenle Marx, böyle bir patlamayı açıkçası İngiltere'den beklemiş, geri bir tarım ülkesi olan Rusya'yı bu açıdan hiç dikkate almamıştır. Oysa Marksizmi gerçekleştiren de bu Rusya olmuştur.

1 Dekabrist Ayaklanması: Çarlık Rusya'sında 14 Aralık 1825 tarihinde çıkan askeri ihtilaldir. Aralıkçılar İsyanı olarak da bilinir. (Y.N.)

Rusya'da nüfusun çok büyük kısmını oluşturan köylünün durumu da Marksizmin bu ülkede yaygınlaşmasına itici güç olmuştur. İlk Rus aydınları, mevcut otokrasinin yerine kuracakları siyasal düzenin temelini "mir" denen köyde ve köylüde görmüşlerdir.

Rus köylüsünün en temel sorunu onun yüzlerce yıldan beri topraksız ve aç oluşuydu. Nüfusun beşte dördü tarımla uğraşıyordu ama işlediği toprağın sahibi değildi. Toprakların ancak dörtte birine sahipti bu nüfus. Diğer bir deyişle nüfusun yüzde 20'si, toprakların yüzde 75'inin sahibiyken, nüfusun yüzde 80'i toprakların ancak yüzde 25'ine sahipti. Bu çarpık düzen, feodal yapıdan kaynaklanıyordu. Köylü nüfusun yüzde 10'u zengindi. "Kulak" denen bu zengin köylüler, toprağın yüzde 35'ine sahipti. Öte yandan köylü, asilzadenin toprağında bir serfti; adeta esirdi.

Kırım Savaşı'ndan sonra bu durumu düzeltmek için 5 Mart 1861'de Kurtuluş Kanunu yayımlandı. Buna göre köylü esir durumdan kurtarılıyor, köylüye toprak veriliyordu. Kâğıt üzerinde çok olumlu görünen bu tedbir uygulamada başarılı olamadı. Çünkü evvela köylüye kötü toprak dağıtılmıştı. İkinci olarak dağıtılan bu kötü toprağın bile mülkiyeti değil kullanma hakkı verilmişti. Bu nedenle köylü, kullandığı toprağın belli bir karşılığını toprağın sahibine ödeyecekti. Bu ödeme de Barşçina veya Öbrok sistemine göre olacaktı. Barşçina sisteminde köylü, aldığı toprağa karşılık her yıl belli bir süre toprak sahibine çalışacaktı. Obrok sisteminde ise her yıl toprak sahibine belli bir pay ödeyecekti. Köylüye verimsiz toprak verildiği için köylü ne hizmet ne de para borcunu ödeyebildi ve toprak sahibiyle yaptığı anlaşmalarla bir süre sonra yine eskisi gibi esir durumuna düştü.

Bu durumdan ötürü köylünün bir kısmı toprakla uğraşmaktan vazgeçerek şehirlere göç başlattı. İşte sayıları birden bire 4 milyona ulaşan bu insan kitlesi Rus proletaryasının da, dolaylı olarak Rus İhtilali'nin de temelini teşkil etti.

Kurtuluş Kanunu'ndaki bu başarısızlığın bir başka harekete kaynak olacağı akla bile gelmezdi ama öyle oldu ve narodnik veya narodniçestvo[2] denen Halkçı hareket işte böyle doğdu. Aydınlar sosyal değişmeyi gerçekleştirmenin yolunu köylüyü aydınlatmada bul-

2 Narodniçestvo (Narodnik): Halk sözcüğünden türemiştir. Çarlık Rusya'sında 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan sosyal-devrimci bir harekettir. Kısa tanımıyla narodnik, Çarlık Rusya'sındaki devrimci küçük burjuva topluluğudur. Devrimi itici sınıfın değil devrimcilerin (narodniklerin) gerçekleştirebileceğini savunurlar. (Y.N.)

Çar II. Nikola

dular ve 1870'lerden itibaren köylere akın ettiler. Ancak bu hareket de başarılı olmadı. Bir yandan hükümet bu durumu hoş görmedi, diğer taraftan da köylüler aydınlara güvenmiyordu. Bu ortam içinde Çar II. Aleksandr radikal bir dernek olan Narodnaya Volya (halkın isteği) adlı cemiyetin üyeleri tarafından öldürülünce halkçılar Rusya'dan kaçmak zorunda kaldı. Köylü meselesi şimdilik rafa kaldırılıyordu.

İşçi Meselesi

Halkçı hareketin başarısızlığı Marksist harekete başarı getirdi. Çünkü 1800'lerden itibaren Rusya'da sanayileşme başlamıştı. Bu, bir işçi sınıfının doğmakta olduğu anlamına geliyordu.

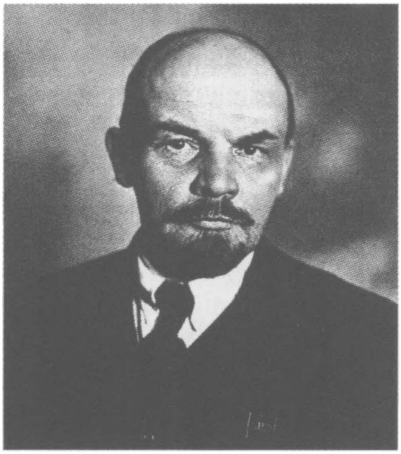
Bir yandan Kurtuluş Kanunu'nun başarısızlığı, diğer taraftan endüstrileşmenin başlamış olması kentleri cazip merkezler haline getirdi ve şehirlere göç başladı. Şehirlere gelen köylülerin yaşam koşulları son derece kötüydü. Mevcut işçilerin de durumu bunlardan daha iyi değildi. Çalışma saatleri genelde 12-14 saati buluyordu. İşyerlerindeki fiziki çalışma koşulları çok kötü, buna karşılık ücretler yetersizdi. Çoğunlukla ücretler fiyatı yüksek tutulmuş mal olarak ödeniyor, çocuklar bile çalıştırılıyordu. Bütün bu olumsuzluklar belli bir birikim yaratmıştı. Bu nedenle 1800'lerden itibaren ülkede sık sık grevler görülmeye başladı. Bilinçli bir işçi sınıfı doğuyordu, bu ise sendikalaşmayı hızlandırdı. Bir tarım ülkesi olan Rusya'da 1907 yılına gelindiğinde sendikalara üye işçi sayısı 250 bini bulmuştu.

İşte bu iklim içinde Marksizm yeşermeye başladı. Bu nedenle Rus Marksizminin kaynağını narodnik (halk) hareketi teşkil etmiştir. Bu hareketin etkisiyle ülkenin birçok yerinde Marksist dernekler kurulmuştur.

Bunlardan bir tanesi de ileriki yıllarda çok öne çıkacak olan İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'dir. Petersburg'da 1895'te kurulan bu derneğin kurucusu Vladimir İlyiç Ulyanov'du. Dünya onu Lenin olarak tanıyacaktır.

Lenin kısa bir süre sonra tutuklandı ve Sibirya'ya sürgün edildi. Bu arada Rus Marksistleri de 1898'de yapılan Minsk Kongresi'nde

Rus Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdular. Bugünkü Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin başlangıcı işte bu partidir.

Vladimir Lenin

Bir süre sonra Sibirya'dan dönen Lenin, İsviçre'ye geçti ve Plekhanov'un etrafında toplanmış bulunan Rus Marksistlerine katıldı. Ne var ki kısa bir süre sonra partide bölünme oldu. Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin ikinci genel kurulu 1903'te Brüksel ve Londra'da yapılmış, Rusya'da Marksist ihtilalin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği tartışmaları bölünmeyi getirmişti. Lenin'in çevresinde bulunanlar çoğunluktaydı. Bu yüzden bunlara Bolşevikler, azınlık grubuna da Menşevikler dendi. Bu iki grup zaman zaman uzlaşır gibi oldularsa da 1912 Prag Kongresi bu ayrılığı kesin şekle soktu ve Bolşevikler partiye hâkim oldu.

Bu ayrılığa rağmen, Rusya'da Marksizmin gelişmesi için her iki grup da dışarıdan yoğun bir şekilde çalışıyordu. Örneğin, bunun sonucu olarak 1905 Ocak ayında Petersburg'da Menşevik lider Troçki'nin liderliğinde bir ayaklanma olmuş, Petersburg ve Moskova'da İşçi Sovyetleri kurulmuştu. Bu ayaklanma bastırılmıştı ama Çar II. Nikola bazı hürriyetler vermeyi ve Meclisi (Duma'yı) açmayı da zorunlu görmüştü.

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Rusya böylesi bir karmaşa ortamı içindeydi. Duma'nın açılması fikir akımlarının daha da su yüzeyine çıkmasına yol açmış, aynı zamanda çatışmaları da şiddetlendirmişti. Bir taraftan savaşın güçlükleri, diğer yandan henüz bir başarının elde edilmemiş olması, Türk savunması nedeniyle Boğazların açılamaması sonucu Müttefik yardımının alınamaması ülkenin yaşam koşullarını çok zorlaştırmıştı. Bunlara halkın gıda sıkıntısı da eklenince halk, 8 Mart 1917'de Petersburg sokaklarında halk gösterilere başladı. Greve giden işçiler de göstericilere destek verdi. Şehir iki gün içinde tümüyle ayaklanmıştı. Hükümet kuvvetleri ile halk arasında kanlı çarpışmalar oldu. Şimdi ekmek istenmiyor, "kahrolsun istibdat" diye bağırılıyordu. Bolşevik ve Menşevik bütün Marksistler sokakta birleşmişti. 10 Mart'ta durum gerçek bir İhtilal halini aldı ve 12 Mart

1917'de Petersburg'da kurulan İşçilerin ve Askerlerin Sovyet'i hükümetin görevlerini üzerine aldığını ilan etti. Petersburg Sovyet'i Cumhuriyet ilan edilmesini istiyordu. Duma temsilcileri ile Sovyet yetkilileri arasında iki gün süren görüşmelerden sonra 14 Mart'ta liberal bir geçici hükümet kuruldu ve Çar'ın istifa etmesine karar verildi.

Prens Lvov başkanlığındaki geçici hükümetin harbiye bakanı, ihtilalci sosyalistlerden Kerenski'ydi.. Çar II. Nikola askerle Petersburg üzerine yürümeye kalktı ama hiçbir general destek vermeye yanaşmadı. Bunun üzerine Çar 16 Mart'ta tahttan feragat etti. Üç yüz yıldan beri süren Romanov Hanedanı çöküyor ve tarihe karışıyordu. 8 Mart sabahı fırın kuyruklarında patlayan öfke bir anda sele dönüşmüş ve sekiz günde Çar'ı da Çarlığı da yutup gitmişti. Yıl boyu süren gelişmeler sonunda kurulan Bolşevik hükümet savaştan çekilme kararı verecek ve ilk iş olarak da Çarlık döneminde yapılan gizli antlaşmaları açıklayacaktı.

ABD'nin Savaşa Katılması (2 Nisan 1917)

1917 ilkbaharından itibaren ihtilal nedeniyle Rusya savaş durumuna son vermiş ve çekilmiş, onun bıraktığı boşluğu ise 2 Nisan 1917'den itibaren Amerika Birleşik Devletleri doldurmuştur. Birleşik Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılması Almanya'nın 1915 yılından itibaren tüm denizlerde sürdürdüğü denizaltı savaşından kaynaklanmıştır.

Almanya ile İngiltere arasında süren taktik savaş, Amerika'nın devreye girmesine yol açmıştı. İngiltere üstün deniz gücüne dayanarak Almanya'yı abluka altına alıp diğer ülkelerle ticaret yapmasını önleyerek, savaş gücünü kırmayı amaçlıyordu. Almanya da buna karşılık bu ablukayı kırmak için yaygın bir denizaltı savaşı başlatmış ve İngiltere'ye mal götüren tüm gemileri batırmaya başlamıştı.

Bu arada Almanlar 1915 Mayıs'ında Lusitania ve 1915 Ağustos'unda da Arabic adlı iki İngiliz yolcu gemisini batırdılar. Yolcular arasında bulunan çok sayıda Amerikan vatandaşı öldü. Bu durum Alman-Amerikan ilişkilerini gerdi, Almanya bir daha olmayacağı teminatını verince Amerika daha ileri gidemedi. Bu kez 1916 yılında Sussex adlı bir Fransız yolcu gemisi batırıldı, burada da bazı Amerikan vatandaşları hayatını kaybetti. Bu olay da iki ülke gerginliğe sebep oldu.

Amerika, daha çok Müttefik ülkelerle ticari ilişki içindeydi. Savaş öncesinde bu böyleydi. Bir bakıma ekonomik destek anlamına gelen bu durumdan Almanya mutlu değildi. Bu nedenle Amerika'da yoğun bir

propaganda faaliyetine girişerek Amerikan kamuoyunu kazanmaya çalıştı, diğer taraftan da Latin Amerika ülkelerinde Amerikan aleyhtarı kışkırtma faaliyetlerine girişti. Amerika bu faaliyetleri hoş karşılamıyordu.

ABD'nin 28. Başkanı Woodrow Wilson

Bütün bunlara ilaveten bir güvenlik olayı artık Amerika'nın sabrını taşırdı. O günlerde Meksika-Amerika ilişkileri iyi değildi. Bunu kullanmak isteyen Almanya Meksika'ya bir teklif götürdü. Buna göre, eğer Amerika Almanya'ya karşı bir savaşa girerse, Meksika Almanya'nın ittifakına girecek, buna karşılık Almanya Meksika'ya ekonomik yardım yapacak, ayrıca Amerikan topraklarından olan Teksas, Yeni Meksika ve Arizona eyaletleri de Meksika'ya verilecekti. Bunlara karşılık Meksika Japonya ile Almanya arasında aracılık yaparak Amerika'ya karşı Japonya-Meksika-Almanya ittifakının kurulmasını sağlayacaktı.

Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann'ın bu tasarıyı içeren ve Washington'daki Alman Büyükelçisi'ne çekilen telgrafını İngilizler ele geçirip şifresini çözdüler ve Amerika'ya teslim ettiler. Amerika bir Alman komplosuyla karşı karşıyaydı. Başkan Wilson bu telgrafı Amerikan halkına açıkladı. İlişkiler yeniden gerilmişti ki, iki Amerikan ticaret gemisinin Alman denizaltıları tarafından batırılması Amerika'nın sabrını taşırdı ve 2 Nisan 1917'de Amerika Almanya'ya savaş ilan etti.

Ortadoğu'nun Paylaşılması: Sykes-Picot Antlaşması (16 Mayıs 1916)

Savaşın hemen başlarında İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Merkezi Devletler'e daha meyilli olduğunu görünce, onu arkadan vurmak için bütün Arap âlemini Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak istemiş ve bunun için de Mekke Şerifi Hüseyin'le temas kurmuştu. Şerif Hüseyin karşılık olarak Hicaz'ın bağımsızlığını ve hilafetin de Padişah'tan alınıp kendisine verilmesini şart koşunca, İngiltere işin üzerine git-

mekten vazgeçmişti. Bunun üzerine Hüseyin, Osmanlı Devleti'ne başvurup Hicaz Emirliği'nin babadan oğula geçmek üzere kendisine verilmesini istediyse de, bu isteği kabul edilmemişti.

Mekke Şerifi Hüseyin

Osmanlı Devleti fiilen savaşa katılınca İngiltere tekrar Şerif Hüseyin'e döndü. Hüseyin bütün Arap Yarımadası ile bütün Suriye ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir devlet kurulmasını ve başına da kendisinin geçirilmesini istedi. İngiltere ile Hüseyin arasında uzun müzakerelerden sonra 1916 yılının Ocak ayında bir anlaşmaya varıldı. İngiltere, Lübnan hariç, Hüseyin'in isteklerini kabul ediyordu. Mekke Şerifi Hüseyin, Hıristiyan ayağı çiğnemesin diye o kutsal toprakları canıyla, kanıyla savunmak için Anadolu'dan gönderilen Mehmetçik'i sırtından vurması karşılığında İngilizlerden sağladığı destekle bu topraklara kral olmayı düşlüyordu. Osmanlı Padişahı'nın aynı zamanda bir İslam Halifesi olması hiçbir işe yaramamış, din birliği düşüncesi İngiliz altını karşısında çözülüp gitmişti.

İngiltere, Şerif Hüseyin'le sürdürdüğü bu gizli müzakerelerden Fransa'yı çok geç bir zamanda, 1915 Kasım'ında haberdar etti. Buna çok bozulan Fransa da Ortadoğu'nun paylaşımı meselesinin anlaşmaya dönüşmesi üzerinde ısrar etti ve sonunda İngiltere ile Fransa arasında 9 ve 16 Mayıs 1916'da karşılıklı verilen notalarla bir anlaşmaya varıldı. Buna göre; Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi (Beyrut dahil), Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'nın olacaktı. Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktı. Geri kalan topraklarda bir Arap Devleti veya Arap Devletleri Federasyonu kurulacaktı. Mamafih bu Arap Devleti, Akka-Kerkük çizgisinin kuzey kısmı Fransız nüfuz alanı, güneyi de İngiliz nüfuz alanı olarak nüfuz alanlarına ayrıldı. Ayrıca İskenderun serbest liman ve Filistin de milletlerarası bölge oluyordu.

Aslında bu yaklaşımıyla İngiltere, Şerif Hüseyin'e karşı tam bir ikiyüzlülük yapıyordu. Bağımsız Arap Devleti kurulacak dediği bölge, şimdi İngiltere ile Fransa arasında nüfuz alanı olarak paylaşılıyor

ayrıca kendisine söz verilen Suriye'nin kıyı bölgeleri de Fransa'ya veriliyordu.

İngiltere ile Fransa arasında sürdürülen bu müzakereleri İngiltere adına Sir Mark Sykes, Fransa adına Georges Picot yürüttüğü için bu gizli antlaşma tarihe Sykes-Picot Antlaşması olarak geçti.

İngiltere her zaman olduğu gibi, tamamen kendi çıkarlarını ön plana alan bir dış politika izliyordu. Şerif Hüseyin'e oynadığı oyun bununla da kalmadı. Arap Yarımadası'ndan tamamen emin olması gerekiyordu. Bunun için de Şerif Hüseyin'e haber vermeden Necd Emiri İbni Suud'la da görüşmüş ve Aralık 1915'te de onunla bir antlaşma imzalamıştı. Buna göre İngiltere Necd toprakları üzerinde ve Kuveyt hariç Basra Körfezi'nin güney kıyısında İbni Suud'un bağımsızlığını ve egemenliğini tanıyordu. Oysa İngiltere bu topraklar üzerinde Şerif Hüseyin'e egemenlik tanımıştı.

İbni Suud bu antlaşma üzerine Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmedi ama İngiltere'yi Basra Körfezi'nde rahat bıraktığı için Irak Cephesi'nde İngilizlerin Türk ordularına karşı etkin olmasına hizmet etti. Oysa bu hizmeti Osmanlı Devleti ondan bekliyordu. Şerif Hüseyin ise 1916 Haziran'ında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve Ekim'inde de kendisini Arabistan kralı ilan etti. İngiltere bunu hemen tanıdı.

İşte bütün bu perde arkası anlaşmalar, Çarlık Rusya'sının devrilmesi üzerine iktidara gelen Bolşevik yönetim tarafından tüm dünyaya açıklandı ve doğal olarak da Araplar üzerinde soğuk duş etkisi yaptı ama artık iş işten geçmiş, savaşın son yılına girilmişti.

St. Jean de Maurienne Antlaşması ve Anadolu'nun Paylaşılması (21 Nisan 1917)

Bütün bu gelişmelerin dışında bırakılan İtalya, özellikle İngiltere-Fransa-Rusya arasında yapılan görüşmelerden resmen haberdar edilmemişti ama olup biteni seziyordu. Konuyu gündeme getirince de kesin bir anlaşmanın olmadığı sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl paylaşılacağı konusunda fikir teatisi yapıldığı bildirilmişti. Ancak İtalya, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki faaliyetlerini kıskanıyor ve Müttefiklerin bir müttefiki olarak her teşebbüsten haberdar edilmek istiyordu. Ayrıca Anadolu'nun paylaşımında da Antalya, Mersin ve İzmir'i mutlaka istiyordu. Bunu elde edebilmesi tabii ki Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesine bağlıydı. Bunda da başlıca rolü Rusya oynayacaktı. Oysa Rusya'daki Bolşevik

Kut'ül Amare'de Türklere esir düşen General Townshend ve diğer subaylar Bağdat'ta (1916)

İhtilal Çarlığı devirip Rusya savaş dışı kalınca İtalya endişeye düştü ve isteklerini kapsayan bir anlaşma yapılması hususunda İngiltere ve Fransa üzerinde baskı kurdu. Fransa bu isteğe, özellikle Mersin ve Antalya'nın İtalya'ya verilmesine karşıydı.

Ama İtalya'nın ısrarı baskın geldi ve üç devlet arasında 21 Nisan 1917'de St. Jean de Maurienne Antlaşması yapıldı. Buna göre İtalya, 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan anlaşmaları kabul ediyordu. Buna karşılık Mersin hariç Antalya, Konya, Aydın ve İzmir İtalya'ya veriliyordu. İngiltere ve Fransa İzmir'de birer serbest liman kurabileceklerdi. İtalya da Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da serbest limana sahip olabilecekti.

Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi Rusya'nın da onayına bağlanmıştı. Rusya'daki Geçici Hükümet bunu onaylamadığı için bütün bu düzenlemeler barış konferansında İtalya ile Müttefiklerin arasını bozacaktır.

Paylaşımın Yarattığı Sorunlar

Birinci Dünya Savaşı, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını öteden beri paylaşmak için uygun

ortam kollayan ülkelere bu fırsatı fazlasıyla vermişti. Örneğin, Çar Petro zamanından beri Rusların gözü Boğazlarda ve İstanbul'daydı. Çar I. Aleksandr 25 Haziran 1807'de Tilsit önünde, Neman Irmağı üzerindeki bir salda, Napolyon'dan İngiltere'ye karşı Fransa'yı desteklemesinin bedeli olarak İstanbul'u isteyince Napolyon hemen itiraz etmişti: "İstanbul mu? Asla. İstanbul demek dünyanın yarısı demek (...)"

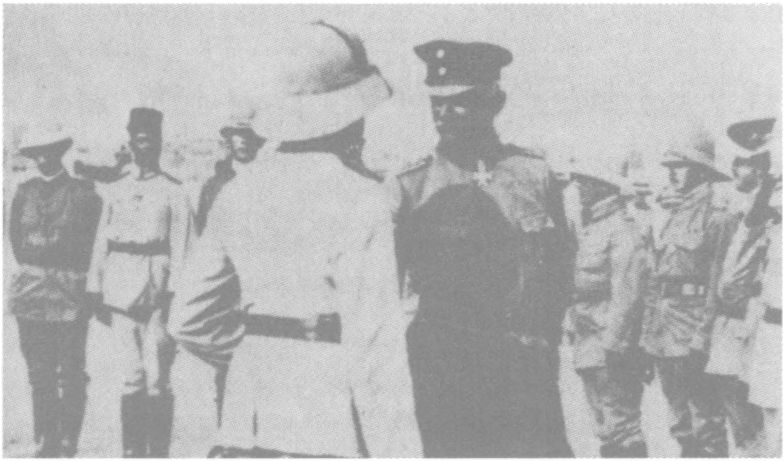
I. (Büyük) Petro

İngiltere'nin gözü ise Uzakdoğu ve Hindistan'daki çıkarlarını tehlikeye atacak tüm yollar üzerindeki ülkelerdeydi. Bu nedenle Hint yolu çevresindeki bütün ülkeler stratejik açıdan İngiltere için son derecede önemliydi. Bu yüzden de su yolu üzerinde olan Boğazlar, Süveyş Kanalı, Mısır ve Kıbrıs İngiltere için yaşamsal değerdeydi. Bu toprakların tamamı Osmanlı mülküydü. Bu nedenle belli bir dönem İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü büyük bir sadakatle savundu.

Yine Hindistan'a karadan ulaşan yollar üzerinde bulunan ülkeler de İngiltere'nin ilgi alanıydı. Bu nedenle Irak, İran, Afganistan ve petrol zenginliği nedeniyle Arabistan, bunlar arasında bulunuyordu. Kısacası İpek ve Baharat Yolu, İngiltere'nin can yoluydu.

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz bölgesi, Arap Yarımadası, Suriye, Lübnan, Filistin ve çevresindeki bölgeler de Fransa'nın tarihsel ilgi alanıydı ve bu durum Osmanlı Devleti dâhil herkes tarafından biliniyordu.

Aynı topraklar üzerinde Almanya'nın da gözü ve çıkarı vardı. Almanya'nın yardımıyla gerçekleşen Bağdat Demiryolu Projesi'nin de başlatılmasının nedeni buydu. İki kardeş padişah, Sultan Abdülaziz ve Sultan Abdülhamit geleneksel İngiliz endeksli politikalardan saptılar, Abdülaziz Rusya'ya, Abdülhamit Almanya'ya biraz meyletti ve her ikisi de tahtlarından oldu. Bundan gereken dersi çıkarmış olan Sultan Vahdettin'in İngiliz yanlısı politikasının kaynağında kuşkusuz bu olayların da payı vardı.

Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atanan Alman Generali Falkenhayn'ın Şam'da karşılanışı (1917)

Eski Roma İmparatorluğu'nu ihya etme hayali peşinde olan İtalya'nın hedefi Anadolu'nun Akdeniz Bölgesi ve bu bölgedeki liman kentleriydi.

Yunanistan ise Ege Bölgesi, Trakya, Kıbrıs ve hatta İstanbul'un hayaliyle yanıp tutuşuyordu. Hele bir ayağı sürçmeye görsün, üç kıtaya yayılmış Osmanlı topraklarını kurtlar sofrasına konmuş semiz bir av hayvanı gibi görüyorlardı bu devletler. O güne kadar kimin nerede gözü olduğu biliniyordu da, kim nereyi kapsın konusunda anlaşabilmiş değillerdi. Onların aralarındaki çıkar çatışmasını iyi kullanan Osmanlı Devleti de bu dengeleme politikasıyla hayatiyetini sürdürüp gidiyordu.

Birinci Dünya Savaşı onlara bu fırsatı verdi. İş anlaşmalara kalmıştı.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na fiilen katılınca Rusya hemen İngiltere ve Fransa nezdinde harekete geçti, Boğazları ve İstanbul'u istedi. Kasım 1914'te bu istek kabul edildi ve hazır konu açılmışken Fransa da Suriye ve Filistin üzerindeki isteklerini dile getirdi. Rusya da bu istekleri kabul etti. Bunun üzerine 4 Mart 1915'te Rusya, İngiltere ve Fransa'ya verdiği notalarla Boğazlar ve İstanbul üzerindeki isteklerini resmileştirdi, İngiltere 12 Mart 1915'te ve Fransa da 10 Nisan 1915'te verdikleri yanıtlarla Rusya'nın isteklerini kabul ettiklerini bildirdiler.

İtalya savaşa sonradan katılmıştı. Her iki blokla da görüşmüş, sıkı pazarlıklar etmiş, nihayet daha çok taviz ve toprak vermeye razı

olan Müttefikler safına katılmaya karar vermişti. Böylece İtalya ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 26 Nisan 1915'te Londra'da bir antlaşma imzalandı. Buna göre Osmanlı toprakları bölüşüldüğünde Antalya İtalya'ya verilecekti.

Fransa, İngiltere'ye başvurup Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarının paylaşımı konusunda da bir mutabakat sağlanmasını istedi. İngiltere, önce Fransa'ya Rusya ile bu konuda anlaşması gerektiği cevabını verdi. Fransa, Rusya ile 1916 ilkbahar ve yaz aylarında yaptığı görüşmeler sonucunda konuyu belli bir noktaya getirdi. Buna göre Rusya, Suriye ile Adana bölgesinin Fransa'ya verilmesini prensip olarak kabul ediyordu.

Bu prensip anlaşmaları henüz yazılı hale gelmemişti. İki olay bu konuyu hızlandırdı. Birincisi Rusya'dan kaynaklanıyordu. Çanakkale'de başarısız olunup Boğazlar açılamayınca, beklenen yardımın Rusya'ya ulaşamayacağını gören Rusya'nın canı sıkıldı ve Doğu Anadolu'dan toprak talep etmek suretiyle Rus halkında oluşan hoşnutsuzluğu gidermeye çalıştı. İkincisi, Fransa'yla ilgiliydi. İngiltere bir süredir Araplarla anlaşarak Ortadoğu'ya yerleşmeye çalışıyor ve bu görüşmeler gizli yürütülüyordu. İngiltere'nin bu çabalarından son anda bahsetmesi Fransa'nın canını sıkmıştı. O da Suriye ve Adana üzerinde ısrar etti.

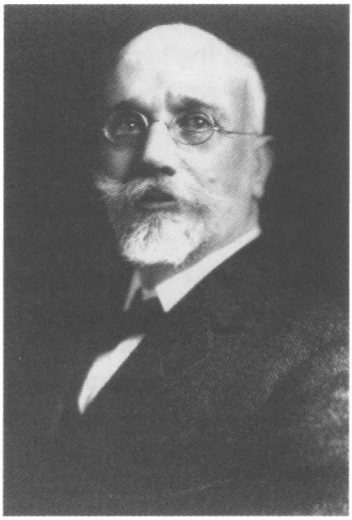
Böylece 1915 sonlarından itibaren İngiltere ile Fransa ve İngiltere-Fransa-Rusya arasında görüşmeler başladı. Üçlü görüşmelerin konusu Anadolu'ydu. Nihayet 26 Nisan 1916'da bir antlaşma imzalandı. Buna göre; Rusya bağımsız bir Arap Devletleri Federasyonu kurulmasını ve Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul ediyordu. Buna karşılık Erzurum, Van, Bitlis vilayetleri ile Van'ın güneyinde Fırat, Muş ve Siirt vilayetleri arasında kalan toprakları ve Trabzon'un batısında sonradan tespit edilecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını Rusya alıyordu.

Fransa ise Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında bulunan Anadolu topraklarını alıyordu. Böylece daha savaş sürerken kendi aralarında Anadolu'yu paylaşmışlardı bile.

Bunun arkasından, önce 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu toprakları, arkasından ise 21 Nisan 1917'de imzalanan St. Jean de Maurienne Antlaşması'yla Anadolu toprakları paylaşılıyordu. Ne var ki bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Rusya'nın da onayı şarttı. Rus İhtilali nedeniyle bu onay alınamayınca bu antlaşma geçersiz sayıldı. Antlaşma yürürlükte olsaydı, İzmir ve çevresinin İtalya'ya verilmesi

gerekecekti. İtalya bu talebini sürdürüyor, İngiltere ise Yunanistan'ı destekliyordu. Bu nedenle bir sorun yaşanacağı belliydi.

Yunanistan'ın Savaşa Katılması (26 Haziran 1917)

Eleftherios Venizelos

Yunanistan dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı'nın son çeyreğinde yani savaşın bitimine bir yıl kala savaşa girdi. Kral Konstantin buna taraftar değildi, Başbakan Venizelos ise savaştan yanaydı. Sonunda Venizelos'un dediği oldu.

Kral Konstantin Alman İmparatoru II. Wilhelm'in enişteseydi ve Merkezi Devletler'e daha sempatiyle bakıyordu. Ancak Akdeniz'de kesinlikle Müttefikler'in üstün olduğunu görüyor ve o nedenle ihtiyatlı bir politika izliyordu. Başbakan Venizelos ise kesin bir Müttefik taraftarıydı. O nedenle Kral'a sürekli baskı bakıyordu. Venizelos'un bu tavrını bilen Müttefikler Anadolu'dan toprak vaat ederek onu yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Başbakan ile Kral arasında bir mücadele başladı.

Müttefikler Çanakkale'ye saldırdıkları zaman Yunanistan'ın da savaşa katılmasını teklif ettiler. Karşılığında İzmir ve bölgesini veriyorlardı. Venizelos bu fırsatı kaçırmak istemedi ama Kral ve Yunan Genelkurmayı bu fikre karşı çıkınca Venizelos ısrar edemedi.

1915 Ekim'inde Bulgaristan savaşa katılıp Sırbistan'a karşı harekete geçince, Yunanistan Balkanlar'daki güç dengesinin kendi aleyhine bozulduğu bahanesiyle yeniden savaşa girmek için teşebbüste bulunduysa da yine başarılı olamadı. Bulgaristan savaşa katılınca İngiltere ve Fransa Selanik'e asker çıkardı ve Venizelos buna hiç itiraz etmeyince Kral, Venizelos'u başbakanlıktan uzaklaştırdı.

Bu çekişme 1916 Ağustos'una kadar devam etti. Romanya'nın da Müttefikler safında savaşa katılacağı sırada Venizelos Selanik'e kaçıp orada bir ayaklanma çıkardı ve ayrı hükümet kurdu. Kuzey Yunanistan ile adalar Venizelos'u destekliyordu. Ayrıca Venizelos Yunanistan'ın savaşa Müttefikler safında girdiğini ilan ediverdi.

Müttefikler durumdan memnundu ama Kral işbaşından uzaklaştırılmadıkça arkalarından emin olamazlardı. 1917 Haziran'ında Atina'ya İngiliz ve Fransız askerleri çıkarıldı ve iki devlet Kral Konstantin'den tahttan çekilmesini istedi. Kral, oğlu Aleksandr adına tahttan çekildi. Venizelos Atina'ya gelip yeni hükümeti kurdu ve arkasından da 26 Haziran 1917'de Merkezi Devletler'e savaş ilan etti. Savaşın son çeyreğinde son sürpriz Yunanistan'dan gelmişti.

İKİNCİ BÖLÜM
ÇÖLDE İHANET

~

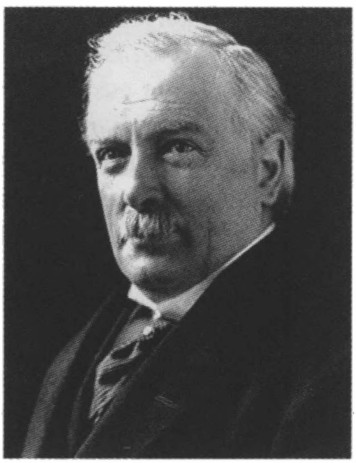
İngiliz Başbakanı Lloyd George kararını vermişti: Final Avrupa'da değil Filistin'de oynanacaktı. Noel gelmeden Müslümanların kutsal kenti Kudüs işgal edilmeliydi. Planlar "Çöl İhaneti" üzerine kuruldu.

134. Türk Piyade Alayı sancak töreninde. Zafer için dua ediliyor

YILDIRIM ORDULARI GRUBU VE MUSTAFA KEMAL PAŞA FİLİSTİN CEPHESİ'NDE

Lloyd George

İngiltere'nin Fransa cephesindeki 3. Ordu Komutanı General Allenby, Başbakan Lloyd George'un ani kararıyla Mısır ordusuna tayin edilmişti. Bu atamayı bir sürgün olarak yorumlayan Allenby, nedenini öğrenmek üzere Londra'ya gelmiş, bu yer değişikliğinin gerekçesini sormuştu.

İngiliz Genelkurmayı'nın aksine Başbakan, Filistin Cephesi'ne büyük önem veriyor, savaşın Avrupa'da değil Filistin'de Osmanlı orduları çökertildikten sonra kotarılacağına inanıyordu. Bunun için General Allenby'ye her türlü destek sonuna kadar sağlanacaktı. Bunlar arasında Arap unsurların Osmanlı'ya isyanı da önemli yer tutuyordu. Ondan beklenen tek şeyse Kudüs'ün Noel'den önce işgal edilmesiydi.

Londra'ya gelirken son derece kızgın hatta istifa etmekte kararlı olan General Allenby Kahire'ye dönerken son derece mutluydu.

Mustafa Kemal Paşa 2. Ordu Komutanı

Çanakkale Savaşları'nın muzaffer komutanı Yarbay Mustafa Kemal, rütbesi albaylığa yükseltilerek Edirne'de bulunan 16. Kolordu Komutanlığı'na tayin edilmiş ve görevine başlamak üzere 27 Ocak 1916'da Karaağaç'a gelmiştir.

Bu arada Ruslar 1915-1916 kışında Kafkas Cephesi'nde büyük saldırılarda bulunmaktadırlar. Rus ordularının eski başkomutanı ve Çar'ın amcası Büyük Dük Nikola Nikolayeviç bu cephenin komutanıdır. İngiliz ve Fransızların Çanakkale'yi geçemeyince Gelibolu'dan çekilecekleri anlaşıldığı için o bölgedeki Türk birliklerinin Doğu Anadolu'ya taşınmasından evvel Nikola kesin sonuç alma çabasındadır.

Yoğun Rus saldırıları sonucunda bölgeyi savunmaktan sorumlu 3. Ordu'nun cephesi yarılmış (11 Ocak 1916) ve Erzurum düşmüştür (16 Şubat 1916). Ruslar Of-Bayburt-Mamahatun çizgisinin doğusuna kadar gelmişlerdir.

Bu durum karşısında Osmanlı Başkomutanlığı Ruslara güneyden Kiğı ile Van Gölü arasından saldırarak Erzurum'u geri almak ve Rusların sol kanadını baskı altında tutmak için o bölgede 2. Ordu adı altında batıdan taşınan bir kuvvet toplamaya karar vermiştir. Komutanı Ahmet İzzet Paşa'dır. Mustafa Kemal ve onun 16. Kolordu Karargâhı bu 2. Ordu'ya bağlı olup Murat Suyu-Muş-Bitlis çizgisi üzerinde toplanan yine aynı (16.) Kolordu'nun başına getirilir. Böylece Mustafa Kemal yeni görevine başlamak üzere 27 Şubat 1916'da Edirne'den ayrılır.

2. Ordu ancak Ağustos başlarında yığınağını tamamlayabilir. Ruslar bu ordunun yaratabileceği tehlikeyi önlemek için 4. Kolordu'larıyla 2. Ordu'ya ve bu ordunun yayılmasını sağlamakla görevli Mustafa Kemal'in 16. Kolordu'suna saldırırlar. Bu saldırının ağırlık merkezi 8. Tümen'dir. Rus Kolordusu bu taarruzuyla Çapakçur üzerinden Harput'a ilerlemeyi amaçlamaktadır. Üç gün süren yoğun bir savunmadan sonra 8. Tümen Muş'un güneyindeki Kulp Boğazı'na çekilir, düşman bu taktiği anlamaz ve yendiğini sanarak karşısında tek bir alay bırakıp tüm gücüyle Çapakçur'a saldırır. Mustafa Kemal 2 Ağustos'ta 8. Tümen'i taarruza kaldırır ve karşısındaki Rus alayını yenerek 6 Ağustos'ta Muş'u geri alır. Bu yenilgi bütün Rus kuvvetlerinin konumunu riskli bir duruma sokar ve çevrilmek korkusuyla Ruslar Bitlis'i boşaltıp (7 Ağustos) Van Gölü'nün kuzeybatısındaki Karmuç'a çekilirler. Çapakçur'a saldırmayı planlayan Rus birlikleri de aynı tehlike karşısında kalarak Varto bölgesine kadar çekilmeyi sürdürürler.

8 Eylül'e kadar Türk ve Rus orduları karşılıklı olarak birkaç saldırı yaparlarsa da cephede önemli değişiklik olmaz ve bir durgunluk devresine girilir.

Bu arada Mustafa Kemal Mirlivalık'a (Tuğgeneral) yükseltilir ve 2. Ordu Komutanı İzzet Paşa izinli olarak İstanbul'a gidince de 2. Ordu Komutanlığı'na vekâlet eder. İşte ilk kez bu vesileyle de 2. Ordu Kurmay Başkanı Albay İsmet [İnönü] Bey'le tanışır.

Şubat 1917'de bir ara Mustafa Kemal'in Medine Muhafızlığı'na gönderilmesi düşünülürse de sonra bundan vazgeçilir, İzzet Paşa 2. ve 3. Ordular Grup Komutanlığı'na getirilir. Mustafa Kemal Paşa da artık asaleten 2. Ordu Komutanı'dır (Mart 1917).

2. Ordu Komutanı Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'da

Daha sonra ise 5 Temmuz 1917'de Yıldırım Orduları Grubu içinde olan 7. Ordu Komutanlığı'na tayin edilir.

Mustafa Kemal İstanbul'a Çağırılıyor

Yukarıda özetle anlattığımız bu gelişmelerin arkasında inanılmaz zorluklar, akla hayale gelmez sıkıntılar, fedakârlıklar, kan ve gözyaşı vardır. Şimdi bütün bu gelişmeleri ayrıntısına inerek yeniden gözden geçirelim.

İngiliz General Allenby'nin Paris'ten acilen Londra'ya çağırılması gibi, Edirne'de bulunan Mustafa Kemal de Enver Paşa tarafından acele İstanbul'a çağırılmıştı. Bir süre sonra da kader bu iki komutanı Filistin topraklarında karşı karşıya getirecekti.

Bu nasıl oldu? Şimdi ona bakalım.

Çanakkale Savaşları'nın muzaffer komutanı Yarbay Mustafa Kemal'in rütbesi albaylığa yükseltilmiş, düşmanın Çanakkale'yi bo-

şaltmasının ardından da Edirne'de bulunan 16. Kolordu Komutanlığı'na tayin edilmişti. Mustafa Kemal yeni görevine başlamak üzere de 27 Ocak 1916'da Edirne-Karaağaç'a gelmişti.

Bu arada Ruslar 1915-1916 kışında Kafkas Cephesi'nde büyük saldırılarda bulunmaktaydı. Rus ordularının eski başkomutanı ve Çar'ın amcası Büyük Dük Nikola Nikolayeviç, bu cephenin komutanıydı. İngiliz ve Fransızlar Çanakkale'yi geçemeyince planlar altüst olmuştu. Güya müttefik donanma iki hafta içinde İstanbul'a gelecek ve Karadeniz'e çıkacak; Rusların beklediği silah, cephane ve özellikle gıda yardımı Kırım üzerinden Rusya'ya ulaştırılacak; bu sayede ihtiyatta bekletilen 1 milyon sivil daha silahlandırılarak önce güneye sonra batıya doğru Anadolu baştan başa işgal edilecekti. Bu esnada Mısır'da bulunan İngilizler kuzeye doğru taarruza kalkacaklar, Anadolu'da buluşacak Rus-İngiliz orduları Batı Anadolu'ya yönelince Türklerin direnecek gücü kalmayacaktı.

Sonuç olarak önce Türkleri savaş dışı bırakıp sonra Almanya'ya yönelmek, Başbakan Lloyd George'a göre daha doğru bir stratejiydi.

Ama bu plan tutmamıştı. İtilaf Devletleri Çanakkale'yi boşaltıp çekip gidince, serbest kalan Türk birlikleri şimdi Doğu'ya, takviye olarak Kafkas Cephesi'ne sevk edilebilirdi. İşte bu gerçekleşmeden Nikola elini çabuk tutmalı, bu bölgede bir an önce kesin sonuç alınmalıydı. Rus taarruzları bu nedenle yoğunlaşmış, işte bu aşamada Kafkaslardan inen Rus orduları ve bu orduların bünyesindeki Ermeni birliklerine ek olarak Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerden oluşan Ermeni çeteleri bütün güçleriyle ordunun geri hatlarını vurmaya, Müslüman halkı katletmeye başlamışlardı.

Osmanlı hükümetinin bölgede yaşayan Ermeni sivil tebaasından Gregoryan olanlarını bu bölgeden alıp henüz savaş olmayan tek bölge olan Suriye'ye nakletmesi yani Tehcir dediğimiz zorunlu göçe tabi tutması işte tam da bu dönemlere rastlar ve doğal olarak da çok zor şartlar altında cereyan eder.

Nitekim tehcire rağmen, yoğun Rus saldırıları neticesinde bölgeyi savunmaktan sorumlu 3. Ordu'nun cephesi 11 Ocak 1916 tarihinde yarılmış, ardından Erzurum düşmüştü (16 Şubat 1916).

Bu mücadele esnasında Erzurum iki kez el değiştirmiş, şehrin düşmesinde çevredeki Ermeni çeteleri büyük rol oynamış, Ruslar Of-Bayburt-Mamahatun çizgisinin doğusuna kadar gelmişlerdi. Direnen bu serhat şehrimiz işgal edilince, Ermenilerin bu kentte Müslümanlara karşı yapmış oldukları vahşi katliamların kayıtları Rus arşivlerinde araştırmacılarını beklemektedir. Öyle durumlar yaşanmıştır ki

gördüklerinden dehşete düşen Rus komutanlar, durumu başkomutanlığa bildirerek Ermenilerin üzerinden Rus üniformalarının çıkartılıp bunların cephelerden geri çekilmesini, "Aynı üniformayı taşıyan Rus askerinin şerefini korumak adına" talep etmişlerdir.

Rusların bu ileri harekâtı üzerine Osmanlı Başkomutanlığı Ruslara güneyden Kiğı ile Van Gölü arasından saldırarak Erzurum'u geri almak ve Rusların sol kanadını baskı altında tutmak için, o bölgede 2. Ordu adı altında batıdan taşınacak bir kuvvet toplamaya karar vermiş, komutanlığına da Ahmet İzzet Paşa'yı getirmişti.

Albay Mustafa Kemal ve başında olduğu 16. Kolordu Karargâhı işte bu 2. Ordu'ya bağlıydı ve Edirne'deydi. Fiilen 16. Kolordu birlikleri ise Murat Suyu-Muş-Bitlis çizgisi üzerinde toplanmıştı. Albay Mustafa Kemal yeni görevine başlamak üzere 27 Şubat 1916'da karargâhıyla birlikte Edirne'den ayrıldı.

Bundan sonraki gelişmeler tarih kitaplarımızda ya hiç anılmaz veya olup bitenler birkaç satıra sığdırılmaya çalışılır. Bunun ne büyük bir eksik olduğuna gelin birlikte tanık olalım.

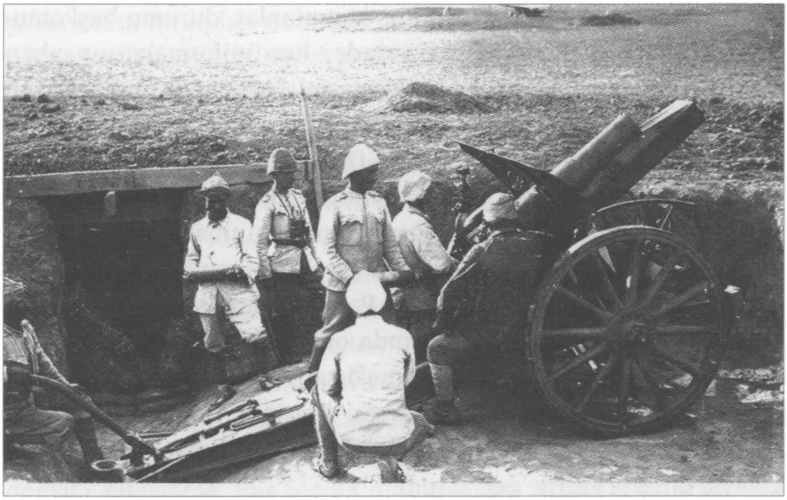
Ruslara Karşı İlk Zafer

2. Ordu ancak Ağustos başlarında yığınağını tamamlayabilir. Ruslar bu ordunun yayıldığı takdirde yaratabileceği tehlikeyi önlemek için 4. Kolordu'yla 2. Ordu'ya ve bu ordunun yayılmasını sağlamakla görevli Mustafa Kemal'in 16. Kolordu'suna saldırır.

Bu saldırının ağırlık merkezi 8. Tümen'dir. Rus Kolordusu bu taarruzuyla Çapakçur (Bingöl) üzerinden Harput'a (Elazığ) ilerlemeyi amaçlamaktadırlar. Üç gün süren yoğun bir savunmadan sonra Albay Mustafa Kemal 8. Tümen'in Muş'un güneyindeki Kulp Boğazı'na çekilmesi emrini verir. Düşman bu geri çekilmenin bir taktik olduğunu anlamaz ve galip geldiğini sanarak bu tümenin karşısında tek bir alay bırakıp tüm güçleriyle Çapakçur'a saldırır.

Oysa Ruslar Mustafa Kemal'in tuzağına düşmüştür. 2 Ağustos'ta 8. Tümen'i taarruza geçiren Mustafa Kemal, karşısındaki Rus alayını yener, taarruzunu sürdürür ve 6 Ağustos'ta Muş'u geri alır.

Bu yenilgi bütün Rus birliklerinin konumunu bir anda çok riskli bir duruma sokmuştur. Bu nedenle kuşatılma korkusuyla Ruslar bu kez Bitlis'i de boşaltıp (7 Ağustos) Van Gölü'nün kuzeybatısında Karmuç'a kadar çekilirler. Çapakçur'a saldırmayı planlayan Rus birlikleri de aynı tehlike karşısında kalarak Varto bölgesine kadar geri çekilmeyi sürdürürler.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topçuları, Harcia, 1917

Böylece Mustafa Kemal'in askeri dehası karşısında nasıl Çanakkale'de İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Anzaklar hezimete uğradıysa Ruslar da öyle hezimete uğramaktan kurtulamamıştır. Birinci Dünya Savaşı boyunca Ruslara karşı tek zaferimiz de Bitlis, Muş ve çevresini Rus işgalinden kurtaran işte bu zafer olmuştur.

8 Eylül 1916'ya kadar Türk ve Rus orduları karşılıklı olarak birkaç saldırı daha yapmışlarsa da cephede önemli değişiklik olmamış ve bir durgunluk devresine girilmiştir.

Bu gelişmeler olurken Nisan 1916 itibariyle Albay Mustafa Kemal Mirlivalık'a (Tuğgeneral) yükseltilmiştir. Nisan ayından itibaren o artık bir paşadır ve 2. Ordu Komutanı İzzet Paşa izinli olarak İstanbul'a gidince 2. Ordu Komutanlığı'na vekâlet edecektir. İşte ilk kez bu vesileyle 2. Ordu Kurmay Başkanı Albay İsmet [İnönü] Bey'le tanışır.

Şubat 1917'de bir ara Mustafa Kemal'in Medine Muhafızlığı'na gönderilmesi düşünülürse de sonra bundan vazgeçilir, İzzet Paşa 2 ve 3. Ordular Grup Komutanlığı'na getirilir. Mustafa Kemal Paşa da artık asaleten 2. Ordu Komutanı'dır (Mart 1917).

5 Temmuz 1917'de Yıldırım Orduları Grubu içinde olan 7. Ordu Komutanlığı'na tayin edilir.

Mustafa Kemal Paşa böylece artık 7. Ordu Komutanı olarak Suriye'dedir. Edirne'den bir yıl kadar önce ayrılan Albay Mustafa Kemal, kendisine verilen emri yerine getirerek Rusları yenmiş, Bitlis ve Muş yöresini kurtarmış, bunun üzerine paşalığa terfi etmiş ve bu kez de Suriye Cephesi'ne tayin edilmiştir.

Edirne-Diyarbakır-Halep üçgeni içinde geçen bu bir yıl, Atatürk'ün Mustafa Kemal Paşa olarak en az bilinen dönemidir. O nedenle bu döneme daha da yakından bakmakta büyük yarar vardır.

Mustafa Kemal Diyarbakır Yollarında

Albay Mustafa Kemal'in yukarıda özetle verdiğimiz ve Edirne'den Diyarbakır'a aniden tayin edilişine ve onu takip eden olaylara, bazı tekrarlara düşme pahasına, şimdi daha da yakından bakabiliriz. Bu "yeniden bakış"ın anlamı ve önemi şudur:

Tarihçiler çoğu kez bir olayı anlatırken, "(...) şu tarihte yola çıkıldı, bu tarihte şu oldu, savaşın sonunda da şöyle bir netice alındı (...)" derler. İyi de, "bütün bunlar nasıl oldu" sorusuna pek yanıt vermezler, kısa yoldan sonucu bildirmeyi yeğlerler. Oysa Mustafa Kemal'in kolordusuna sadece intikal edebilmesi, o bölgeye ulaşabilmesi bile o günkü koşullarda başlıbaşına bir serüvendir. Ruslara karşı uyguladığı stratejik planını ise ne Rus kurmayları kavrayabilmiş ne de Osmanlı Ordu Karargâhı anlayabilmiştir. Öyleki hazırladığı taktik gereği önce geri çekilen Mustafa Kemal'e Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa hesap soracak ve hatta bu konuda ondan savunma isteyecek kadar ileri gidecektir. Her şey haritalar üzerinde açıklanınca mesele kavranacak, ardından gelecek karşı taarruzla Ruslar Varto'ya kadar kaçmak zorunda kalınca da Mustafa Kemal yine askerlik mesleğinin neden bir sanat olduğunu gösterecek; Bitlis, Muş ve çevresi kurtarılmış olacaktır.

Çapakçur (Bingöl) savaşları, Birinci Dünya Savaşı boyunca Ruslara karşı tek zaferimizdir ve tamamen komutan Mustafa Kemal Paşa'nın üstün komuta yeteneğinin bir eseridir.

Haydarpaşa'dan Pozantı'ya

O halde şimdi yeniden başa dönelim, olup bitene daha yakından tanık olalım.

Diyarbakır'a tayin emrini alan Mustafa Kemal Bey önce Edirne'den İstanbul'a yalnız olarak gelmiş ve ertesi gün Kolordu Karargâhı'yla birlikte 16 Mart 1916 tarihinde İstanbul'da hazırlanan özel bir trenle Haydarpaşa'dan hareket etmiştir. O günlerde Güneydoğu'ya giden tren hattının son durağı olan Pozantı'ya 18 Mart'ta yani 3 günde ulaşmıştır. Aynı gün, Doğu Cephesi'nde Van ve Hakkâri'nin Ruslar tarafından işgal edildiği haberini almıştır.

Van önce içeriden ve dışarıdan Ermeniler tarafından düşürülecek, şehirde büyük bir Müslüman katliamı yaşanacaktır. Çete Reisi Garo hükümet binasına Ermenistan bayrağı asacak, burada bir hafta süreyle bağımsızlığını ilan edecektir. ABD'ye çektirdiği telgrafta ise oradaki diyasporadan daha fazla yardım gelmesini teşvik için "(...) Van'da düne kadar 70 bin Müslüman yaşıyordu. Bugünse tavuklar, horozlar, kediler, köpekler ve 3 bin Müslüman yaşıyor (...)" diyecektir. Bir hafta sonra ise bölgeye gelen Rus ordularına şehri teslim edecektir.

İşte bir taraftan Rus işgalleri Anadolu'nun içlerine doğru böyle hızla ilerleyip kentler, köyler düşerken, diğer taraftan Ermeni Tehciri bu koşullarda sürdürülmeye çalışılırken, bu işgalleri durdurmakla görevli Mustafa Kemal, düşmanı karşılayacağı bölgeye bile işte bu zor koşullarda ulaşmaya çalışmaktadır.

Bölgeye ulaşmanın savaşmaktan zor olduğu günlerdir.

İnşaatı sürmekte olan Toros ve Amanos tünelleri henüz işletmeye açık değildir. Tünellerden geçemeyecekleri belli olmuştur. Bu nedenle karargâh heyeti Pozantı'da ikiye ayrılır. Birinci kafilede bulunan Mustafa Kemal Bey, Kaymakam (Yarbay) İzzettin (Çalışlar), Kurmay Yüzbaşı Neşet (Bora) ve Yaver Cevat Abbas (Gürer) otomobille Halep'e hareket ederler (21 Mart 1916).

Ertesi gün Halep'ten Ceylanpınar'a doğru trenle yola çıkılır (22 Mart) ve buradan da otomobille nihayet Mardin'e ulaşılır (24 Mart). Ertesi gün Diyarbakır'a doğru hareket edilir ama bu kez yolda araba arıza yapar. Bu nedenle yollarına at sırtında devam ederler ve nihayet 26 Mart günü Diyarbakır'a ulaşırlar.

Böylece Albay Mustafa Kemal Bey'in 16 Mart 1916'da İstanbul'da başlayan yolculuğu 10 gün sonra Diyarbakır'da son bulmuştur.

Geride kalan ve ikinci kafileyi oluşturan karargâh şube müdürleri ve diğer subaylar ile ağırlıklar ise 1. Harekât Şube Müdürü Kurmay Yüzbaşı Şemsettin (Şener) Bey'in komutasında hareket etmiştir.

Bu kafile Toros yaylasından geçerek Yenice İstasyonu'na kadar kara yoluyla ve oradan da eski adı Hassa olan Bahçe'ye kadar trenle gitmiştir. Bahçe'den Amanos dağ yolunu takip eden kafile İslahiye'ye kadar yürümüş, oradan da tekrar trenle Katma üzerinden Resülayn'a, bugünkü adıyla Ceylanpınar'a ulaşmışlardı.

O tarihlerde bu yöndeki tren hattının son durağı Ceylanpınar'dı. Kafile yine yaya olarak Ceylanpınar'dan Mardin'e ve oradan da 22 Mart 1916 tarihinde Diyarbakır'a intikal etmişti. Bu ayrıntıyı verme-

min sebebi, Ermeni Tehciri esnasında neden kafileler yürütüldü sorusunun bir yanıtını vermektir. Doğu Anadolu'nun hali ne yazık ki bundan da beterdir. Ve bu esnada bir millet, neredeyse tüm dünyaya karşı var olup olmama savaşı vermektedir. Tehcir başladığı halde Van'ın başına gelenlerse ortadadır. O halde Osmanlı hükümetinin Tehcir kararını hangi koşullarda almış olduğu bu vesileyle bir kez daha anımsanmalıdır.

İkinci kafilenin yolculuğu çok sıkıntılı olmuş, yolda büyük bir tehlike atlatılmıştı. Ceylanpınar'dan yola çıkıldığı günün akşamıydı. Kafile yorgundu. Cercip denilen ve Deveboğan adıyla da anılan bir su başına gelinmişti. Suyun akışına bakılırsa kafilenin karşıya geçmesi bir hayli zor görünüyordu. O nedenle önce bir deneme yapılmış, genç ve kuvvetli bir ata binen bir istihkâm subayı suyun öte yanına zar zor geçebilmişti. Bu durumda kafiledeki subayların bir şekilde suyu geçebileceği görülüyordu ama yüklü olan ağırlık hayvanlarının bu yorgunlukla bu suyu geçebilmesi çok zor olacaktı. O nedenle geçiş öncesindeki geceyi su başında geçirip biraz soluk almaya karar verdiler.

Subay çadırları su kenarına kuruldu. Konaklamak için uygun görülen bu yerin hemen gerisinde, bir boy derinliğinde kuru bir hendek dağlara doğru kıvrılıp gidiyordu. Ağırlıklar da bu hendeğin kıyısına indirilmişti.

Gün boyu süren zorlu yürüyüş nedeniyle yorgun düşen kafile derin bir uykuya dalmıştı ki nöbetçilerin gece yarısı bağırtılarıyla çadırlarından fırladılar. Belli ki yüksek yerlere önemli ölçüde yağış düşmüş, dağlardan inen su Cercip Deresi'ni bir anda yükseltmiş, ağırlıkların bulunduğu hendek ise dereye dönmüştü.

Çadırlarından fırlayan subaylar kendilerini adeta bir adacığın üzerinde bulmuşlar, gitgide yükselen suyun orta yerinde öylece kalakalmışlardı. Sular yükseldikçe adacık küçülüyor, her geçen dakika tehlike daha da büyüyordu. Oysa çadırlar kurulurken kısa bir süre sonra buradan bir selin geleceğini gösteren en ufak bir emare yoktu. Belli ki dağların öte yanına yağan yağmur gecenin bu saatinde tufana dönüşmüş; sırtlardan, tepelerden taşan sular hoplaya zıplaya küçük şelaleler yaparak ovaya inmiş, kampın kıyısındaki kuru dereyi de azgın bir nehre dönüştürmüştü.

İlk tedbir olarak, ağırlık hayvanlarının tüm yükü üst üste istiflendi, yağmurun seyrelmesi üzerine çadırlar sökülüp bu istifin üstüne yığıldı; seyyar karyola, yatak, döşek, bavul ve benzeri kişisel eşyalar en üste kondu ve subaylarla erler yükselen sudan korunmak için hep

beraber bu yığının üstüne çıkmak zorunda kaldı. Bir taraftan da sürekli bir flama direğiyle suyun yüksekliği kontrol ediliyordu.

Sık sık çakan şimşeklerden ortalık aydınlandıkça dehşetin büyüklüğü anlaşılıyordu. Birbirinin üstüne yığılmış eşyalardan oluşan tepeciğin üstündeki erlerle birlikte sele kapılması an meselesi gibiydi. Hele erlerin birbirleriyle helalleşmeye başladığı anda bir erin okuduğu ezan şimşek patlamaları arasında yankılanırken ortalığa garip bir hüzün çökmüştü.

Kuru bir derenin üzerinde uykuya dalanlar ise şimdi bir selin üstündeki salda sürükleniyor gibiydiler. Geri tarafta Cercip Suyu kenarındaki düz arazide konumlanmış olan karargâh subayları olan biteni çaresizlik içinde seyrediyorlardı. Karargâh Komutanı Yüzbaşı Mustafa Bey'in bulabildiği tek çare, Cercip Suyu kenarına belli aralarla dizdirdiği erlerin ellerindeki denizci fenerleriyle suyu aydınlatmak olmuştu. Böylece suya sürüklenebilecek erlerden yüzme bilenlerinin kıyıya doğru yüzmesi amaçlanmıştı. Oysa o akan selde en iyilerinin bile yüzebilmesi olanaksızdı.

Tam da bu ümitsizlik içindeyken giderek yağışın azaldığı görüldü. Flama direğiyle sık sık yapılan kontrollerden de suyun yükselmesinin nihayet durduğu anlaşılmıştı. Şafak sökerken sular çekilmeye başladı. Tehlike şimdilik atlatılmıştı.

Nihayet sabah oldu. Güneş ortalığı ısıtmaya başlayınca çekilen suların boşalttığı yerler bataklığa dönmüştü. Ekmekçi takımına ait hamur tekneleri yan yana çaktırılıp birleştirilmiş ve bir tür kayık elde edilmişti. Bu kayığın her iki ucuna ip bağlanarak varagele yapılmış, böylece birer birer Cercip Suyu'nun kıyısına ulaşılabilmişti. Bu geçiş akşama kadar sürmüştü.

Şimdi bütün birlik bir araya gelmişti. Bu arada Ceylanpınar'dan da büyük bir tekne getirtilmiş; hayvanlar, taşınan yük ve tüm personel bu tekneyle suyun öbür yanına iki günde geçebilmişti.

Tehlike böylece aşılmış, karargâh nihayet Diyarbakır'a ulaşabilmişti. Tam da bugünlerde tüm 16. Kolordu'yu sevince boğan bir gelişme olmuştu. Pozantı'dan albay olarak ayrılan Mustafa Kemal Bey, 1 Nisan 1916 itibariyle Mirliva (Tuğgeneral) rütbesine yükseltilmişti.

Çapakçur Savaşı'na Doğru

Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'a gelir gelmez Rus işgaline uğrayan Bitlis ve Muş'u kurtarmak üzere kolordusuna bağlı tümen ve alayları denetlemek, cephe durmunu yakından görmek, eksikleri, aksakları yerinde saptamak üzere saha çalışmalarına başladı.

16. Kolordu'ya bağlı 5. Tümen Komutanı Albay Küçük Refet Bey'in talebi üzerine 5. Tümen Bitlis'i kurtarmak için Ruslara taarruz etti. Bu taarruz birkaç gün içinde duraksadı. Bunun üzerine gelişmeleri yakından izlemek üzere Mustafa Kemal Paşa 9 Nisan günü Bitlis Cephesi'ne hareket ederek 10 ve 11 Nisan gecelerini bu cephede geçirdi. Tam da bu esnada Ruslar bu cepheye taarruza kalktılar. Rus birliklerinin bu cepheye yeni kuvvetler kaydırması üzerine içine düşülen durumu riskli gören Mustafa Kemal, bu Tümen'in taarruz öncesi mevzilerine çekilmesi için emir verdi. Bu geri çekilme kararı üzerine 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa'dan sert bir mesaj aldı. Müthiş öfkelenmişti. Zira Ordu Komutanı, almış olduğu geri çekilme kararı nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'dan rapor istiyordu. Paşa, oturup raporunu yazdı.

Mustafa Kemal Paşa elbette bu geri çekilme kararını kolay vermemişti. Henüz generalliğe yükselmiş, bu unvan altında verdiği ilk karar ise "geri çekilme" olmuştu. Ordu komutanı bu sonuçtan hoşnut değildi ve hesabını da soruyordu.

Raporun müsveddesini kaleme alırken cephenin durumu yeniden gözlerinin önünden bir sinema şeridi gibi geçti. Bu kararı masa başında almamıştı ki! Gerek Bitlis Cephesi'nde bulunan 5. Tümen'in gerekse Muş Cephesi'ndeki kuvvetlerimizin konumunu yerinde incelemiş, buna karşılık Rusların aldığı pozisyonu haritalar üzerinde saatlerce değerlendirmiş ve bütün bunların sonucu olarak Bitlis Boğazı içinde sıkışıp kalmış olan 5. Tümen karargâhını derhal kurtarmak gerektiğine, tümen muharebe hattının ise yeniden tespit edilmesinin zorunlu olduğuna karar vermişti. Bu kararını uygulamazdan önce de söz konusu cephelerdeki birlikleri denetlemiş, 20 Nisan'da ise Diyarbakır'a dönmüştü.

Birlikleri denetlemeye giderken tanık olduklarıysa ancak kurgu romanlarda rastlanır türdendi. Erken gelen bahar yağmurları erimeye başlayan karlarla birleşince su taşkınları kaçınılmaz olmuştu. Diyarbakır'dan çıkar çıkmaz aşılması gereken ilk engel, üstünde köprü olmayan Ambar Çayı'ydı. O azgın suları at sırtında geçmek son derece güç olmuş, zaman zaman sele kapılma tehlikesi atlatılmıştı.

Yolda Kurulan Harp Divanı

At sırtında süren yolculuğun üçüncü günü Bitlis Boğazı girişinde bulunan Ziyaret (Veysel Karani) mevkiine varılmıştı. Burada tanık oldukları, Mustafa Kemal Paşa'yı derinden sarsmıştı. Kendi olanak-

larıyla birliklerine ulaşmaya çalışan bir grup subay cepheye yetişmeye çalışırken eşkıyanın pususuna düşmüş, soyulmuştu. Manzara içler acısı ve onur kırıcıydı.

Soygunu yapanların bir saat kadar mesafedeki Koh Köyü'nde barındıkları tespit edilmişti. Paşa, Süvari Bölük Komutanı Yüzbaşı Ahmet Bey'i bir manga süvariyle derhal Koh Köyü'ne sevk etti. Kısa bir süre sonra aralarında köyün muhtarının da bulunduğu tüm şakiler yakalanıp getirilmişti. Çoğunun üzerinden, İstanbul'un ünlü Schtein ve Beyker mağazalarından satıldığı anlaşılan yelekler çıkmıştı. Bu yelekleri subay elbiselerinin içine giymek o günlerin modasıydı. Bu yelekler yapılan talan konusunda somut birer delildi.

Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle hemen orada Topçu Komutanı Osman (Senai) Bey'in başkanlığında bir Harp Divanı kuruldu. Üyeler; Kolordu Şube Müdürü Kurmay Binbaşı Şemsettin Bey, İstihbarat Şube Müdürü Kurmay Yüzbaşı Neşet Bey ve Teğmen İsmail Hakkı Bey'di.

Derhal sorgulamaya başlayan bu Harp Divanı, yargıladığı on dört sanığın cephe gerisinde işledikleri şekavetle genel asayişi ihlâl ettiklerine ayrıca vatani vazifelerini ifa için cepheye giden subayların yollarını keserek para ve eşyalarını zorla gasp etmek suretiyle yaptıkları soygunculuk fiillerinin de sabit olduğuna karar verdi ve hepsinin idamına hükmetti.

Harp Divanı'nın bu kararı, cephe komutanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'ya sunuldu, o da tereddütsüz onaylayınca suçlular hemen orada kurşuna dizilerek hüküm infaz olundu. Durum şifreli bir telgrafla Başkomutanlık Vekâleti'ne bildirildi. Haber yörede kısa sürede duyuldu ve bir daha benzeri bir olay yaşanmadı.

Mustafa Kemal Paşa'nın bölgeye geldiği anlaşılıyordu. Veysel Karani'den hareket edilerek 5. Tümen karargâhının bulunduğu Bitlis yolu üzerindeki Duhan mevkiine gelinmiş ve burada birkaç gün kalınmıştır. Bu süre zarfında tümenin Gampüs Dağları'na yayılmış olan ileri kıtalarını denetleyerek gördüğü eksiklikleri gidermiş, askerin maneviyatını olağanüstü yükseltmiştir. Kolordu komutanını en ileri uçtaki ateş hattında yanı başında gören Mehmetçik kısa bir süre sonra Rus askerini Bitlis'ten Varto'ya doğru kovalayacak, o dağları, ovaları Ruslara dar edecektir.

Denetleme henüz bitmişti ki Ruslar ertesi gün şafakla birlikte 5. Tümen'in sağından Kavakalan sırtlarından taarruza kalktı. Bu taarruz esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın o karargâhta olması Türkler için bir şans, Ruslar için ise kadersizlik olmuştu.

Taarruzu durdurma görevi Kurmay Yüzbaşı Şemsettin ve Neşet Beylere verildi. Mehmetçik saldırıyı aynı sertlikle karşıladı, aslanlar gibi göğüs göğüse vuruştu ve mevzilerini terk etmedi. Rus taarruzu durdurulmuştu. Cephede sükûnet sağlanınca Paşa bu kez Siirt cephesine bir saldırının yakın olduğunu hesaplayarak, derhal Siirt cephesine yöneldi. Anlaşılan o ki, 16. Kolordu'nun sorumluluk alanına giren tüm bölgede askerin genel durumunu yakından görmek istiyor, tüm birlikleri denetliyor, notlar alıyor, emirler veriyor, gece geç vakitlere kadar çadırındaki fener hep yanık kalıyordu. O'nun cephede olduğunu bilen asker, o kısa dinlenme anlarında bile büyük bir güven duyuyordu.

Siirt Cephesi'nde

Bitlis ve Muş şehirlerimiz Rus işgali altındaydı ama çok yakında büyük bir fırtınanın kopacağı belliydi. Karargâh subaylarıyla birlikte Bitlis Cephesi'nden ayrıldı ve Siirt'e doğru at sırtında yola çıktı.

Beraberindeki karargâh subayları şunlardı:

1. Kurmay Başkanı Yarbay İzzettin (Çalışlar)
2. Sıhhiye Reisi Yarbay Hüseyin
3. Topçu Komutanı Osman Senai
4. Topçu Uzmanı Alman von Berk
5. Harekât Şube Müdürü Yüzbaşı Şemsettin (Şener)
6. İstihbarat Şube Müdürü Yüzbaşı Neşet (Bora)
7. Yaver Cevat Abbas (Gürer)
8. Emir Subayı Şükrü (Tezer)
9. Emir Subayı Hayati
10. Mülhak Subay İsmail Hakkı
11. Mülhak Subay Ziver
12. Süvari Bölük Komutanı Yüzbaşı Ahmet
13. Süvari Takım Subayı Sadık.

Siirt yakınlarında bulunan ve kasabaya sekiz on kilometre mesafede olan Kezer Suyu'nu geçerken çok zorlandılar. Anadolu'nun en dağlık arazisi üzerinde, keçinin bile zor tırmanabileceği yerlerden tırmanarak, saatlerdir at sırtında mola vermeden yol alıyorlardı. Üzerinde köprüsü olmayan Kezer, kolay kolay geçişe izin vermeyecek gibi sert akıyor, dağların yamaçlarında toplanmış ve hedefine

bir an önce ulaşmak ister gibi çağlaya çağlaya ovaya doğru kıvrılıp gidiyordu.

Önde Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, geçişe en uygun gibi görünen noktadan suya girdiler. Henüz birkaç adım ilerlemişlerdi ki atların huysuzlanmaya başladıkları görüldü. Su derinleştikçe akıntı güçleniyordu. Kocaman katana beygirleri bile bu akıntıya karşı ayakta durmakta zorlanıyor, yosun tutmuş kayalara bastıkça hayvanlar bir ileri bir geri dengelerini sağlamakta güçlük çekiyordu. Üstlerindeki süvarileri de aynı derecede tedirgindi.

Süvari Takım Subayı Teğmen Sadık, çizmeleri ve paçaları daha fazla ıslanmasın diye ayaklarını üzengiden çıkartmış ve jokerler gibi dizlerini iyice karnına doğru çekerek dengesini sağlamaya çalışıyordu ki atının ayağı bir kayaya takılıp tökezledi ve Sadık Bey bir anda azgın suların içinde kayboldu.

Şaşkınlık çok kısa sürdü. Suya düşünce başını da o hızla bir kayaya çarptığı anlaşılan Sadık Bey akıntıya kapılmış, bata çıka sürüklenirken, iki süvari eri anında suya atladılar ve inanılmaz güç harcayarak Sadık Bey'e ulaştılar, zar zor kıyıya çıkarttılar.

Sadık Bey'in başında derin bir yara izi vardı ve çok su yutmuştu. Midesindeki suyu boşaltıp hızla Siirt hastanesine ulaştırdılar ama tüm gayretlere rağmen kurtarmak mümkün olamadı. Kimsesi yoktu. Siirt'e gömüldü.

Mustafa Kemal Paşa o akşam sofraya oturmadı. Siirt'in keçi kılından yapılma battaniyesi, eldiveni, uzun konçlu çorabı ünlüydü. Tüm karargâh subayları bunlardan edinmişti. Paşa'nın da iki tane battaniye aldığını gören Alman Topçu Uzmanı von Berk de bir tane edinmiş hatta o akşam da battaniyesine sarılarak uyumuştu.

von Berk gece yarısı bir kaşıntıyla uyandı. Kolunu uykusunda kanatırcasına kaşımıştı. Ne olup bittiğini sabahleyin kavradı. Örtündüğü battaniyeden bitlenmişti. Kolundaki kızarıklığa kolonya sürdü, üstünde de durmadı.

Karargâh Siirt'te iki gün kaldıktan sonra bu kez Muş Cephesi'ne hareket edildi (...) İlk gece Veysel Karani mevkiinde, ikinci geceyse Garzan'da geçirildi. Ertesi gün Silvan'a hareket ediliyordu ki 2. Ordu Komutanlığı'ndan şifreli bir emir geldi. Buna göre kolordusu 2. Ordu'ya bağlanmıştı ve bu ordunun komutanı olan Ahmet İzzet Paşa karargâhıyla birlikte Diyarbakır'a hareket etmişti. Kendisinden 16. Kolordu'nun cephe durumu ve konuşlanması hakkında rapor isteniyordu.

Mustafa Kemal Paşa Edirne'den hareketinden önce Başkomutanlık Vekâleti tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve Enver Paşa

Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'da İzzet Paşa ile

ileride Doğu Cephesi'nde kurulacak olan ordu komutanlığına kendisinin getirileceğini söyleyerek ondan şimdilik kolordu komutanı olarak Diyarbakır'a gitmesini istemişti. Şimdiyse ordunun oluşturulmasının zamanı gelmişti ama Mustafa Kemal Paşa'ya verilen söz unutulmuş ve Keşan'da bulunan 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa karargâhıyla birlikte işte Diyarbakır'a tayin olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa ile karargâhı zorlu yolculuğun ardından Silvan'a geldi. Paşa ilk iş olarak ordu komutanlığının istemiş bulunduğu raporu hazırlayıp gönderdi ve bu kez Kulp yoluyla Şen Cephesi'ne hareket etti.

Bu seyahatin ikinci günüydü ve Komlar mevkiinden geçiyorlardı ki ordudan bir şifreli emir daha geldi. Cephe durumunu ordu komutanı kendisiyle yüz yüze konuşmak istiyordu. O nedenle Diyarbakır'a gitmesi gerekiyordu. Bunun üzerine yönünü değiştirdi, Diyarbakır'a doğru gitmek üzere tekrar Silvan'a geldi.

2. Ordu merkezinin Diyarbakır olacağı anlaşılmıştı. 16. Kolordu'nun merkezi ise Silvan olacaktı (3 Haziran 1916). Ordu komutanı Ahmet İzzet Paşa'yla Diyarbakır'da buluştular, cephe durumunu harita üzerinde yeniden gözden geçirdiler ve ardından Mustafa Kemal Paşa Silvan'a döndü. Nakil ve yerleşme hazırlıklarını tamamladıktan sonra, yarım kalan Muş Cephesi denetimini tamamlamak üzere tekrar yola çıktı ve 20 Haziran 1916'da Kurmay Yarbay Nuri (Conker) Bey'in komutasındaki 8. Tümen karargâhına ulaştılar. Cephe durumunu tetkik için karargâhta bir gün kalan Paşa, ertesi gün Galip

(Türker) Bey'in Kozma Dağı'ndaki alayını teftiş etmiş ve öğle yemeğini de alay karargâhında yiyerek akşamüzeri tümen karargâhına dönmüştü.

O gün sabaha karşı 8. Tümen'in sağ kanadından ve Anduk Dağları'nın kuzeyinde konuşlanmış olan 18. Alay'ın ileri karakol konumunda iki bölük kuvvetindeki müfrezesinden Rusların baskın tarzı taarruz ettikleri rapor edildi.

Mustafa Kemal Paşa bu taarruzu karşılama görevini Kurmay Binbaşı Şemsettin (Şener) Bey'e verdi. Şemsettin Bey emrindeki alayla Rus taarruzunu durdurdu ama Ruslar sıklet merkezlerini bu kez Kurtik Dağları'ndaki 35. Alay cephesine yöneltmişlerdi. 18. Alay'a yönelik taarruzları aldatmacaydı ve dikkatleri başka yöne çekmek amacını taşıyordu.

Şemsettin Bey, ancak sabaha karşı karargâha dönebilmiş ve Paşa'ya harita üzerinden içinde bulunulan durumu açıklamıştı. Cephenin takviye edilmesi gerekiyordu ki, Ruslar aynı gece 35. Alay'ın cephesine yeniden taarruza geçti.

Ani olarak yapılan bu baskın karşısında, sayıca çok daha az ve yorgun olan kuvvetlerimiz gafil avlanmış, uzun süre göğüs göğüse devam eden muharebede başta 35. Alay komutanı olmak üzere bazı subaylar da şehit düşmüştü.

Hiç nefes aldırmadan ardı ardına gelen bu taarruzların baskısıyla alayın geri çekilmek zorunda kalacağı anlaşılmıştı. Durum kritikleşmişti. Şemsettin Bey'in anlattıklarını bir de kendisi bizzat yerinde görmek istedi. Çünkü vermek zorunda kalabileceği bir "geri çekilme" kararı felaketle sonuçlanabilirdi.

Tümenin cephe gerisindeki Şen mevkiinde ikinci savunma hattı olarak hazırlanmış olan siperlerini at sırtında kurmayı ile birlikte sabaha kadar dolaştı. Siperlerin güçlü ve zayıf noktalarını saptadı. Bu cephe Kulp Boğazı'nın girişini kontrol ediyordu. Arazi durumuysa düşmana büyük avantaj sağlıyordu. Kritik nokta, bu boğazı, boğazın ağzından itibaren mi savunmak, yoksa boğazın içine çekilip düşmanın da boğaza girmesini sağlayıp onu boğazın içinde mi imha etmek? O zifiri karanlıkta bu kritik sorunun yanıtını arıyordu.

Vardığı sonuç umutsuzdu. Arazi durumu düşmana daha büyük avantajlar sağlıyordu. Bu noktada muharebeye girdiğini takdirde kaybetme riskimizin daha büyük olduğu sonucuna varmıştı. Bu durumda tümen tüm ağırlıklarıyla geri çekilmek zorunda kalırsa bu kez de çok sarp ve dik yamaçlardan oluşan Kulp Boğazı'nın bu geri çekilmeyi çok zorlaştıracağını anlamış, bu nedenle de Şen mevkiinde

hazırlanmış olan ikinci savunma hattımızın oluşturulduğu yeri de tehlikeli bulmuştu. Düşmanın yerinde olsa her iki savunma hattımızı da perişan edeceğine emindi. Vakit kaybetmeden gereken tedbirleri almalıydı.

Kararını verdi. Geri çekilecektik. Bunu düşmanın zorlamasıyla değil, kendiliğimizden ve bir plana bağlı olarak panik yaşamadan sessizce yapacak, üstelik ikinci savunma hattındaki hazır kazılmış olan siperlere de girmeyecek, savunmamızı daha da içerde, Kulp Deresi'nin içinde kuracaktık.

Böylece, sessizce geri çekilme kararı uygulamaya kondu ve Tümen Komutanlığına gerekenin yapılması için emir verildi, öte yandan gerekçeleriyle birlikte bu husus şifreli bir telgrafla ordu komutanlığına da bildirildi.

Düşmana karşı verilmiş bu denli sert bir muharebeden sonra, tümen çapında bir askeri birliğin tüm ağırlıklarıyla birlikte öylesine sarp bir arazi üzerinden düşmana sezdirmeden geri çekilebilmesi fevkalade zor bir işti. O nedenle bu harekâtı Mustafa Kemal Paşa bizzat yönetti. Geri çekilecek tümenin korunması görevini de 18. Alay'a ve komutan olarak da alayın komutanı şehit düştüğü için Binbaşı Şemsettin Bey'e verdi.

Harekât gece yarısı zifiri karanlıkta başladı, kuşluk vaktine kadar sürdü, büyük bir başarıyla tamamlandı. Kolordu komutanı Mustafa Kemal Paşa geri çekilen tümenin son eri de önünden geçmeden, böylece güvenliği sağlanmadan, bulunduğu yeri terk etmedi. Asker geri çekilirken adeta Paşa'nın önünde resmi geçit yapıyor, gittikçe uzaklardaki bir noktada kayboluyor; fakat Paşa bulunduğu noktayı, elinde dürbün, hâlâ terk etmiyordu. Bu durum giderek tehlikeli bir hal almıştı. Tüm asker çekildiği halde dürbünle ufku taramayı sürdürüyor ama yerinden ayrılmıyordu.

Yaveri Cevat Bey dayanamadı ve şöyle dedi:

- Birliklerin tamamı uzaklaştı Paşam, atları emreder misiniz?

Yaver ve yanındaki Emir Subayı Şükrü [Tezer] Bey düşman takip kuvvetlerine esir düşme ihtimalinden çekiniyorlardı, zira kendilerini koruyabilecek hiçbir güç kalmamıştı.

İçinde bulunulan durumun gereği olarak geri çekilme kararı vermiş bulunan, o nedenle de fevkalade üzgün ve sinirli olan Paşa, sert bir yanıt verdi:

- Acele etmeye lüzum yok, hareket zamanını ben bilirim!

Aradan dakikalar geçti ama kendilerine saatler gibi geldi.

Bir süre sonra Yaver Cevat Bey çekinerek ama saygılı bir ifadeyle, "Kimse kalmadı Paşam, atları emreder misiniz?" diye yeniden sordu.

"Paşa çok ilerileri göstererek, 'Karşıdan gelmekte olan şu asker önümden geçip emniyete girmedikçe buradan ayrılmayı düşünemem!' dedi.

Birliklerin çekildiği yere biz de bakıyor ama arazi engebeli olduğundan birinin yaklaşmakta olduğunu fark edemiyorduk. Ancak Paşa'nın parmağıyla işaret ettiği noktadan bir erin adeta ayağını sürüye sürüye bize yaklaşmakta olduğunu zar zor fark edebildik. Birliğinin çok gerilerinde kalmış bu asker ya hasta olmalıydı ya da yaralı.

Bulunduğumuz yerin 40-50 adım ötesine kadar yaklaşınca Paşa'nın emriyle koştuk ve gerçekten hasta ve halsiz olduğunu gördük. O vaziyette silahını zor taşıyor, cephanesi ve sırt çantasıysa rahat yürümesini daha da zorlaştırıyordu.

Paşa, bir tek erini bile riske atmamakla ünlüydü. Asker bunu yakından bilir, o yüzdende komutanına yürekten bağlıdır. Buna tüm cephelerde tanık olunmuştur.

Bu er de Kulp Deresi'ne doğru gözden kaybolduktan sonra bile Paşa, elinde dürbün çevreyi tarıyor, düşman tarafında bir hareketlenme olup olmadığını kontrol ediyordu.

Nihayet, yaverine ve emir subayına döndü ve şöyle dedi:

- Çocuklar, şu topraklardan ayrılmaya gönlüm razı olmuyor. Ne var ki koşullar beni bu kararı almaya mecbur etti. Müsterihim, düşmana terk ettiğim bu toprakları kısa bir süre sonra tekrar geri alacağım, üstelik düşmanı tümüyle bu topraklardan söküp atmak için buralara yakın zamanda tekrar geleceğim. Üzerinde durduğumuz bu tepeyi unutmayın, belleğinize kazıyın (...)"

Yaver de, Emir Subayı da bu sözü unutmadılar. Gerçi unutmalarına fırsat da olmadı. Kısa bir süre sonra Paşa sadece bu toprakları değil Muş ve çevresini de düşmandan kurtaracak, Muş Ovası Ruslara dar gelecek ve Ruslar Varto'ya kadar neye uğradıklarını bilmeksizin kaçmak zorunda kalacaklardı.

Geri çekilme 15 Temmuz 1916 tarihinde büyük bir başarıyla ve kayıpsız tamamlandı. Çekilen tümenin en önünde Tümen Komutanı Albay Nuri [Conker] Bey ve kurmay heyeti, en arkasında yani düşmana en yakın mevkide Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa gereken tüm güvenlik tedbirlerini almıştı ve bunu gözüyle gören asker huzur ve güven içinde çekilmeyi tamamlamıştı; "(...) Bu işin yazı da var, kışı da (...)" diyerek, kısa bir süre sonra bu topraklara yeniden döneceğine yemin ederek...

Mustafa Kemal Paşa'dan Savunma İsteniyor

Böylece Kulp Geçidi'ni terk edip Kulp Deresi'nin içlerine çekilen tümenin gerilerinde, Bayrakaltı denilen mevkide karargâhını kuran Mustafa Kemal Paşa, 2. Ordu Komutanlığı'ndan şifreli bir talimat aldı. Emir Subayı Şükrü Bey gelen talimatı okurken Paşa'nın nevri dönmüş, kaşları çatılmıştı. Ordu Komutanlığı bu geri çekilmeyi onaylamıyor, aksine ağır bir dille eleştiriyor, derhal rapor istiyor yani hesap soruyordu.

Paşa ilk iş olarak, bu geri çekilme kararına ilişkin raporunu yazdı ve ordu karargâhına gönderdi.

Gönderdiği raporda, Buğlan Gediği'ne vardığı anda cepheyi ne halde bulduğu, tümen ve alay komutanlarının cephe hakkında verdikleri bilgiler, baskına uğradıkları gün savaşın geçtiği safhalar gibi hususları sıralıyor, düşmanın son teşebbüsü nedeniyle ortaya çıkan olumsuz durum üzerine de daha fazla kayıp vermemek için daha güvenli yerlere çekildiğimizi bildiriyordu.

Ertesi gün gece yarısı Ordu Komutanı'nın yanıtı geldi. Bu geri çekilme kararı ağır bir ifadeyle eleştiriliyordu. Söylenenler şunlardı:

"Bir Kolordu Komutanı savaş esnasında ve vaziyet icabı emrindeki kuvvetleri bir dereceye kadar ve sınırlı bir halde geriye çekmek yetkisine sahip olabilirse de bu harekâtta muharebe sahasını tamamıyla boş bırakarak cepheyi kendi kararıyla kilometrelerce geriye alması isabetsizdir ve aynı zamanda yetkinin aşılmış olması anlamına gelir."

Şifreyi emir subayı Şükrü [Tezer] Bey açmıştı. Vakit gece yarısını geçmişti. Ancak içeriği önemli olduğu için Paşa'ya derhal gösterilmesi gerekiyordu. Komutanın çadırına yaklaşarak hafifçe seslendi, gelen yanıt üzerine de çadıra girdi.

Silvan'dan Buğlan Gediği'ne gelirken 36 saat devamlı at sırtındaki seyahat yorgunluğuna, tümen gözetleme tepesinde gün boyu ayakta durmaktan doğan yorgunluk eklenmiş, son geceki Rus baskınının stresi ve üzüntüsüyse hepsinden baskın çıkmıştı. Dinlenmeye müthiş ihtiyacı vardı.

Buna rağmen, geceli gündüzlü devam eden zahmetli günlerden hemen sonra biraz dinlenebileceği ilk gece böyle bir eleştiriye maruz kalması Paşa'yı yine çok üzmüştü. Gelen telgrafa derhal yanıt vermek istedi ve Kurmay Yüzbaşı Neşet Bey'in uyandırılmasını emretti. Neşet Bey birkaç dakika içinde Paşa'nın huzurundaydı. Portatif masanın üzerine Genelkurmay'ın 1/200.000 mikyasındaki haritası açılmıştı.

Çadırı aydınlatan gemici fenerinin silik ışığı altında haritayı dikkatle inceleyen Mustafa Kemal Paşa, yanıtını ağır ağır yazdırmaya başladı. Emir subayı Şükrü [Tezer] Bey dikkatle not ediyor, Neşet Bey ise olanları izliyordu. Paşa'nın yanıtı yine öfke yüklüydü ve aşağıdaki hususları içeriyordu:

Geri çekilme kararı muharebenin gelişimine göre tam zamanında verilmişti ve doğru gerekçelere dayanıyordu.

a) O günkü askeri vaziyet gereğince bir başka karar verilemezdi.

b) Cephenin kilometrelerce geri alınmasının nedeni arazi durumundan kaynaklanmaktaydı.

c) Bu kararın sorumlusu elbette bu kararı veren kişi olarak kendisiydi.

Verilen yanıt temize çekilmişti. İmzaladığı zaman şafak söküyordu.

Mustafa Kemal Paşa, raporu bizzat Neşet Bey'in götürmesini emretti. Bir kurmay olarak kendi gözlem ve düşüncelerini de anlatmasını istemişti.

Neşet Bey iki gün sonra döndü. Beraberinde getirdiği yazıda ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa'yı almış olduğu kararlarda haklı buluyor, bunda Neşet Bey'in açıklamalarının da olumlu katkısından söz ediyordu. Paşa rahatlamıştı.

Geri çekilen bu birliklerimiz yeni savunma hattında tutunduktan sonra yeniden taarruza kalktılar. Harekâtı Mustafa Kemal Paşa bizzat yönetiyordu. Dördüncü günde Ruslar mevzilerinden sökülüp atıldılar. Kaçışları Varto'ya kadar sürdü.

Edirne'den Diyarbakır'a gönderilirken verilen talimat başarıyla yerine getirilmiş, Muş ve Bitlis geri alınmış, bölge Rus işgalinden kurtarılmıştı.

Çapakçur Savaşlarının mutlak galibi Mustafa Kemal Paşa artık kolordu karargâhının merkezi Silvan'a dönebilirdi. Ordu Komutanlığı'ndan bu yönde bir emir alınca karargâhıyla birlikte Silvan'a iki eksikle hareket etti. Süvari Takım Komutanı Teğmen Sadık Bey Siirt'e giderken Kezer Suyu'nda boğulmuştu.

İkinci kayıp ise Topçu Alman von Berk oldu. Siirt'te satın aldığı battaniyedeki bir bitin, ölümüne yol açabileceğini kimse düşünemezdi. Kısa bir süre sonra tifüse yakalandı, derhal bir seyyar hastaneye nakli yapıldıysa da kurtarılamadı. O günlerde Türk ordusunun en büyük düşmanı –Rusların yanında– bitler yani tifüstü. Ve tifüsün verdirdiği kayıp Ruslarınkinden fazlaydı.

Tehcir esnasındaki Ermeni nüfusun kaybında da bu tifüs ve kolera salgınlarının ne yazık ki rolü büyük olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın emir subayı Şükrü Bey, von Berk'in öldüğünü duyduğunda kulaklarına inanamadı. Paşa da aynı battaniyeden iki tane almıştı.

Ya bitli battaniyeyi alan Mustafa Kemal Paşa olsaydı!

Şükrü Bey bu ihtimali bir türlü beyninden söküp atamadı. O gece sabaha kadar uyuyamadı. Von Berk'in cesedi Almanya'ya gönderildi. Tümenin geri çekilmesini bizzat yöneten Paşa zaten çok üzgün, bir o kadar da uykusuz, yorgun ve sinirliydi. Gelen telgrafa daha da öfkelendi ve ağır bir yanıt verdi:

1. Muharebenin başlangıcından itibaren geçirdiği safhalara ve arazi durumuna göre cereyan eden harekât, komutanlık sıfat ve mevkiinin bana vermiş bulunduğu hak ve yetkilere dayanılarak idare edilmiştir.

2. Sözü edilen geçidin ilerden savunması için verilecek karar her yönden isabetsizdir. Böyle bir kararın tatbiki halinde tümen tamamen düşmanın kucağına atılacak ve telâfisi hiçbir zaman mümkün olmayacak bir mağlubiyet mukadder olacaktı.

3. Söz konusu görüşünüzün tatbik edilmemiş olması nedeniyle kaçınılmaz mağlubiyetin getirebileceği maddi ve manevi her çeşit kötü sonuçlardan uzak kalınabilinmiştir.

4. Böylesi ağır ve tehlikeli bir durumun meydana gelmesine fırsat ve imkân vermemek gayesi esas alınmıştır ve harbin şartlarına tamamen uygun hareket etmiş olan bir komutan sıfatıyla ifade etmek isterim ki bundan doğabilecek her türlü sorumluluk da tabii olarak bana aittir.

Böylece, aldığı "geri çekilme" kararı eleştirilen Mustafa Kemal Paşa, verdiği yanıtla bu kez kendisi Ordu Komutanı'nı eleştiriyordu. Paşa bununla da yetinmiyordu. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa, ordu ihtiyatında olan 14. Tümen'in çekilen 8. Tümen'e takviye olmak üzere Hazro yönünde hareket ettirildiğini de bildirmişti.

Mustafa Kemal Paşa bu kararı da eleştiriyordu ve "(...) Ruslar geri çekilen bu 8. Tümen'i takip bile etmediklerine göre böyle bir ihtiyati tedbire ihtiyaç olmadığını (...)" dile getiriyordu.

Savaşın yönetimi konusunda Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ile Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa ters düşmüşlerdi. Kimin haklı olduğunu ise zaman kısa sürede gösterecekti.

Düşman, üstün kuvvetlerle yaptığı taarruz sonucu, yerinden oynatıp geri çekilmeye mecbur ettiği bir tümeni takipsiz ve adeta kendi haline bırakarak, o tümenin yeni savunma hattında kolaylıkla tutu-

nabilmesine olanak vermişti. Rusların bu çekingen tavrının bir açıklaması olmalıydı.

Bunun bir açıklaması elbette vardı: Mustafa Kemal'in çektiği tümenin ikinci savunma hattını da işgal etmeyip daha da gerideki Kulp Deresi içlerine çekerek gözden tamamen uzaklaşması bu kuvvetlerin Kulp Deresi içinde değil, daha gerilerdeki en uygun arazi üzerinde tutunarak, çok sert bir savunma savaşı için düşmanı oraya çekmeyi planladığı izlenimini veriyordu. Rusların bu nedenle takipten çekindiği anlaşılıyordu.

Ancak yine de bu anlayış, klasik savaş taktiklerine uymuyordu. Normal koşullarda ve normal bir strateji anlayışında, çekilen Türk Tümeni Kulp Deresi içinde yer alan ikinci savunma hattına yerleşip o mevzileri işgal etmeliydi ve daha gerilere de çekilmemeliydi. Buna karşılık Ruslar geri çekilen tümenin peşini bırakmamalı, onun yerleşeceği yeni savunma hattında yerleşmesine fırsat vermeyerek taarruzu sürdürmeliydi.

Ama bütün bunlar klasik yaklaşımlardı. Oysa Mustafa Kemal Paşa, senelerce sonra söyleyeceği gibi, askerliğin "sanat yanını" çok sevecek, hayatı boyunca alacağı askeri kararları da sanata dönüştürecekti. Örneğin Sakarya Savaşı bunun çok açık bir kanıtı olacaktı. Orada da tüm orduyu Sakarya'nın doğusuna çekecek, başlangıçta BMM bile büyük panik yaşayacaktı ama sonunda Mustafa Kemal Paşa haklı çıkacak ve Yunanistan'ın Batı Anadolu hayali Yunan ordusuyla birlikte Ege'nin sularına gömülecekti. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Dünya Harp Tarihi'ne yepyeni bir stratejik yaklaşımı da armağan ediyordu:

"Hattı müdafaa yoktur! Sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır..."

İşte Sakarya Savaşını zafere götüren, bu strateji olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Ruslar bu cephede amaçlarına ulaşmışlardı, daha ileri gitmeyeceklerdi. Bu cepheye yaptıkları saldırı, bir "aldatmaca saldırı"ydı, asıl hedeflerini dikkatten kaçırmak için yaptıkları "şaşırtmaca"ydı, ayrıca üslerinden daha fazla uzaklaşmak istemeyeceklerdi. Yeterince birliklerini bu cephede bırakıp asıl hedeflerine yöneleceklerdi. Mustafa Kemal Paşa böyle düşünüyordu.

Rus taarruzu esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın kolordu karargâhında, yani Silvan'da olmak yerine denetlemek üzere geldiği ve aynı gün Rusların taarruzuna uğrayan bu 8. Tümen'i ziyaret ediyor olması, gerçekten de Türkler adına büyük şans, ama Ruslar için tam anlamıyla bir talihsizlikti.

Aldığı karar, ordu karargâhına göre yanlıştı çünkü klasik askeri stratejiye uymuyordu. Fakat zaman Mustafa Kemal Paşa'yı haklı çıkaracaktı. Düşmanın asıl hedefi Çapakçur [Bingöl] idi. Ve düşman orada da Mustafa Kemal Paşa'yı karşısında bulacak ve kesin bir mağlubiyete uğrayarak sadece işgal ettiği Kulp Boğazı'nı ve deresini değil tüm Bitlis ve Muş'u boşaltıp Sarıkamış'a kadar çekilmek zorunda kalacaktı. Paşa, sanatını gösterecekti.

Son muharebe durumuna göre 8. Tümen'i belli bir noktaya çekip orada güçlü bir savunma hattı teşkil eden Paşa, bölgede birkaç gün daha kaldıktan ve Albay Nuri Bey'e cephe hakkında gereken talimatı verdikten sonra yola çıkarak karargâh merkezi olan Silvan'a dönmüştü.

Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'a geldiği ilk günden beri Bitlis ve Muş'u düşman işgalinden kurtarmaya kilitlenmişti. Hazırlıklara hemen başlamış ve özellikle askerin yiyecek içecek ihtiyacının temini konusunda tümen komutanlarına, vilayetlere gereken bildirimde bulunmuştu.

Koşullar o denli ağır ve katlanılamaz boyutlara ulaşmıştı ki çoğu kez özellikle gıda desteği konusunda Bitlis valiliğinden gelen yanıt olumsuzdu. Bitlis fiilen Rus işgali altındaydı. Fakat Bitlis valisi ve valilik çalışanları bu işgal nedeniyle Bitlis'ten Siirt'e nakledilmişlerdi, yazışmalar oradan yürütülüyordu.

Buna çok üzülen Paşa, durumun şifreli bir telgrafla 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'ya duyurmuş, vali nezdinde kendisinin teşebbüste bulunmasını arz ve rica etmişti. Vehip Paşa'nın araya girmesiyle durum düzelmiş, kişilik olarak sert yaradılışlı olan Vali Memduh Bey yumuşamış ve gereken desteği vermeye başlamıştı. Bunda Mustafa Kemal Paşa'yı Batı Rumeli'deki faaliyetleri nedeniyle yakından tanıyan ve takdir eden şimdi de Bitlis Jandarma Komutanı olan Binbaşı Nazım Bey'in telkinleri de rol oynamış, Vali Memduh Bey'in tavrı tamamen değişmişti.

Valiler görev yaptıkları bölgedeki insanları doyurmanın yollarını da bulmak zorundaydı. Kıtlık o boyutlardaydı ki bazen ordudan gelen her talebi, her zaman karşılayamayabiliyorlardı.

Tümen Komutanı Taarruza Karşı Çıkıyor

Türk taarruzu hazırlıkları esnasında vilayetle yaşanan bu gerginlik giderilmişti ama şimdi çok daha önemli bir başka itiraz ortaya çıkmıştı.

Taarruz edecek olan tümenlerden 5. Tümen'in komutanı plana karşı çıkıyor, görüşlerini ise şöyle belirtiyordu:

"(...) Tümenin beslenmesi yeterli değildi, askerin böyle bir taarruzun altından kalkabilecek gücü yoktu, çok yorgun ve sayısal açıdan yetersizdi, böyle bir taarruz yapılsa bile başarı şansı yoktu. Bu şartlarda Bitlis geri alınamazdı. Taarruz kararı ertelenmeliydi."

5. Tümen Komutanı Küçük Refet Bey böyle düşünüyordu.

Gerçekten de o günlerde tüm birliklerimizin genel olarak bir iaşe sorunu vardı ama böyle bir eksiklik Türk askerini taarruzdan alıkoyacak bir neden olamazdı. Kolordu, tümene gereken tüm hazırlıkların derhal yapılması ve taarruz için emir beklemesi talimatını verdi.

Sonuçta Doğu Cephesi'ne geleli henüz dört ay olmuştu ve bu kadar kısa sürede amacına ulaşmış, Rus işgali altındaki Bitlis ve Muş'u her türlü olumsuzluğa rağmen kurtarmıştı.

Rus işgali üzerine evini barkını terk edenler şimdi evlerine yeniden dönüyorlardı. Bu dönüş yolculuğu esnasında askeri birliklerimize rastlayanlar Paşa'yı soruyor, onun yüzünü görmek ve elini öpmek istiyorlardı. Sersefil, aç ve yorgundular ama köylerine yeniden dönüyor olmaları nedeniyle Allah'a şükrediyor, Paşa'ya dua ediyorlardı. Tarifsiz bir gurur her birinin göz bebeğine gelip oturmuştu.

Bütün bunlardan sonra Mustafa Kemal Paşa, Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa'ya çok kısa bir telgraf göndermişti:

"Muş ve Bitlis, Kolordumuz tarafından zapt ve işgal edilmiştir."

Kulp Boğazı'ndan çekilirken tekrar geleceğine dair söz vermişti ya, işte sözünü tutmuştu.

Çapakçur Muharebeleri

Aradan sadece on gün kadar geçmişti ki 2. Ordu Komutanlığı'ndan "taarruza iştirak etmek üzere cepheye hareket emrini" alan (18 Ağustos 1916) Mustafa Kemal Paşa derhal cepheye hareket etti. Ruslar 2. Ordu cephesinde ve Çapakçur [Bingöl] mıntıkasında genel taarruza kalkmıştı.

16. Kolordu'nun 8. Tümen'i ile 3. Kolordu'nun 7. Tümen'i, aralarında Murat Nehri, yan yana konuşlanmışlardı. Bu nedenle bu taarruz esnasında 7. Tümen de Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verilmişti.

Rus ordularının taarruzunun sıklet merkezi 7. Tümen'di. O yüzden Mustafa Kemal Paşa işte bu 7. Tümen'in bulunduğu cepheye hareket emrini almış ve derhal yola çıkmıştı. Beraberinde Kurmay Binbaşı Şemsettin [Şener] Bey ve Yüzbaşı Neşet [Bora] Bey olduğu halde ve bir süvari takımıyla birlikte Silvan'dan hareket etmişlerdi.

Ufak tefek molalar hariç hiçbir yerde istirahat etmeksizin iki gece bir gün devam eden zorlu yürüyüşten sonra nihayet ikinci gece sabaha karşı şafak sökmek üzereyken Murat Nehri'nin Ziyaret mevkiine yakın geçit mahalline varılmıştı.

Murat Suyu yine delidolu akıyordu. Kılavuz olarak önden ilerleyen iki erin suya girmeleriyle çıkmaları bir oldu. Akıntıya kapılmaları işten bile değildi. Tam da bu sırada Mustafa Kemal Paşa atını Nehir'e sürmüştü. Yaveri Cevat (Abbas) Bey ile emir subayı Şükrü Bey atlarını mahmuzlayıp Paşa'nın önüne geçtiler ve Nehir'in içinde ona yol açtılar.

Zor da olsa Nehir geçildi. Silvan'dan beri yorulan hayvanların biraz dinlenebilmeleri için kısa bir mola verildi ve öğle vaktinden önce Buğlan gediğinde bulunan 7. Tümen karargâhına ulaşıldı.

Paşa vakit geçirmeden 7. Tümen Komutanı Albay Halil Bey'den ve tümene bağlı 19. Alay Komutanı Yarbay Osman Koptagel, 20. Alay Komutanı Yarbay Ali [Çetinkaya], Aşiret Süvari Alay Komutanı Halit Bey'lerden cephe hakkında bilgi aldı.

Tüm yorgunluğuna rağmen cepheyi bir an evvel görmek istiyordu. Silvan'dan Buğlan gediğine kadar 36 saat at sırtında yol almıştı; yorgun, bitkin ve uykusuzdu. Komutanlar biraz dinlenmesi için ısrarcı oldular da ancak ondan sonra çadırına çekildi.

Aradan henüz on beş-yirmi dakika geçmişti ki top sesleri giderek daha yakından gelmeye başladı. Paşa, gözlerini yummaya fırsat bulamadan çadırının kapısına çıkmıştı bile.

"Çocuklar hemen atları hazırlayın, cepheye gidiyoruz!" dedi.

Atlarını hızla tümen gözetleme yerinin bulunduğu tepeye sürdüler. Bu tepenin Ruslar tarafından sürekli gözlendiğinin farkında değillerdi. O nedenle korunma gereğini henüz hissetmiyorlardı ki aniden açılan topçu ateşinin ortasında kalıverdiler.

Her biri kendini bir kaya parçasının arkasına zor attı. Şarapnel parçaları etrafı kısa sürede cehenneme çevirmişti. Top mermileri giderek seyreldi, nihayet tamamen kesildi. Olay kayıpsız atlatıldı.

Tümenin gözetleme yeri tüm cepheye ve muharebe sahasına hâkimdi. Paşa bulunduğu yerden hiçbir şey olmamış gibi araziyi inceledi, Türk siperleri ile Rus mevzileri arasındaki engebeleri tek tek gözlemledi. Düşman siperleri arkasında uzanan Şerafettin, Karir ve Şeytan Dağları bütün heybetiyle sol tarafa doğru Kiğı istikametinde uzayıp gidiyor ve Ruslar, Kafkas Cephesi'nden toplayabildikleri kuvvetlerle bu bölgede kesin netice almak için taarruza geçmiş bulunuyorlardı.

Gözetleme yerinde tespit edilen muharebe vaziyetine ve aynı zamanda gerek tümen gerekse cephe alay komutanlarının şifahen verdikleri bilgiye göre, düşman harekâtı hakkında o an için endişe edilecek hiçbir halin mevcut olmadığı değerlendirmesini yaptı.

O günkü ilk saldırı esnasında askerin başında en uçtaki ateş hattının içinde dövüşen 2. Kolordu Komutanı Çolak Faik Paşa'nın şehit olduğu haberi Mustafa Kemal Paşa'yı çok üzmüştü (30 Ağustos 1916). Paşa'nın şehit olması üzerine 2. Kolordu'da komutayı Albay İsmet [İnönü] Bey üstlenmişti. 2. Kolordu'ya bağlı 12. Tümen Komutanı Yarbay Süleyman İlhami Bey de hemen iki gün sonra 1 Eylül günü şehit düşmüştü. İki gün içinde 2. Kolordu iki üst düzey komutanını kaybetmişti. Bu komutanların kaybı cephede süren savaşın şiddeti hakkında yeterli fikir veriyordu.

Öyle saatler yaşanıyordu ki uzun uzun üzülmeye dahi zaman yoktu. Her an eller tetikte, gözler karanlığı delip de arkasında ne olduğunu anlamaya çalışır gibi ta ötelerdeydi. Her an bir tepenin arkasından başlayıp kısa sürede etrafı cehenneme çevirecek bir taarruzu göğüslemeye hazır olan Mehmetçiğin korkusuz bekleyişi sürüyordu siperlerde...

Mustafa Kemal Paşa ise geç vakte kadar bizzat gözetleme yerindeydi. Ardından tüm karargâh subaylarını toplayarak tüm kuvvetlerin çok dikkatli, bir baskın hareketine karşı da hazırlıklı olmaları hususunda son uyarılarını yaptı, gereken tedbirleri alma konusunda tümen ve alay komutanlarını yeniden uyardı.

Paşa, tümen karargâhına çekiliyordu ki cephenin buraya yakın sağ tarafına ani bir yaylım ateşi açılmış, arkasından da Rusların tepeyi işgal ettiği görülmüştü. Bu nasıl olabilirdi ki?

Daha birkaç saat önce tümen ve alay komutanlarının verdikleri bilgilere göre her şey yolundaydı ve bu sonuç beklenemezdi. Cephe, gözetleme yerinden her an dürbünle izleniyordu ve düşman tarafından arazi üzerinde hiçbir hareketlenme tespit edilememişti. Öyleyse bu tepe nasıl düşmüştü? Kolordu Komutanı'nın bulunduğu karargâhın dibine kadar düşman nasıl sokulabilmişti? Durum cidden kritik ve tehlikeliydi.

Herkes birbirinin suratına bakarken, Paşa meseleyi kavradı. Paşa ve karargâhı cepheye gelmek üzere Murat Suyu'nu geçerken gecenin karanlığından yararlanan Ruslar, bir kısım kuvvetlerini cephe yakınına kadar gizlice sokmuşlar, sonra da gün boyu bu kuvvetler bulundukları tepenin arkasında ölü noktada gizlenip geceyi beklemişlerdi. Akşam karanlığı çökünce de bir baskınla tepeyi ele geçirmişlerdi.

Cephe komutanı Mustafa Kemal Paşa büyük bir tehlike atlatmıştı. Bu sonuçtan elbette tümen ve alay komutanları sorumluydu. O nedenle 7. Tümen Komutanı Albay Halil Bey ve 21. Alay Komutanı Ali Bey derhal cepheden geri çekilerek Şam Harp Divanı'na sevk edildiler ve emekliye ayrıldılar. 7. Tümen Komutanlığına Yarbay Osman Koptagel getirildi.

Paşa'nın ilk emri kaybedilen tepenin geri alınması oldu. Bu amaçla ihtiyat kuvvetlerinin cepheye naklini tümen komutanına emretti. Ancak, başlangıçta mevzii görülen saldırı daha sonra bütün cepheye yayıldı ve Rusların üstün kuvvetlerle genel taarruza kalkmış oldukları anlaşıldı. Ortalık kararırken durum daha kritik bir hal aldı ve Mustafa Kemal Paşa tümeni daha fazla riske etmemek için yine bir geri çekilme kararı verdi.

Araziye göre en uygun savunma hattını bizzat seçen Paşa, birliklerin yeni mevzilerine yerleşmelerini sağladıktan sonra daha da geride "Eşek Meydanı" adlı mevkide karargâhını kurdu. Bu noktadaki karargâhtan yönetilen savaşın sonunda Ruslara öyle bir darbe indirecektir ki, Türkçedeki "(...) eşek sudan gelinceye kadar (...)" deyimi tam da bu savaşlar için söylenmiş gibi algılanacaktır.

Bu tepenin bugünkü adı bu yüzden "Şeref Tepe"dir.

Mustafa Kemal Paşa 7. Ordu Komutanı ve Genel Durum

İngilizler 10 Mart 1917'de Bağdat'a girmişlerdi. Mekke'den sonra Bağdat'ın da kaybı Osmanlı Halifesi'nin yani Sultan V. Mehmet Reşat'ın da konumu açısından ağır bir yenilgiydi. Bu bölgeyi korumaktan sorumlu 6. Ordu'nun bir kolordusu Hemedan'da bulunuyordu. Öteki tek kolorduyla savunulan Bağdat, üstün bir kuvvetle saldıran İngilizler karşısında daha fazla dayanamamıştı. Kuvvet oranlarını, mevcut güçlükleri, ulaşım imkânlarını hesap etmeyi hiç sevmeyen Enver Paşa için Bağdat, üstelik Erzurum da Rusların eline geçmiş bulunduğu için İran'a, Hind'e ve Kafkasya'ya giden yolların kavşağında kilit noktaydı ve o elden çıkınca Musul da tehlikeye düşüyor demekti. Bunun için ne pahasına olursa olsun geri alınmalıydı.

Alman Generali Falkenhayn

General Maude komutasındaki İngiliz birlikleri Bağdat'a giriyor (10 Mart 1917)

Bunu sağlamak için Almanya'dan yardım istenmesine karar verildi ve Sadrazam Talat Paşa Almanya'ya gitti.

Bu arada Muharip Alman Orduları Başkomutanı ve Genel Kurmay Başkanı General Falkenhayn, Verdun'da Fransızlara karşı kaybedince azledilmiş, yerine 29 Ağustos 1916'da Mareşal Hindenburg onun kurmay başkanlığına da General Ludendorf getirilmişti. Kısa bir süre sonra da bütün Merkezi Devletler ordularının (Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan) genel sevk ve idaresi de Alman Başkomutanlığı'na yani sözde Kayser'e gerçekte ise Hindenburg-Ludendorf ikizlerine bağlanmıştı (6 Eylül 1916).

Varılan anlaşmaya göre Alman Başkomutanlığı Alman İmparatoru namına Osmanlı harekât planlarını ya hazırlayacak ya da tasdik edecekti. İşte buna dayanarak, Galiçya Cephesi'nde Avusturya kayıpları artınca Avusturya'yı desteklemek için 2 tümen, savaşa yeni giren Romanya'ya karşı 3 tümen, Bulgar ordularına destek vermek için 2 tümen, toplam 7 seçme Türk tümeni yurtdışında görev yapmakta; Galiçya, Romanya ve Makedonya'da savaşmaktaydı.

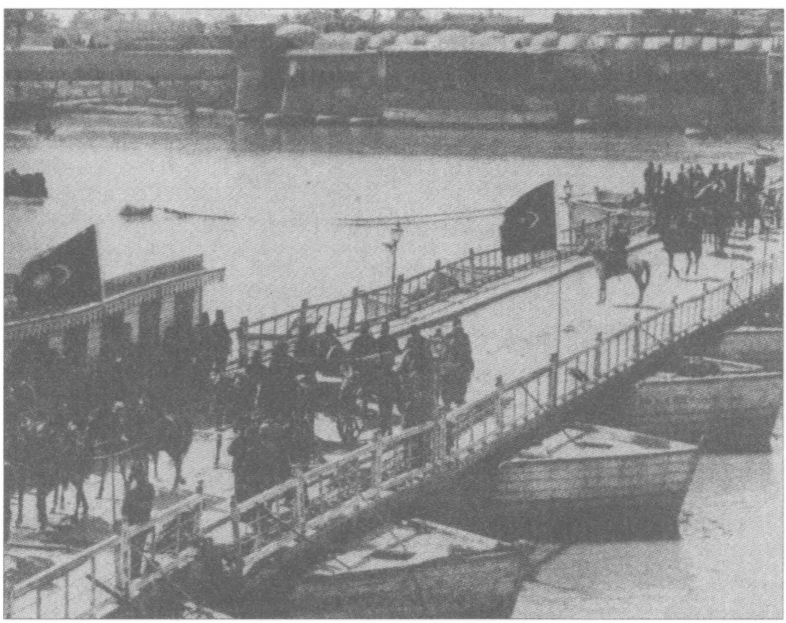
Aslında, Türk askerinin Avrupa cephelerinde kullanılmasını Falkenhayn'a öneren Enver Paşa'ydı. Falkenhayn kendi komutanlığı esnasında buna gerek görmemişti ama şimdi Verdun'dan sonra Türk askerine büyük ihtiyaç vardı. Bu durum asıl Osmanlı cephelerinde çok önemli zaaf yaratmıştı. İşte şimdi Bağdat için desteğe ihtiyaç vardı. Enver Paşa Bağdat'ın geri alınması için Alman Genel Karar-

gâhı'ndan bir ordular grubu kurmaylığının ve yardımcı bir Alman birliğinin Türkiye'ye gönderilmesini istedi. Bu isteği ileten Sadrazam Talat Paşa Berlin'deki genel karargâhta, "(...) Falkenhayn gibi bir generalin gönderilmesine Türkiye'nin ne derece büyük bir önem verdiğini (...)" belirtiyordu.

Sonunda bizim, Bağdat'ı geri almak Almanların ise çok farklı emellerini gerçekleştirmek üzere oluşturulan bu proje, Türkiye'nin başına büyük sorunlar açmaya yüz tutunca, olayın gerçeğini kısa sürede kavrayan Mustafa Kemal Paşa'nın direnmesi hatta sonunda istifa etmesiyle farklı bir boyuta ulaşmış, neticede Mustafa Kemal'in haklılığı anlaşılarak binbir ricayla getirilen [veya öyle sanılan] Mareşal Falkenhayn görevden alınmıştı ama bunun faturası Türkiye için çok ağır olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, Falkenhayn ile Çatışıyor

Önce bilinmesi gereken bir gerçek şudur: Başta İngiltere olmak üzere Ortadoğu'da çıkarı olan tüm ülkeler nasıl kendilerine nüfuz alanları ayırıp hatta daha savaş sona ermeden buraların paylaşımını düzenleyen antlaşmalar yapıyor olsalar da Almanya'nın da bölgeye yönelik amacı aynıdır. Almanya bu bölgenin petrol kaynaklarıyla ya-

Halil Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri Bağdat'ı boşaltıyor (11 Mart 1917)

kından ilgilidir, başlıca rakibi olarak gördüğü İngiltere'nin en büyük sömürgelerine yani Hindistan'a ve Uzakdoğu'ya giden yolların kavşak noktasını oluşturan bölgeye aynı ilgiyle yaklaşmaktadır ve o da savaş sonrasının hesaplarını yapmaktadır.

Enver Paşa

İşte şimdi ortaya, Almanlar açısından son derecede önemli bir fırsat çıkmış bulunmaktadır. Bir taraftan "genel komuta birliği" sağlamak maksadıyla Osmanlı, Bulgar ve Avusturya ordularını diledikleri gibi yönlendirme yetkisi Alman Genelkurmayı'ndadır. O halde Türk ordularını kendi amaçları uğrunda diledikleri gibi kullanabilirler demektir. Diğer taraftan Türklerin de zaten bir yardım talebi vardır. Almanya lütfen kabilinden Falkenhayn'ı vermektedir. Falkenhayn bölgede kurulacak ordular grubunun komutanı olacaktır. Hazırladığı plana göre de İngilizleri tümden söküp çölün öbür tarafına atacaktır. Bu arada Bağdat'ı da kurtaracaktır.

Kurulacak ordulara "Yıldırım Orduları" denecek ve bu orduların karargâhı tamamen Alman subaylardan oluşacaktır. Almanlar bir de toplam olarak bir tümenin altında bir kuvveti bu bölgeye gönderecektir. Ayrıca Almanlar 5 milyon İngiliz altınını Osmanlı Devleti'ne kredi olarak vermektedir. Bu para Osmanlı Devleti'ne borç olarak verilmektedir, barışta iade edilecektir. Fakat bu paranın tamamının kullanım yetkisi sadece Falkenhayn'a aittir. O, bu parayı dilediği gibi kullanmakta, istediğine istediği gibi dağıtmakta serbesttir.

Kısa bir süre içinde Mustafa Kemal Paşa farkeder ki olağanüstü yetkilerle gelen bu komutanın uygulamak istediği plan Türklerin çıkarlarından çok Almanlara yarayacak olan bir plandır. Çünkü bu yüzden İngilizler, karşılarına üç ordudan oluşan bir grup çıkınca takviye almak üzere Avrupa'daki önemli miktarda birliklerini buraya kaydırmak zorunda kalacaklar, böylece Avrupa'da Almanlar üzerindeki yük azalacaktır. Üstelik bölgede bol miktarda dağıtılacak altınla Alman sempatizanlığı kazanılarak ilerde bu bölgeye yerleşecek olan Almanya için Türkiye'ye verdikleri borç parayla kendi bölgesel ya-

tırımlarını yapmış olacaklardır. Arapların Türkleri sevmedikleri bahanesiyle oymak reisleriyle, bölge ileri gelenleriyle doğrudan Alman subayları aracılığıyla temas kurarak ilişkiler geliştirecekler, bunun sonunda da bölgede Alman nüfuzu yaygınlaşacaktır. Hesaplar hem savaş halini hem de sonrasını içermektedir. Ne var ki Mustafa Kemal Paşa faktörünü belli ki dikkate almamışlardır.

Falkenhayn 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a gelir ve daha sonra da cephede yerinde tetkiklerde bulunmak üzere Filistin'e gider. 24 Haziran 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa, 2 ve 3. Ordular Grubu Komutanı Ahmet İzzet Paşa, 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve 6. Ordu Komutanı Halil Paşa'nın katılımıyla Bağdat'a saldırma konusu tartışılır. Enver Paşa düşüncesinde yalnız kalmakla birlikte saldırma konusunda diretir.

Falkenhayn önce Bağdat'a saldırma fikrini onaylamıştır ama daha sonra eğer 4. Ordu Filistin ve Suriye'de düşmanı sabit tutamazsa Bağdat'a yürünürken İngilizlerin Şam ve Halep'i tehdit ederek kendi gerilerine düşmeleri tehlikesinin var olduğunu görür ve Irak'a saldırmadan önce Filistin'e yerleşmiş olan İngilizleri geri atmak gerektiğine inanır ve planlarını değiştirir.

Bunun üzerine Ağustos 1917 ortalarında kısa bir Almanya ziyaretinden dönen Falkenhayn'la İstanbul'da Enver Paşa, Cemal Paşa ve birkaç kurmay subayın katılımıyla yapılan bir toplantıda Cemal Paşa'nın itirazlarına rağmen önce Filistin'de İngilizlere saldırmaya, on-

Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa Şam'da

ları çöle sürdükten sonra Bağdat işini ele almaya karar verilir. Cephe durumuna göre bunun anlamı Suriye ve Filistin'deki orduların da Falkenhayn'ın emrine verilmesidir.

Bu karar iki açıdan Cemal Paşa'nın tepkisini çeker. Birincisi eldeki mevcut birliklerin bir saldırı gücü olmadığını bilmektedir. Böyle bir taarruzun hiç şansı olmayacağını savunur. İkincisi de o güne kadar Güney Toroslar'dan Hicaz'a kadar tüm bölgenin adeta padişah vekili gibi tek komutanıyken şimdi bir yabancı o konuma geçmektedir.

Cemal Paşa'nın bu itirazlarını kırmak, diğer bir deyişle Enver Paşa'yı istenen kararı almakta serbest bırakmak için Alman İmparatoru II. Wilhelm, Cemal Paşa'yı Almanya'ya cepheleri gezmeye davet eder.

Avusturya'yı 65 yıl yönettikten sonra 1916'da ölen Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'in yerine geçen yeğeni İmparator Karl da aynı amaçla Cemal Paşa'yı Avusturya'ya davet etmiştir. Böylece Cemal Paşa'nın yokluğunda bu görevlendirme yapılır ve Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı oluşur. Bu grup Filistin cephesini tutan 8. Ordu Komutanı General von Kress, Halep'teki 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve Irak'taki 6. Ordu Komutanı Halil Paşa'dan oluşmaktadır. Falkenhayn'ın kendi bölgesi Kudüs Bağımsız Sancağı'dır. Cemal Paşa ise Filistin hariç Toroslar'ın güneyinde, Arabistan ve Yemen dahil grup komutanıdır.

Mustafa Kemal Paşa bütün bu yapılanmaya karşıdır. O da Cemal Paşa gibi düşünmekte, bu orduya taarruz planı yapmanın altında başka nedenler aramaktadır. O'na göre Falkenhayn, İngilizlerin her bakımdan pek büyük olan üstünlüklerine aldırmadan saldırıda bulunmak istiyordu. Sonuçta emri veren komuta heyeti Almandı ama saldırıp yok yere kırılacak olan da Türk askeriydi. Buna göz yumulamazdı, hatta tüm ordular Alman Genel Karargâhı'nın emrinde olsa bile. Gerekirse istifa edilir, yine de bu emir uygulanmazdı.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre Falkenhayn olağanüstü işlere kalkışarak ya da öyle görünerek birçok Osmanlı imkân ve kaynaklarına el koymaya, Araplarla Türk olmayan bütün öbür unsurları avuçları içine almaya çalışıyordu. İki yıl boyunca tüm Alman Orduları'na fiilen komuta etmiş birinin sadece Filistin Cephesi'ni savunmak üzere Türkiye'ye gelmesi anlamsızdı. Ortaya çok daha çarpıcı, iddialı hedefler koymalıydı. Örneğin İngilizleri sürüp Filistin'den atmak, belki de denize dökmek, sonra da dönüp Bağdat'ı kurtarmak gibi bir hedef göstermeliydi ki Osmanlı Devleti ona her olanağı sağlasın, o da

bunları yapmak yerine yukarıda belirttiğimiz gibi Alman çıkarlarına hizmet etsin.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ünlü Uyarı Raporu (20 Eylül 1917)

Mustafa Kemal Paşa, içinde bulunulan ve gittikçe kötüleşen idari, mali, askeri durum nedeniyle ve kötü yönetim yüzünden Enver Paşa'ya ve hükümete kızıyor, özellikle Almanların her dediklerine ve istediklerine kayıtsız teslim olunmasını içine sindiremiyordu. Bu nedenle oturdu 20 Eylül 1917 tarihinde bir rapor yazıp Sadrazam Talat Paşa'ya, Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya, 4. Ordu Komutanı [artık Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı adını almıştı] Cemal Paşa'ya bu raporu gönderdi. Ne garip tecellidir ki raporu gönderdiği üç paşa, İttihat Terakki'nin ünlü üç paşasıdır, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girme sorumluluğunu en üst düzeyde taşıyan üç paşadır, bir yıl kadar sonra yapılacak olan ateşkes üzerine 1 Kasım 1918'de Türkiye'den kaçmak zorunda kalacak olan üç paşadır. Mustafa Kemal Paşa onlara bu raporuyla adeta yaklaşan felaketi haber vermiştir ama ne yazık ki onu iyi değerlendirememişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu raporu yazmasında etkin olan noktalardan biri de Enver Paşa'nın bu bölgeye yönelik aldığı son kararlardır. Bu kararlara göre:

Birinci Dünya Savaşı sırasında Filistin Cephesi'nde Osmanlı Ordusu'na bağlı helyograf ekibi (1917)

1. Sina Cephesi Komutanlığı 8. Ordu adını alacaktır. İki Gazze vuruşmasını yönetmiş olan Alman von Kress Paşa bu ordunun komutanı olacaktır.

2. Dördüncü Ordu Kumutanlığı "Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı" adını almış olup onun başında yine Cemal Paşa kalmıştır. Yemen ile Asir'deki birlikler de ona bağlanmıştır. Ancak Filistin savaş bölgesi ondan ayrılmıştır. Böylece merkezi Şam'da olan Cemal Paşa'nın elinden başlıca savaşan ordu alınmış, ona Hicaz'la haberleşilmesi bile son derece güç veya imkânsız olan Yemen gibi uzak bölgeler bırakılmıştır.

3. Sekizinci Ordu (von Kress) ile Kudüs Sancağı'nın kuzey sınırlarına kadar genişletilen Kudüs Menzil Müfettişliği bölgesi savaş bölgesi sayılarak Falkenhayn'ın komutanlığı altına verilmiştir. Aynı zamanda Halep bölgesinde toplanan 7. Ordu [başında Mustafa Kemal Paşa] ve Irak'taki 6. Ordu [başında Halil Paşa] Falkenhayn'ın buyruğu altındadır ve Falkenhayn bu iki ordunun birliklerini de istediği gibi kullanabilecektir.

Özet olarak Suriye ve Filistin'de iyice karışık bir durum ortaya çıkmıştı. Suriye, Beyrut ve Halep valileri resmen Cemal Paşa'yla bağlantılı kalmakla birlikte Falkenhayn'a bağlı birliklerin de bölgesi içine giriyorlardı. Bundan başka, savaşı yönetmek bakımından Cemal Paşa'ya gerçekten bir iş kalmamıştı ve bütün yetkiler Falkenhayn'a geçmişti. İşte Mustafa Kemal Paşa gönderdiği raporun 5. maddesiyle bu durumu önlemeye çalışmakta, her ne olursa olsun ille de Falkenhayn'ın Sina Cephesi vuruşmalarını yönetmesi isteniyorsa, bunu bir Müslüman Osmanlı Komutanı'nın genel yönetimi altında yapması, yani savaşın genel yönetiminden, keza mülkiye makamları ve Arap oymaklarıyla temastan bir Müslüman Osmanlı'nın sorumlu olması gerektiğini ileri sürüyordu.

Aslında Mustafa Kemal Paşa böyle yazmakla, üzerinde iki amirin (Falkenhayn ve Cemal Paşa) olmasına kendiliğinden razı oluyor demekti. Enver Paşa'nın kararına göre Mustafa Kemal'in bir tek amiri olacaktı: Falkenhayn.

Fakat Mustafa Kemal Paşa yurdun selameti bakımından buna razı olacağını söylemektedir. Ancak eğer kendi ordusu Sina Cephesi'ne taşınmaktayken İngiliz saldırısı başlar ve birlikleri perakende olarak 8. Ordu Komutanı von Kres'in emrinde ateşe sürülecek olursa böyle bir durumu kabul edemeyeceğini ve o vakit von Kress'in yerine komutayı alacağını söylemektedir.

Rapor, sadeleştirilmiş ve özet olarak şöyledir:

"Umumi vaziyet hakkındaki âcizane mütalaalarımı aşağıda arz ediyorum. Memleketin mukadderatını idarede sorumlu ve ilgili olan zatı devletlerinin ifadelerimi hiçbir bedbinliğe ve telaşa hamletmeyerek kemali itidal ve ciddiyetle telakki edeceklerine olan itimadım, mülahazalarımı ihata edebildiğim en geniş mikyasta, tasvire saik olmuştur.

1) Memleketin umumi hali her şeyden önce dikkati çekmektedir, halk ile idare arasındaki bağlar sarsılmıştır. Evlerinde kalanlar -ki kadınlardan, âcizlerden ve firarilerden ibarettir- her bakımdan hükümetten uzak kalmakta menfaat görüyorlar; çünkü mülki ve askeri idareler bunların emekleriyle elde ettikleri, kendilerinin hayatlarını idameye bile yeter miktarda olmayan mahsullerini inat ve ısrarla istemek ve almak mecburiyetindedirler. Hükümet anarşiye sürüklenen umumi hayatı idareden tamamen âciz bir hale düşmüştür; bu yüzden adalet ve hakkaniyete aykırı hareketlerde bulunmak zaruretini duymakta, böylece ahalinin nefretini artırmaktadır. Zabıta kuvveti yoktur; memurlar ihtiyaç derdiyle irtikaba [rüşvete] alışmışlardır. İhtikâr [vurgunculuk] ve suistimaller almış, yürümüştür. Adalet cihazı işleyememektedir. İaşe, ticaret ve iktisat işleri müthiş bir süratle çökmeye başlamıştır. Bir para meselesi, yani kâğıt paraya olan itibar ve itimatsızlık ortaya çıkmış bulunuyor; bu dert ahalide ve memurda geleceğe karşı emniyet duygusunu yok etmektedir. Kısaca, harp devam ettiği takdirde karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike, her yüzden çürüyen büyük saltanat binasının bir gün, birdenbire, içinden ve toptan çökmesi ihtimalidir.

2) Umumi askeri durumda harbin yakında biteceğine dair bir işaret mevcut değildir. Müttefiklerimizin askeri darbelerle düşmanlarımızı sulha zorlamaları artık bahis konusu olamaz. Almanlar sevkülceyş [strateji] idaresini 'geliniz bizi mağlup ediniz' esasına bağlamışlardır. Düşmanlarımızın birbirinden ayrılmayacakları ve kendilerine göre emin bir sonuç alıncaya kadar harbi devam ettirebilecekleri görülüyor. Bütün bunlardan, 'harp daha devam edecektir ve onu sona erdirmek bizim partinin elinde değildir' neticesini çıkarmak lazım gelir.

3) Ordumuz harbin ilk devirlerine nispetle fevkalade zayıftır. Birçok orduların mevcutları, lazım olan miktarın beşte biri gibidir. Memleketin insan menabii, noksanı ikmale muktedir değildir.

a) Garpta düşmanla doğrudan doğruya temasımız yoktur. Ancak payitahtımızın cihanla olan deniz muvasalası [ulaşımı] yüzünden ve çevresinin memleketin en zengin mıntıkası olması bakımından bu

cephede düşman tarafından hayati darbelere teşebbüs edilmesi ihtimal dahilindedir.

b) Kafkasya'daki askeri vaziyet tevakkuf [bekleme] halindedir; herhangi bir sebeple Ruslar burada tekrar faaliyete geçerlerse bunu men veya tahdit etmek [sınırlamak], bizim kuvvetimize tabi olmayan bir meseledir; Ruslar kendi hazırlıkları ve vasıtaları nispetinde iş görürler ve bunların müsait olmadığı yerde dururlar.

c) Irak'ta İngilizler hedeflerini elde etmişlerdir; daha ileriye gitmeleri için siyasi, iktisadi ve askeri sebepler yoktur. Mamafih tekrar harekete geçer ve muvaffak olurlarsa, kayıplarımıza mesela Musul da katılmış olur; bu da umumi hayata kati bir darbe mahiyetinde olamaz; denilebilir ki umumi vaziyet adeta değişmemiş olur. O halde bu cephede beklemekten başka bir şey yapamayız.

d) Sina ve Hicaz cephelerine gelince; düşman burada henüz askeri ve siyasi hedeflerini istihsal [elde] etmemiştir ve anlaşıldığına göre, bunları elde etmek için hararetle hazırlanmaktadır. Hulasa; bu vaziyette yapılacak şey, düşmanın cenup cephesinden gelecek asıl taarruzuna başarı imkânı vermemek, bu arada garpta da ciddi taarruz ihtimalini gözden uzak tutmamak olmalıdır. Durum bu haldeyken mesela son kuvvetlerle Bağdat'ın istirdadını [geri alınmasını] düşünmeye imkân yoktur. Çünkü en kuvvetli düşman Sina'dadır ve bunun cazibesine kapılmamak kabil değildir; kaldı ki Bağdat teşebbüsü için kuvvet de yoktur. Bu işe girişecek orduların mevcutları pek zayıf ve kıymetsiz olup daha iki ay yürüdükten sonra -çünkü ordu bütün ağırlıklarıyla ancak karadan yürüyerek toplanma mıntıkasına gidebilir- biraz mübalağasıyla hadameden ibaret bir kitle haline gelir; düşmanın Bağdat'a demiryolu ve gemilerle yetiştireceklerine şahturla [bir donanma gemisi] ve deveyle mukabele edilemez.

4) Umumi duruma bu kısa göz atıştan çıkardığım netice; artık her şey bitmiştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır zemininde değildir. Böyle kötümser bir kanaatin düşmanların ve tehlikelerin en vahimi olduğunu izaha hacet görmem. Kurtulma imkânı mevcuttur. Ancak isabetli tedbirleri bulmak lazımdır. Bence bugün takip olunacak kararlar şunlar olmalıdır:

a) Jandarmayı kuvvetlendirmek, memurları ve mümkün olduğu kadar adliyeyi ve herhalde iaşe işleri ile ticari ve iktisadi işleri yoluna koymak, suistimalleri, hiç olmazsa asgari hadde indirmek (...) O suretle ki, memleketi sağlam bir üs halinde bulundurmalıdır ve harbin devamı yeni külfetlere ve kayıplara sebep olursa, elimizde kalacak mıntıkaları ve halkı dayanıksız, çürümüş bir durumda bulmamalıyız.

b) Askeri siyasetimiz bir müdafaa siyaseti yani elimizde bulunan kuvvetleri hatta bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır.

Sina ve Hicaz Cephesi bir Osmanlı komutanının emrine verilmeli, bütün askeri ve dahili kuvvetler yani sevk ve idarenin asli hatlarıyla beraber geri hizmetleri ve vilayetlerle aşiretlerin idaresi bu komutanın elinde bulunmalıdır; General Falkenhayn yalnız askeri komutan vaziyetinde kalmalıdır."

Mustafa Kemal Paşa dört gün sonra 24 Eylül 1917'de Halep'ten bir de "ek rapor" gönderir. Bu raporun son paragrafında kesin tavrını koymaktadır:

"1- Falkenhayn asla Sina Cephesi'nde vazife alamaz, Arabistan Başkomutanlığı emrinde olarak Sina'nın müdafaası 7. Ordu Komutanı'na ait olur.

2- Yahut ben 7. Ordu Komutanlığı'ndan affolunurum. İstirhamıma acilen cevap verilmesini, cevap vermediğiniz takdirde yakında Falkenhayn'a onun emrinde görev yapmayacağımı tebliğ edeceğimi arz ederim."

Mustafa Kemal Paşa bu tavrıyla "ya ben ya o" demektedir.

Bu raporun da 3 ve 4. maddeleri son derecede önemlidir ve Mustafa Kemal Paşa Falkenhayn planının uygulanmasının neden bir cinayet olacağını çok açık ifade etmekte, uyarılar dikkate alınmazsa da çekileceğini, yine de O'nun emirlerini yerine getirmeyeceğini ifade etmektedir.

Enver Paşa bu iki rapora 2 Ekim 1917'de kısa bir yanıt verir:

"100 kilometreden ziyade imtidadı olan [uzayan] Sina Cephesi'nin iki mıntıkaya taksimini pek tabii bulurum. Binaenaleyh 7. Ordu karargâhının bu cepheye sığmayacağı hakkındaki düşüncenize iştirak edemem. Bundan başka Sina Cephesi'nde bulunacak kıtaların harekâtını sevk ve idare etmeye memur edilmiş olan Mareşal Falkenhayn Paşa'nın söz konusu harekâtın başarıyla neticelenmesi için en doğru karar ve tedbirleri alacağına eminim. Bu hususdaki güvenime sizin de iştirak etmenizi bilhassa rica ederim."

Bu, Mustafa Kemal Paşa'ya "haddini bil (...)" demekti; "Haddini bil ve çizmeden yukarı çıkma (...)"

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa'nın söz konusu ettiği ve karşı çıktığı savaş planını yapan kişi koskoca Alman ordularının başkomutanlığını yapmış olan, mareşal rütbesine yükselmiş, deneyimli bir Alman generaliydi. O anlamda bakarsak, Mustafa Kemal de he-

nüz generalliğin ilk basamağı olan Tuğgeneralliğe yükseleli bir yılı dolmamış olan bir Türk subayıydı.

Ama tarih, henüz 36 yaşındaki o genç Türk generalinin haklı çıktığını kaydedecektir. Çünkü o Türk generali kendi öz vatanını savunma kaygısı içinde yırtınmakta, Falkenhayn ise ülkesinden binlerce kilometre uzaklıktaki bir coğrafyada başka bir ulusun askeri üzerinden kumar oynamaktadır.

İşte çarpışan iki görüşün birbirinden ayrıldığı en temel nokta burasıdır ve ilk raporun 4. maddesinin (b) bendinde en açık şekilde ifadesini bulmaktadır. Buna göre Mustafa Kemal, "Askeri siyasetimiz bir savunma siyaseti yani elimizde bulunan kuvvetleri hatta bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır" demektedir.

Bu uyarıda, yüreği vatan sevgisiyle dolu bir komutanın yurdunu savunma kaygıları bir yana, hatta kalp atışlarını bile duyarsınız. O nedenle, elde mevcut toplam 40 bin dolayında yarı aç yarı tok olup gücünün son katresini harcamakta olan Mehmetçik ile sayıları 100 bin dolayında olduğu tahmin edilen [ki sonunda takviyelerle bu rakam 170 binlere ulaşmıştır] ve bir yıldan beri hazırlık yapan, dinlendirilmiş ve silah gücü çok yüksek İngiliz'e saldırmanın bir cinayetten farkı olmayacağını söyleyip Falkenhayn'ı Enver Paşa'ya şikâyet ediyordu. Kimi kime şikâyet ediyordu ki? Enver Paşa daha savaşın başlarında aynı hesapsız kitapsızlık sonucu 90 bin Mehmetçik'i Sarıkamış'ta toprağa gömmemiş miydi? Falkenhayn ise Verdun'da Alman ordularının başkomutanıyken Fransızlara karşı binlerce Alman'ın eriyip gitmesine sebep olmamış mıydı? O yüzden görevden alınmamış mıydı? Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa son uyarısını yapıyor ve ekliyordu:

"(...) Sina ve Hicaz Cephesi bir Osmanlı komutanının emrine verilmeli, bütün askeri ve dahili kuvvetler yani sevk ve idarenin asli hatlarıyla beraber geri hizmetlerini ve vilayetlerle aşiretlerin idaresi bu komutanın elinde bulunmalıdır; General Falkenhayn yalnız askeri komutan vaziyetinde kalmalıdır."

Sonuç olarak Mustafa Kemal Paşa'nın istediği, bölgede en üst rütbeli ve sorumlu komutanın Müslüman bir Türk komutan olmasıdır. Burada kastettiği Cemal Paşa'dır ve onun ordusunun elinden alınıp kendisinin savaş alanı dışında kalan önemsiz bazı birliklerin komutanı durumuna düşürülmesini içine sindiremez. Sina Cephesi'nin komutanlığıysa Mustafa Kemal'e verilmelidir. Ve Mehmetçik bu iki Türk generaline emanet edilmelidir, iki Alman'a değil. Aksi halde sonu hüsran olur.

Mustafa Kemal Paşa İstifa Edip İstanbul'a Dönüyor

Sonu gerçekten hüsran olur. Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'nın 2 Ekim 1917 tarihli cevabı üzerine istifa eder, daha doğrusu kendi ifadesiyle, "(...) kendi kendimi Ordu Komutanlığı'ndan af ve hatta vekilimi de bizzat tayin ederek vazifeme son verdim" der.

Acı gerçek sadece üç hafta sonra ortaya çıkar. Mustafa Kemal Paşa atlarını satması için Cemal Paşa'ya bırakıp elde ettiği 2 bin altınla İstanbul'a gelir. Halep'ten hareket tarihi 11 Ekim, İstanbul'a varışıysa 15 Ekim 1917'dir. 7. Ordu'dan istifa ettiği için Diyarbakır'daki 2. Ordu Komutanlığı'na atanmış, bu atanmayı da kabul etmediğinden, "2. Ordu Komutanlığı'ndan izinli olarak" gösterilmek suretiyle, İstanbul'a gelişi idare edilmeye çalışılmıştır. 31 Ekim 1917'de henüz 7. Ordu'nun Halep'ten Sina'ya taşınmasına bile fırsat kalmadan İngilizler taarruza kalkarlar. Diğer bir deyişle savunma daha yerini doğru dürüst alamadan İngilizler bastırmış ve gafil avlanan Falkenhayn Kudüs'e ancak 5 Kasım'da gelebilmiştir. 6 Kasım'da İngilizler Osmanlı cephesini yararlar [bu cephe Mustafa Kemal Paşa'nın sorumluluğunu istediği cephedir], 8 Kasım'da genel geri çekilme başlar ve 9 Aralık'ta da İngilizler Kudüs'e girerler. İsa'nın türbesinin bulunduğu, bu nedenle tüm Hıristiyan âleminin heyecanla izlediği bu olayda, dinsel açıdan pek çok tarihi kalıntı ve tapınak bulunan bu kenti, tahrip olmasın diye Alman komutanlığı kasten savunmaz.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dayken Gazze ve Kudüs Dahil Filistin Elden Gidiyor

Filistin'deki İngiliz ordularının başına getirilen General Allenby önce bu görevi basit görmüş, kabul etmek istememişti. Fransa cephesinde 3. Ordu Komutanı'ydı ve Mısır ordusuna tayin olmayı önce sürgün olarak yorumlamıştı. Bu konuyu görüşmek üzere gittiği Londra'da Başbakan Lloyd George bu cepheye çok önem verildiğini, ne talep ederse yerine getirileceğini, kendisinden tek beklenen şeyin Noel hediyesi olarak Kudüs'ün alınması olduğunu bildirmişti.

Bunun üzerine Allenby 28 Haziran 1917'de Mısır ordusunun başına geçmiş ve Temmuz ayında da mevcut 5 tümene ilaveten 2 tümen daha asker istemişti. Ayrıca Sina Yarımadası'ndaki Tih Çölü'nü aşan ve Refak'a ulaşmış olan demiryolunun çift hat yapılmasını ve kendisine Fransa cephesindeki nisbette ağır topçu verilmesini de istiyordu. İşte böyle hazırlanan bir ordunun karşısında topu topu 38

bin dolayında Türk askeri vardır ve Falkenhayn bu kuvvetle, karşısındaki üç katı kuvvete taarruz etmeyi planlamaktadır.

Edmund Allebny

Sonunda General Allenby Noel'i bile beklemeden 9 Aralık 1917'de, muzaffer bir komutan gibi Alman Komutanlığı'nın savunmadan terk ettiği Kudüs'e girer. Bütün Hıristiyan âleminde, kiliselerde çanlar çalınır, ayinler yapılır. İslam âleminde ise durum karışıktır. Çünkü Kudüs düşerken Araplar zaten İngilizle işbirliği halindedir. İngiliz altınının değeri Araplar için her değerin üzerindedir o günlerde. Mehmetçik o kutsal topraklar için göğsünü Hıristiyan İngiliz'e siper ederken sırtından Müslüman Arap'ın kurşununu yemiştir. Kudüs böyle düşmüştür.

Ve bundan sadece bir hafta sonra 15 Aralık 1917'de Mustafa Kemal Paşa, Veliaht Vahdettin'le birlikte Alman Genel Karargâhı'na gitmek üzere yola çıkacaktır. Savaşın bitmesine daha 10 ay vardır ama Mustafa Kemal'in değerlendirmesiyle savaş bitmiş ve kaybedilmiştir. Bunu Alman Genel Karargâhı'nda Alman Başkomutanı'nın yüzüne karşı söyleyecektir. Hem de yarının padişahının yani Vahdettin'in yanında.

Mustafa Kemal Paşa istifa edince Enver Paşa durumu kurtarmak için, geldiği 2. Ordu'ya dönmesini ve Fevzi (Çakmak) Paşa'yla yer değiştirmesini önerir fakat Mustafa Kemal bunu da kabul etmez ve İstanbul'a gelir. Enver Paşa ona bir ay izin vermiş gibi yaparak olayı beklemeye alır ve bu arada da Fevzi Paşa 7. Ordu Komutanlığı'na geçer.

Mustafa Kemal Paşa Halep'ten ayrılmadan evvel General Falkenhayn'la bir "altın olayı" yaşar. Olayın başlangıcı aslında Mustafa Kemal Paşa'nın 7. Ordu'ya tayin olması üzerine İstanbul'da hazırlık yaptığı döneme dayanır. Olayın özeti şöyledir:

Mustafa Kemal Paşa 7. Ordu Komutanı olarak tayin olduğu Halep'e hareket edeceği günün gecesi Falkenhayn'ın karargâhından biri Türk, diğeri Alman iki subay Akaretler'deki eve gelirler ve "İstanbul'dan hareket ediyorsunuz, size Mareşal Falkenhayn tarafından bir miktar altın gönderilmiştir" diyerek birkaç ufak sandığı odaya bırakırlar.

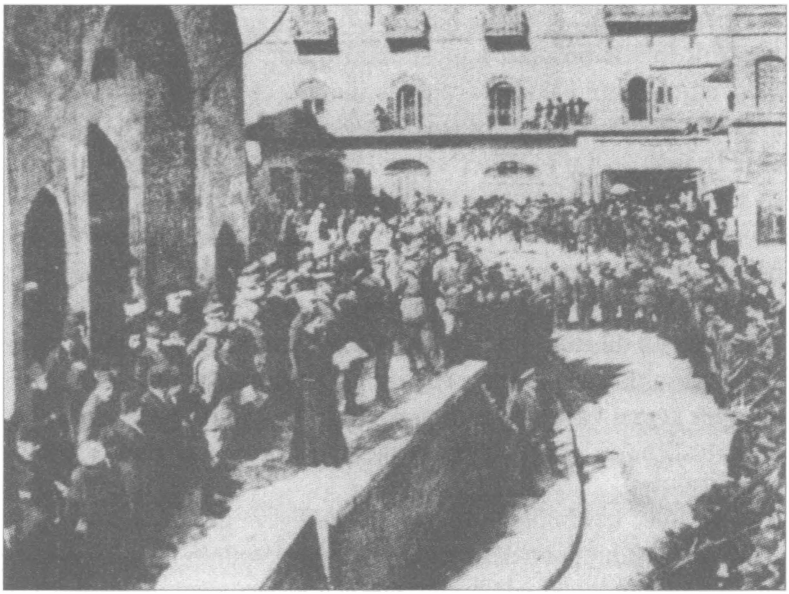
Bunun üzerine Mustafa Kemal kimseye hiçbir ihtiyacından bahsetmemiş olduğunu, Mareşal'in kendisine bu parayı ordunun ihtiyacına sarf edilmek üzere gönderdiğini sandığını anlatır ve gelenlere, "Bunlar bana yanlış geldi. Ordunun levazım reisine gönderilmeleri gerekirdi. Benim için fazla külfettir" der. Mustafa Kemal Türk subayı Tevfik [Bıyıklıoğlu] Bey'e "Gelen altının miktarını Alman subayından öğren, onun huzurunda alındığına dair bir senet yaz, ver imza edeyim" der.

Fevzi Çakmak

Alman subayı senedi almak istemez, Mustafa Kemal de Tevfik Bey'e, "Bu subay bilmiyor, senedi alsın ve Mareşal'e versin ve siz de bu paraları gelip alması için levazım reisine haber gönderiniz" der.

Besbellidir ki Falkenhayn Mustafa Kemal'i kendine bağlamak için ona rüşvet vermek istemiş, Mustafa Kemal'in altınları levazım başkanına devri bu oyunu bozmuştur.

Kudüs'ün düşmesinden sonra yapılan dini tören. Çanlar General Allenby için çalıyor (1918)

Şimdi bu kez kendisi Halep'ten İstanbul'a dönmektedir. Görevi devrettiği Ali Rıza Paşa'ya bu sandıkları hiç açılmamış halde teslim eder, ondan devrettiğine dair bir senet alır ve bu senedi yaverleri Cevat Abbas ile Salih'e teslim ederek Falkenhayn'ın karargâhına gönderir, bu senedin verilip Falkenhayn'daki senedin alınmasını ister. Yaverler bir süre sonra dönerler. Falkenhayn bu konuyu tamamıyla unutmuştur, böyle bir para verdiğini hatırlamamaktadır, kendisinde de Mustafa Kemal imzalı herhangi bir belgenin mevcut olduğunu bilmemektedir, bu nedenle Ali Rıza Paşa imzalı senedi de kabul etmemektedir.

Mustafa Kemal Paşa yaverleri tekrar Falkenhayn'a gönderir ve şöyle dedirtir:

"Verdiğiniz altınlar olduğu gibi mahfuzdur. Buna karşılık size senet verilmiştir. Senet olmadığını iddia etmek altınların mevcudiyetini ortadan kaldırmaz. Vesikayı kaybetmiş olabilirsiniz, o halde verdiğiniz altınları size iade edeceğiz. Aldığınıza dair siz bize senet verin. Verdiğiniz paralar bizde olduğu gibi duruyor. Ama bu paralardan daha çok kıymetli olan Mustafa Kemal imzası sizde kalamaz (...)"

Sonunda Mustafa Kemal'in senedi bulunup yaverlerine geri verilir ve Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a doğru yola çıkar.

Mareşal Falkenhayn Görevden Alınıyor Ama Artık Çok Geç

Artık İngiliz orduları karşısında Yıldırım Orduları Grubu, çölü adım adım savunmaktadır. Toplanan İngiliz ordusu 110 bine çıkmış, arkasında da önemli bir topçu desteğini sağlamıştır. Buna karşılık Türk Ordusu 36 bin savaşçı çıkarabilmiştir. Üstelik askere az kumanya verilebilmekte, bu yarı açlık onların savaş gücünü kırmaktadır. Öte yandan kıtalardan firar olayı hergün artmaktadır. Sayısal azlık nedeniyle, askeri zaman zaman geri çekip dinlendirmek mümkün olamadığı için de genel bir yorgunluk vardır.

Kudüs'ün düşmesi ve yenilgiden sonra Enver Paşa Filistin'e gelir. Cemal Paşa, Enver Paşa'dan Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na Mustafa Kemal Paşa'yı getirmesini, Falkenhayn'ı göndermesini ister. Enver Paşa bunu kabul etmez. Gerekçesi son derece düşündürücüdür:

> "Almanlar tarafından muaveneti maddiyeye [maddi yardıma] mazhar [sahip] olmak için bir Alman generalinin Filistin Cephesi kumandanlığında bulunması lazım geleceğini söyler. "[1]

1 Cemal Paşa, *Hatıralar*, Selek Yayınları, İstanbul, 1959, s.358.

Bu yıkımlardan sonra Cemal Paşa 12 Aralık 1917'de izinliymiş gibi İstanbul'a gelir ve böylece Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı'ndan ayrılmış olur.

Sonunda Falkenhayn komutada uzun süre kalamaz. Enver Paşa'yla birtakım tartışma hatta atışmalarından sonra Alman Genel Karargâhı'yla girişilen görüşmelerin ardından 25 Şubat 1918'de görevine son verilir. Yerine Liman von Sanders getirilir.

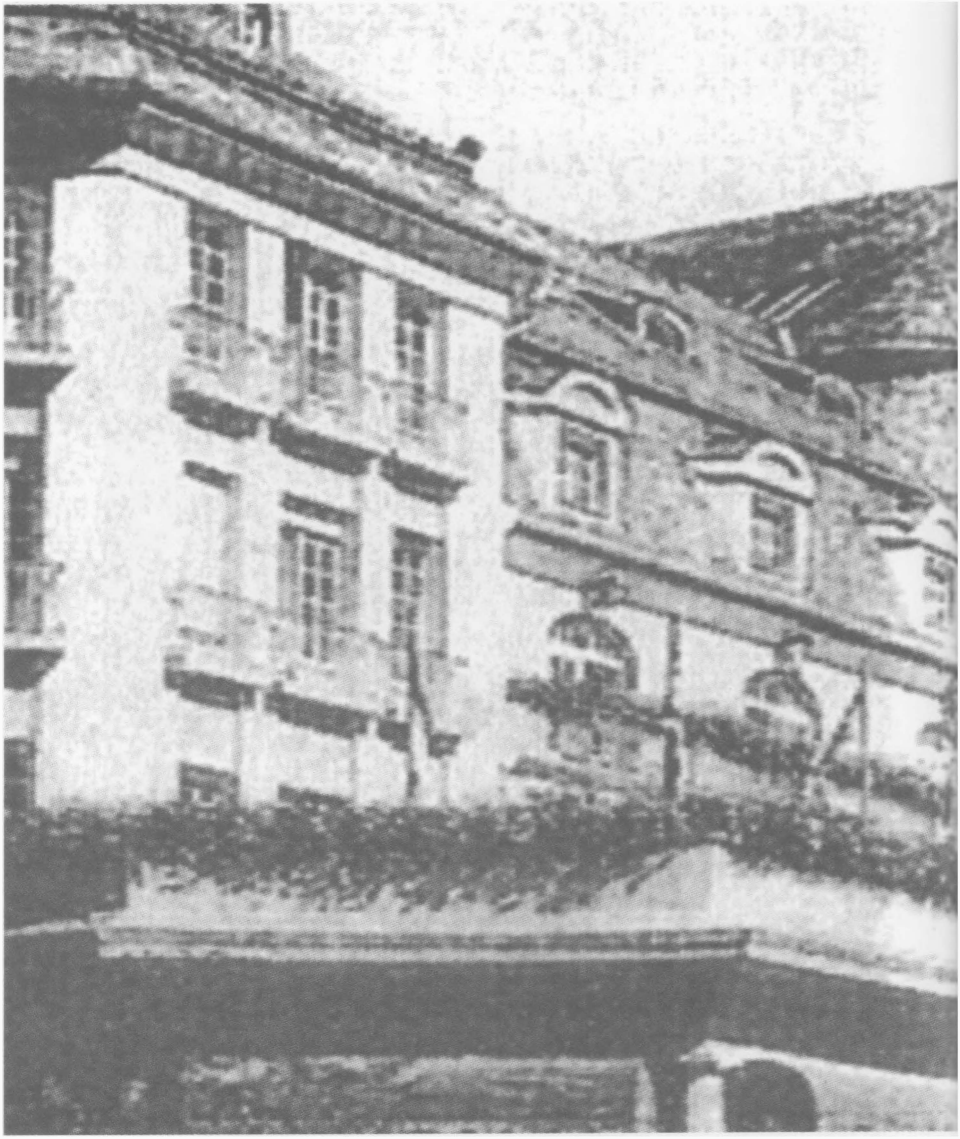

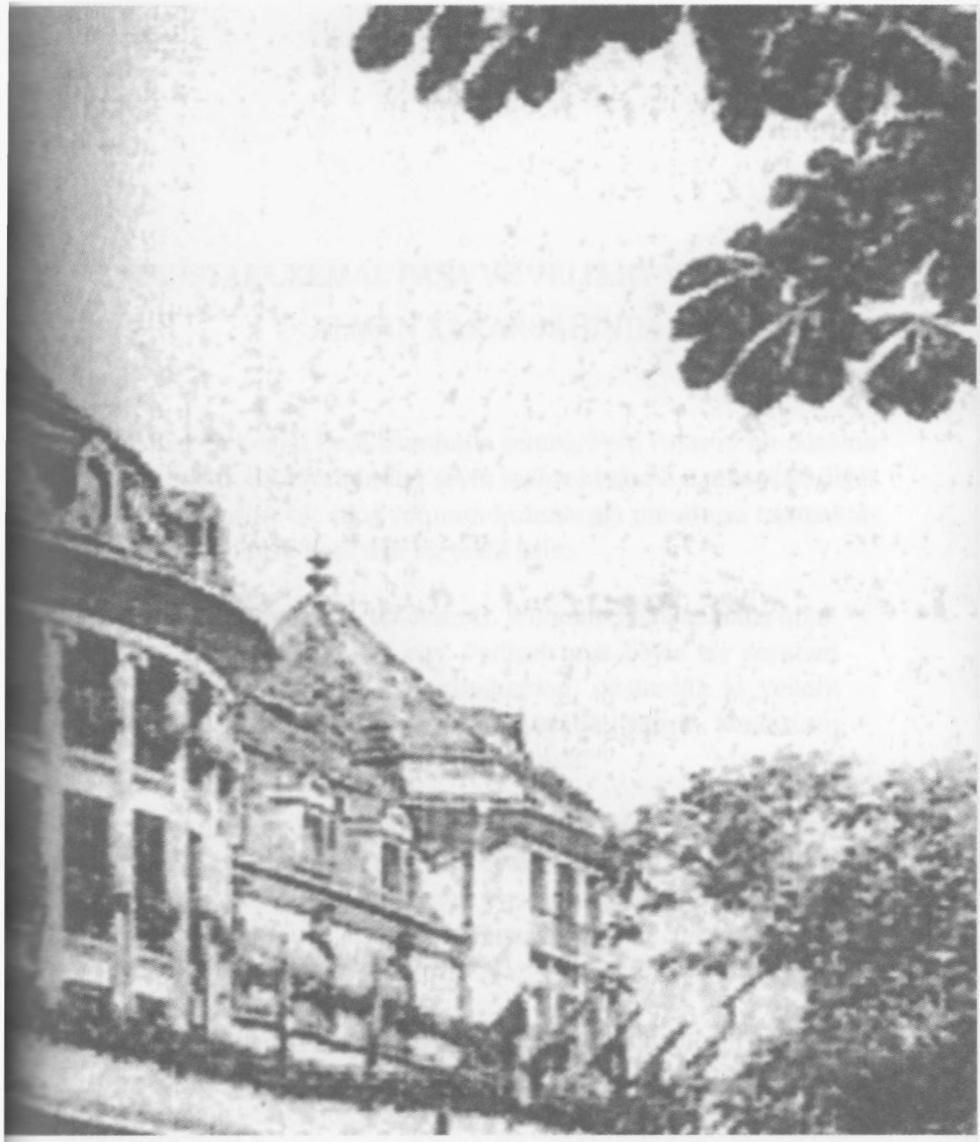
Aylarca süren yolculuktan sonra Türk piyade birliği Kudüs'e ulaşıyor; kutsal toprakları savunmak için (1915)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ACI GERÇEKLE YÜZLEŞME

~

Mustafa Kemal Paşa savaşın kaybedildiğini bilmektedir. Tek kaygısı ülkenin bu durumdan en az zararla kurtulmasını sağlamaktır. Bunun yollarını anlatmak için yarının padişahı olacak Vahdettin'le birlikte seyahat etmeyi bir fırsat olarak değerlendirmektedir.

Kreuznach Kasabası'ndaki Alaman Genel Karargâhı

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE VELİAHT VAHDETTİN ALMAN KARARGÂHINDA

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelmiş, Pera Palas'ın bir odasına yerleşmiştir. Bir taraftan her şeyin mahvolduğuna üzülmekte, diğer taraftan mutlak bir çıkış yolunun bulunacağı umudunu taşımaktadır. Bir gün Enver Paşa'dan bir teklif gelir:

> "Almanya İmparatoru Kayser II. Wilhelm, Padişah'ımızı umumi karargâhına davet etti. Padişah'ımız böyle bir seyahati yapamayacak halde bulunduğundan, düşündük ki Veliaht Hazretleri, Zatı Şahane yerine bu seyahati yapsın. Kendisinin yanında bulunmayı kabul eder misiniz?"[1]

Mustafa Kemal, "Ben böyle bir zatla böyle bir seyahati kendim için faydalı gördüğümden hemen evet cevabını verdim" demektedir.

Bu seyahate Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmiş olması çok anlamlıdır. Bunun arkasında Enver Paşa'nın muhtemelen çok ince bir hesabı olsa gerektir. Ziyaret edilecek yer Alman Genel Karargâhı'dır.

Mustafa Kemal Paşa daha birkaç ay önce Falkenhayn'la takışıp 7. Ordu'dan istifa ederken eleştirdiği kararlar, işte bu karargâh tarafından alınan, en azından onların bilgileri dahilinde olan kararlar ve emirlerdir.

Tüm Merkezi Devletler'in ordularının yönetildiği en tepe yer işte burasıdır. Burada verilecek bilgilerle belki Mustafa Kemal'in savaşın gidişi ve Almanlar hakkındaki kanısı değişebilir. İşte Cemal Paşa

1 *Cumhuriyet*, 23 Mart 1926.

da izin bahanesiyle İstanbul'a bir gün önce gelmiştir. Belki Mustafa Kemal'i aynı cepheye tekrar göndermek bu sayede mümkün olur. Bu eksen etrafında bir fikrin Enver Paşa'da yerleşmiş olması olasılığı çok yüksektir.

Aynı şekilde Mustafa Kemal de böyle bir öneriyi tereddütsüz kabul ederken, kısa bir süre de olsa yarının Padişah'ına yakın olmak ve ona fikirlerini aktarabilmekten bir şekilde yarar ummuştur.

Alman Kayzeri II. Wilhelm

Veliaht'la yola çıkmadan önce tanışması istenir. Mustafa Kemal Veliaht'la tanışmak için 13 Aralık Perşembe günü onun Vaniköy'deki köşküne gider. Beşiktaş'tan karşıya geçtikleri istimbotta arkadaşı Dr. Rasim Ferit (Talay) ve yaveri Cevat Abbas vardır.

Sultan Mehmet Reşat

Doktor istimbotta bekler. Dönüşünde Mustafa Kemal ona Veliaht Vahdettin için "ya çok zeki ya çok impecile [aptal], anlayamadım" der.

Mustafa Kemal bunu görüşme sırasında gözlemlediklerinden dolayı söylemiştir: Seyahate Albay Naci'nin [Eldeniz][2] de katılması uygun görülmüş. Bu nedenle köşkte buluşup bir odaya alınmışlar. Odada bir kanepe, iki koltuk. Birazdan Vahdettin odaya girmiş, kanepeye oturmuş. Karşısındaki koltuğa Mustafa Kemal, yanındaki koltuğa da Naci Bey oturmuş. Vahdettin gözlerini yummuş. Bir süre sonra açmış ve "Sizinle müşerref oldum. Memnunum" demiş ve gözlerini tekrar kapatmış. Aradan bir süre geçmiş, gözlerini tekrar açmış ve "Seyahat edeceğiz değil mi?" diye sormuş. Mustafa Kemal Paşa, olayı şöyle anlatır:

2 Naci Paşa (o sırada Albay) Mustafa Kemal'in Harbiye'de askeri terbiye hocasıdır. 1918-1920 yılları arasında Padişah Vahdettin'in Başyaveri, Büyük Taarruz'da Tümen Komutanı, zaferden sonra Korgeneral, 2 dönem Cebelibereket, 2 dönem Seyhan Milletvekili.

"İtiraf edeyim ki bir mecnunla karşı karşıya bulunduğumu derhal hissetmiş fakat mantıki konuşmaya girişmekten kendimi alıkoymuştum. Hemen ayağa kalkıp dedim ki: 'Efendi Hazretleri, seyahat edeceğiz. Seyahat iki gün sonra başlayacaktır. Cumartesi akşamı garda hazır bulunacaksınız. Oradan hareket edeceğiz.' Veda edip çıktık."[3]

Yolda, Naci Bey'le dertleşir. Bu zavallı kişi yarın Padişah olacaktır. Kendisinden ne beklenebilir ki? Cevap, koskocaman bir hiçtir.

15 Aralık 1917 Cumartesi heraket günüdür. Garda buluşurlar. Mustafa Kemal Paşa, bunun bir çeşit askeri seyahat olmasından ötürü Veliaht'ın üniforma giymesi için haber göndermiştir. Veliaht gara sivil gelir. Teşrifatçısı İhsan Bey'den sebebini öğrenir. Veliaht'a Feriklik (Korgeneral) rütbesi verilmiş, sonra Mirliva (Tuğgeneral) olduğu söylenmiştir. O da buna gücenmiş, "Mademki benden ilk rütbeyi almışlar, ikinci rütbeye tenezzül etmem" demiş, bu yüzden de gara sivil gelmiş.

Nihayet hareket saati gelir. Bir askeri müfreze tören vaziyetinde beklemektedir. Mustafa Kemal Paşa Veliaht'a, "Bu asker sizi uğurlamak için hazırdır. Onları selamlayınız" der.

Vahdettin, "Nasıl?" der gibi yüzüne bakınca da, "Siz yürürsünüz, arkanızdan da biz geleceğiz" diye açıklar.

Vahdettin askerin önünden geçerken iki elini birden başına götürüp, şuursuz bir selam verir, sonra dönüp trene binerler.

Tuğgeneralliği beğenmeyen Vahdettin'in hali budur. Tren hareket edeceği sırada, Vahdettin'e şöyle der:

- Bu pencereden askeri ve ahaliyi selamlayınız.
- Niçin, lazım mıdır?
- Evet, lazımdır.

Vahdettin Mustafa Kemal Paşa'nın pervasız uyarılarına boyun eğmiş gibi görünerek dediğini zoraki yapmaktadır. Öte yandan Mustafa Kemal bir hayli sinirlidir.[4]

Yine Mustafa Kemal Paşa'yı dinleyelim:

"Trenimiz İstanbul'dan hayli uzaklaşmış, Trakya topraklarında ilerliyorduk. Bir kişi geldi; 'Efendimiz sizi salona davet ediyor' dedi.

---

3 *Atatürk'ün Anıları*, yay. haz. İsmet Görgülü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997; Hikmet Bayur, *Mustafa Kemal Paşa Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1990, s.137.

4 Mustafa Kemal Paşa'nın Almanya seyahati 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918 günlerini kapsar. Bkz. Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü/ Doğumundan Ölümüne Kadar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.61.

تصوير افكار

ولی عهد سلطنت حضرتلرینك سیاحتی

صلح کونشی زه‌دن طوغه‌جق

حرب عمومی

(فاپیو) نك جنایتله اتهامی

سیاسیات

Tasvir-i Efkâr gazetesinin başlığı:
"Veliaht-ı Saltanat Hazretleri'nin seyahati. Refakatinde bulunan Mustafa Kemal Paşa" (16 Aralık 1917)

Doğrusu bu davet beni memnun etti. Yarınki Padişah'ı yakından tetkik etmek fırsatlarından birincisi bahşediliyor demekti. Vahdettin'in salonuna girdiğim vakit kendisini ayakta, beni beklerken buldum. Oturdu, bana da oturmam için yer gösterdi. Bu dakikada,

sarayında ekseriya gözleri kapalı konuşan zatı büsbütün başka bir vaziyette buldum. Bilakis gözlerini çok kuvvetle açmış ve dikkatle bana bakıyordu. Bir nutuk atar gibi, şu tarzda konuştu:

- Afedersiniz Paşa Hazretleri birkaç dakika evveline kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bana izah etmemişlerdi. Ancak trenin hareketinden sonra aldığım malumat üzerine gıyaben çok tanıdığım ve takdir ettiğim bir komutanımızla bulunduğumu anladım. Ben sizi çok iyi bilirim; Arıburnu'nda ve Anafartalar'da yaptığınız bütün icraat ve kazandığınız muvaffakiyetler tamamen malumdur. İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir komutanımızsınız, beraber seyahat etmekte olduğum için çok memnunum ve bundan şeref duyuyorum.

Vahdettin bu sözleri çok ağır fakat muntazam söylüyordu. Hayret ettim. İcap ettiği gibi cevaplar verdim; aramızda mükemmel, ciddi ve samimi konuşmalar oldu. O gece için görüştüklerimizi kâfi sayarak kendisini fazla rahatsız etmek istemediğimi söyleyip müsaade aldım. Salona döndüğüm zaman ferahlık hissediyordum. Düşündüm ki bu zat akıllı olmalıdır. İstanbul'da ilk buluştuğumuz vakit, o devri bilenlerce anlaşılması kolay olan sebep ve şartların tesiri altında garip bir hal gösteren Veliaht, İstanbul'u terk ettikten, kendisini tamamen serbest gördükten ve bilhassa görüştüklerinin güvenilir adamlar olduğunu anladıktan sonra, şahsiyetini olduğu gibi göstermekte artık mahsur görmüyor, buna göre ben de kendisine bütün durum ve gerekenleri anlatabilirim; hatta kendisince yapılabilecek bazı hususlar üzerinde kendisini faaliyete geçirebilirim ümidine kapıldım. (...)

Seyahat günleri birbirini takip ediyor, her gün biz kısa ve uzun bir mülakat yapıyorduk. Bende hasıl olan kanaat şuydu ki; bu adamla kendisini aydınlatmak ve kendine yakından ve samimi yardım etmek şartıyla, bazı işler yapmak mümkündür. Bu görüşümü gerek Naci Paşa'ya gerek diğer kişilere söyledim ve Veliaht'ı bu şekilde hazırlamak, memleket menfaatleri adına bir vazife olduğunu işaret ettim. Arkadaşlar ve ben bu nevi temaslarda bulunarak seyahatimize devam ediyorduk.

İmparator Wilhelm ve Komutanlarla Tanışma

Büyük Alman Karargâhı'nın bulunduğu küçük bir kasabaya gelmiştik.[5] Bizi İmparator karargâhının girişi karşısına dizilmiş heybetli bir Alman kıtası selamladığı esnada bizzat Kayzer girişin sahanlığında bu karşılamaya iştirak ediyordu. Girişten büyücek bir hole geçtik.

5 19 Aralık 1917, Bad Kreuznach kasabası. Bkz. Kocatürk, *age*, s.62.

Orada İmparator,[6] Hindenburg[7] Ludendorf[8] ve bütün karargâh üst rütbelileri Veliaht'ı ve onun refakatinde bulunanları kabul ediyordu. Kayzer, Veliaht'la tokalaştıktan ve Naci Paşa'nın tercümanlığıyla birkaç kelime konuştuktan sonra Vahdettin'e denildi ki:

- Refakatinizde bulunanları İmparator'a takdim etmeniz lazımdır.

Veliaht beni İmparator'a takdim etti. Bir eli göğsü üzerindeki düğmelerinin arasına sokulmuş olan İmparator, diğer eliyle benim elimi tuttu. Ve çok yüksek sesle, Almanca olarak, '16. Kolordu (...) Anafarta (...)' sözlerini telaffuz etti.

Bütün hazır bulunanlar İmparator'un bu ihtarı üzerine bana döndüler. Ben Kayzerin ne demek istediğini anladığımdan biraz sıkıldım ve önüme baktım.

İmparator benim bu mahcup ve mütevazı vaziyetimden şüphelenerek yanlış bir hitapta bulunmuş olması ihtimalini düşünmüş olsa gerek, bana sordu:

- Siz 16. Kolordu Komutanlığı'nı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?

Almanca sorulan bu suale Fransızca cevap verdim:

- Evet Ekselans (...)

Bu kelimeler ağzımdan çıkınca derhal anladım ki büyük bir hata yapmıştım.

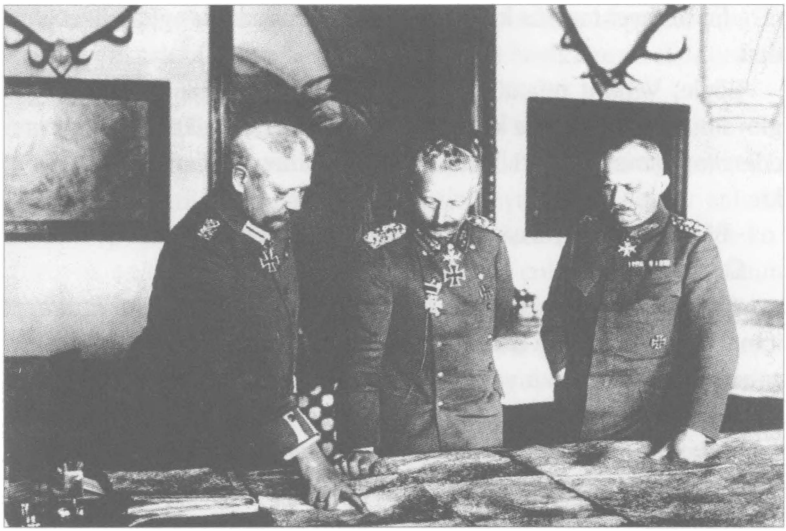
'Sir' yahut 'Kayzer' demek lazımdı. Ne yalan söyleyeyim, insan dilini alıştırmadığı şeyleri söylemekte güçlük çekiyor. Bu, benim düştüğüm birinci hata da değildir. Bulgaristan Kralı Ferdinand'la ilk defa karşı karşıya geldiğim zaman da aynı hatada bulunduğumu hatırlarım.

Hindenburg ve Ludendorf ile Genel Durumu Tartışma

Karargâhta çok güzel ve rahat yerleştirilmiştik. Veliaht tarafından bazı ziyaretler yapılması lazımdı; mesela Hindenburg'u, ondan sonra Ludendorf'u ziyaret ettik. Ben ve Naci Paşa Veliaht'a refakat ediyorduk.

Hindenburg'un ufacık bürosundaydık. Mareşal masasının başında ve sol ilerisindeki koltukta Vahdettin, onun yanında dili yerinde olan [tercümanlığını yapan] Naci Paşa oturuyordu. Ben Hindenburg'un sağına tesadüf eden sandalyedeydim. Veliaht ve Hindenburg

6 Kayzer II. Wilhelm.
7 Paul von Hindenburg: Mareşal, Alman Başkomutan Vekili.
8 Erich von Ludendorf: General, Genelkurmay Başkanı.

Kayzer, komutanları General Ludendorf ve Mareşal Hindenburg ile

birbirleriyle görüşüyorlardı. Kısa ve merasim kabilinden olan bir görüşmede çok önemli şeyler konuşulmak usulden olmamakla beraber, Hindenburg Veliaht'a ve dolayısıyla onun vasıtasıyla bütün Türk milletine çok teselli edici sözler söylüyor, Veliaht da bu ümit veren sözlere teşekkür ediyordu.

Ben Hindenburg'un ağzından işittiğimiz sözlerin en nihayet kibar ve misafirperver olduğu için nezaketen sarf edilmekte olduğuna kani olmak istiyordum.

Yoksa sözlerin anlamı beni ümitsizliğe düşürecek mahiyetteydi. Konuşmaya katılmayı uygun görmedim, bilakis görüşmenin kısa kesilmesini bekliyordum. Öyle oldu.

Vahdettin'i Ludendorf'ta büyük bir nezaket ve itinayla kabul etti. Denebilir ki o da Mareşal'in temas ettiği konular üzerinde teselli edici izahatta bulundu. Bilhassa o günlerde Kuzey-Batı Cephesi[9] üzerinde İtilaf orduları aleyhine başladıkları parlak taarruzdan bahsetti.

Bu taarruzu esasen biliyorduk. Fakat taarruzun vasıl olabileceği neticeyi Ludendorf'un lisanından işitmek için sabırsızlanıyordum. Gördüm ki konuşmanın hedefi bu değil, Alman ordusunun taarruz etmekte olduğunu söylemekten, Alman millet ve ordusunun ve bütün müttefiklerin maneviyatını yükseltebilecek teminat vermekten ibaretti. Şüphemi gidermek için olmalı, General'e kısa bir soru sordum:

9 İngiliz ve Fransızlara karşı olan cephe.

- En nihayet taarruz kuvvetleri hangi hat'ta kadar gidebilecekler-dir?

Böyle, Veliaht refakatinde bulunan bir subayın damdan düşer gibi sorduğu bir soruyla karşılaşan Ludendorf, nezaket içinde devam eden konuşmasını kesti. Biraz düşündü, biraz da yüzüme baktı. Dedi ki:

- Biz taarruz ediyoruz, sonucunu olaylar gösterecektir.

Cevap verdim:

- Yapılmakta olan taarruz sonucunun ne olabileceğini anlamak için olaylar ve talihin ne göstereceğini beklemeye gerek olmadığını zannediyorum. Çünkü yapılan taarruz en nihayet 'parsiyel'[10] bir taarruzdur.

Ludendorf tekrar yüzüme baktı, ne demek istediğimi pek iyi anladı. Olumlu olumsuz cevap vermeyerek sustu.

Konuşma burada kaldı ve ziyarete son verildi. Ludendorf'un hatıralarını baştan sona kadar okudum. Hatıratta çok büyük esaslardan çok büyük ustalıkla bahsedilmiştir. Tabii bu kadar kısa bir görüşmede kendisi için meçhul bir ziyaretçinin kısa sorusundan ve sorunun sebep olduğu suskunluktan söz etmiş olmasını kendisinden beklemek hakkımız değildir.

Ancak biz de bu ziyaretten bahsettiğimiz sırada bütün dünya ordularında büyük asker ve büyük kurmay olarak tanınmış bir kişiyle ani denebilecek kadar kısa görüşmemizin hatırasını gömmek istemedik.

Almanlar Üzerinde Soğuk Duş

İmparatorluk karargâhı olarak kullanılan otelin içinde, Veliaht'ın odasında Vahdettin, ben, Naci Paşa konuşuyoruz. Bütün seyahatimiz esnasında benim Veliaht'a yakalarını açtığım genel ve hayati konular üzerindeyiz. Başkomutanlık Vekâleti'nin, Alman ordusuna dayanılarak katlanmaya devam edeceğimiz fedakârlığın mutlaka parlak bir başarıyla son bulacağı hakkındaki fikri ile bu fikri memlekette yaymaya çalışmaktaki mantıksızlığı açıklamaya ve kanıtlamaya çalışıyordum. Bana bu sözleri söyleten sebep, kısa sorum karşısında Ludendorf'un bu sonuçları Allah'a havale eden bir mütevekkili andırır durumuydu. Çok arzu ediyor ve çalışıyordum ki yarının padişahı tam yerinde benim dediklerimi çok iyi anlayabilsin. Bilmem neden böyle bir teşebbüsten ümitli olmak istiyordum. Yaptığım açıklamalar Ve-

10 Parsiyel: Bölgesel taarruz, sınırlı hedefli taarruz anlamında kullanılmış olabilir.

liaht'ın onay ve uyanışını gösteren işaretlerle karşılanmaktaydı. Bu esnada yüksek birtakım sesler otelin bütün boşluklarını doldurarak bizim oturduğumuz salonun içine kadar geldi:

- Kayzer (...) Kayzer! (...)

Kapı vuruldu, Kayzer'in Veliaht Hazretleri'ni ziyarete gelmekte oldukları bildirildi. İmparator'u karşılamaya gittik. Kayzer salona girdi. Hep beraber oturduk, İmparator gerçekten centilmence konuşuyor, sadık ve vefalı Osmanlı Devleti'nin çok kıymetli bir Alman müttefiki olduğundan ve özellikle Başkomutan Vekili Enver Paşa Hazretleri'nin bu dostluğun kıymet ve yüksekliğini anlayarak çalıştığından, Alman Başkomutanlık ve Genelkurmayı'nın bu seçkin kişiye fevkalade emniyet ve itimat beslemekte olduğundan bahsediyordu.[11]

Ben Vahdettin'in sağındaydım. Naci Paşa tam karşımızda bulunuyordu. İmparator'un solundaydım. Aşağı yukarı şöyle bir soru Naci Paşa aracılığıyla Vahdettin tarafından İmparator'a soruldu:

- Türkiye'nin Almanya'ya karşı sadakat ve vefasından, yakın gelecekte Alman müttefiklerinin saadete kavuşacaklarından bahseden konuşmaları, Osmanlı Devleti'nin yarınını düşünmek durumunda bulunan bende büyük bir bir ferahlık ve teselli uyandırdı. Ancak genel durumu inceleme ve değerlendirmeyi bir kenara bırakarak bir noktayı daha açıklıkla anlamak ihtiyacındayım: Türkiye'nin kalbgâhına yöneltilen darbeler durdurulmaksızın ilerlemektedir. Eğer bu darbeler başarılı olursa Türkiye mahvolacaktır. Bu darbeleri durdurmak için yeterli teminat ifade eden sözlerinizi dinleyemedim. Lütfen bu hususta beni aydınlatıp tatmin buyurur musunuz?

Bu soru üzerine İmparator oturduğu sandalyeden derhal ayağa kalktı. Şöyle bir konuşma yaptı:

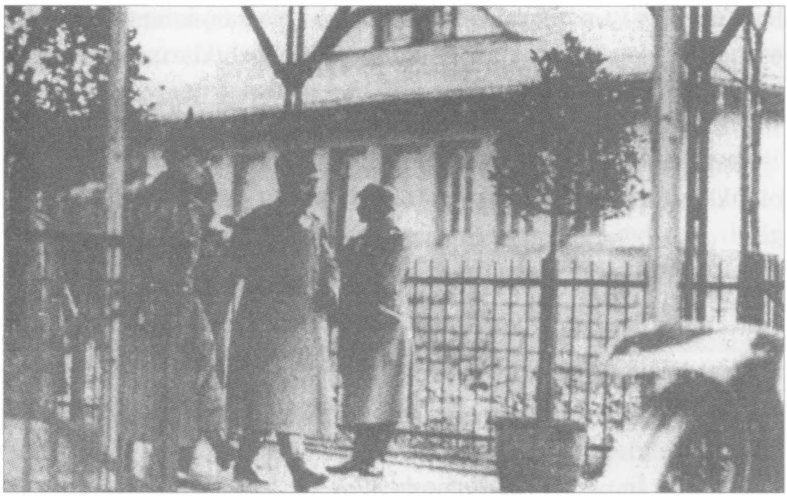
- Türkiye'nin muhterem Veliaht'ı, anlıyorum ki sizin zihninizi karıştıranlar vardır. Ben Almanya İmparatoru size gelecekten, geleceğin başarılarından söz ettikten sonra şüpheniz kalır mı, kalmalı mı?

Yanında bulunduğum Veliaht derhal olumlu cevap vermekle beraber endişesinin giderilmediğini de ilave etti.

İmparator kalktığı sandalyeye artık oturmadı ve bizi terk edeceğini nezaketle ima etti. Salonun kapısından dışarı çıkardık. Kayzer sola doğru giden bir koridordan yürüyecekti. Ben Kayzer'in hoşu-

---

11 Alman İmparatoru'nun Türk Başkomutan Vekili hakkındaki bu sözlerinin samimiyeti şüphelidir. Kendi Başkomutan Vekili ile Genelkurmay Başkanı'nın anılarında bu kanaatinin tam tersi ifade edilir. Hindenburg: "Enver Paşa'nın askerî değerlendirmesi ve diyebilirim ki harp yönetimi hakkında düşünceleri noksandı." Ludendorf: "[Enver'in] (...) askerliğin esaslarına ve tatbikatına ait bilgisi yoktu, askerî kültürü de yoktu. O'nun büyük istidatları gelişemezdi."

Veliaht Vahdettin ile Mustafa Kemal Paşa
Alman Genel Karargâhı'ndan çıkarken (19 Aralık 1917)

na gitmediğimi anladığım için ters koridora doğru ve biraz uzakta durdum. İmparator, Veliaht'ın ve sonra ona yakın bulunan Naci Paşa'nın ellerini sıkarak uzağında bulunan bana baktı. Ve gideceği koridor istikametinde yürümeye başladı. Benim elimi sıkmamıştı. İmparator'un hakkı vardı. Veliaht refakatinde bulunan herhangi bir generalin elini sıkmak için onun ayağına mı gelecekti? Lazım değil midir ki bu General, İmparator tarafından eli sıkılmak şerefini kazanmak için gayret etsin. Bu kusurumu itiraf ederim. Bilmem neden durgun, harekete isteksiz, sabit ve dalgın bir vaziyet almıştım. İmparator iki üç adım yürüdükten sonra tekrar geri döndü, bana yaklaştı; 'Affedersiniz' dedi. 'Sizin elinizi sıkmamıştım!' Elimi uzattım, çok nazik ve yüce iltifatlarına nail oldum.

İmparator'un sofrasına akşam yemeğine davetliydik. Kayzer'in karşısında bir prens, sağında Vahdettin, solunda Berlin Sefiri Hakkı Paşa merhum ve prensin solunda ben bulunuyorduk. Benim solumda Ludendorf vardı. Ludendorf Fransızcasıyla benimle görüşüyordu. İmparator Ludendorf'a Almanca, 'Sağındaki adamla konuş' dedi. Ludendorf, 'Onu yapıyorum' cevabını verdi.

Elbette bu konuşmaları anlayacak kadar Almanca bildiğim için İmparator'un uyarısını ve Ludendorf'un cevabını anlamıştım. Kafası, çok büyük bir savaş yönetiminin doğurduğu yorgunlukla yüklü bulunan Ludendorf, yemek esnasında hatırımda yer tutacak kadar ciddi bir konuşma konusu bulamadı.

Yemek bitti, bu salona bitişik adeta onun büyük parçasına benzeyen diğer bir salon vardı. Sofrada hazır bulunanlardan bir kısmımız oraya geçtik. İmparator, Hindenburg, Ludendorf, Alman Başvekili olduğunu zannettiğim bir zat, bizim taraftan da Veliaht, Hakkı Paşa merhum ve bizler (...)

İmparator bir köşede ayakta Vahdettin'le tatlı tatlı konuşuyor. Ben arkasını iki salonu birleştiren kavisin duvarına dayamış, çok heybetli ve canlı, asil nazarlarında gerçekleri anladığı görülen fakat anladıklarını her önüne gelene söylemekten çekinen, yüksek bir şahsiyet karşısındayım: Hindenburg! Hindenburg'la görüşmek istiyor, kendisini bilhassa Veliaht'la beraber ziyarete gittiğimiz vakit temas etmiş olduğu tatlı sohbet konusuna çekmeye çalışıyordum.

Mareşal, ziyaretimiz esnasında Suriye vaziyetinin düzelmiş olduğunu, son günlerde yeni ve taze bir süvari tümenin muharebe meydanına sokulduğunu söylemişti. Oysa bu büyük adamın söylediği elbette oradaki komutanların verdiği rapor muhteviyatıydı. Gerçekte sözü edilen bu süvari tümeni, ben henüz İkinci Ordu Komutanı iken Yıldırım Grubu'nu takviye için bu gruba gönderilmesi istenen tümendi. Ben 7. Ordu Komutanı olmadan evvel bu süvari tümeninin kurulmasına ve teminine çok çalışılmıştı. Ancak toplanabilen bu seyyar kuvvet o kadar güçsüzdü ki, evvela lagar hayvanlarını Resülayn[12] civarındaki otlaklarda beslemek ve ondan sonra iş yapar bir hale gelip gelmediğini yeniden incelemek lazımdı.

Ben, aylar sonra 7. Ordu Komutanı olduğum zaman bu tümenden istifade edip edemeyeceğimi araştırdım. Aldığım ciddi bir rapor, tümenin bir kuvvet olmadığı yönündeydi. Alman Büyük Karargâhı'nda Hindenburg'un ağzından işittiğim şuydu ki, bu tümen muhabere meydanına dahil olmuş ve vaziyet düzeltilmiştir. Mareşal'e bu macerayı hikâye ettim ve dedim ki:

- Benim söyleyeceğim sözler sizin aldığınız raporlarla söylenenlere uymuyor olabilir. Fakat emniyet edebilirsiniz ki hakikattirler. Suriye'de vaziyet düzeltilmiş değildir, bunu kabul ediniz. Sonra Mareşal, siz önemli bir taarruz yapıyorsunuz ve zannetmem ki buna çok bel bağlamış olasınız, yalnız bana söyler misiniz, emniyetle ümit ettiğiniz hedef ve maksat nedir?

Büyük ve ihtiyatlı asker benim bu soruma cevap verebilir miydi? Zaten kendisinden bunu beklememeliydim. Bu belki de biraz laubali vaziyetim, ihtimal, İmparator Hazretleri'nin sofrasında bize ikram edilen nefis şampanyaların tesiriyle olmuştu.

12 Ceylanpınar.

Mareşal söylediklerimi dikkatle dinler gibi göründü. Fakat çok basit ve şirin bir cevap verdi, salonun ortasında duran ve üzerinde muhtelif sigar ve cigaralar bulunan ufak bir masa vardı.

'Ekselans' dedi, 'size bir cigara takdim edebilir miyim?'

Hindenburg her şeye cevap vermişti. Ortaya masaya gittik, kendi eliyle bana bir cigara verdi.

Meğer Vahdettin'le konuşan İmparator, bizim ilişki ve sohbetimizle ilgileniyormuş. Almanca olarak Mareşale sordu:

- Ne diyor?

Mareşal cevap verdi:

- Bir şeyler.

Ben cigaramı yaktıktan sonra Hindenburg'u bıraktım, İmparator'la konuşan Vahdettin'in yanına gittim.

'Gerçeği anlıyor musunuz?' diye sordum. Konuştuğunuz Almanya İmparatoru'dur. Bir tek kelime söyledi mi?

'Hayır' dedi.

'Konuşmaya devam ediniz' dedim ve ciddi konuşunuz, bütün endişeleri İmparator'a söylemekte tereddüt etmeyiniz, ben eminim ki o sizden memnun olmayacaktır. Fakat hiç olmazsa Türkiye'de gerçeği görmüş olanların var olduğuna inanacaktır.

Veliaht masum bir tavır takınarak, 'Öyle yapıyorum' dedi.

Söz de son buldu.

Batı Cephesi'ni Ziyaret

Artık Batı Cephesi'nde bize kanaat, iman ve emniyet verecek ve görkemli manzaraları görmek üzere muhtelif cephelere gönderiliyorduk.[13] Cephede bir karargâha gittik, büyükçe bir karargâhtı.[14]

Cephenin en büyük komutanı, bizzat bütün tertibatın çok tatlı renklerle gösterilmiş olduğu bir harita üzerinde hepimize durumu izah ediyordu. Sözler, izahat; parlak ve ustacaydı. Vahdettin bu açıklama karşısında sarsıldı ve yakınında bulunan bana, kulağıma denecek surette:

'Ya buna ne dersin?' dedi.

Derhal cevap verdim:

---

13 Mustafa Kemal Paşa 20 Aralık 1917 günü heyetle beraber Strasburg'a gelir, öğleden sonra Fransız sınırına yakın Alman siperlerini ziyaret eder, akşam tekrar Strasburg'a döner. Bkz. Kocatürk, *age*, s.62.

14 Bu karargâh Colmar'dadır ve 21 Aralık günü ziyaret edilmiştir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.62.

- Haritada gösterilen bu durumu yerinde görmek isteğinde bulunuz.

Öyle oldu, asıl ateş cephesine gittik. Orada da bizi karşılayan, bize saygılı davranışlarda bulunan büyük küçük komutanlarla karşılaştık. Bizim neresini göreceğimiz ve oraya nereden gideceğimize dair hemen plan hazırlanmış. Bu planı gördükten sonra dedim ki:

- Cephenin büyük komutanı bize genel durumu açıkladı. İçinde bulunduğumuz muharebe cephesi işte bize o açıklamanın öğrettiği cephedir. Müsaade edilir mi, bu sizin yaptığınız planı bırakalım ve benim göstereceğim yere gidelim?

O anda bir kargaşalık oldu. Vahdettin, hazır krokiye tabi sevk olunduğu istikamete yürüdü. Bende bir asker inadı uyandı, onları takip etmedim. Edinmiş olduğumuz haritanın yardımına güvenerek, ateş hattının bir noktasına yürüdüm ve ateş hattı gerisinde bir ağacın dibine geldim. Orada genç bir subay ağaç üzerinde gözetleme yapıyordu. Bana eşlik eden Alman subayları da vardı.

Gözetleme yapan subay aşağı indi. Gözlemlerini anlattı.

'Müsaade eder misiniz, ben bu ağaca çıkayım' dedim.

'Hay hay' cevabını verdiler.

Çıktım. Subayın söylediklerini aynen gördüm fakat asıl söz konusu olması gereken nokta, bu gözlenen duruma karşı olan durumdu, onun için sordum:

- Bu düşmanın durumu karşısındaki kuvvetiniz, tertibatınız, ihtiyatlarınız nedir, lütfen bana söyler misiniz?

Ateş hattının saf subayları ve komutanları Türk müttefiklerinin bir komutanına gerçeği söylediler.

Gerçek şuydu: Piyade Kuvvetleri hemen hemen yetersiz dereceye gelmişti. Süvariyken piyade gibi kullanmaya mecbur oldukları bir kuvvetten bahsettiler; o da birinci hatta kullanıldıktan sonra, ihtiyat denecek nitelik ve nicelikten çıkmıştı.

Bu bilgiyi aldıktan sonra çok hayret etmiş olarak kendilerine pervasızca dedim ki:

- O halde tehlikedesiniz.

'Öyle ya (...)' dediler.

Bu ateş karargâhını terk ederken İmparator tarafından Vahdettin'in refakatine memur edilen bir Kolordu Komutanı beni takip ediyordu. Günlerden beri temasta bulunduğumuz bu zat benimle ilk defa alakadar göründü. Otomobile bineceğimiz noktaya kadar atla gidiyorduk. Alman Kolordu Komutanı yanıma yaklaştı, sordu:

- Siz Veliaht'ın yaveri misiniz?

'Hayır' dedim.

- Ne münasebetle refakatinde bulunuyorsunuz?

- Böyle bir vazife aldığım için (...)

- Askeri vaziyetlerden çok iyi anlıyorsunuz, Türkiye'de herhangi bir kuvvete komuta ettiniz mi?

Olumlu cevap verdim.

'Mutlaka alaya kadar komuta etmiş olacaksınız' dedi.

Alaya evvelce komuta etmiş olduğumu söyledim.

'Tümene de komuta ettiniz mi?' dedi.

Sorusuna tekrar, evet cevabını alınca; 'Beni hoş görünüz, ben kolordu komutanıyım ve sizin babanız yaşındayım. Lütfen bana en son komuta ettiğiniz kuvveti söyler misiniz?' [dedi].

Bu temiz kalpli adamı meraktan kurtarmak istedim:

- Muhatabınız tümen ve kolorduya komuta ettikten sonra birçok orduya komuta etmiş bir arkadaşınızdır.

Bu cevap Alman Kolordu Komutanı'nı benim hiç tahmin etmediğim bir konu üzerinde duygulandırdı.

- Affedersiniz biz şimdiye kadar size yanlış hitap ediyormuşuz. Demek siz Ekselanssınız.

Ve Alman ordusunda kolordudan büyük kuvvetlere komuta edenlere 'Ekselans' denildiğini de izah etti. Bu güzel kalpli askerin misafirlik süresinin sonuna kadar, yaş davasını unutarak, bize çok saygı gösterdiğini söylemek isterim.

Mustafa Kemal Paşa Alsas Valisi'ni Tersliyor: "Buraya Ermeni Meselesi'ni Konuşmaya Gelmedik!"

Alsas'ta bir gece Vali'nin evine davet edildik. Güzel, geniş bir salonda Vahdettin Vali'yle bir masada oturuyor ve konuşuyor gibiydi. Ben salondakileri tetkik ederek geziniyordum. Bir aralık Vahdettin beni bulunduğu masaya davet etti, gittim. Vali, Vahdettin'e bir soru sormuş. Vahdettin bazı cevaplar vermiş fakat verdiği cevapların benim tarafımdan da doğrulanmasına gerek görerek demiş ki:

- Cephelerde bulunmuş, memleketi tanıyan bir komutan yanımdadır, isterseniz onu da dinleyiniz.

Veliaht'a söz konusu sorunun ne olduğunu sordum:

"Ermeniler" dedi.

Alman Valisi Ermenilerin çok iyi niyet sahibi olduğundan, Türklerin Ermenilere karşı feci tecavüzlerde bulunduğundan, fakat Ermenilerin bu hareketi hak etmediklerinden bahsetmiş. Misafiri ol-

duğumuz dost ve müttefik Almanya milletinin yüksek bir valisinin, geleceğin Türkiye padişahıyla ve hem de büyük ciddiyetle bu konu üzerine konuştuğunu anladığım zaman hayrette kaldım. Naci Paşa, Vahdettin'in ağzından:

"Bu komutan temas ettiğiniz konuyu iyi bilir, sizi aydınlatacak cevaplar verecektir" dedi.

Valiye dedim ki:

- Türkiye'nin veliahtıyla Almanya'nın seçkin bir bölgesinde kıymetli olduğuna şüphe etmediğim bir valisinin bulabildiği konuşma konusu beni hayrete düşürdü; evvela sizden şunu anlamak istiyorum? Müttefikiniz olan ve bu ittifak uğrunda maddi, manevi tüm varlığını mahveden Türkiye'ye karşı, tarihin bilmem hangi devrinde mevcut olduğu iddia edilen ve bu mevcudiyeti yeniden diriltmek için dünyayı iğfale çalışan Ermeniler lehine konuşmak fikri size nereden geliyor?

Bize dair pek eksik bilgi sahibi olduğunu anladığım ve bütün fedakârlıklarımıza karşılık hâlâ topraklarında bir Ermeni hakkı olabileceği anlayışında olan bu valiyle alaylı bir dille konuşmaktan kendimi alamamıştım. Vali derhal bütün söylediklerinin en nihayet duydukları olduğundan ve dava sahibi olmaktan uzak bulunduğundan bahsederek beni tatmine kalkıştı. Konuşmayı bitirmek için kendisine dedim ki:

- Vali Hazretleri, biz cepheler dolaşan bir heyetiz. Buraya Ermeni meselesini konuşmak için değil, fakat müttefikimiz olan ve kendisine dayanmakta olduğumuz Alman ordusunun gerçek durumunu anlamaya geldik, onu anladık, yeterli bir kanatla memleketimize dönüyoruz.

Vali, Vahdettin'i sofraya davet etti.

Ondan sonra meşhur Krup fabrikası sahibinin, muhteşem fabrikalar civarındaki şatosuna davet edildik. Orada akşam yemeğinde bulunarak gece trenle Berlin'e hareket ettik.[15]

İstanbul'a Dönüş

Berlin'de Adlon Oteli'nde İmparator'un misafiriydik. Hepimizi ayrı ayrı ve güzel yerleştirmişlerdi. Vahdettin bu iyi ağırlamadan biraz mağrur oldu. Artık memnuniyet içinde dünya gazetecilerle temas ediyor, mülakatlar yapıyordu. Bir gün otelde Naci Paşa bana dedi ki:

15 Mustafa Kemal Paşa'nın heyetle beraber Berlin'e gelişi 23 Aralık 1917'dir. Heyet burada 10 gün kalmıştır.

- Vahdettin beni yaver almak istiyor, halbuki bilirsiniz ki ben saray hizmetinde bulunmaktan memnun olmam.

Cevap verdim:

- Eğer Vahdettin size bu teklifi etmişse derhal kabul etmekliğiniz lazımdır. Bu adam yarının padişahıdır. Siz temiz bir adamsınız. Lazımdır ki onun yanında kendisine gerçekleri pervasızca söyleyecek biri bulunsun. Gerçi saray hizmetinde bulunmak güçtür fakat memleket için her şey yapılır.

Naci Paşa kabul etti. Ancak yaverliği, biz İstanbul'a gittikten sonra gerçekleşti.[16]

Daha evvel cereyan eden bazı meseleler var. Adlon Oteli'ndeyiz. Bir gün birkaç gazete muhabiri Veliaht'tan yine mülakat istemişler. Mülakatta ben de hazır bulundum.

Veliaht İstanbul'dan son güne kadar aldığı fikirlerden etkilenmiş görünüyor, kiminle görüşse daima aynı fikirlerle konuşuyordu. O gün yabancı gazetecilerle konuşmasından da memnun oldum.

Gazeteciler çekildikten sonra salonda ikimiz kaldık. Bana sordu:

- Ne yapmalıyım?

Şu yolda sözler söylediğimi hatırlarım:

- Osmanlı tarihini biliriz. Bu tarihin birtakım safhaları vardır ki sizi korku ve endişeye sevk eder ve bunda haklısınız. Ben size bir şey söyleyeceğim ve o teşebbüste hayatımı size bağlayacağım, memnun olur musunuz?

'Söyleyiniz' dedi.

- Henüz Padişah değilsiniz; fakat Almanya'da gördünüz ki İmparator, Veliaht ve Prensler, hepsi bir iş üzerindedir. Neden siz bütün işlerden uzak kalasınız?

'Ne yapabilirim?' diye sordu.

- İstanbul'a gider gitmez bir ordu komutanlığı isteyiniz, ben sizin Kurmay başkanınız olurum.

- Hangi ordunun komutanlığını?

- 5. Ordu'nun komutanlığını.

Bu isimdeki ordu Liman von Sanders'in emrinde bulunan veya bulunması lazım gelen, Boğazlar'ın savunmasıyla görevli orduydu.

Vahdettin, 'Bu komutanlığı bana vermezler' dedi.

'Siz isteyiniz' dedim.

'İstanbul'a gittiğim zaman düşünürüz' cevabını verdi.

---

16 Yaverliğe geçişi 5 Mart 1918'dir. Aynı zamanda şehzadelerin askerlik öğretmenidir. Bkz. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Yayını, Ankara, 1972, s.27.

Karlsbad'a Gidiş

İstanbul'a geldik[17] fakat varışımızla beraber kendimde feci bir ıstırap hissettim. Doktorlar sol böbreğimden rahatsız olduğumu söylediler. Bir ay kadar yatağımı terk edemedim. Doktor arkadaşların tedavisi, ıstırabımı bir türlü esasından gideremiyordu. Bir aralık iyileşir gibi oldum fakat tekrar yattım. Nihayet doktorlar Viyana'ya gitmekliğim lüzumunda ısrar ettiler.

Viyana'da[18] müracaat ettiğim profesör, benim sanatoryumda yatmaklığımı zaruri gördü. Bir ay kadar Viyana civarında Cottage Sanatoryumu'nda bizzat bir profesör tarafından tedavi olundum. Sonra aynı profesörün tavsiyesiyle Karlsbad'a gittim.[19]

Vahdettin'in Tahta Çıkması (4 Temmuz 1918)

Rahatsızlığımın henüz tamamıyla geçmemiş bulunduğu bir tarihte, 1918 Temmuz'unun 5. Cuma günü Karlsbad'daki ikametgâhıma İzmir'de tanıdığım bir zat, diğer bir arkadaşla geldiler. Misafirler Padişah'ın vefat ettiğini ve Vahdettin'in tahta çıktığını[20] haber vererek, 'Allah cümleye ve yeni Padişah'a ömür versin' dediler.

Ben bu haber karşısında biraz gayritabii bir hal almış olacağım ki, misafirlerimin dikkatlerini çekmişim. Üzülmüş müydüm, memnun mu olmuştum? Pek ayıramıyorum. Gerçek şuydu ki ne ölen Padişah'a acımıştım ne de yeni Padişah'ın ömrünün uzun veya kısa olmasıyla ilgiliydim. Acaba üzüntümün sebebi bu değişiklik esnasında İstanbul'da bulunamamak mıydı? Buna dair de kesin bir fikir söyleyemem. Yalnız bir durgunluk geçirdiğimi hatırlarım.

Birkaç gün içinde ek bilgiler geldi. Ben Vahdettin'i telgrafla kutladım, cevap verildi. Son bilgilerden anlaşıldığına göre İzzet Paşa[21] yeni Padişah'ın başyaveri olmuştu, bu hadiseyi anlamlı buldum.

---

17 Berlin'den 1 Ocak 1918 günü trenle hareket ederler ve 4 Ocak 1918 günü İstanbul'a gelirler. Bkz. Kocatürk, *age*, s.62.

18 Mustafa Kemal Paşa tedavi amacıyla 25 Mayıs 1918 günü İstanbul'dan hareket eder, 1 veya 2 Haziran günü Viyana'ya varır. Bkz. Kocatürk, *age*, s.64.

19 Varışı 30 Haziran 1918'dir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.64.

20 Vahdettin'in tahta çıkış tarihi 4 Temmuz 1918'dir.

21 Ahmet İzzet Paşa [Furgaç] (1864-1937): Mareşal; 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra Genelkurmay Başkanı; Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra 1913'te Harbiye Nazırı; Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Ordu Komutanı ve Kafkas Ordular Grup Komutanı; 1918'de Talat Paşa'dan sonra Sadrazam, 1919-1920 yılı hükümetlerinde Bakan. Milli Mücadele'ye katılmadı. Bkz. İsmet Görgülü, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar*, Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1983, s.119-128.

Çünkü 'İzzet Paşa yaver olmaktan ziyade bu nam altında bir askeri müşavir veya genelkurmay başkanı gibi bir vaziyet almış oluyor' zannettim. Birkaç gün sonra İstanbul'da yaverim Cevat Abbas Bey'den hemen İstanbul'a dönmeme dair bir telgraf aldım. Henüz hastalığım geçmediği için ciddi bir sebep olmadıkça İstanbul'a dönmek istemiyordum. Onun için Cevat Abbas Bey'e bu anlamda cevap yazdım. Kendisinden aldığım ikinci telgrafında 'İstanbul'a hemen dönmemin arzu buyurulduğu' yazılıydı. Artık dönmemin kimin tarafından arzu buyurulduğunu araştırmaya lüzum görmeden 1918 senesi 27 Temmuz Cumartesi günü Karlsbad'dan hareket ettim.

Mustafa Kemal Paşa Yeni Padişah Vahdettin'le Görüşüyor (5 Ağustos 1918)

Viyana'da hiç kalmaksızın seyahatime devam etmek niyetindeyken o zamanın çok yaygın ve öldürücü bir hastalığına, İspanyol nezlesine yakalanarak bir müddet Viyana'da kalmaya mecbur oldum.[22]

Beni İstanbul'da karşılayan Cevat Abbas Bey'den aldığım izahat şudur:

'İstanbul'a dönmemi bana yazmasını söyleyen Başyaver İzzet Paşa'dır.'

Geldiğimi İzzet Paşa'ya bildirdim. Hatırımda kaldığına göre Pera Palas'taki dairemde kendisiyle görüştüm.[23]

Davet sebebinin ne olduğunu merakla anlamak istiyordum. İzzet Paşa hiçbir sebep olmadığını ancak yeni Padişah'la veliahtlığı sırasındaki seyahatim münasebetiyle çok yakından temaslarım olduğunu bildiği için bu temasları tekrar devam ettirmek suretiyle faydalı olabileceğimi düşünerek, böyle bir arzu duymuş olduğunu söyledi. İzzet Paşa'ya beni hatırladığından dolayı teşekkür ettikten sonra dedim ki:

- Herhalde içinde bulunulan durumun fenalığını gidermek için yeni Padişah'ı yeni istikamete sevk etmek lazımdır. Bu konularda kendisiyle görüşmekliğimi uygun bulur musunuz?

Uygun buldu. Derhal Naci Paşa vasıtasıyla Padişah'tan görüşme istedim. Belirlenmiş bir saatle beraber olumlu bir cevap geldi.

Seyahat arkadaşım Veliaht Vahdettin'le birkaç ay ayrılıktan sonra, yeni Padişah Vahdettin'in salonuna Naci Paşa yardımıyla girdim. Bu andaki duygularımı şöyle izah edebilirim: Tahta oturmadan önce

22 Mustafa Kemal Paşa, Karlsbad'dan Viyana'ya 27 Temmuz 1918 akşamı gelir, 4-5 gün burada gribe tutulması nedeniyle kalır ve 2 Ağustos 1918 günü İstanbul'a varır. Bkz. Kocatürk, *age*, s.64.

23 4 Ağustos 1918 günü için bkz. Kocatürk, *age*, s.64.

çok şeyleri açık görüştüğümüz ve benim bütün düşüncelerimi benimseyen karşılıklar veren bu zat, acaba hükümdar olduktan sonra benim aynı tarzda görüşmekliğime müsaade eder ve aynı karşılıklarda bulunur mu?

Bunda tereddütlüydüm. İşte Padişah Vahdettin'le bu tereddüt içinde karşı karşıya geldik.[24]

Beni çok nazik kabul ettiğini söylemeliyim. Veliahtlığı zamanında olduğundan daha fazla iltifatkârdı. Oturdu, bana da karşısında yer gösterdi. Bir cigara alıp verdi, kendisi de bir cigara aldı ve yaktığı kibriti bana uzattı. Bu tavırdan çok ümitlendim. Evvela kendisini uygun bir lisanla tebrik ettim, sonra çok önemli bir anda Osmanlı tahtını işgal etmiş olduğunu izah ederken, dedim ki:

- Seyahatimiz esnasında bütün fikirlerimi çok açık lisanla söylemiştim. Bu dakikada aynı tarzda görüşmekliğime müsaade buyurulur mu?

'Hay, hay' dedi, 'bekliyorum'.

Uzun değerlendirmelerim içinde esaslı nokta şuydu:

- Hemen Başkomutanlığı bizzat üzerinize alınız, kendinize vekil değil, bir kurmay başkanı tayin ediniz. Her şeyden evvel orduya sahip ve hâkim olmak lazımdır. Ancak ondan sonra düşünülebilecek uygun kararlar tatbik olunabilir.

Vahdettin bu teklifim üzerine tıpkı kendini ilk defa veliahtken ikamet ettiği sarayda gördüğüm vakit olduğu gibi gözlerini kapadı ve az sonra şu cevabı verdi:

- Sizin gibi düşünen başka komutanlar var mıdır?

'Vardır' dedim.

'Düşünelim' dedi.[25]

Konuşmamız kendiliğinden kesilmişti, izin aldım.

Birkaç gün sonraydı. Naci Paşa, Padişah'ın beni İzzet Paşa'yla beraber kabul etmek hususundaki iradesini tebliğ etti.

İkimiz Vahdettin'in huzurundayız.[26]

Ben bu daveti aynı fikir ve mütalaa üzerinde ikimizi birden dinlemek arzusunda bulunmuş olmasıyla yorumluyordum. Konuştuğumuz esnada bu görüşümü takibe çalıştımsa da görüşmeyi genel

---

24 Mustafa Kemal Paşa'nın Vahdettin'le bu görüşmesi 5 Ağustos 1918 günü olmuştur. Bkz. Kocatürk, *age*, s.65.

25 Mustafa Kemal Paşa'nın bu önerisinden sonra Padişah, Enver Paşa'nın Başkomutan Vekili unvanını Başkomutanlık Genelkurmay Başkanı unvanına çevirmiştir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.65.

26 Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah'la ikinci görüşmesi 9 Ağustos 1918 günü, Valide Camii mahfilinde olmuştur. Bkz. Kocatürk, *age*, s.65.

konulardan çıkarmaya muvaffak olamadım. Vahdettin çok ihtiyatkâr tavırlıydı. Nihayet neticesiz bir mülakatla Padişah'ın yanından ayrıldık.

Sultan Vahdettin Tekrar Mustafa Kemal Paşa ile Karşı Karşıya (9 Ağustos 1918)

Günler geçti, tekrar yalnız olarak Padişah'la görüşmek istedim. Beni bu sefer de kabul etti.[27] Ben ilk düşüncemde ısrarlı görünen bir adam tavrıyla belki de bir giriş yapmaksızın aynı konuda konuşmaya başladım. Vahdettin seri bir intikalle bana cevap verdi:

- Paşa, ben her şeyden evvel İstanbul halkını doyurmak mecburiyetindeyim. İstanbul halkı açtır. Bunu temin etmedikçe alınacak her tedbir isabetsiz olur.

Bu cümlenin nihayetinde Zatı Şahane gözlerini kapadı. Ben, tilki tabiatında her entrikacının her gün şahidi olduğum yüzlerce misallerinden biri karşısında bulunduğuma büyük teessürlerle kani oldum. Düşündüğüm şuydu: 'Zatı Şahane evvela İstanbul halkını kazanmak istiyor, kendisinin gelecekteki girişimleri için kuvvet ve dayanak noktasını burada arıyor.' Fakat yine düşündüm ki, genel şartlar ıslah edilmedikçe, politikacılık açısından doğru olsa bile, bu arzunun temini kabil olabilir miydi? Bunun için bir fikir daha söylemekten kendimi alamadım:

- Çok doğru düşünüyorsunuz, fakat İstanbul halkını doyurmak için alınması lazım gelen tedbir ve teşebbüsler, Zatı Şahane'nizi bütün memleketi kurtarmak için alınması lazım gelen zorunlu ve ivedi tedbirlere başvurmaktan alıkoyamaz. Tüm ülkenin selametini temin edecek mesai, ancak makinenin bütününün işlemesiyle mümkün olur ve bütün işlemedikçe bu makineden bir parça verim dahi almak mümkün olamaz. Söylediğimin doğruluğuna inanıyorum, belki Zatı Şahane'lerince 'ileri gidildiği' buyurulur ancak bildirmeye mecburum ki yeni Padişah'ın hareket noktası evvela kuvvete sahip olmak olmalıdır. Kuvvet; devleti, milleti ve bütün müttefikleri savunan kuvvet başkasının elinde bulundukça sizin Padişah'lığınız dahi sözde olmaktan kurtulamaz.

Biraz tedbirsizce olduğunu biliyorum, Padişah'ın verdiği cevaba şu cümle karıştı:

---

27 Bu görüşmenin tarihi tespit edilememiştir *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*'nde bu dönemde üç görüşmenin tarihi verilmiştir. Görüşme sayısı, anıdan anlaşıldığına göre dörttür. Halep'e gitmeden önceki dördüncü görüşme tarihi 16 Ağustos olduğuna göre bu görüşmenin 10-15 Ağustos tarihleri arasında olması gerekir.

- Ben icabeden şeyleri Talat ve Enver Paşa Hazretleri'yle görüştüm.

Bunu söyleyen zat daha birkaç ay evvel, Veliahtlığında Talat ve Enver Paşa'lardan nefret ettiğini anlatan ve bu adamların, memleketi mahvolmaktan başka bir neticeye vardırması mümkün olmayan teşebbüslerini tenkit eden Vahdettin'di.

Şimdi Padişah ve Halife Vahdettin bu kişilerle görüşmüş, memleketin selameti için icabeden tedbirleri almış bulunuyor. Vahdettin demek istiyordu ki:

- Siz vazife ve yetkinizin üstünde benimle laubalilik mi etmek istiyorsunuz?

Bu maksadı anladıktan sonra, Vahdettin karşısında benim vicdani vazifem nihayet bulmuştu.

Ayağa kalktım. İzin istedim. Gözlerini kapadı ve hiçbir kelime söylemeksizin elini uzattı. Salondan çıktığım vakit Naci Paşa gözlerimdeki üzüntüyü okumuş gibi göründü. Tek kelime konuşmadık, uzaklaştım. Pera Palas'taki daireme geldim ve düşünmeye başladım. Hacı zannettiğimiz zatın ziri beğalinden[28] haçı çıkmıştı, artık başka bir şey aramak lazımdı.

Mustafa Kemal Paşa'nın İkinci Kez 7. Ordu Komutanlığı'na Tayini

Birkaç gün geçti, vakitsiz kimseyi ürkütmek istemediğimden, cumaları selamlık merasiminde Yıldız'ın Sultan Hamit yapısı camiinde ben de ordu komutanı sıfatıyla bulunuyordum.

Bir gün namazdan evveldi. Bir salonda Başkomutan Vekili Enver Paşa, İzzet Paşa, Vehip Paşa,[29] Balkan Muharebesi'ni idare etmiş büyük komutanlarla beraber namaz vaktini bekliyorduk.

Namazdan sonra Naci Paşa, Zatı Şahane'nin hususi salonunda beni görmek isteğini bildirdi.

'Yalnız mıdır?' diye sordum.

'Hayır' dedi. 'Yanında bir iki Alman generali var.'

'Rica ederim' dedim, 'onlar çıktıktan sonra Zatı Şahane'yle ben yalnız görüşeyim'.

---

28 Ziri beğal: Koltuk altı.

29 Vehip Paşa (Kaçi [1877-1940]) Ferik, Yanyalı Esat Paşa'nın kardeşi, Balkan Savaşı'nda Yanya Müstahkem Mevki Komutanı, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de Güney Grup Komutanı, Kafkas Cephesi'nde 3. Ordu Komutanı ve Şark Ordular Grup Komutanı, İtalya Savaşı'nda (1935) Habeşistan Ordu Komutanı. Ziya Gökalp'i Türk fikir hayatına kazandıran kişidir. Görgülü, *Türk Harp Tarihi Derslerinde...*, s.315-322.

- Ben de bu noktayı düşündüm, birkaç defa vuku bulan iradelerine uygun cevaplar verdim, fakat anlıyorum ki sizi bu generallerin yanında kabul etmek istemekte ısrarlılar.

'Mümkünse bir daha teşebbüs ediniz' dedim.

Naci Paşa elinden geleni yaptı ve Padişah'ın kulağına, 'generaller gittikten sonra kabul etmeniz uygun olur' dahi demiş. O özellikle onlar oradayken gelmekliğimi söyleyince, Naci Paşa da bunda bir özel maksadı olacağına kanaat getirerek gelişmeleri bana anlattı.

Vahdettin'in yanına girdim.[30]

Ne nazik, ne takdirkâr bir Padişah.

Henüz ayaktayken Alman generalleri karşısında kısa bir nutuk söyledi. Bu sefer gözleri açıktı: 'Çok takdir ve emniyet ettiğim bir komutan' diyor ve bu sözleriyle beni onlara tanıtıyordu.

Oturduk, dedi ki:

- Sizi Suriye'ye komutan tayin ettim. Oradaki vaziyetler önem kazanmış; oraya gitmeniz lazımdır. Sizden talebim şudur: O tarafları düşman eline geçirmeyeceksiniz. Verdiğim vazifeyi başarıyla yerine getireceğinizden eminim, derhal o hatta hareket etmelisiniz.

İradesini tebliğ ettikten sonra Alman generallerine baktı, 'Bu komutan dediklerimi yapabilir' dedi.

Görünüşte ne büyük teveccühe mazhar olmuştum, benim yerimde bir ahmak olsaydı ne kadar sevinecekti. Ben ise bir entrikacı karşısında bulunduğumdan ne kadar üzgündüm.

Düşündüm, diyeyim ki:

'Padişah Hazretleri, bana öyle bir vazife veriyorsunuz ki o vazifeyi yapması gereken komutanlar mevkilerindedir. Beni onların üstünde bir komutanlığa mı memur buyuruyorsunuz? Eğer böyleyse çok iftiharla iradenizi kabul edeceğim. Fakat şüphe etmiyorum ki bunun farkında bile değilsiniz. Vaktiyle istifa ederek haklı sebeplerle bıraktığım bir orduya, ki o ordu bugün mağlup olmuştur, orada bulunan bütün ordular gibi, beni onun başına gönderiyorsunuz. O halde bütün bu irade buyurulan vazifeleri yapmaya nasıl muktedir olurum?'

Fakat Padişah'ın bu ortam üzerinde münakaşa etmeye değeri olmadığını artık kabul etmiştim. Sadece oradan ayrılıp evvelce terk ettiğim salona geldim. Orada Enver Paşa'nın çok güleç yüzü karşıma çıktı.

'Bravo' dedim. 'Tebrik ederim, muvaffak oldunuz.'

Ve ciddi bir tavırla ilave ettim:

---

30 Bu görüşmenin tarihi 16 Ağustos 1918'dir. Bkz. Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, s.154.

- Azizim, hiç olmazsa biraz esaslı tedbirler üzerinde konuşalım. Benim bildiğime ve anladığıma göre artık Suriye'de ordu, kuvvet, vaziyet isimden ibarettir. Beni oraya göndermekle güzel bir intikam alıyorsunuz[31] sonra alışılmışın dışında bir şey yaptınız, bizzat Padişah'a bana emir verdirdiniz.

Enver Paşa gülüyordu, Vehip Paşa da öyle (...) Fakat diğer kişiler, anlamayan ve ilgilenmeyen vaziyetlerini muhafaza ediyorlardı. O esnada salonun bir köşesinde demin işaret ettiğim Balkan Muharebesi komutanları hararetli bir konuşma içindeydiler. Bir büyük komutan diyordu ki:

- Efendim bu Türk erlerinden hayır yoktur, bunlar hayvan sürüsüdür. Yalnız kaçmak bilir. Allah korusun, böyle hissiz bir sürüye kimseyi komutan etmesin.

Kendi vaziyetimi unutarak onlarla alakadar oldum. Coşkun konuşmanın en çok söyleyen komutanına dedim ki:

- Paşam biz de askeriz, biz de bu orduya komuta etmiş adamız. Türk eri kaçmaz; kaçmak nedir bilmez; eğer Türk neferinin kaçtığını görmüşseniz, derhal kabul etmelidir ki, onun başında bulunan en büyük komutan kaçmıştır. Eğer siz kaçtığınızın zilletini Türk erlerine yüklemek istiyorsanız insafsızlık ediyorsunuz.

Konuştuğum beni tanımıyordu yahut tanımazlıktan geliyordu. Bir an durdu, sağında solundaki arkadaşlarına sordu: 'Bu kimdir?' Fısıltılar bu kişiyi aydınlattı, ondan sonra sessizlik devam etti.

Filistin ve Suriye Vuruşmaları

Nablus karargâhında[32] ikinci defa 7. Ordu komutanıyım.[33] İlk işim, çok üzücü ve yorucu seyahatlerle cepheyi dolaşmak ve vaziyeti tetkik etmek oldu.[34] Bu teftiş neticesindeki kanaatim şuydu ki; her şey bit-

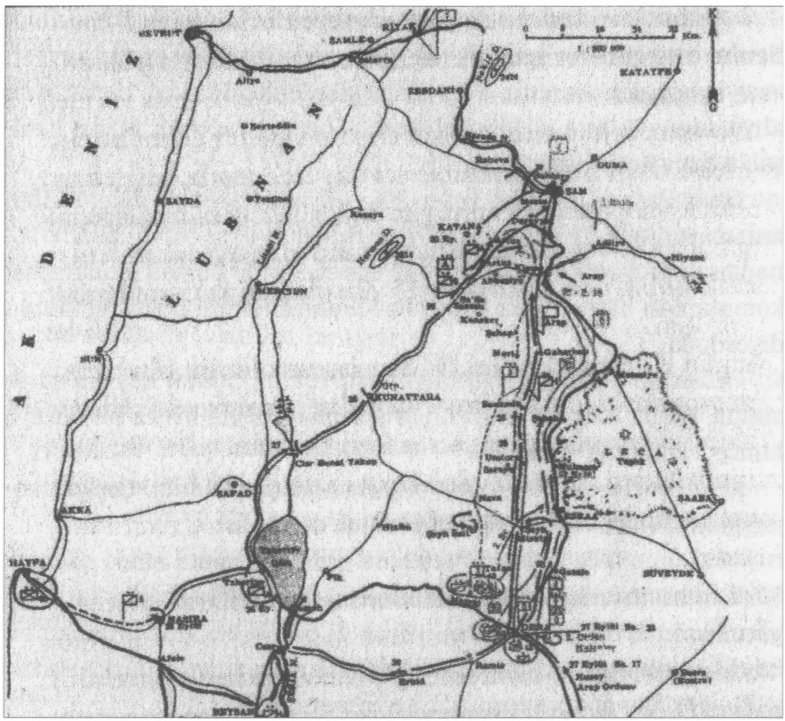
---

31 Enver Paşa, Mustafa Kemal'den kuşkulanmaktadır. Çünkü O, Türkiye'nin en ünlü komutanıdır. Padişah'la sık sık görüşmekte ve onun yakını sanılmaktadır. Padişah'a Hükümet aleyhine telkinlerde bulunduğu, Enver'in unvanını değiştirttiği ve onun yerine geçmek istediği söylenmektedir. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal'e bir suikast girişimi de olur. Uyanıklığı sayesinde başarısızlıkla sonuçlanır. Arkasından bu atama olur. Anlaşılan Enver, onu Padişah'tan ve İstanbul'dan uzaklaştırmak için Suriye'ye göndermiştir. Bkz. Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, s.150-155.

32 Mustafa Kemal Paşa 28 Ağustos'ta 7. Ordu Komutanlığı'nı, Mirliva Nihat Paşa'dan devralır. Nihat Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Ağustos'ta rahatsızlığı nedeniyle ayrılması üzerine komutanlığı vekil olarak yürütüyordu. Bkz. İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.150.

33 Denetlemeleri 9, 10, 11 Eylül günleridir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.66.

34 Kurmay Başkanı, Kurmay Albay Sedat'tır (Korgeneral Doğruer). Bkz. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s.152.

Nablus Meydan Muharebesi (26-30 Eylül 1918 Harekâtı)

miştir, yakın felakete mani olmak için esaslı tedbir bulmak müşküldü.

Düşününüz, yüzlerce kilometre uzunluğunda bir cephe üzerinde üç ordu vardı, [yalnız] isimleri ordu; [bunlar] zayıf, dağınık birtakım kuvvetler [...] Daha İstanbul'dan hareketten evvel düşündüğüm şey, bu şekilden çıkmak ve gerçeğe dönmekti. Yani bütün bu kuvvetlerle yoğun bir kitle, ufak da olsa kıymetli bir kitle halinde tek bir ordu teşkil etmeliydi. Ve mademki ben buraya memur ediliyordum, kendime tam bir güvenle lazım gelenlere daha evvel, İstanbul'dan hareketimden evvel bildirdim ki, bu kuvvet benim emrime verilmelidir. Bu yoldaki tekliflerim gülümsemeyle karşılandı.

Biliyorsunuz ki ben Karlsbad'dan tamamen iyi olarak gelmiş değildim. İstanbul'a vardıktan sonra gerek orada gerek karargâha kadar seyahatimde çektiğim üzüntüler ve bilhassa cephenin çok sıkı ve az zamanda teftişi yüzünden tekrar rahatsız olmuştum. İstanbul'dan çıkalı daha 15 gün olmamıştı ki yatağımda yatıyordum.

Bir gün Kurmay Başkanı her zaman olduğu gibi bana o günün raporlarını okudu, basit raporlar, her zamanki gibi (...)

Yalnız bu raporlar içinde bir nokta dikkatimi çekti. Bir İngiliz esi-

rinin ifadesi (...) Onun yardımıyla keşfettim ki, bir veya iki gün sonra İngilizler bütün cephe üzerinde ciddi taarruzlarını yapacaklardır.

'Biraz sonra karargâh subaylarımı toplu olarak göreceğim' dedim.

Yataktan kalktım, giyindim; iş odasına giderek bir emir yazdırdım. Bu emirde, 'Düşman 19 Eylül günü akşamı genel bir taarruz yapacaktır' diyor ve buna karşı ordumca alınacak tedbirleri sıralıyordum.

Bu emri, bilgi olarak Grup Komutanı Liman von Sanderse de gönderdim.[35] Çok saygı duyduğum bu zat, benim raporlardan çıkardığım sonucu basit görmüş ve gülmüş. Bununla birlikte tedbirli olmaktan bir zarar gelmez diyerek bana da fazla bir şey söylemeye lüzum görmemiş.

Ben, verdiğim emrin uğrayabileceği yanlış yorumlamaları tahmin etmiştim; bu sebeple düşmanın işaret ettiğim zamandaki taarruzunu çok dikkatle takip ediyordum. 19-20 Eylül gecesi, Kolordu Komutanlarını yani İsmet ve Ali Fuat Paşaları[36] telefon başına çağırdım ve sordum:

- Verdiğim emri ve ona göre icap eden tedbirleri aldınız mı?

'Emriniz yapılmıştır' cevabını verdiler. Ben daha telefon görüşmesini bitirmeden düşman topçusu muharebe hatlarımız üzerine ateş etmeye başladı. Gece muharabeyle geçti; benim ordumun sağ yanındaki ordu yarıldı[37] esir oldu ve boş kalan bu cepheden geçen düşman süvarileri Liman von Sanders'in karargâhını bastı.[38] Gerçek anlaşılmıştı, fakat neye yarar?

Ben uzun açıklamalarla anlatılabilir zorluklar içinde nehirlerden geçerek, çöllerden aşarak ordumu Şam'a kadar getirebildim.[39]

---

35 Mareşal Liman von Sanders, Kudüs'ün 8 Aralık 1917'de düşmesi üzerine görevden alınan Mareşal Falkenhayn'ın yerine Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atandı ve 1 Mart 1918'de göreve başladı. Bkz. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s.136, 150.

36 20. Kolordu Komutanı Mirliva Ali Fuat Paşa (Korgeneral Cebesoy [1882-1968]), 3. Kolordu Komutanı Albay İsmet (Orgeneral İnönü [1884-1973]) idi. Bkz. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s.152.

37 7. Ordu'nun sağında Cevat Çobanlı Paşa'nın 8. Ordusu, solunda Mersinli Cemal Paşa'nın 4. Ordu'su vardı. Bu üç ordu, yan yana olmak üzere Yafa 20 km kuzeyi ile Lut Gölü arasındaki 100 km genişliğindeki cepheyi 23 bin civarında mevcutla savunmaya çalıştı.

38 Filistin Cephesi'nin çökmesine neden olan bu muharebe Nablus Meydan Muharebesi'dir (19-21 Eylül 1918). İngilizlerin sıklet merkeziyle deniz kıyısından 8. Ordu cephesine taarruzu sonucu cephe yarılır ve İngiliz süvarileri 20 Eylül'de cepheden 100 km gerideki Nasıra'da Yıldırım Karargâhı'na kadar ulaşır. 8. Ordu esir edilir. 7. ve 4. Ordular kuşatılır. Çekilme yolları İngiliz Süvarileri tarafından kontrol altına alınır. Tehlike hayati ve büyüktür.

39 Mustafa Kemal Paşa'nın Şam'a gelişi 29 Eylül'dür.

Ordu Şam civarında istirahat için toplandığı sırada yanımdaki küçük bir grupla Şam'a giriyordum. Şam'ın içinde bir gayritabiilik vardı, bunun manasını anlamak güçtü. Lakin ben, mektepten kurmay yüzbaşı olarak çıktıktan sonra, ilk sürgün yerim olan Şam'ı tanımış olduğum için kolaylıkla anladım ki, şehri bize karşı bariz bir husumet kaplamıştır.

Şam'da Liman von Sanders'i bulacağımı tahmin ediyordum; ancak o Şam'ı terk etmiş, oraya daha evvel gönderdiğim Kurmay Başkanım Sedat Bey'e bir talimat bırakmıştı. Bu talimata göre ben ordumu Şam'ın savunması için 4. Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa'ya[40] terk edeceğim ve kendim 'Rayak' civarında komutansız kuvvetleri emrime almak üzere derhal hareket edeceğim.

Viktorya Oteli'nde 4. Ordu Karargâhı olan odaya girdim, Cemal Paşa'yı buldum, benim aldığım talimattan onun da bilgisi vardı. 7. Ordu kuvvetlerini bütünüyle kolordu komutanlarından İsmet Bey'in emrine vererek kendisine teslim ettim. Ben de o gece özel bir trenle Rayak'a gittim. Hareketimden evvel diğer Kolordu Komutanım Ali Fuat Paşa'nın bana katılmasını bildirdim.

Rayak'ta Liman von Sanders'le görüştüm.[41] Bana oradaki kuvvetleri teslim etmek istedi. Hatırlarım ki, Asya kolu[42] unvanını taşıyan ve bir Alman albayının emrinde bulunan Alman Kuvveti'nin karargâhına gitmiştik.

Bu karargâh Rayak civarında 'Teganabel' Ziraat Mektebi binasındaydı, güzel ve modern bir bina (...) Alman albayı evvela Liman von Sanders'e parlak Alman kolunun her şeye rağmen parlak göstermek istediği durumunu harita üzerinde açıkladı. Albay Bey sözünü bitirdikten sonra dedim ki:

- Bu zat benim emrime verildi mi?

- Evet.

- O halde Albay Bey bana cevap veriniz: Nerede, ne kadar kuvvetiniz kalmıştır ve ne durumdadır?

Sorum karşısında Albay durdu:

---

40 Mersinli Cemal Paşa, 1898 Harp Akademisi mezunu, Balkan Savaşı'nda Garp Ordusu Kurmay Başkanı, Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin Cephesi'nde 1. ve 2. Kanal Harekatı'nda ve sonrasında Kolordu Komutanı, 1917'de Ordu Komutanı, Milli Mücadele'nin başlangıcında Konya'da 2. Ordu Müfettişi, 2 Ekim 1919-21 Ocak 1920 tarihleri arasında İstanbul'da Harbiye Nazırı, Mart 1920'de Malta'ya sürgün, dönüşünde TBMM'de milletvekili. Bkz. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*; *Harp Akademisi Yıllığı*, 1980.

41 Mustafa Kemal Paşa'nın Rayak'a gelişi 30 Eylül 1918'dir.

42 Alman Asya kolu, Tugay seviyesinde tamamen Alman personel, silah ve teçhizatından oluşmuş bir birliktir.

'Şu an olumlu bir cevap veremem' dedi. 'Çünkü harekât icabı durum biraz karışıktır.'

Dedim ki:

- Albay Bey bir vatan elden gitmektedir, bunun sorumluluğunu üzerlerine almış olanlar karışıklık üzerine savunmalarını kuramazlar. Ben şimdi karar vermek mecburiyetindeyim. Sizin nenize güvenebilirim, bana söyler misiniz?

Albay akıllı bir zattı, ciddi sorum üzerine bir an düşündükten sonra gerçeği söylemekten çekinmedi:

'Efendim' dedi, 'harekâtta kullanılabilecek bir kuvvet olmadığını kabul etmek uygundur'.

- Yani karşımda bir albay ve maiyetini görüyorum. O kadar (...)

'Doğrusu budur' cevabını verdi.

'Karargâhlarımıza gidelim!' dedim.

Benim karargâhım Rayak'ta. Liman von Sanders Paşa'nın ki Baalbek'teydi. Gördüğüme göre Rayak civarında perakende, intizamını kaybetmiş, maneviyatı kalmamış, birtakım insanlardan başka, kuvvet denecek bir şey yoktu. Erleri, itimat ettiğim subaylar, komutanlar vasıtasıyla derhal toplatıp düzene sokturdum. Bu işleri yaptığım esnada bir taraftan da Rayak istasyonunun tamamen ateşe verilmesini emretmiştim. İstasyon binalarının ateşi arasında bana haber verdiler: 'Bazı ordu komutanları atla kuzeye geçti.'

Anlaşılmıştı ki Şam'ı savunması için ordumu kendisine teslim ettiğim komutan[43] Şam'dan ayrılmıştır. Yine bana haber verdiler ki düşmana teslim olmaya mecbur kalan ordunun bir kolordu komutanı buraya gelmiştir. Hiç unutmam; bu kolordu komutanını yanıma çağırdım, dedim ki:

- Siz kolordunuzu bırakıp Beyrut'a gittiniz, oradan da benim yolladığım trenle buraya geliyorsunuz. Kolordu denilen birlik, kuvvet ve kudret itibariyle en büyük birliktir. Bunun komutanı, bir tek erini dahi kurtarmaksızın, bilakis tamamını düşman elinde bırakarak, şahsını kurtardığı vakit, sebep ve şartlar ne olursa olsun, kolordu komutanının aleyhindedir. Şimdi ben size bir iyilikte bulunmak istiyorum fakat bir şartla: Henüz komuta etmek için maneviyatınız yerinde midir?

Biraz düşündükten sonra:

'Evet, yerindedir' dedi.

---

43 Mersinli Cemal Paşa.

- O halde Baalbek'te bekleyen arkadaşınız Fuat [Cebesoy] Paşa'nın yanına gidiniz, yarın size tekrar bir kuvvetin komutanlığını vereceğim.

Söylemeliyim ki bu zat[44] benim yanımdan ayrılmış fakat Baalbek'e değil trene binip İstanbul'a gitmiştir.

O akşam bende şu kuşku doğdu: Bütün cephelerde ve bütün kuvvetler üzerinde emir ve komuta kalmamıştır. Adeta delice bir emir verdim. Bu emrin esaslı noktaları şunlardır:

'Şam'da bulunan bütün kuvvetler benim orada bıraktığım [Başvekil] İsmet Bey'in emri altında, Rayak bölgesindeki kuvvetler Ali Fuat Paşa'nın komutası altında kuzeye hareket edeceklerdir.'[45]

Emrin bir suretini, bütün kuvvetlerin komutanı olan Liman von Sanders Paşa'ya bilgi için gönderdim.

Aleyhimde bir isyan olmuş: Bu adam kimdir ve ne yapıyor?

Ben zaten bunu bekliyordum. Yaptığım işin anlam ve nedenini izah edeceğimden emin olarak Rayak istasyonunu yaktıktan sonra,

---

44 Mustafa Kemal Paşa'nın tamamen esir olduğunu belirttiği ordu 8. Ordu'dur. Bu ordunun, kurulu 22. Kolordu'su ile muharebe öncesi oluşturulmuş kolordu seviyesinde Sol Cenah Grubu vardı. Sol Cenah Grubu Komutanı Alman Albayı Gustav von Oppen, 22. Kolordu Komutanı Albay Refet (Bele) idi. Bunlardan Sol Cenah Grubu birlikleri kısmen esir ve imha olmaktan kurtularak çekilebildiler. Ancak 22. Kolordu birlikleri (16. ve 19. Tümenler) 23 Eylül günü Şeria Nehri doğusuna geçmeye çalışırken tümen karargâhları dahil esir ve imha oldu. Sonuç olarak Mustafa Kemal Paşa'nın sözünü ettiği Kolordu Komutanı Albay Refet olmalıdır. Bkz. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s.152. Ayrıca Albay Gustav von Oppen aynı zamanda Alman Asya Kolu Komutanı'dır ve Mustafa Kemal Paşa bu kişiyle işbirliği hakkında bilgi almak üzere görüştüğünü anlatmaktadır. Refet Bele'nin biyografisinde 17 Ekim 1918'de Jandarma Genel Komutanı olduğu görülmektedir. Bkz. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan...*, s.92. Bu görüşmenin 30 Eylül'de olabileceği düşünülürse demek ki Refet Bele bu bölgede hiç kalmadan doğrudan İstanbul'a gitmiştir.

45 Mustafa Kemal Paşa bu emri 1 Ekim 1918'de verdiği sırada 7. Ordu Komutanlığı'ndan ayrılmış, sadece dağılmış birlikleri toplamakla görevlendirilmiş bir ordu komutanıydı. Verdiği emirse Suriye'deki tüm birlikleri kapsamaktadır. Yani Liman Paşa'nın yerine emir vermiştir. Bunu Liman Paşa ancak İstanbul'un iznini aldıktan sonra verebilirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu emir için "delice" deyişi, emri kendiliğinden vermesindendir. Yoksa emrin içeriğinden değildir. Şartlar bu emri gerektiriyordu ve durum üst makamlara, İstanbul'a danışmaya elverişli değildi; bundan da uygun bir sonuç çıkacağını beklemiyordu. Bu nedenle inisiyatifiyle bu emri vermiştir. Bu emir sayesinde; dağınık durumda bulunan birlikler İngilizlere yem olmaktan kurtarılmış, Milli Mücadele'de kullanılabilecek asker ve silahı elde bulundurmayı sağlamış, ayrıca toplanan birliklerle İngiliz taarruzlarını Halep'in kuzeyindeki Katma'da durdurmayı başarmıştır. Bu emirle ortaya koyduğu tavır, Çanakkale'de 19. Tümen ile Arıburnu'na çıkan düşmana kendiliğinden taarruz etmesine benzemektedir. O hareketiyle Çanakkale'de yenilgiyi önlemiş, İstanbul'u kurtarmıştı. Buradaki hareketiyle ise Suriye'de elde kalan son kuvvetleri imha olmaktan kurtararak bunlarla Türkiye'nin Suriye hududunu çizmiştir. İlginç rastlantı olarak her iki durumda başındaki komutan Liman Paşa'ydı.

ertesi gün yerli halkın ateşleri içinde Baalbek'e geldim. Baalbek'te beni bekleyen Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya, kuzeye doğru çekilmeyle ilgili emrin yerine getirilmesine devam edilmesini tekrar ederek trenle Liman von Sanders'e bu durum karşısında verilmesi gereken kararların bundan ibaret olduğunu açıkladım. Liman von Sanders, çok anlayışlı bir tarzda, 'Karar budur. Fakat ben nihayet bir yabancıyım, bu kararı veremem, bunu ancak memleketin sahipleri verebilir'.

'O halde bu karar uygulanacaktır' cevabını verdim.

- Yalnız rica ederim, benim Kurmay Başkanımı da ikna eder misiniz?

Liman von Sanders'in Kurmay Başkanı [Diyarbakır'lı] Kâzım Paşa'ydı. Kâzım Paşa[46] hastaydı. Liman von Sanders'le beraber onun yattığı odaya gittik.

Söylenmesi gereken şeyleri anlattım. Kâzım Paşa derhal Liman von Sanders'le beraber, benimle hemfikir oldular. Benim kararım şuydu:

Ortada kalan 7. Ordu unvanı ve birçok enkaz (...) Bunları Halep'te Suriye'nin kuzeyinde toplamak, ondan sonra yeni karar almak (...)

Ve bunu bizzat ben yapacaktım. Liman von Sanders, rahatlamış bir vaziyette bu teklifimi kabul etti.

Sözünü ettiğim kuvvetleri Halep'te topladım. En ileride bıraktığım komutan, Tümen Komutanı Kâzım Bey[47] [Kazım Paşa] idi. Ordumun Kolordu Komutanları İsmet ve Fuat Paşa'lardı.

Halep'te sürekli yorgunluklar sebebiyle eski rahatsızlığım tekrarladı, üç beş gün tedavi oldum. Yatağımdan kalktığım gün karargâhım olan Baron Oteli'ne gittim; otelde oturuyordum, yanımda Suriye Valisi Fahri Binbaşı Tahsin Bey[48] vardı.

---

46 O sırada Albay olan Korgeneral Kâzım İnanç (1880-1938), Balkan Savaşı'nda Şark Ordusu karargâhında Kurmay, Çanakkale Muharebeleri'nde 5. Ordu Kurmay Başkanı, Suriye-Filistin Cephesi'nde Yıldırım Orduları Kurmay Başkanı, Mart 1918'de Mirliva, Mütareke'den sonra Genelkurmay 2. Başkanı, Milli Mücadele'de A. Fuat Paşa döneminde Batı Cephesi Komutan Yardımcısı, MSB Müsteşarı, Sakarya'da Başkomutanlık Kalemi Başkanı, Büyük Taarruz'da 6. Kolordu Komutanı, sonra Ordu Komutanı, Samsun Valisi. Bkz. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan...*, s.125.

47 11. Tümen Komutanı Albay Kâzım, Tümgeneral Kâzım Sevüktekin (1877-1949), 1895'te Subay, 8. Tümen Komutanı olarak katıldığı Büyük Taarruz'dan sonra Mirliva (Tümgeneral), 1928-1943 Diyarbakır Milletvekili, 1946'da Mardin Milletvekili. Bkz. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan...*, s.37.

48 Tahsin [Uzer] (1879-1939) eski Erzurum Valisi, Osmanlı Meclisi ve TBMM Üyesi, Umumi Müfettiş. Bkz. Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, s.164; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev/ Vesikalar-Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.1938.

Halep'in doğu cephesinden[49] işgal edilmiş olduğuna dair karışık bir bilgi geldi. Çok yakın bir tehlikeyi işaret eden bu haberi yerinde incelemek için bizzat o istikamete gitmeyi tercih ettim. Otomobilde Tahsin Bey ile yaverim Cevat Abbas Bey vardı. Şehrin doğu girişinde bir kalabalık içine girdik, bunlar askeri kıyafet taşıyan urban ve bedevilerdi. Esir olmuştuk, yanımda kuvvet olarak bir tek er yoktu. Saldırgan bedeviler otomobilin etrafını sardılar ve her tarafına yüklendiler. Saldırıyı görünce şoföre, 'Dur!' emrini verdim.

Elimde Tahsin Bey'in verdiği kırbaçla ayağa kalkarak onlara anlayabilecekleri lisanla sordum:

- Reisiniz nerededir?

Cevap verdiler:

- Hepimiz reisiz.

Derhal karar vermek lazımdı; kırbaçla vurmaya başlayarak, 'Çekilin!' diye bağırdım.

Gayriihtiyari çekildiler, emrettim:

- Çabuk reisiniz karşıma gelsin.

Reisleri geldi, ona dedim ki:

- Ben sizin yardım ettiğiniz durumda üstünlük sağladım, herkes yeniktir. Fakat sizin katılmanızı da mazur görüyorum; bu akşam yanıma geliniz, sizinle görüşeceklerim var.

'Emredersiniz' dedi.

Şoföre, 'Çabuk geriye' emrini verdim. Halep'in içindeki karargâhıma döndüm; biraz sonra şeyh geldi. Kendini onun anlayabileceği merasimle kabul ettim ve sordum:

- Benden ne istiyorsunuz?

'Şimdilik bin altın, silah, cephane' dedi.

Bin altını o akşam verdim; silah ve cephane için vaat ettim.

Ertesi günü yine rahatsız olarak karargâhta uzanmış, yatıyordum. Bir aralık Halep şehrinin içinde bir ateş koptu. Balkona çıkıp sokağa baktım. Herkes heyecan içindedir ve bir kalabalık otele hücum halindedir. Herkes bana doğru geliyor (...) Durumu kavradım, kırbacımla evvela kalabalığı otel dışına çıkardım. Alt kattaki taraçaya indiğim zaman Halep Komutanı heyecandan okuyamadığı raporu bana verdi. Sükûnetle okudum. Rapordan anlaşılıyordu ki Halep hücuma maruz

49 25 Ekim 1918 günü Halep'in güneyinde ciddi muharebeler olurken, aynı zamanda Şerif Faysal Birlikleri yerli Araplarla birlikte Halep'e hâkim olmak için saldırı başlatırlar. Öğleden sonra 1.500 bedevi kısa bir çatışmadan sonra şehrin doğusundan şehre girmeyi başarırlar, kale ile hükümet binasını işgal ederler. Daha sonra ordu karargâhının bulunduğu yere doğru ilerlemeye başlarlar. Mustafa Kemal Paşa'nın içine düştüğü büyük tehlike bu sırada meydana gelir. Bkz. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Suriye-Filistin Cephesi*, c.IV, 2. kısım, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, 1986, s.723.

kalmıştır. Bulunduğum otelin kapısından sağa saparak yürüdüğü zaman bir dörtyol ağzına tesadüf olunur, o noktaya kadar geldim. Bütün yolları tutturmuştum. Düşman uçağından atılan bombalara bazı damlardan atılan bombalar da katılıyordu. Bu beni güldürdü. Çünkü ben Halep'i muhafaza etmeyi düşünüyordum. Adamların yere serildiğini gördüm. Bunlar beni yalnız zannederek hücum eden zavallılardı. Ben Halep şehrinde tam anlamıyla bir sokak muharebesini idare ettim. Hücum edenler tamamen mağlup ve bozguna uğramış olarak püskürtüldüler ve takip olundular. Şehirde duruma tamamen hâkim olduk ve sükûnet sağlandı. Akşam yaklaşmıştı. Sokak muharebesini idare ettiğim noktanın yakınında şoför bekliyordu. İşaret ettim, bulunduğum noktaya yanaştı. Otomobile binmeden evvel Halep Komutanı'na emirlerimi ve talimatımı verdim. Verdiğim talimatta gizli olan şu nokta vardı:

'Bu akşam Halep ilerisinde kuvvetleri geri çekeceğim, yarın Halep'in kuzeybatısında İngiliz ve Araplarla muharebe edeceğim. Buna göre hareketinizi düzenleyiniz.'

Olaylar dilediğim gibi cereyan etti. Ertesi gün sabahleyin benim kuvvetlerimin geri çekildiğini zanneden Arap ve İngilizler sevinçle taarruza başladılar ve tarafımızdan alınmış olan tertibatla mağlup ve perişan oldular. İşte bu zafer neticesi bir hat tespit ettim ve sınırladım ve kuvvetlerime emir verdim ki düşman bu hattın ilerisine geçmeyecektir. Nitekim geçmemiştir.[50]

Gerek Erzurum Kongresi'nde gerek Sivas kongresi'nde Türkiye'nin milli hududunu tespit için bir medeni deyime dayanmak lazım geldiği zaman ben 'Türk süngülerinin işaret ettiği bu hattı' esas kabul ettim. Malumunuzdur ki Misakı Milli'yi en nihayet Ankara'da tespit etmiştim. Meselenin yabancısı olan birtakım kişiler bunda etkili olmak istediler ve milli hudut söz konusu olduğu zaman gerçeği bilmedikleri için türlü kanılara kapıldılar.

İtiraf ederim ki ben de milli hududu biraz Wilson Prensipleri'nin insani maksatlarına göre ifadeye çalıştım. Hemen açıklayayım: O insani prensiplere dayanaraktandır ki Türk süngülerinin savunduğu ve belirlediği hudutları savunmuşumdur.

Zavallı Wilson, anlamadı ki süngü, kuvvet, şeref ve haysiyetin savunamadığı hatlar başka hiçbir prensiple savunulamaz."

---

50 İngiliz taarruzları 26 Ekim 1918 günü Halep'in kuzeyindeki Katma bölgesinde durdurulur ve İngilizler ancak 4 gün sonra imzalanacak olan Mondros Ateşkes Antlaşması şartlarına sığınarak kuzeye doğru ilerlemeyi sürdürebilir. Böylece Türk ordusu 17 Eylül'den 26 Ekim'e kadar geçen 40 günlük sürede Yafa'nın kuzeyinden itibaren 500 kilometrelik bölgeyi İngilizlere terk etmiş olur.

Mustafa Kemal Paşa anlatmaya devam ediyor:

"Halep'te bulunduğum günler zarfında memleketin genel durumunu kendi kendime değerlendirdim. Durum şuydu: Müttefiklerimiz ve biz partiyi kaybetmiştik fakat Türkiye için mesele, bütün mevcudiyetini kaybetmek neticesine varacak kadar tehlikeliydi. O tarihte düşünülecek şey, kaybolduğuna şüphe kalmayan partiyi iade etmek olamazdı. Yalnız mevcudiyetimizi korumak için en seri ve kesin çarelere başvurmakta tereddüt etmemeliydik. Hatta bu uğurda bütün müttfiklerimizden ayrı olarak, icap ederse yeniden vaziyet almak zorunlu olabilirdi. Halbuki harbi bu neticeye vardıran o günkü kabineden böyle bir hareket beklemek boşunaydı. Derhal bu kabineyi düşürmek, onun yerine benim de düşündüğüm tarzda iş görebilir yeni bir kabineyi iktidar mevkiine getirmek lüzumuna kani oldum. Şunu da ilave etmeliyim ki tasavvurlarımı tatbik edebilmek için bu yeni kabinede mutlaka bütün ordunun komutasının bana verilmesi lüzumuna da kanaat etmiş bulunuyordum.

Durum buhranlı olduğundan ve alınacak tedbirlerin çok ciddi ve seri olması lazım geldiğinden bu düşüncemi telgrafla Padişah Vahdettin'e bildirdim. Yeni kabine için Sadrazam olarak İzzet Paşa'yı ve nezaretlere de bazı arkadaşları isimleriyle tavsiye etmiştim.[51] Aynı telgrafta[52] kendimin de bu kabinede Harbiye Nazırı olarak bulundurulmaklağımı çok samimi bir lisanla istedim.

Padişaha bu müracatımdan, kabine için tavsiye ettiğim kişilere de ayrıca bilgi verdim. Çok geçmedi, Talat Paşa kabinesi istifa etti, İzzet Paşa'nın başkanlığında yeni kabine kuruldu. Bu yeni kabinenin benim uyarımla alakadar olup olmadığı hakkında bir şey diyemem. Ancak tavsiye ettiğim arkadaşların önemlileri kabineye dahildi. Yeni kabinenin kuruluşundan sonra Sadrazam Paşa'dan aldığım bir telgraf[53] hatırımda kaldığına göre şu cümleyle bitiyordu: 'Barıştan sonra buluşmamız Tanrı'nın lütfundan beklenir.'

---

51 Mustafa Kemal Paşa'nın nâzır olmaları için önerdiği kişiler şunlardır: Ali Fethi (Okyar), Tahsin (Uzer), Rauf (Orbay), İsmail Canbulat, Azmi, Şeyhülislam Hayri. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, c.4, der. Nimet Arsan, Ankara, 1990, s.13.

52 Bu telgrafın tarihi, olayların akışına göre 11, 12 veya 13 Ekim 1918 olmalıdır. Çünkü, Sadrazam Talat Paşa'nın istifası 5 Ekim 1918, yeni kabine kurma görevi verilen Tevfik (Oktay) Paşa'nın kabineyi kuramayacağını bildirmesi 11 Ekim 1918, Ahmet İzzet (Furgaç) Paşa'nın yeni kabineyi kuruşu ise 14 Ekim 1918'dir. Bkz. Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü/ Doğumundan Ölümüne Kadar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.69-70.

53 Bu telgraf 15 Ekim 1918 tarihlidir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.70.

Şam Harp Okulu öğrencileri. Hepsi henüz çocuk yaşında (1915)

Bu telgrafa verdiğim cevapta[54] şunları anlatmaya çalıştım: Ben barışın çabuk gelmeyeceğini, barışa kadar çok buhranlı ve önemli durumlar karşısında kalacağımızı ve bu güçlükler içinde vatanıma ciddi hizmetler etmenin mümkün olduğunu anladığım içindir ki Harbiye Nezareti makamını istemiştim. Yoksa barışa ulaşabildikten sonra onun huzur ve sükûnu içinde Harbiye Nezareti vazifesini benden çok mükemmel yapacak değerli kimseler olduğunu bilirdim. Buna nazaran barıştan sonra buluşmayı hiç de zorunlu hatta gerekli sayamıyordum.

Halep notlarını alırken, salonda hazır bulunan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey[55] söze karışır ve 'Paşa Hazretleri' der. 'Müsaade buyurur musunuz? O sırada milli mukavemet teşkilatı için ilk irşadatta bulunmuştunuz; bu küçük hatırayı arz edeyim.'

O zaman İstanbul'dan Gaziantep'e giden Ali Cenani Bey Katma İstasyonu'nda Gazi Paşa Hazretleri'ne tesadüf etmişti. İstasyon binasındaki karargâhında Gazi Paşa nereden geldiğini ve nereye gittiğini sormuş, Ali Cenani Bey cevap vermiş:

- Antep'te hemşirem, kayınvalidem ve akrabalarım var. Antep vilayeti Maraş'a naklediyormuş. Çapulcular şehir civarına kadar gelerek yağmaya başlamışlar. Ordu Adana'ya çekildikten sonra hep düşman ayağı altında kalacaklar. Onları başka tarafa nakil için Paşa Hazretleri demişler ki:

- Memlekette adam kalmadı mı? Kendinizi müdafaa etmek çaresini düşününüz (...)

---

54 16 Ekim 1918 tarihlidir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.70.

55 Ali Cenani Suriye eşrafından; 1908'te Halep, 1912'de Antep Mebusu, İttihat ve Terakki Partisi'nin Meclis Başkanı Yardımcısı, Cumhuriyet döneminde Bakan.

Ali Cenani Bey hayretle sormuş:

- Neyle, nasıl?

- Teşkilat yapın, milli bir kuvvet vücuda getirin, kendinizi müdafaa edin. Ben istediğiniz silahı veririm.

Gerçekten o zaman Gazi Paşa'nın emri üzerine Antep'e verilen silahlar, meşhur müdafaa teşkilatının nüvesini teşkil etmiştir. Büyük Gazi, memleketin bir gün mutlaka kendini müdafaaya mecbur kalacağını biliyordu. Kabine hakkındaki müracaatlarından başka, aşağıda okuyacağımız hatıralar bu meseleyi daha ziyade aydınlatacaktır.

(...) Ordu Halep kuzeyindeki durumu kontrol altına almıştı. 1918 senesinin son aylarında bulunuyorduk. Bu sırada bütün Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nın bana verilmiş olduğuna dair bir telgraf aldım; 7. Ordu Komutanlığı vekâletine kolordu komutanlarından Ali Fuat Paşa'yı tayin ederek Grup Karargâhı'nın bulunduğu Adana'ya hareket ettim.[56]

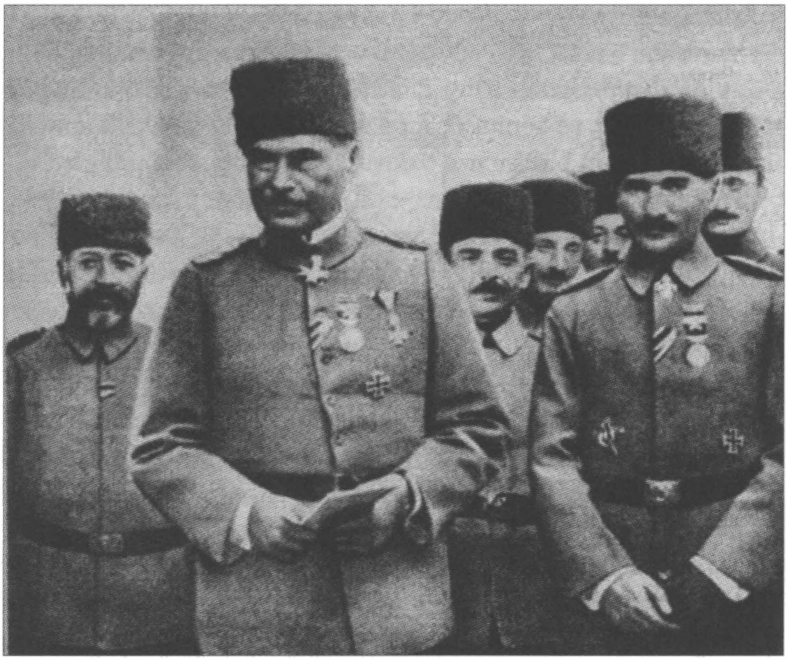
Grup karargâhı Adana şehri içinde büyükçe bir oteldeydi. Mareşal Liman von Sanders'le kurmay heyetini bu otelde buldum.

7. Ordu karargâhından bu heyete ulaşıncaya kadar otomobille, gece gündüz, uyumaksızın, bozuk ve fena yollar üzerinde uzun mesafeler kat etmiştim. Uzun mesafeler diyorum, bu mesafelerin ne olduğunu Katma'dan Adana'ya giden karayolunu harita üzerinde pergelle ölçerseniz daha doğru bir ifade elde etmiş olursunuz.

Niçin bu kadar acele ediyordum, bunu izah etmek güçtür. Hatıra gelebilir ki, bu acelenin sebebi bir genç generalin ordulardan kurulu bir gruba komutan tayin edilmiş olmasından doğan sevinçtir. Halbuki bu hüküm ancak harp başlangıcında bu nevi görevlere ulaşmamış olanlar için doğru olabilir. Zira böyle büyük kuvvetlerle vatana şerefli ve tarihi vazifeler yapmak ümidi insana çok kuvvet ve zindelik verecek etkenlerdir. Fakat harbin sonunda, hezimet ve perişanlık manzaraları karşısında aynı hükmü yürütecek mantık sahibi bulunmaz zannederim.

O halde beni çok yorgun düşüren bu acelenin sebebi neydi? O zamanki duygularımı olduğu gibi nakletmek güç olmakla beraber, şu kadarını hatırlıyorum ki bir an evvel Adana'ya vasıl olmak, güney cephelerine henüz hâkim bulunan kuvvetlerin başında olarak İstanbul'la aracısız konuşmak, görüşlerimi tatbik edebilmek için uygun bir fırsat olacağı zannındaydım. Bu zannımda ne derece-

56 Mustafa Kemal Paşa bu telgrafı 7. Ordu Karargâhı'nın bulunduğu Katma'da, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün 30 Ekim 1918'de alır ve aynı günün gecesi Adana'ya hareket eder. 31 Ekim günü Adana'ya varır. Bkz. Kocatürk, *age*, s.71.

Liman von Sanders (solda) ve Mustafa Kemal (sağda)

ye kadar isabet edebilmiş olduğumu bundan sonraki olaylardan anlayacaksınız.

Ümitlerimin boşa çıktığını görürseniz, bunun sebeplerini tetkik edebilecek kadar belgeleri de size vereceğim. Mareşal Liman von Sanders Paşa'nın karargâhında büyük nezaket ve itina içinde istirahat ettirildim.

Şimdi yalnız Liman von Sanders'le ben, onun komutanlık bürosunda karşılıklı ayaktayız. Liman von Sanders sahip bulunduğu terbiye ve nezaketle fakat çok hazin bir lisanla bana şu kısa cümleleri söyleyerek komutayı terk ve teslim etti.

- Ekselans, siz muharabe cephelerinde, Arıburnu'nda, Anafartalar'da çok yakından tanıdığım komutansınız. Aramızda gerçi belki hadiseler, vakalar da oldu fakat nihayet bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldular. Kalpten dost olduğumuzu zannederim. Bugün Türkiye'yi terke mecbur edilirken emrim altındaki orduları Türkiye'ye ilk geldiğim zamandan beri takdir ettiğim bir komutana teslim ediyorum. Bu umumi felaket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir. Ben yalnız bir şeyle teselli oluyorum. Komutayı size teslim etmek ve vermek. Bu dakikadan itibaren emir sizindir, ben sizin mi-

safirinizim.[57]

Mareşalin hüzün ve elemle dolu sözleri beni de müteessir etti. Hiç cevap vermedim, sadece 'Oturalım' dedim. Karşı karşıya oturduk; birer sigara yaktık ve benim ricam üzerine O, birer kahve ikram etti. İkimiz de suskun birbirimize bakıyorduk. Bu arada zihnimden geçenler neydi?

Yarbay Mustafa Kemal dört sene evvel Sofya'da Ateşemiliter bulunuyordum. Büyük Harp ilan olundu. Osmanlı Devleti müttefiki Alman İmparatorluğu'yla beraber bu harbe girdi. Alman Islah Heyeti Başkanı Liman von Sanders, Çanakkale'yi savunmakla görevli ordunun başına geçmiş; ben henüz farkında değildim. Osmanlı ordusunda hemen seferlik yapılması bile tarıtışılması gereken bir meseleyken, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de hâlâ nasıl cereyan etmiş olduğunu öğrenemediğim bir hadise[58] üzerine harbe girdiğinden şikâyetçiydim.

O zaman şikâyetlerim herkese ne kadar mevsimsiz görünmüştü. Çünkü ben yalnız endişeli olduğumu söylemiyordum. 'Almanlar ve Almanlarla beraber bulunanlar mağlup olacaklar' diyordum. Ve bu sözlerim gerçekten çok uygunsuz bir zamana tesadüf ediyordu. Çünkü Alman kuvvetleri büyük ve dev gibi adımlarla Paris üzerine yürümekteydiler. Bütün Alman müttefiklerini ve Türkiye'yi bilerek veya bilmeyerek aldatmak için çenelerini işletenlerin doğru bir iş yapmış olmaktan doğan neşeyle sarhoş oldukları günlerde bir Sofya Ateşemiliteri çıkıyor; İstanbul'da bazı zatlara sayfalar dolusu yorumlar yazarak yanlış bir iş yapıldığından söz ediyordu, bu adam çılgın değil de nedir?

Sonunda, dev gibi adımlarla ilerleyen Alman kuvvetlerinin Paris üzerinde uğradıkları sonu herkes gördü. Bütün bir memleketin bence açık bir yıkıma sürüklenmiş olduğunu gördükten ve bütün Türk ordusunun kesin yıkıma ne olursa olsun engel olmak için kanını dökmeye hazırlanmasından başka çare kalmadığını anladıktan sonra benim hâlâ Sofya'da kordiplomatik içinde rahat salon hayatı sürmekliğime olasılık kalabilir miydi?

Başkomutanlık Vekâleti'ne bir yazıyla başvurdum; ordu içinde rütbemle uygun herhangi bir görevin verilmesini rica ettim. Başko-

---

57 Mustafa Kemal Paşa 31 Ekim 1918'den itibaren Yıldırım Orduları Grup Komutanı'dır. Emrinde 7. Ordu ile merkezi Adana'da bulunan 2. Ordu vardır.

58 Osmanlı Devleti'nin fiilen harbe girişi 29 Ekim 1914'te Osmanlı donanmasının Sivastopol ve Odessa'yı bombardımanıyla olmuş ve Ruslar buna 2 Kasım'da doğu hududundan taarruz ederek karşılık vermişlerdir. Osmanlı hükümeti

mutanlık Vekili tarafından bana çok ince bir karşılık verildi:

'Sizin için orduda her zaman bir görev vardır fakat Sofya Ateşemiliterliği'nde kalmanız daha önemli sayıldığı içindir ki sizi orada bırakıyoruz.'

Karşılık yazdım:

'Vatanın savunmasına ait fiili görevlerden daha önemli ve daha üstün bir görev olamaz. Arkadaşlarım, savaş cephelerinde ateş hatlarında bulunurken ben Sofya'da Ateşemiliterlik yapamam. Eğer birinci sınıf subay olmak liyakatından yoksunsam, kanaatiniz bu ise lütfen açık söyleyiniz.'

Uzun bir süre karşılık gelmedi. Bugünlerde çektiğim acıları anlatmak güçtür. Ben, gerekirse bir er gibi herhangi bir savaş cephesine koşmaya karar vermiştim. Onun için Sofya'daki evimin eşyalarını sefir bulunan Fethi Bey[59] arkadaşımın oluruyla Sefaret'e taşıttım.

Gereksiz olanlarını attım ve küçük bavulumu her an kalkıp gidecek bir gezginin sade bavulu haline koydum. Artık evi de bırakmak üzereyken bir telgraf aldım, imzanın üstünde 'Harbiye Nazırı Vekili' işareti vardı. Telgraf hemen tamı tamına şöyleydi:

'Ondokuzuncu Tümen Komutanlığı'na atandınız. Hemen İstanbul'a geliniz.'

Gerçekten de bu telgrafı aldığım tarihte[60] Başkomutan Vekili Enver Paşa Sarıkamış Savaşı'nı[61] yapıyordu. Levazımatı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa Harbiye Nazırlığı'nda ona vekâlet ediyordu.

Sofya'dan İstanbul'a geldiğim zaman, Enver Paşa da Sarıkamış'tan dönmüş bulunuyordu. Önce kendisini görmek için makamına gittim. Haber gönderdim, karşılığını kapıda bekliyordum. Bu arada Özel Kalem Müdürü Osman Şevki Bey'i elinde dosyasıyla orada gördüm. Kendisine sordum:

---

bombardımanın gerekçesi olarak Rusların İstanbul Boğazı önünü mayınlaması ve Rus donanmasının Karadeniz'de tatbikat yapan Osmanlı donanmasına saldırmasını göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu gerekçeyi inandırıcı bulmamış olacak ki 1926'da bile işin aslını öğrenemediğini ifade ediyor. Bugün durum aydınlanmıştır. Bombardıman, Almanların Türk ordusunu bir an önce savaşa sokmak için yaptıkları baskı ve istekler üzerine Enver Paşa'nın verdiği olurla yapılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti fiilen savaşa sokulmuştur.

59 Ali Fethi Okyar (1880-1943), 1911'de İttihat ve Terakki Cemiyeti umumi katibidir; 1913'te askerlikten ayrılır; Sofya Büyükelçiliği, TBMM'de milletvekilliği, Dahiliye Vekilliği, 1924-1925'te 4 ay Başvekillik yapar; 1930'da Serbest Fırka kurucusu ve başkanı.

60 Atama emrinin tarihi 20 Ocak 1915'tir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.26.

61 Sarıkamış Harekâtı, 22 Aralık 1914-18 Ocak 1915 tarihleri arasındadır. İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.107.

- Beni 19. denilen tümene atayan Harbiye Nazırı Vekili İsmail Hakkı Paşa mıdır?

Osman Şevki Bey çok ciddi ve biraz da saklı bir dille, 'Hayır' dedi. 'Doğrudan doğruya Başkomutan Vekili Enver Paşa Hazretleri'dir. Erzurum'dan telgrafla buyurdular, inanınız beyefendi (...)'

Biraz sonra Enver Paşa'yla karşı karşıyaydık.[62] Enver biraz zayıf düşmüş, rengi solmuştu. Söze ben başladım:

'Biraz yoruldun' dedim.

'Yok, o kadar değil' dedi.

- Ne oldu?

- Çarpıştık, o kadar.

- Şimdi durum nedir?

'Çok iyidir' karşılığını verdi.

Ben daha fazla Enver Paşa'yı üzmek istedim. Konuşmayı kendi görevime getirdim:

- Teşekkür ederim. Beni, numarası ondokuz olan bir tümene atamışsınız. Bu tümen nerededir, hangi kolordu ve ordunun emrinde bulunuyor?

Sözüme karşı, 'Ha, evet!' dedi. 'Belki bunun için Genelkurmay'la görüşseniz daha kesin bilgi alırsınız.'

Enver'i çok işe gömülmüş ve yorgun görüyordum, sözü uzatmadım:

'Peki, o halde sizi daha fazla tedirgin etmeyeyim, Genelkurmay'la görüşürüm' dedim. Başkomutanlık Genelkurmay'ına başvurdum, gereken yetkililere kendimi şu yolda tanıttım:

'Ondokuzuncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal.'

Kendilerine kendimi tanıttığım her kişi hayretle yüzüme bakıyor, benim kim olduğumu tanımakta güçlük çekiyordu. Sonunda Başkomutanlık Genelkurmay'ında böyle bir tümenin varlığından haberi olan bulunamadı. Şimdi olanlara bakınız, ne tuhaf durumdaydım. Büyük bir ciddiyetle herkese 19. Tümen Komutanı olduğumu söylüyordum, oysaki böyle bir tümenin varlığından kimsenin haberi yoktu. Adeta sahtekâr vaziyetindeydim.

Nihayet ben şaşkın bir halde herkesin yüzüne bakarken bir akıllıcası dedi ki:

- Belki böyle bir tümen Liman von Sanders Paşa'nın ordusunda bulunacaktır. Bir defa onu görseniz.

62 Bu görüşmenin 25 Ocak 1915'te olduğu değerlendirilmektedir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.27.

Liman von Sanders Paşa'nın nerede bulunduğunu sordum:

'Dairesi Harbiye Nazırlığı içindedir efendim' cevabını verdiler.

- Kurmay Başkanı kimdir?

- Kazım Bey.[63]

'Lütfen beni evvela onun yanına gönderir misiniz?' dedim.

Bir odacı çağırdılar:

'Bey'i, Kâzım Beyefendi'nin yanına götür' dediler.

Kazım Bey'in bürosunda kendisine hikâyeyi anlattım:

- Başkomutan Vekili Paşa Hazretleri beni lütfen 19. tümen Komutanı tayin buyurmuşlar. Fakat ne kendisi ne de karargâhı bu tümene ait açık bilgi verebildiler. Sonunda belki Liman von Sanders Paşa'nın ordusunda böyle bir tümen vardır diye beni buraya gönderdiler. Elbette sizler bileceksiniz, ordunuzda böyle bir tümen var mıdır, yok mudur?

Kazım Bey:

- Bizim bilgimizde böyle bir tümen yoktur. Ama olabilir ki Gelibolu'da bulunan 3. Kolordu, yapmakta olduğunu bildiğimiz yeni örgütlenmeler arasında yeni bir tümen kurmak düşüncesindedir. Bir kez de oraya başvurulursa gerçek anlaşılır.

Dedim ki:

- Yani benim komutanı olduğum tümen var mıdır, yok mudur; bunu anlamak için Gelibolu'ya mı gideceğim?

- Evet, doğrusu budur. (...) Ancak gitmezden önce sizi Komutan Paşa'ya tanıtayım.

Kazım Bey önce kendisi Komutan Paşa'nın yanına gitti ve bir dakika sonra beni çağırdı ve uygun bir biçimde -pek iyi hatırımda değil- 19. Tümen Komutanı mı dedi fakat Sofya'dan gelen Yarbay Mustafa Kemal sözleri açıktı (...)

Liman von Sanders Paşa büyük bir incelikle ve güler yüzle beni karşıladı, tam karşısına oturttu, ince bir davranışla:

'Sofya'dan ne zaman geldiniz?' diye sordu.

'Dün' dedim.

Önsöz yapmadan ekledi:

- Hâlâ Bulgarlar savaşa girmeyecek midir?

---

63 5. Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kâzım sonra Korgeneral Kâzım İnanç (1880-1938); Diyarbakırlı Kâzım, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a giderken görev alanını daha geniş gösteren düzenlemeyi yapan, ona büyük destek veren, o dönemin Genelkurmay 2. Başkanı, Büyük Taarruz'da Kolordu Komutanı. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Yayını, Ankara, 1972, s.112.

Karşılık verdim:

- Benim gördüğüme göre daha girmeyeceklerdir.

- Niçin?

Soruyu sorarken eliyle de şaştığını belirten bir hareket yaptı, karşılık vermek için bir an düşündüm ve hemen dedim ki:

- Benim anladığıma göre Bulgarlar iki ihtimalden biri gerçekleşmedikçe savaşa girmezler. Bunlardan biri Alman ordusunun başarıya ulaşacağına inandıracak açık kanıt görmedikçe, ikincisi savaş eylemleri kendi topraklarına değmedikçe (...)

Bu karşılık üzerine Liman von Sanders birdenbire öfkelendi, sağ yumruğunu sıkarak ve yukarı kaldırarak önce güldü ve ekledi:

- Bulgarlar hâlâ Alman ordusunun başarısına güvenemiyorlar mı?

Büyük bir rahatlık içinde karşılık verdim:

- Hayır, Ekselans!

Benim bu karşılığım Liman Paşa'yı biraz daha öfkelendirdi ve yüzü, derisine saldıran kanla kıpkırmızı oldu. Liman Paşa gerçekten öfkelenmişti.

'Niçin? (...)' dedi.

Bu sorunun neyi araştırdığını birdenbire kavrayamadım, onun için sadece yüzüne baktım, açıkladı:

- Nasıl olur? Alman ordusunun başarısına karşı güvensizlik, bu nasıl olur?

'Öyle efendim' dedim.

Dikkatle gözlerime baktı:

'Siz ne kanıdasınız?' diye sordu.

Karşılık vermek mi, vermemek mi gerektiğinde bir an duraksadım. Fakat komutanlığa atandığı vakit havada bir komutan durumunda bulunan ben, nasıl iyi duygularla dolu bulunabilirdim? Zaten bu konuda kendi görüşümü gerekenlere yazmıştım, bunun tersi bir şeyi söyleyemezdim. Son dakikaya kadar da Bulgarlar'ın akıllıca davranışlarını beğenmekten kendimi alamamıştım. Özellikle Sofya'dan ayrılırken o tarihte en yüksek makamda oturan General Piçyef'le dostça bir konuşma yapmış, benim görüşüme uyan yorumunu anlamıştım. Buna göre ben, Türk vatanının Boğazlar'ını savunma görevini almış bulunan Mareşal'e ne diyebilirdim? Bir an vicdanımı dinleyip kısa [bir] karşılık verdim:

- Bulgarlar'ı görüşlerinde haklı buluyorum!

Liman von Sanders, hemen ayağa kalktı ve bana izin verdi.

İşte savaşın sonunda yeni baştan karşı karşıya sessiz ve durgun, kahve ve sigara içmekte olduğumuz zat oydu.

Adana Oteli'nin bu dediğimiz odasında Liman Paşa'yla karşı karşıya düşünürken başka bir nokta da aklımdan geçti:

Arıburnu Komutanı'ydım. İngilizler Anafartalar'a çıkmıştı.[64]

Durum karışık ve çok vahimdi. Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya doğrudan doğruya başvurmak zorunda kaldım, yine de doyurucu bir karşılık gelmedi.

Karargâhı Yalova'da[65] bulunan ordu komutanı Liman von Sanders Paşa beni telefonla aradı, konuşmamıza aracılık eden yine Kurmay Başkanı Kâzım [İnanç] Bey'di.

Sorduğu soru şuydu:

- Durumu nasıl görüyorsunuz ve nasıl bir önlem tasarlıyorsunuz?

Durumu nasıl gördüğümü ve sırasıyla nasıl önlemler alınmak gerektiğini ilgililere bildirmiştim. Bütün bu başvurularımın karşılıksız kalmasının yarattığı üzüntü içinde parlayarak karşılık verdim:

- Durumu nasıl gördüğümü çoktan size ulaştırmıştım. Önlemlere gelince: Bu dakikaya kadar çok elverişli önlemler vardı ama bu dakikada tek önlem kalmıştır.

- O önlem nedir?

- Bütün komuta ettiğiniz kuvvetleri buyuruğuma veriniz, önlem budur.[66]

Alaylı bir karşılık aldım:

- Çok gelmez mi?

'Az gelir!' dedim.

---

64 6/7 Ağustos 1915'te yapılan ikinci büyük çıkarma kastediliyor.

65 Yalova, Eceabat yakınlarında bir köy.

66 Bu ifade, anıları kaleme alanlar tarafından farklı alınmış olmalıdır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın bu ifadesindeki kast, Liman Paşa'nın komutasında bulunan 5. Ordu'nun Komutanlığı'nı isteme değildir. İstediği; düşmanın Anafartalar Bölgesi'ne 6 Ağustos 1915 günü yaptığı ikinci çıkarma üzerine, çok kritik bir durum alan ve tehlikenin büyüklüğü üzerine çok sayıda çeşitli birliklerin gönderilmesiyle emir komuta kargaşası yaşanan Conkbayırı'ndaki kuvvetlerin komutanlığıdır. Burası kendi tümeninin sağ yanında, komşu bölgesidir ama sorumluluk bölgesinin dışındadır. Bu önemli bölgeye en tehlikeli günlerde bir komutan atanmayışı veya bir komutana bağlanmayışı Çanakkale Muharebesi'nin kaybedilmesine sebep olabilecek bir durumdu. Mustafa Kemal Paşa bu boşluğu ve boşluktan doğacak sonucu sıralı komutanlara defalarca bildirmiş ve uyarmıştır. Bu uyarılarını *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe* kitabında oldukça geniş anlatır ve burada anlatılan telefon görüşmesinde; " (...) Bütün kuvvetlerin komutam altına verilmesinden başka çözüm kalmadığını söyledim" der. Görüldüğü gibi "Bütün komuta ettiğiniz kuvvetleri" dememektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın istediği Conkbayırı'nda bir ortak komutana bağlı olmadan muhabere eden üç tümenin (4, 5, ve 9. tümenler), kendi tümeniyle birlikte (19. Tümen) dört tümenin komutanlığıdır.

Telefon kapandı. Bundan sonra da uzun hikâyeler var, en sonunda Anafartalar Grup Komutanlığı'nın bana verilmesi vesaire (...)[67]

Az mı gelir, çok mu gelir? Buna karar vermek için aradan bunca acıklı olaylar ve giderilmesi olanaksız zararlarla dolu dört yılın geçmesini mi beklemek gerekti? Ama olacak olan buymuş (...) O gün benim dediğim gerçek benimsense mi daha iyi olurdu, yoksa dört yıllık acıklı derslerin neden olduğu uyanış duygusunun ağırlığı altında bugün bana grup kuvvetlerinin bırakılmasında mı daha çok yarar vardı?

Bunlar tartışmaya değer (...) Osmanlı Devleti alnına yazılmış felaketlere uğrayıp paramparça olduktan ve her şey çamurlar içine battıktan sonra bile yapılan bu işlerde olumlu bir anlam ve amaç yoktu.

Zaten dönemlerin bir ayrım çizgisi olması gerekir. Şimdi çok memnunum ki, beni geçmişin birbiri peşinden olup bitenleri içinde bulunmaktan alıkoymuşlar. Gerçekten insan yaşadığı, bulunduğu ve çalıştığı çevre içinde o dönemi yürütüp yönetenlerle bir arada ve aynı kanıda olursa aynı çevre ve dönemin adamı olmaktan çıkamaz. Beni bu felaketten uzak tutmak için ellerinden gelenleri yapanlara teşekkür etmeyi görev sayarım, onların bu davranışlarının bilinçli yapıcıları olmadıklarını söylemek şartyla (...)"

---

67 Anafartalar Grup Komutanlığı'na 8 Ağustos 1915 akşamı saat 21.45'te atanır. Bu görevlendirmeyle üç tümen için "çok gelmez mi?" diyen makam, Mustafa Kemal Paşa'nın beklemediği bir şekilde beş tümenin komutanlığını birden verir. Olay üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Çünkü anlatacağımız olay, Türk tarihinde dönüm noktasıdır denilebilir. Türk milleti Mustafa Kemal adını, "Anafartalar Kahramanı" "İstanbul'u Kurtaran Kahraman" namıyla beraber tanımıştır ve bu namla Milli Mücadele'de kendisine güvenmiş ve peşinden gitmiştir. Bu durumu sağlayan olay şöyle gelişir: 7 Ağustos sabahı, İngilizlerin Suvla kıyılarına çıkarma yaptığı anlaşılınca bölgedeki çok zayıf kuvvetleri takviye etmek üzere Saros Grubu Anafartalar Bölgesi'ne yürütülür. Liman Paşa iki tümenlik bu grubun 8 Ağustos sabahı çıkanlara taarruz etmesini emreder. 7/8 Ağustos gecesi Kocaçimen ve Anafartalar Ovası'ndaki birlikleri de Saros Grup Komutanlığı'nın emrine vererek Anafartalar Grup Komutanlığı'nı kurar. Grup Komutanı Albay Ahmet Feyzi 8 Ağustos sabahı taaruz etmez. Liman Paşa durumu öğrenince hesap sorar. Albay A. Feyzi, birliklerinin henüz yürüyüşünü tamamlayamadığını, kol sonunun alınmadığını ve haklı olarak çok yorgun olduklarını belirtir. 40 km civarında yol yürünmüştür. Liman Paşa, "O halde öğleyin taaruz edin" der. Ahmet Feyzi de, "gündüz saatinde düşman donanmasının gözü ve ateşi altında yapılacak bir taarruz netice vermez ve çok zayiate sebep olur" deyince, 8 Ağustos gecesi için taarruz kararlaştırılır. Ancak Albay A. Feyzi, birliklerinin durumunu gördükten ve tümen komutanlarını dinledikten sonra bu karardan da vazgeçer. Çünkü birlikler çok zayiat vermiş ve henüz toparlanamamıştır. Toparlanmak ve hazırlanmak için geceyi kullanmak ister ve birliklerine 9 Ağustos sabahı için taarruz emri verir. İşte bu karar, Albay Ahmet Feyzi'nin meslek hayatının sonu Türk Milleti için de bir başlangıcın vesilesi olur.

Sina Cephesi'nde erzak ve malzeme nakli (1916)

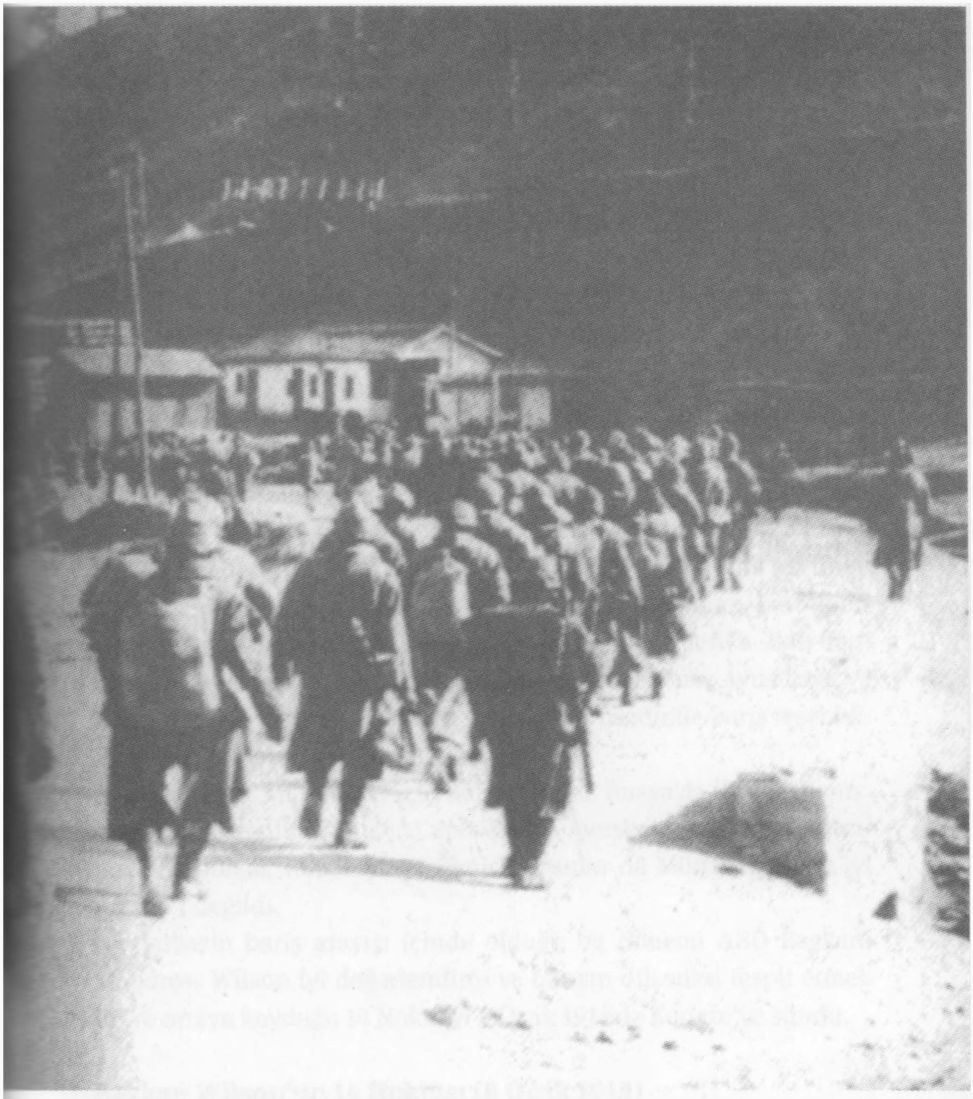
Mustafa Kemal Paşa o dönem aralığını, anılarında işte böyle değerlendirmektedir. Artık bir dönemin sonuna yaklaşılmaktadır; aynı zamanda yeni bir dönemin de başlangıcına (...) Mustafa Kemal Paşa bu andan itibaren Yıldırım Orduları Grup Komutanı'dır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUN BAŞI

~

Rusya'nın Mart 1918'de savaştan çekilmesinden sonra Romanya, Bulgaristan, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan da birbiri ardına aynı yolu izleyecektir. Son olarak 11 Kasım'da Almanlar Rethondes'te mütarekeyi kabul edecektir. Artık Birinci Dünya Savaşı sona ermiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış, ordular terhis edilmeye başlanmıştır. Mehmetçik, boynu bükük, Toroslar'da tren istasyonuna doğru yürüyüş halinde (1918)

MONDROS'A GİDEN YOL...

1918 yılına gelindiğinde savaş her iki blok için de ağırlığını iyice hissettiriyordu. İlk yorgun devlet, Rusya'ya karşı tek başına savaşamadığından hem Almanya'dan hem de Türkiye'den yardım alan Avusturya'ydı.

Öte yandan Almanya için de doğuda nispeten iyi gibi görünen işler batıda yıpratma savaşına dönüşmüştü ve Alman kuvvetleri günden güne erimekteydi. Üstelik savaşa katılan Amerika, Batı Cephesi'ne kuvvet göndermeye başlamıştı. Bu nedenlerle Avusturya ve Almanya 1917 yazından itibaren Müttefikler nezdinde barış teşebbüsünde bulundular ama sonuç alamadılar.

Aynı şeyler Müttefikler için de geçerliydi. Rusya'da ihtilal çıkmıştı, Sırbistan yenilmiş, İtalya Caporetto'da Avusturya karşısında hezimete uğramıştı, Romanya yenilmişti. Bunlar da Müttefikler için iyi işaretler değildi.

Herkesin barış arayışı içinde olduğu bu dönemi ABD Başkanı Woodrow Wilson iyi değerlendirdi ve barışın düzenini tespit etmek üzere ortaya koyduğu 14 Nokta'yı 8 Ocak 1918'de Kongre'ye sundu.

Başkan Wilson'un 14 Noktası (8 Ocak 1918)

Savaşı kazanan taraf ister Müttefikler olsun isterse Merkezi Devletler, bu 14 nokta uygulanmalıydı. 12. maddesinin Osmanlı Devleti'yle ilgili olduğu bu 14 madde özetle şöyleydi:

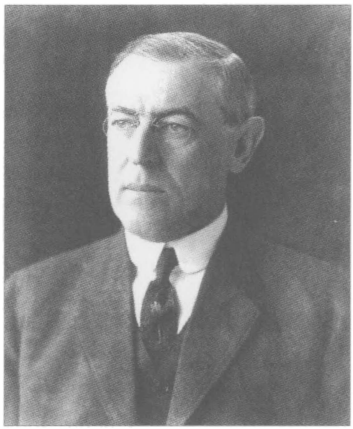
1. Açık barış antlaşmaları ve gelecekte de açık diplomasi.

2. Karasuları dışında, savaşta ve barışta, denizlerin mutlak serbestisi.

3. Bütün ekonomik engellerin mümkün olduğunca kaldırılması.

4. Milli silahlanmaların azaltılması için gerekli ve yeter garantiler.

5. Sömürge isteklerinin ilgili halkların menfaatleriyle yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede göz önünde tutulmak suretiyle mutlak bir tarafsızlıkla çözülmesi.

ABD Başkanı Woodrow Wilson

6. Bütün Rusya toprakları boşaltılacak ve devletlerin de yardımıyla Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkân verilecek.

7. Belçika'ya tam ve bağımsız egemenliğinin geri verilmesi.

8. İşgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması, Prusya'nın 1871'de Alsas-Loren meselesinde yaptığı hatanın düzeltilmesi suretiyle barışın teminat altına alınması.

9. İtalyan sınırlarının milliyet prensiplerine göre düzeltilmesi.

10. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu halklarına muhtar gelişme imkânlarının verilmesi.

11. Romanya, Sırbistan, Karadağ toprakları boşaltılacak ve Sırbistan'a denizden mahreç [çıkış] verilecek. Balkan Devletleri'nin münasebetleri milliyetler prensibine göre düzenlenecek.

12. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkânları verilecek.

Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletlerarası garanti altına konacak.

13. Bağımsız bir Polonya kurulacak.

14. Büyük ve küçük bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânını sağlamak amacıyla bir milletler teşkilatı kurmak.

Bunlar dışında Wilson'un önem verdiği bazı meseleler vardı. Bunların başında bir milletlerarası barış teşkilatının kurulması geliyordu. [Nitekim Milletler Cemiyeti ve daha sonra da Birleşmiş Milletler bu

amaçla kurulmuştur.] İkincisi, toprak sınırlarının milliyetler ilkesine göre düzenlenmesiydi. Wilson'a göre Avrupa'da barış bu nedenle bozulmuştu. Üçüncüsü de denizlerin serbestisi ilkesiydi. Bu nokta Amerika'yı çok yakından ilgilendiriyordu ve Amerika'yı savaşa sürükleyen de Almanya'nın bu ilkeyi ihlal etmesi olmuştu. Mamafih, barış görüşmelerinde Wilson'un bu ilkelerine çok az önem verilecek, bu da Wilson'un hayal kırıklığı olacaktı.

Brest-Litovsk Barış Antlaşması ve Rusya'nın Savaştan Çekilmesi (3 Mart 1918)

1917 yılına gelindiğinde Birinci Dünya Savaşı tüm cephelerde 3 yıldan beri olanca hızıyla sürmektedir. Merkezi Devletler safında yer alan Osmanlı Devleti, kader birliği yaptığı Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'la birlikte her zorluğa rağmen savaşı sürdürmektedir. Karşı cepheyi oluşturan İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu Müttefik Devletler (İtilaf Devletleri) safındaysa sürpriz denebilecek gelişmeler sonucu dengeler bozulmuştur. Önce Romanya 28 Ağustos 1916'da Müttefikler'e katılmış, ardından 2 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri, 26 Haziran 1917'de de Yunanistan yine bu cephede yerlerini almışlardır.

Müttefikler lehine bu gelişmeler olurken, bir de çok önemli fakat bu kez olumsuz bir gelişme yaşanır ve uzunca bir süredir için için kaynayan Rusya'da ardı ardına karışıklıklar çıkar. Savaşın yol açtığı ekonomik güçlükler, buna karşılık henüz bir başarı sağlanamamış olması, Çanakkale savunması karşısında Boğazlar'ın açılamaması yüzünden bu yolda beklenen yardımların gelememesi Rusya'da iç şartları olabildiğince zorlaştırmıştır. Londra sokaklarında zaman zaman görünmekte olan hoşnutsuz halkın hükümet aleyhtarı gösterileri çok daha büyük boyutta bu kez Petersburg sokaklarına taşıvermiştir (8 Mart 1917).

İşçilerin de grevlere başlamasıyla iki gün içinde bütün şehir ayaklanmış ve hükümet kuvvetleriyle kanlı çarpışmalar olmuştur. Birkaç gün önce fırın kuyruklarında başlayan hoşnutsuzluk şimdi farklı mecralara yönelmiştir. Artık, ekmek istenmemekte, "kahrolsun istibdat!" diye bağrılmaktadır. Bolşevik ve Menşevik tüm Marksistler faaliyete geçmişlerdir. 10 Mart'ta durum gerçek bir ihtilal halini alır ve 12 Mart'ta ise Petersburg'da "İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti" kurulur, hükümet görevlerini üstüne aldığını ilan eder. Sovyet yetkilileriyle Duma (Meclis) temsilcileri arasında yapılan iki günlük görüşmeler-

den sonra 14 Mart 1917'de Liberal bir geçici hükümetin kurulmasına ve Çar'ın istifa etmesine karar verilir. Prens Lvov başkanlığında geçici bir hükümet kurulur ve ihtilalci sosyalistlerden Kerensky, Harbiye Bakanı olur.

Çar II. Nikola tahttan çekilme kararını kabul etmez ve askerle Petersburg üzerine yürümeye kalkar ama hiçbir general buna yanaşmaz. Çar zorunlu olarak 16 Mart sabahı tahttan feragat eder. Üç yüz yıllık Romanof hükümdarlığı tarihe gömülüvermiştir. Bu acı gerçek, altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun Veliaht'ı Vahdettin'in aklından hiç çıkmayacaktır.

Çar'ın çekilmesinden sonra Bolşevikler ile Menşevikler arasındaki iktidar mücadelesi yıl boyu sürer, sonunda Bolşevikler Ekim 1917'den itibaren iktidarlarını pekiştirirler. 7 Kasım 1917 akşamı yaptıkları hükümet darbesi amacına ulaşmış ve 8 Kasım 1917'de Lenin saklandığı yerden çıkıp Petersburg'a gelmiştir. Artık Rusya'da Bolşevik rejimi başlamış bulunmaktadır.

Bolşevik yönetimin ilk yaptığı şey sürmekte olan savaştan çekileceğini duyurmak olur. Zaten halka barış vadederek iktidara gelmişlerdir. Dışişleri Komiseri Trotsky, 21 Kasım 1917'de Müttefik elçilerine gönderdiği notalarla bütün cephelerde ateşkes yapılmasını ister ve Çarlık hükümetinin tüm gizli antlaşmalarını da bütün dünyaya açıklayıverir.

Bundan maksadı, gerek Rus halkına gerekse savaşan ülkelerin işçilerine yapılanın bir emperyalizm savaşı olduğunu anlatmaktır.

15 Aralık 1917'de ateşkes yapılır ve 3 Mart 1918'de de Brest-Litovsk'da barış imzalanır. Rusya savaştan da çekilmektedir; işgali altındaki Polonya, Litvanya, Courlande, Estonya ve Litvanya'dan da çekilmektedir. Bizi en çok ilgilendiren yanıysa Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne iade etmesi, bütün Doğu Anadolu'dan çekilmeyi kabul etmesidir. Nihayet Ukrayna, Almanya'nın yardımıyla bağımsızlığını ilan etmişti. Rusya bu bağımsızlığı da tanımaktadır.

Romanya da Savaştan Çekiliyor (7 Mayıs 1918)

Brest-Litovsk Barışı, içinde bulunduğumuz Merkezi Devletler için kuşkusuz büyük kazançtı. Rusya gibi bir dev aradan çekiliyor, sanki dengeler yeniden kuruluyor gibiydi. Zira Amerika Birleşik Devletleri'nin 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan edip karşı cephede yerini almasıyla bozulan denge, bu kez Rusya'nın çekilmesiyle yeniden sağlanıyor gibiydi. Üstelik kısa bir süre önce

7 Mayıs 1917'de bu kez Romanya Bükreş'te barış antlaşmasını imzalayarak savaştan çekilecek, sanki gelişmeler Merkezi Devletler'in yani Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin lehine dönüyormuş gibi bir görüntüye bürünecekti. Ama bu durum kısa sürecekti.

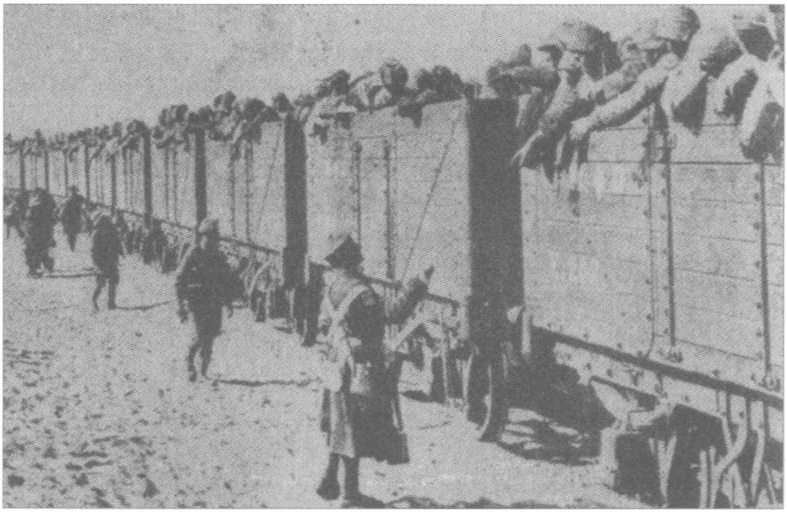
Bulgaristan'ın Savaştan Çekilmesi (29 Eylül 1918)

1918 yılı geldiğinde, savaş halindeki tüm ülkelerin halklarında olduğu gibi Bulgaristan'da da savaşa karşı bıkkınlık, yılgınlık başlamıştı. Bunun bir nedeni de Bulgaristan'ın Almanya'ya sürekli olarak gıda maddesi göndermesiydi. Bu durum içeride büyük sıkıntılar yaratıyor, en temel gıda maddelerinin temininde güçlükler yaşanıyordu. Bir tarım ülkesi olan Bulgaristan'da asıl üretici yaş grubu silah altına alınmış olduğu için üretim de önemli ölçüde gerilemiş, bunun da önemli kısmının Almanya'ya gönderiliyor olması halkta gerginlik yaratmıştı. Bütün bu fedakârlıklar karşısında kazanılmış önemli bir başarı da görünmüyordu. Almanya'dan gelmekte olan mali yardım da Ocak 1918'den itibaren kesilmişti. Almanya'dan askeri yardım da alınıyordu fakat Almanya Mart ayından itibaren cephane yardımını da kesmek zorunda kalmıştı. Bütün bu sıkıntılar cephelerindeki asker arasında huzursuzluğun ve moral bozukluğunun artmasına yol açmıştı. Zaten iyi beslenemeyen asker, bir de cephane sıkıntısı çekmeye başlayınca huzursuzluk iyice artmıştı.

Bu gelişmeler olurken, bir de 1917 Haziran'ında Yunanistan savaşa katılmış, yeni bir cephe daha açılmıştı. 1918 yazının sonuna doğru Müttefik Devletler'in tüm cephelerde taarruza geçmesi yalnız Bulgaristan'ın değil tüm Merkezi Devletler'in sonunu getirdi. İlk çözülen de Bulgaristan oldu. 14 Eylül 1918'de İngiliz, Fransız ve Sırp kuvvetleri Vardar bölgesinde Bulgarlara karşı genel bir taarruza geçince, Bulgaristan dağıldı ve 29 Eylül 1918'de ateşkesi kabul ederek savaştan çekildi. Bu durum Osmanlı Devleti açısından aradaki tampon bölgenin kalkması ve Müttefikler'in batıda Türkiye sınırlarına dayanıvermesi demekti. Nitekim öyle de oldu.

Osmanlı Devleti'nin Savaştan Çekilmesi (30 Ekim 1918)

1918 yılına gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin özellikle Kafkas Cephesi'nde başarılı bir konumda olduğu söylenebilir. Brest-Litovsk barışıyla Rusya, Doğu Anadolu'dan çekilmiş; Batum, Kars ve Ardahan böylece geri alınmıştı. Ayrıca Rusya'da devrilen Çarlık rejiminin yeri-

Osmanlı Devleti de savaştan çekilmiştir
Esirler geri hatlara sevk edilmektedir

ne geçen Bolşevik rejimini tanımayan Ermeni, Gürcü ve Azerbaycan Türklerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine Osmanlı Devleti bu durumdan yararlanarak Bakü petrollerini ele geçirmek üzere harekete geçmiş ve Bakü'ye girmişti. Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın amacı Bakü'den Türkistan'a sarkarak, Orta Asya Türklerini de İmparatorluğa katıp bir Pantürkist birlik kurmaktı. Ne var ki dikkatten kaçan bir husus vardı. Bu gerçek, yapılanın bir Dünya Savaşı yani topyekûn bir savaş olduğu gerçeğiydi. Tek bir cephede başarı sağlamak çok şey ifade etmiyor, bir başka cephede yaratılan boşluk bir felaketi getirebiliyordu. Nitekim öyle de oldu. İngiltere'nin bir yıldan beri Mısır'da hazırlık yaptığı bilinirken, hazırlanan ordunun 100 binin üzerinde mevcudu olduğu istihbarat kaynaklarından anlaşılmış ve rapor edilmişken, Filistin'deki 40 bin kişilik Türk ordusunu takviye etmek yerine Kafkas ordusunu güçlendirip Orta Asya'ya yürümek tam anlamıyla bir taktik hataydı. Ve bu hatanın faturası çok ağır olacaktı.

Filistin ve Irak Cephesi'nde durum 1917 yılından itibaren parlak görünmüyordu ve bu durumu son derece gerçekçi bir yaklaşımla değerlendiren 7. Yıldırım Ordusu Komutanı Mustafa Kemal Paşa Genel Karargâh'ı uyarıyor. Enver Paşa'ya gönderdiği raporlarda bir felaketin gelebileceğini çok açık yüreklilikle anlatıyor, alınması gereken tedbirleri sayıyor ve hatta bütün bu hususlarda ters düştüğü komutanı Mareşal Falkenhayn'ı şikâyet ediyordu. Sözünü dinletemeyince ise böyle bir felaketin sorumluluğunu üstlenmek istemediği için istifa

edip İstanbul'a dönüyordu. İşaret ettiği tüm konularda ne kadar haklı olduğu 3-4 ay sonra anlaşılacak ama artık iş işten geçecekti. Şubat 1918'de Falkenhayn görevden alınacak, yerine Liman von Sanders atanacak, Ağustos 1918'de Mustafa Kemal yeniden 7. Ordu Komutanı olacak ama bunların hiçbiri durumu kurtarmaya yetmeyecekti. 19 Eylül 1918'de tüm cephelerde hücuma kalkan Müttefikler, bu işin sonunu getireceklerdir. Henüz cepheye geleli bir ay bile olmayan Mustafa Kemal Paşa, ancak ordusunun muntazam bir şekilde çekmeye muvaffak olacak ve İskenderun önlerindeki mevzii vuruşmayı da kazanarak İngilizleri durduracaktı.

Bu esnada Bulgar cephesi çökmüş ve Bulgaristan 29 Eylül 1918'de ateşkes imzalayarak savaş dışı kalmıştı. Böylece aradaki tampon bölgenin kalkmış olmasıyla Müttfikler Osmanlı Devleti'nin Trakya sınırlarına dayanır hale gelmiş, önlerindeki İstanbul yolu açılmıştı.

Bu durumu gören İzzet Paşa Kabinesi acilen ateşkes imzalamaya karar vermiş ve Harbiye Nazırı Hüseyin Rauf Orbay 30 Ekim 1918'de, Ege Denizi'ndeki Limni Adası'nda, Mondros Limanı'nda demirli Agamemnun Zırhlısı'nda Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Müttefikler adına İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Caltrophe bu anlaşmayı imzalamıştır.

Bu konuya, ilgili bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Avusturya-Macaristan'ın Savaştan Çekilmesi (3 Kasım 1918)

Avusturya daha 1917 başlarından itibaren barış girişimlerinde bulunmaya başlamış ama çabaları sonuç vermemişti. 1918 yazında ise durumu iyice kötüleşmiş, milli azınlıkların bağımsızlık hareketi hızlanmıştı. İmparator Karl bunlara "muhtariyet" vereceğini söylediyse de durumu kurtaramadı. 18 Ekim'de Paris'teki Geçici Çek Hükümeti Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilan etti. 24 Ekim'de Macarlar ayrı bir devlet kurduklarını ilan ettiler.

Mütareke'den başka çare göremeyen İmparator Karl, 3 Kasım 1918'de İtalyanlarla Padua civarında Villa Gusti'de bir mütareke imzaladı. Karl, 18 Kasım'da devlet işlerinden çekildiğini bildirdi. Hanedan da imparatorlukla beraber çökmüştü.

Almanya da Ateşkes'i Kabul Ediyor (11 Kasım 1918)

Aslında Eylül ayına kadar Almanların Batı Cephesi'ndeki durumu iyi görünüyordu. Fakat bu aydan itibaren Müttefikler'in ağır

taarruzları başlayınca, Almanya 3 Ekim'den itibaren yani Osmanlı Devleti'nden çok önce İsviçre vasıtasıyla barış teşebbüslerinde bulunmaya başladı. Teşebbüsler sonuç vermeyince iç durum karıştı. İşçi ve Asker Konseyleri kuruldu. 9 Kasım günü Başbakan Max de Bade İmparator'a danışmadan, II. Wilhelm'in tahttan çekildiğini ilan etti ve başbakanlığı Ebert'e bıraktı. Ebert aynı gün Alman Cumhuriyeti'ni ilan etti. II. Reich tarihe gömülüyordu. 11 Kasım'da Almanlar Rethondes'te mütarekeyi kabul etti.

Birinci Dünya Savaşı sona ermişti.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SAVAŞIN SONU

~

Birinci Dünya Savaşı sona ermişti. Milyonlarca asker ve sivil yaşamını yitirmiş, bir o kadarı sakat kalmıştı. Sıra kaybedenlerin topraklarını paylaşmaya gelmişti. Bu paylaşımın esaslarını saptamak üzere Paris Barış Konferansı düzenlendi.

Paris Barış Konferansı'nda bir araya gelen On'lar Konseyi'nin üyeleri Sevr Antlaşması'nın hükümlerini saptayarak Türkiye'nin kaderini çiziyorlar

BARIŞ ANTLAŞMALARI

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlupları olan Merkezi Devletler'le yapılacak barış antlaşmalarının esası bu devletlerle fiilen savaşmış veya bu devletlere savaş ilan etmiş olan 32 devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda hazırlandı. Konferans 18 Ocak 1919'da yani Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunun yıldönümünde açıldı.

Paris Barış Konferansı

Bu konferansın kararlarına hâkim olan sadece beş devletti: Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Bu beş devletin başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan bir "Onlar Konseyi" (Conseil des Dix) kuruldu. Bu konseye de esas itibariyle İngiltere ve Fransa hâkim oldu. Amerika adına bizzat Başkan Wilson toplantılara katılıyordu ve O'nun tek amacı, bir daha böylesi dünya savaşları olmasın diye, devamlı barışı sağlayacak bir "Milletler Cemiyeti"nin kurulmasıydı. Oysa İngiltere ve Fransa barışı düşünmekten çok, şu anda içinde bulunulan durumdan ülkeleri lehine en geniş ölçüde yararlanmanın yollarını arıyordu. Konferans'ta Fransa'yı temsil eden Başbakan Clemenceau'nun tek amacı vardı: Almanya'yı bir daha başını kaldıramayacak derecede ezmek. İngiltere ise öncelikle Alman donanmasını yok etmeyi, sonra da Almanya'nın bir daha Avrupa dengesini bozmaması için tedbirler almayı hedefliyordu. Japonya, Avrupa'yla pek ilgili değildi. Onun ilgi alanı Uzakdoğu'ydu. İtalya ise Konferansta bir üvey evlat muamelesi görmekteydi. Hiçbir ağırlığı yoktu.

Böyle olunca İngiltere Başbakanı Lloyd George ile Fransa Başbakanı Clemenceau, Başkan Wilson'u bir an önce başlarından savmaya uğraştı. Wilson'un üzerinde ısrarla durduğu Milletler Cemiyeti statüsüne öncelik verdiler ve Şubat 1919'da bu statü kabul edilir edilmez Wilson Amerikan kamuoyunu bu fikre hazırlamak için hemen Amerika'ya döndü. Şimdi artık rahattılar ve Avrupa'nın klasik diplomasisine dönebilirlerdi. Bu noktada "On'lar Konseyi"ni tarihsel menfaatlerini gerçekleştirebilme yolunda diledikleri gibi yönlendirdiler. Bütün meselelerin esası bu Konsey'de belirlenerek dünya haritası yeniden çizildi ancak ayrıntıların tespiti komisyonlara havale edildi. Tüm mağlupların kaderini belirleyecek barış antlaşmaları işte bu şekilde düzenlenip hazırlandı.

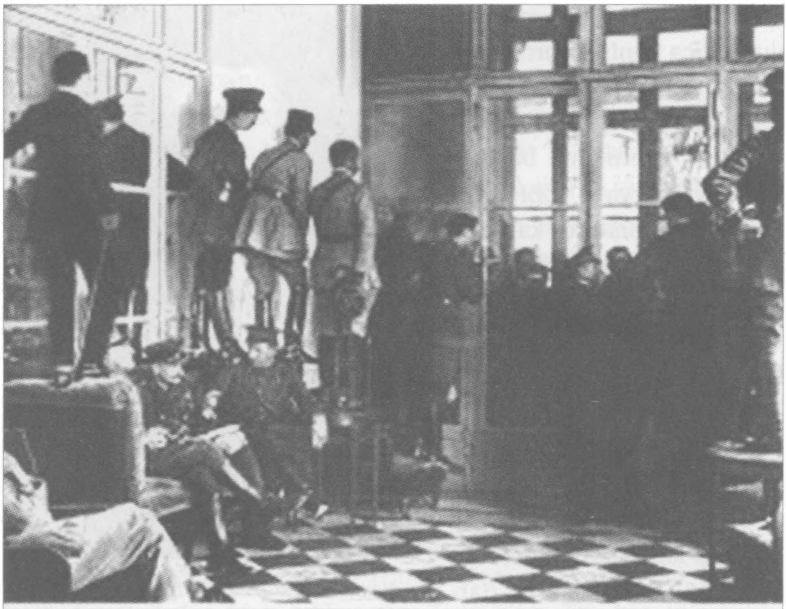
Önce Almanya ile Barış: Versailles (28 Haziran 1919)

Önemi nedeniyle ilk barış antlaşması Almanya'nınki oldu. Dışişleri Bakanı Brockdorff-Rantzau başkanlığındaki Alman delegasyonu, biraz da Wilson prensiplerinden yüz bularak kendilerine 7 Mayıs 1919'da sunulan koşulların bazılarına itiraz ettiyse de müttefikler hiçbir itirazı dinlemediler ve barış Almanlara bir ültimatom şeklinde imzalattırıldı.

Almanya ile Müttefikler arasında barış antlaşması 28 Haziran 1919'da Versailles (Versay) Sarayı'nın "Aynalı Salonu"nda imzalandı. 440 maddelik bu antlaşma Almanya'ya bir barıştan çok felaket getiriyordu. Bunu içine sindiremeyen Almanya 20 yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre sonunda yeniden silaha sarılacak ve dünyayı ikinci bir dünya savaşına sürükleyecektir.

Versay Antlaşması'na göre Almanya, 1871'de ele geçirdiği ve koşullarını yine bu salonda dikte ettirdiği Alsas ve Loren'i Fransa'ya iade ediyor, Saar bölgesini de Fransa'ya terk ediyordu. Batı Prusya ve Poznan Polonya'ya veriliyor, böylece Polonya denize ulaşıyordu. Ren bölgesi askerlikten tecrit ediliyor, Almanya Avusturya'yla birleşmemeyi taahhüt ediyordu.

Almanya bütün denizaşırı topraklarından vazgeçiyordu. Bu sömürgelerde "Manda Rejimi" adı altında Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde yeni sömürgecilik rejimleri kuruluyordu. Böylece Togo ile Kamerun İngiliz-Fransız mandasına, Doğu Alman Afrikası (Tanganika) İngiliz mandasına, Ruanda-Urundi Belçika mandasına, Güney-Batı Alman Afrikası Güney Afrika Birliği mandasına; Marianne, Marshall ve Caroline adaları ile Çin'deki Kiaochow Japon mandası-

Versay'da Almanya ile barış imzalanıyor

na, Yeni Gine'nin Almanya'ya ait olan kısmı ile Salomon'lardaki Alman adaları Avustralya mandasına bırakılıyordu.

Almanya'da mecburi askerlik kaldırılıyor, ordu mevcudu 100 bin kişiye indiriliyordu. Deniz Kuvvetleri çok sınırlandırılıyordu. [İngiltere bu noktada çok ısrarcı olmuştu.] Almanya artık denizaltı ve uçak yapamayacaktı. Bütün gemilerini müttefiklere teslim edecekti.

Bunlara ek olarak Almanya tamirat borcu adı altında savaş tazminatı da ödeyecekti. Bu miktar 1921 yılında 56 milyar dolar olarak tespit edilmiş, bir süre sonra da 33 milyar dolara indirilmişti. Bu miktar, Almanya'yı ekonomik ölüme mahkûm etmek anlamına geliyordu.

Avusturya ile Barış: Saint Germain (10 Eylül 1919)

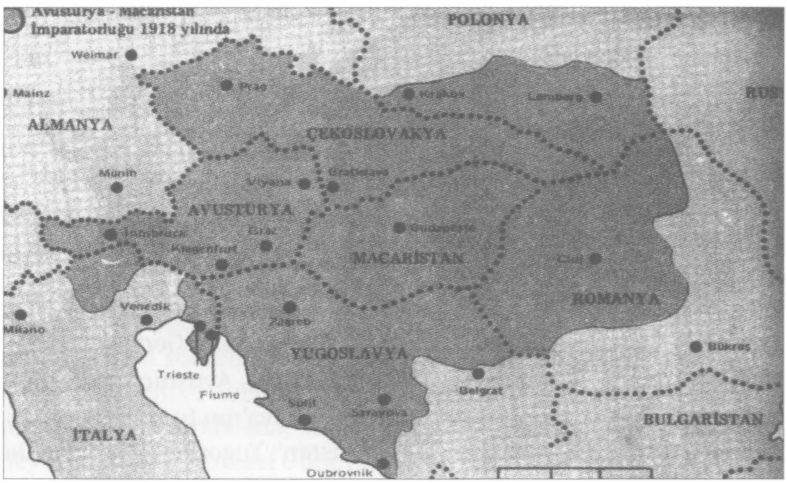
Avusturya ile barış antlaşması 10 Eylül 1919'da Saint Germain-en-Laye'de imzalandı. 381 maddelik antlaşmaya göre, Avusturya hep karşı çıktığı Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlıklarını tanıyordu. Galiçya'yı Polonya'ya, Hırvatistan'ı Yugoslavya'ya, Tirol ile Trieste'yi İtalya'ya ve Bukovina'yı Romanya'ya bırakıyordu. Almanya ile birleşmeyeceğini taahhüt ediyordu. Mecburi askerlik kaldırılıyor,

ordu 30 bin kişiye indiriliyordu. Ayrıca tamirat borcu yani savaş tazminatı ödemesi kararlaştırılıyordu.

Saint Germain barışıyla Avusturya toprakları 576 bin kilometre kareden 84 bin kilometrekareye ve nüfusu da 50 milyondan 7 milyona düşüyordu. Üstelik kalan nüfusun 2 milyonu Viyana'da oturuyordu. Bu ekonomik açıdan bir çarpıklıktı. Zengin tarım ve endüstri bölgeleri olan Bohemya ve Tirolleri kaybeden Avusturya ekonomik bakımdan bir darboğaza giriyordu.

Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl, 19 Mayıs 1918 günü İstanbul'u ziyaret ediyor. Bu fotoğrafın çekilmesinden kısa bir süre sonra fotoğraftaki her üç şahsiyet de tarih sahnesinden çekilecektir. Sultan Reşat 45 gün sonra vefat edecek, savaş sona ererken Karl tahtını kaybedecek ve Avusturya'da cumhuriyet ilan edilecek, Mondros'un imzalanmasından 2 gün sonra da Enver Paşa ülkeden kaçmak zorunda kalacaktır.

1918 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu

Bulgaristan ile Barış Antlaşması: Neuilly (27 Kasım 1919)

Bulgaristan'la barış antlaşması 27 Kasım 1919'da Neuilly-sur-Seine'de imzalandı. Buna göre Bulgaristan Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'da bulunan Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a, Tsaribrod ile Sturmitsa bölgesini Yugoslavya'ya terk etti.

Bulgaristan'ın Ege Denizi'yle bağlantısı kalmıyordu. Ordusu 25 bin kişiye inecek, deniz ve hava kuvveti bulunmayacak, mecburi askerlik de kaldırılacaktı.

Ayrıca 1920 yılından başlamak suretiyle, 37 yılda 2 milyar 250 milyon altın frank tazminat ödeyecekti.

Macaristan ile Barış: Trianon (4 Haziran 1920)

364 maddeden oluşan barış antlaşması 4 Haziran 1920'de Trianon'da imzalandı. Buna göre Presburg bölgesi Çekoslovakya'ya, Bosna-Hersek Yugoslavya'ya, Transilvanya Romanya'ya, Burgerland Avusturya'ya terk ediliyordu. Toprakları 330 bin kilometrekareyken şimdi 92 bin kilometrekareye, nüfusu ise 22 milyondan 7,5 milyona düşüyordu. Endüstrisinin yüzde 80'ini, şeker pancarının yüzde 85'ini, ormanların yüzde 83'ünü kaybetmiş oluyordu.

Ordu 35.000 kişiye indiriliyor, mecburi askerlik kalkıyor, Tuna'daki donanma müttefiklere teslim ediliyor, deniz ve hava kuvvetleri kaldırılıyordu. Tamirat borcu yükleniyordu.

ALTINCI BÖLÜM
İLK KIPIRDANIŞLAR

~

Ateşkes imzalanmış ve ordulara tebliğ edilmiştir. Ateşkesten yana olan komutanların başında gelen Mustafa Kemal Paşa, ateşkesin bu haliyle imzalanmış olmasına şiddetle muhalefet etmekte, kısa sürede ülkenin baştan başa işgal edileceğine dikkati çekmektedir.

Sultanahmet mitinginde konuşmacıları dinleyen üzgün İstanbullular

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI: UYGULAMAYA TEPKİLER...

Mustafa Kemal Paşa bu savaşın kaybedildiğini Eylül 1917'den beri söylemekte, gereksiz insan kaybının önüne geçmek için, hatta Almanya'yı bile beklemeden "münferiden" barış yollarının aranmasının zorunlu olduğunu savunmaktadır. O'na göre, İmparatorluk nasıl olsa dağılacaktır. Hiç değilse Anadolu'yu kurtarmak için vakit geçirmeden hazırlıklar yapılmalıdır.

Savaş suçlusu sayılan Talat Paşa Kabinesi istifa etmiş; Sultan Vahdettin, hükümeti kurma görevini Tevfik Paşa'ya vermiştir. Ne var ki bu sıkıntılı günlerde herkes sorumluluktan kaçtığı için bu hükümet kurulamamıştır.

Oysa kısa bir süre sonra ülkeye geleceği bilinen işgal kuvvetlerinin karşısında dinamik ve kararlı bir hükümetin varlığını zaruri gören Mustafa Kemal Paşa, böyle bir hükümette sorumluluk almaya hazır ve isteklidir. Harbiye Nazırı olmak istediğini Padişah'a bizzat bildirmiştir. İşgalcilerin karşısına bu sıfatla çıkmak istemekte, onurlu bir ateşkes ve barış süreci için bunu zorunlu görmektedir.

Ne var ki Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'yla aynı kanıda değildir.

Ateşkes'in İmza Edildiği Ordulara Bildiriliyor

Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atanmış ve Adana'ya gelmiştir. Anılarında bu konuyu şöyle anlatıyor:

"Komutasını üzerine aldığım kuvvetler şunlardı:

İkinci Ordu, Komutanı Nihat Paşa,[1] karargâhı Adana; benim eski ordum (...) 7. Ordu, Komutanı vekâleten Ali Fuat Paşa (...) Hicaz Kuvvei Seferiyesi, Komutanı Fahrettin Paşa[2] (eski Kâbil sefirimiz); bir tarihte bunun komutanlığına tayin edilmişken kabul etmeyerek Şam'dan dönmüştüm ve Maan'da birtakım kuvvetler (...)

Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'nı üzerime aldıktan sonra düşündüğüm esaslı noktalar şunlardır: Doğrudan doğruya elim altında bulunan kuvvetleri geçirdikleri bütün badirelere rağmen hakiki kuvvet haline getirmek, düzenlemek, teşkil etmek, takviye etmek! Hicaz Kuvvei Seferiyesi'ni, Maan Kuvvetleri'ni hiç de hesaba katmayı düşünmedim. Onların zaten esarete mahkûm olduklarını iki sene evvel Cemal ve Enver Paşa'lara anlatmıştım.

Musul civarında bulunan 6. Ordu'yu kullanılabilir bir halde görmek isterdim. Bu makksatla bu ordunun komutanıyla doğrudan doğruya muhabereye giriştim. İstanbul ve Çanakkale civarında bulunan kuvvetlere ümit bağlamıyordum. Doğu'da Azerbaycan ve İran'da bulunan ordularla hiçbir temas ve münasebetim yoktu. Onlar için de henüz bir şey düşünecek halde değildim. Aden kapısını zorlayan Sait Paşa[3] Tümeni'nin mevcudiyetini bile hatırlamıyorum.

Fakat her şeyden evvel elimin altında bulunan iki ordunun arzu ettiğim tarzda takviyesi halinde bütün felaketlere rağmen Türk sesinin işittirilebileceği kanaatindeydim. Bu yolda işe başladım; bana yardım eden Ordu, Kolordu Komutanları ve Kurmay arkadaşlarım benim bütün düşüncelerimi anlamış ve bana her ihtimale karşı yardım etmeye söz vermiş kişilerdi. Bu yapıda olmayanlar da vardı, onları birer suretle saf dışı ettim; mesela Menzil Müfettişi Avni Paşa,

---

1 Mirliva Nihat Paşa sonra Korgeneral Nihat Anılmış (1876-1954); İstiklal Savaşı'nda Elcezire Cephesi Komutanı, 1942'de Ankara Milletvekili. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Yayını, Ankara, 1972, s.65.

2 Ferik Fahrettin Paşa sonra Korgeneral Fahrettin Türkkan; İstiklal Savaşı'nda Afganistan Büyükelçisi, Medine'yi savunan Çöl Kaplanı. İngilizlerin Nablus yarmasından sonra Türk Kuvvetleri Halep kuzeyine çekilmek zorunda kalınca Medine'de mahsur kalır, İngiliz ve Arap kuvvetleri tarafından kuşatılır, kuşatma öncesinde Medine'deki kutsal emanetlerin büyük kısmını İstanbul'a ulaştırmayı başarır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından 2,5 ay sonrasına kadar savunmayı sürdürür, 13 Ocak 1919'da Medine'yi teslim eder ve esir olur, Malta'ya sürgün edilir. İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.185.

3 Orgeneral A. Sait Akbaytogan (1872-1950), Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen Cephesi'nde 39. Tümen Komutanı ve Taiz Bölge Komutanı. 8 Aralık 1918'de esir edilir, 1927'de orgeneralliğe yükselir, 1937'de emekli olur, iki dönem milletvekili olarak görev yapar. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Yayını, Ankara, 1972, s.51.

ki daha sonra Bahriye Nazırı ve vekâleten Harbiye Nazırı olmuştur.

Ben ve arkadaşlarım bu esaslı noktalar üzerinde çalışırken şu emri aldım:

"Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na
Karargâh-ı Umumi 2729

İtilaf Devletleri'yle imzaladığımız mütareke şartları aşağıda bildirilmiştir. Bu emrin alınmasıyla birlikte her ordunun kendine ait hususları derhal uygulaması lazımdır. Bu konuda lüzum görüldükçe açıklama ve talimat verilecektir.

Sadrazam ve Başkumandan
Erkânı Harbiye Reisi
İzzet"

Mustafa Kemal Paşa Ateşkes'in Bazı Maddelerine İtiraz Ediyor

"Bu emrin ekinde gönderilen mütareke şartları herkesçe malumdur. Onu ben size tekrar etmeye lüzum görmüyorum. Bu mütareke maddelerini baştan sona kadar tetkik ettikten sonra bende oluşan kanaat şuydu: Devleti Aliyei Osmaniye bu mütarekeyle kendini kayıtsız ve şartsız düşmanlara teslim etmeyi kabul etmiştir. Yalnız kabul etmiş değil, düşmanların memleketi istilası için ona yardıma da söz vermiştir.

Bu, beni çok hazin düşüncelere sevk etti. İstedim ki İstanbul hükümetini biraz aydınlatayım. Buna çalıştığımı zannederim fakat bu konu üzerinde iki çeşit zihniyet ve anlayış ortaya çıktı. Ben size bunu hikâye etmeyeyim, tercih ederim ki şimdiye kadar kısmen malum olmuş olan belgeleri aynen vereyim. O belgeler benim bu dakika söyleyeceklerimden çok kuvvetlidir. Bu belgeleri okuduğunuz zaman göreceksiniz ki ben yapılan mütarekenin sakatlığını gördüm. Bu sakat noktaların düzeltilmesine çalışmak lüzumuna kani olarak ilgili makamlara söyledim, bu mütareke maddelerinin olduğu gibi uygulanması hakkında memleketin baştan sona kadar işgal ve istilaya maruz olacağı kanaatini ileri sürdüm.

Düşmanların her dediğine 'baş üstüne' demekten doğacak sonucun bütün Türkiye'ye istilacıların hâkim olmasını sağlayacağına şüphe edilmemesi lazım geldiğini ve bir gün Osmanlı kabinesinin düşmanlar tarafından tayin edileceğini anlattım.

Bunun için hiç de kehanete lüzum yoktu. Kendini zayıf ve âciz gören insanlar, nispeten kuvvetli ve azimli insanlardan merhamet diledikleri zaman mutlaka kendilerini acındıracaklarına kani olmak için bilmem ne his ve haslette olmalıdırlar."

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile Karşılıklı Sert Mesajlar

Mustafa Kemal Paşa Mütareke koşullarını çok ağır bulmuş, özellikle çok açık olmayan bazı maddelerin daha iyi açıklanır tarzda yeniden kaleme alınmasını istemiş, özellikle 10. maddeye dikkat çekmeye çalışmış ve bazı maddeler hakkında açıklama talep etmiştir:

"Adana, 3 Kasım 1918, No: 565
Başkomutanlık Kurmay Başkanlığı'na

Mütareke şartlarını kapsayan emirlerini aldım. Her ordunun kendine ait hususları derhal tatbik etmesi emir buyuruluyor. Uygulamaya başlayabilmek için şartların, çok genel olan bazı maddelerinin açıklanmasına mecburiyet görüyorum. Söz konusu maddeleri sırasıyla arz edeceğim.

1) Madde 10, Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali maddesinin açıklanması lazımdır. Toros tünelleri denilen tüneller en son açılan iki tüneldir, işgal edilecek yalnız bunlar mıdır? İşgalin mahiyeti o kısımdaki hattın işletilmesini de kapsamakta mıdır? Yoksa muhafaza tertibatından mı ibaret kalacaktır? Büsbütün ayrı bir grup teşkil eden Amanos tünelleri de bu meyanda mı dır? Toros tünellerini tutacak işgal kuvvetinin miktarı nedir ve nereden gelecektir?

2) Suriye hududunu Suriye vilayetimizin kuzey hududu addetmekle beraber bu hususta başkaca bir görüş ve karar varsa bildirilmesi icap eder. Suriye'de terk ettiğimiz ve bizimle irtibatı olan hiçbir kıta yoktur. Hicaz'da bir Kuvvei Seferiye vardır, onunla telsizle dahi irtibatımız yoktur. Kilikya havalisinin, Adana vilayetinin önemli kısmını ihtiva ettiği malum ise de hududu meçhuldur, bunun da belirlenmesi icap eder.

3) Terhisle ilgili kesin kararların diğer icraatla pek ziyade alakası vardır. Şartnamenin 27. maddesinde sözü edilen talimat nereden ve ne vakit alınacaktır? Bu hak tamamıyla hükümetimize mi, yoksa Müttefiklere mi aittir?

4) Mütareke şartlarından her ordunun kendisine ait şartları derhal tatbike başlaması emir buyurulduğuna göre Müttefikler'le müş-

7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve yaverleri
Soldan sağa, Salih (Bozok), Şükrü (Tezer) ve Cevat Abbas (Gürer) (1917)

tereken tanzimi icap eden hususlarda Müttefikler'in müracaatını beklemeksizin tarafımızdan heyetler gönderilerek mütarekeye başlanması mı talep buyurulmaktadır?

Sunulan maddeler hakkında gerekli açıklamalar alınıncaya kadar uygulamasına girişilecek tedbirleri aşağıda arz ederim:

1) Yalnız görüşme heyetleri teşkili.

2) Grup mıntıkasındaki sahillerde bırakılmış olan torpilleri taramak veya yok etmek hususunda istenecek yardımı yapabilmek için bir bahriye birliğinin hazırlanması.

3) Harp esirleri ile Ermeni esir ve tutuklularının taşınması için tertibat.

4) Kadrosu en genç erlerden doldurulmak üzere kuvvetli bir tümen teşkili ve jandarmanın takviyesi.

5) Fazla askeri teçhizat ve malzemenin Toros kuzeyine ve hiçbir suretle tahribata meydan vermeyecek tedbirlerin alınması.

6) Tren işletme işlerinin, Alman sivil memurlarının dahi çıkarılacağına göre yeniden tanzimi. [Grup bu hususta İstanbul'dan azami yardım bekler.]

7) Terhis edilecek kuvvetlerimize ait teçhizat, silah, cephane ve diğer vasıtaların toplanması ve depolanmasına ait tertibattan ibarettir.

Yedinci Ordu Komutanı
Mustafa Kemal"

Bunun üzerine Sadrazam ve aynı zamanda Erkânı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olan Ahmet İzzet Paşa aşağıdaki açıklamayı gönderir:

"Harbiye, 4/5 Kasım 1918, 567/1505
Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na

C: 3 Kasım 1918 Tarih ve Harekât 565

1) Toros Tünelleri'nin İtilaf kuvvetleri tarafından işgali yalnız bir muhafaza mahiyetini haizdir. İşletme faaliyeti kontrol altında olarak size aittir. Mütareke metninde yalnız Toros Tünelleri konu edilmiş ve yazılmıştır. Eğer Amanos Tünelleri'ni de işgal etmek isterlerse mütareke metninde yalnız Toros yazılı olduğundan bahisle Amanos'un işgal edilmemesinde ısrar edilir ve durum Genel Karargâh'a rapor edilir. İşgal kuvvetlerinin nereden geleceği ve miktarı İngiliz komutanı tarafından bildirilir.

2) Suriye'deki garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmış bir maddedir. Herhalde şu anda cephede bulunan birlikler bu hususta kesinlikle söz konusu değildir ve Suriye'de terk edilmiş birlik olmadığından bu maddenin Yıldırım Grubu'yla ilgisi yoktur. Şimdiye kadar Yıldırım Grubu emrinde bulunan Hicaz Kuvvei Seferiyesi'ne, Birinci Kuvvei Mürettebe'ye, Maan havalisindeki birliklere mütarekenin kendilerine ait maddesi hakkında Yıldırım Grubu Komutanlığı tarafından emir verilmesi lazımdır. Bunun için İngiliz telsiz telgraflarından istifade olunur. Şu anda cephede bulunan birlikler mütarekenin beşinci maddesi gereğince yeni bir durum bildirilinceye kadar hâlen bulundukları hatta kalacaktır. Kilikya hududu icap ederse bildirilecektir.

3) Terhise, yeni duruma ait kararlar ve 20. maddede belirtilen talimat size buradan verilecektir.

4) Belirtilen konularda Müttefikler'in müracaatını beklemek lazımdır.

5) Bildirdiğiniz tedbirlerin uygulamaya sokulması uygundur.

Başkumandanlık Erkânı Harbiye Reisi
İzzet"

Mustafa Kemal Paşa aldığı yanıttan hiç de memnun kalmamıştır. Metinlerin içinde yer alan her sözcük üzerinde özenle durmakta, yanlış anlamaya yol açabilecek ifadeleri tek tek ele alıp bu konularda Harbiye'yi ve Hükümet'i uyarmaya çalışmaktadır. Bu amaçla aşağıdaki yanıtı vermiştir:

"Pek Aceledir

Adana, 5 Kasım 1918

C: 4/5 Kasım 1918 Tarih ve 567/1505 No.lu Emir

1) Toros Tünelleri'ni işgal edecek kuvvetin miktarı İngiliz Komutanlığı tarafından bildirilir buyuruluyor. Bu kuvvet mesela icabında bütün Anadolu'yu tahtı hükmüne geçirecek derecede dahi olursa müsaade edilecek midir?

2) Suriye'deki garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmış bir maddedir buyuruluyor ve müteakip cümlelerle cephede bulunan birliklerin bu hususla alakası olmadığı izah ediliyor. Benim değerlendirmeme göre belirtilen maddenin İngilizler tarafından bizi aldatmak için yazdırılmış olduğuna ve hükümet delegelerinin imzalarını attıkları mütareke şartlarının taraflarca başka başka anlaşıldığına

şüphe kalmamıştır. Çünkü yine aynı maddede cephede bulunan birliklerin Suriye'de bulunmadığı yaklaşımına karşı İngilizler bu geceki (5/6 Kasım 1918) raporuyla, ayrıntıları arz edileceği üzere, Suriye bölgesinde bulunuyor diye 7. Ordu'nun teslimini teklif etmişlerdir. Gerekirse bildirileceği irade buyurulan Kilikya hududunu sormaktan maksadım; bu tarihi ismi ve bunun hududunu resmen kabul eden hükümetimizin, bu bölgeyi gösteren İngilizce atlasta, 'Kilikya' bölgesinin doğusunda Suriye kuzey hududunun Maraş kuzeyinden geçtiğini nazarı dikkate alıp almadığını anlamaktı. Çünkü bence Adana ismi yerine Kilikya tarihi ismini koyan İngiltere hükümetinin, Suriye hududunu da Kilikya kuzey hududunun doğuya uzantısından ibaret kabul ettiğinde şüphe yoktur.

Bu zan, Irak hududunun İngiliz komutanı tarafından 6. Ordu'ya gönderilen haritada Siirt'ten geçtiğinin gösterilmiş olmasıyla da doğrulanıyor. İngilizlerin birkaç günden beri İskenderun'a asker çıkarmaktan ve Halep'te milyonlarca erzak mevcutken oradaki kuvvetlerini iaşe için erzak getireceklerinden söz etmeleri de İskenderun'un Kilikya bölgesini gösteren haritada Suriye ve Kilikya hudutları üzerinde bulunuşundandır.

Pek ciddi ve samimi olarak arz ederim ki, mütareke şartlarındaki art niyetli anlama ve uygulamaları ortadan kaldıracak tedbirleri almadan, orduları terhis edip ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İngilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır.

Yıldırım Ordular Grup Komutanı
Mustafa Kemal"

Sadrazam İzzet Paşa'nın yanıtı ise aşağıdaki gibidir:

"Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na
6. Ordu Komutanlığı'na verilen emrin suretidir

Mütareke gereğince İngiliz Irak ordusu komutanlığının ne Musul ne de Irak'ı istediği gibi yorumlamaya yetkili olmadığı, İskenderun'un İngilizler tarafından işgaline dair mütareke metninde bir kayıt bulunmadığı, Mondros'taki Amiral Galtrop'a yazılmıştı. Amiral Galtrop'un ifadeleriyle verilen cevapta, Musul ve diğer bölgeler hakkında bir daha yanlış uygulamalara sebep olacak harekâtta bulunulmaması için İngiliz orduları komutanlarına emir verilmesini hemen Londra'ya bildirdiği açıklanıyor. Dolayısıyla durumun nazik bir şe-

kilde İngiliz Ordu Komutanları'na tebliğiyle Londra'dan verilecek emri beklemeleri hususunun temini rica olunur.

Sadrazam ve Başkomutanlık
Erkânı Harbiye Reisi
İzzet"

"4 Kasım 1918 Tarihli ve Sadaret Konağı
650 No.lu rapora: 5 Kasım 1918
Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na

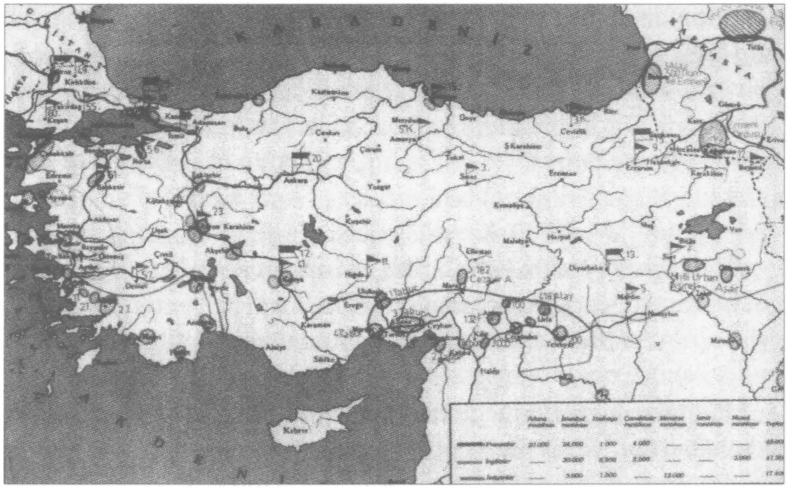
Mütareke maddelerine göre İngilizlerin İskenderun'u işgale hak ve selahiyetleri yoksa da Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan istifade etmek istemeleri de haklı bir talep mahiyetindedir. Mütareke metnin de bir hayli maddeyi düzeltmeyle ilgili olarak vaktin darlığından dolayı bize yalnız sözlü açıklama ve garanti verebilen İngiliz delegesinin bu centilmenliğine karşılık bir cemile olmak ve Yunanistan'ın faaliyet sahasına çıkarılmamasını temin ve kolaylaştırmak üzere İskenderun Limanı'ndan İngilizlerin erzak vesaire nakliyat hususunda istifade ve İskenderun-Halep yolunu tamir edebilmelerine müsaade ve bu konuda ordunun vaziyetince de bir mahzur görmüyorum. Bu liman ve yoldan istifadelerini temin etmekle İskenderun liman ve şehrini kendilerine terk etmiş olmuyoruz. Liman ve şehir yine bizde kalacak, hükümet-i askeriye ve mülkiyemiz her şeyimiz yine yerli yerinde bulunacak, onlar yalnız limandan ve yoldan sırf bir misafir sıfatıyla istifade edebileceklerdir.

Durumun, tarafınızdan İngiliz Suriye Ordusu Komutanı'na bildirilmesi rica olunur.

Sadrazam ve Başkomutanlık
Erkânı Harbiye Reisi
İzzet"

Mustafa Kemal Paşa Diretiyor

Mustafa Kemal Paşa son derece kızgın ve üzgündür. Mütareke koşullarını bile riske sokacak bir karar almış, şimdi bu kararını Genelkurmay'a ve Sadrazam'a bildirmektedir. İngilizlerin bir misafir olarak İskenderun'a çıkacak olmalarını "kesinlikle kabul edilemez" bulmaktadır. Sadrazam'a çok ağır bir cevap verir ve hatta "İngilizler İskenderun'a çıkacak olurlarsa, askere ateşle karşı koyma emri

İtilaf Devletleri'nin işgal bölgeleri

verdiğini" söyleyecek kadar ileri gider. Emirde ısrar edilecek olursa, yaradılışı böyle bir emri uygulamaya müsait olmadığından görevden alınmasını talep edecek derecede kızgındır:

"Geciktiren İdam Olunur
Adana, No: 579
Başkomutanlık Kurmay Başkanlığı'na

Altı saat arayla alınan biri açık, diğeri şifreli 5 Kasım 1918 tarihli iki telgrafta belirtilenleri ve şifreli olanın da içeriğini tatbik için durmaya ve düşünmeye lüzum gördüğümü itiraf ederim:

İngilizlerin Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan istifade etmek istemeleri haklı değildir. Çünkü İngilizlerin eline geçmiş bulunan Halep vilayetinde ve yalnız Halep şehrinde milyonlarca erzak olduktan başka şartnamenin 21. maddesine göre gerçekten Halep'teki İngiliz ordusuna iaşece yardım etmek lazım gelirse pek çok erzağa sahip bulunan Kilis, Antep havalisinden özel tertip ve tedbirlerle erzak satılabilir. Sizi temin ederim ki maksat Halep'teki İngiliz ordusunu iaşe etmek olmayıp İskenderun'u işgal ve İskenderun-Kırıkhan-Katma yoluyla hareket ederek Antakya-Diricemal-Ahterin hattında bulunan 7. Ordu'nun çekilme yolunu kesmek ve bu orduyu 6. Ordu'ya Musul'da yapıldığı gibi teslimden kaçınamayacak bir vaziyete sokmaktır. İngilizlerin Ermeni çetelerini bugün İslahiye'de faaliyete geçirmiş olmaları bu zanna kuvvet verecek mahiyettedir.

İngiliz delegesinin centilmenliğini ve buna karşılık bu tarzda şirinlik gösterilerini idrak ve takdir nezaketinden yoksun bulunduğumu arz ederim. Yunanistan'ın faaliyet sahasına çıkarılmamasını sağlamak için İngilizlerin İskenderun ve İskenderun-Halep yolu üzerinde birleşmelerindeki mantık ilişkisini anlayamadığım gibi bu hususta müsamahayı da bilakis pek mahzurlu görüyorum.

Dolayısıyla tarafınızdan istenilen hususun İngiliz Suriye Ordusu Komutanı'na tebliğine yardımcı olamayacağım için özür dilerim. İskenderun'a her ne sebep ve bahaneyle asker çıkarılmasına teşebbüs edecek İngilizlere ateşle karşılık verilmesini ve 7. Ordu'ya halen bulunulan hatta gayet zayıf bir ileri karakol tertibatı bırakarak büyük kısmını hareket ettirerek Kilikya hududu içerisine girmesini emrettim.

İngilizlerin iğfalkâr muamele teklif ve hareketlerini İngilizlerden ziyade haklı gösterecek ve buna karşılık şirinlik gösterilerini içerecek emirleri uygulamaya yaradılışım müsait olmadığından ve halbuki Başkomutanlık Erkânı Harbiye Riyaseti Celilesi'nin direktiflerine uygun hareket etmediğim takdirde birçok ithamlar altında kalmaklığım tabii bulunduğundan, komutayı hemen teslim etmek üzere yerime tayin buyuracağınız zatın süratle emir ve tebliğini hasseten istirham ederim.

Yıldırım Ordular Grup Komutanı
Mustafa Kemal"

Sadrazam İzzet Paşa Mustafa Kemal Paşa'nın bu kararından telaşa kapılır ve bu takdirde Mondros Mütarekesi'nin bile tehlikeye düşeceğine dikkat çekerek aşağıdaki telgrafı gönderir:

"Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na

Harbiye 6 Kasım 1918, 7 Kasım 1918
(7-5 evvel gelişi)
C: 781 ve 782 Şifreye

1) İskenderun'a çıkacaklara karşı tarafımızdan silah kullanma emri verilmiş olması devletin siyasetine ve memleketin menfaatlerine katiyen aykırı olduğundan, bu yanlış emrin derhal düzeltilmesi tavsiye olunur. Mütareke şartlarının yanlış yorumundan ve yanlış uygulama ve çeşitli tabirlerden kaynaklanan problemler görülmüştür. Mütarekede bu gayrimüsait maddeleri kabul ettiren gaflet değil,

kati mağlubiyetimizdir. Devlet içinde bulunan durumun gerektirdiği siyasi girişimlerde bulunmakta ve muvaffakiyet ümidi vermektedir.

Şurası samimiyetle ifade olunur ki, bu nazik zamanda devletin geleceğine tamamen etkili olacak olan harekât ve ilişkilerin cephede tarafınızdan yerine getirilmesinin ziyadesiyle emniyet sebebi olacağına şüphe yoktur. Bununla beraber pek nazik olan içinde bulunulan durumda şartların münakaşa ve gecikmeye tahammülü olmayıp ordulara tarafımızdan verilen talimatlara kati surette uyulması gerekir ve Grubun lağvedilmesi emri icra edilecektir. Alıkonulması uygun görülen karargâha '7. Ordu Karargâhı' unvanı verilir ve fazla olanlar dağıtılır. Gruptaki müfettişlerin ve diğer personelin 7. Ordu unvanıyla dahi kazanılmış hakları saklı olduğundan iş zamanında hizmetten kaçınmaları beklenmez.

Sadrazam
Ahmet İzzet"

Yıldırım Orduları Grubu Lağvediliyor

Mustafa Kemal Paşa yaptığı haklı fakat sert uyarılara karşın Sadrazam'dan gelen yanıtlardan, emri altındaki Yıldırım Orduları Grubu'nun lağvedileceğini anlamıştır. Zaten önünde sonunda bunun yapılması Mütareke'nin kesin hükmüdür. Hiç değilse, henüz "güç" elindeyken, Mütareke'nin belli hükümlerinin açıklığa kavuşmasına çabalamaktadır. Bu amaçla aşağıdaki yanıtı gönderir. Bu verdiği yanıtta imzasının altında ilk kez unvan kullanmamaktadır.

"Adana'dan 7 Kasım 1918
Sadrazam İzzet Paşa Hazretleri'ne

C: Şifreli İki Maruzatıma Cevap Olan 6 Kasım 1918 Tarihli Şifreye

1) İskenderun'a çıkacaklara karşı silah kullanılması hakkında verdiğim ve 5 Kasım 1918 tarihli gizli emrin ilgili maddelerini aynen arz ediyorum:

'İngilizlerin muhtelif bahanelerle İskenderun'a asker çıkararak 7. Ordu birliklerini müşkül vaziyete sokmak istediklerini anlıyorum. Buna meydan vermemek için 3. Kolordu İskenderun'a kuvvet çıkarılmasını, 20. Kolordu için birinci maddede ifade edilen harekât son buluncaya kadar icap ederse ateşle önlenecektir. Emrin birinci maddesiyse 20. Kolordu büyük kısmının Katma-Subaşı hattının kuzeyine geçmesine aittir.'

Bu harekât son bulmuş olduğundan silah kullanılması hakkındaki emrin de uygulama zamanı geçmiştir. Ancak direktiflerimiz üzerine oradaki komutana yeniden gerekli talimat verilmiştir.

2) Dünün kötü mirası olan bugünkü gayrimüsait vaziyetten devletimizi kurtarma hususunda muvaffakiyet umulan siyasi teşebbüslerde, Allah'ın iyiliklerine erişmenizi Cenabı Hak'tan bütün ruhumla yalvarırım. Cephedeki harekât ve temasların tarafımdan ifasında gösterilen güvenin samimiyetine şüphe etmem ve bu samimiyet ve teveccühe itimadımın derecesi, memleketin kurtarılması hususunda şahsıma verilmiş vazifelerin fiilen tatbikiyle ortaya çıkacaktır.

3) İçine düşülen vaziyetin nezaketini bütün mahiyetiyle ve pek belirgin bir surette takdir edebileceğime, yüce makamlarının güvenini kaybetmesi kadar, benim için üzüntü sebebi bir şey olamaz. Vazifenin ifasında mutlaka memleketin selametini sağlayan tarzı icra etmek ve bunun gerektirdiği bazı çeşitli istirhamlarımın münakaşa ve geciktirme mahiyetinde bir anlayışa uğramamasını hassaten rica ederim.

4) Grup karargâhımın 7. Ordu Karargâhı vaziyetini almasıyla yeni teşkilat hakkındaki emirlerinize, 7 ve 2. Ordu Karargâhları lağvedilerek yalnız grup karargâhının kalması hakkındaki maruzatım tamamen uymuştur. Aradaki fark sözden ibaret kalmıştır. Yıldırım Grubu adı diğer bütün sebep ve görüşlerden vazgeçilmekle beraber şu anda emrim altında bulunan birlikler ve her türlü enkazının maziye ait birçok karışık işlemleriyle tamamen barış zamanına geçilinceye kadar Yıldırım Grubu'yla ilgisini kesmesinde şimdilik birçok müşkülat vardır. 7 Ordu dahi eninde sonunda kaldırılmaya mahkûm bulunduğundan bunun şimdiden lağv ile gelecekte dahi bir tarihi isim olarak herhangi bir komutanlığa verilmesi suretiyle saklı kalabilecek ve bugün de manevi tesiri büyük olan 'Yıldırım Ordular Grubu' unvanının Yıldırım Grubu şeklinde muhafazasına müsaade edilmesini istirham eylerim.

Mustafa Kemal"

Mustafa Kemal Paşa, orduları elinden alındığı için artık Yıldırım Ordular Grubu Komutanı değildir. Hiç değilse "Yıldırım Grubu" adının muhafazasını rica etmektedir. Ama bu talebine karşılık Sadrazam'dan zehir zemberek bir yanıt alır. Bu yanıtıyla Sadrazam Ahmet İzzet Paşa İskenderun konusunda çıkardığı zorluk üzerine İngilizlerin çok kızdığını, General Allenby'nin belirleyeceği süre içinde İskenderun teslim edilmediği takdirde şehrin zorla işgal edileceğini

Amiral Calthorpe'un bildirdiğini soğuk bir ifadeyle belirtiyor ve Mustafa Kemal Paşa'dan verilen emirleri tartışmasız ve derhal uygulanmasını istiyordu. Sadrazam'ın yanıtı şöyledir:

"8 Kasım 1918, No: 24
Yedinci Ordu Komutanlığı'na

Bugün Britanya hükümetinden aldığı emre uygun olarak Visamiral[4] Calthorpe, İskenderun şehrinde General Allenby tarafından bildirilecek müddet zarfında teslimini talep ve aksi takdirde söz konusu generalin şehri cebren işgal edeceğini ve İskenderun'daki birlik komutanımıza gerekli emir ve talimatın ivedilikle verilmesini yazıp bu konuda mütarekenin 7, 10, 17. maddeleriyle beyan olunup şehri teslim teklifine hak ve selahiyeti olduğu ve harbe devamdan mutlak surette âciz bulunduğumuz bir emri aşikâr ve İskenderun şehri için güç bela imzalanmasına muvaffak olduğumuz mütarekenin fesih edilebileceği meydanda olmakla, müracaat vukuunda şehrin tahliye ve teslim olunması konusunda da icap edenlere süratle bildirilmesi lazımdır.

İskenderun Limanı'ndan ve Halep yolundan istifade edebilecekleri teklif edilmişken böyle dehşetli bir cevaba maruz kalmaklığımızın İskenderun Komutanlığı'na İtilaf Devletleri'nin ilk müracaatlarında tarafımızdan sert ve soğuk bir cevap almalarının da tamamen etkisi olduğu kuvvetle akla geldiğinden gevşeklik göstermemek şartıyla bu aczimizin nazarı dikkatte bulundurulması, söz ve işlerimizin buna uydurulması memleketin selameti için çok gereklidir.

Sadrazam ve Başkumandanlık
Erkânı Harbiye Reisi
Ahmet İzzet"

İngilizlerin sertleşmelerinin sebebi; donanmalarının Çanakkale Boğazı'nı geçmeye başlaması, İstanbul'a doğru yola koyulmaları ve Padişah'ı askeri güçleriyle de ele geçirmeleridir. O ana kadar mümkün olduğunca yumuşak ve anlayışlı davranan İngilizler, aslında Çanakkale Boğazı'ndaki mayınların temizlenmesini beklemişler, bu arada Osmanlı Devleti'ni oyalamışlar ve fazla sıkıştırmamışlardır. 6 Kasım 1918'de Çanakkale Boğazı'nı geçmeye başlamalarıyla birlikte tutumlarını değiştirmişler, asıl niyetlerini ortaya koymuşlardır. 8 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmişler ve aynı gün İskenderun'un tesli-

4 Visamiral: Amirallikten bir önceki rütbede olan deniz subayı. (Y.N.)

mini istemişlerdir. Bu sebebi, İstanbul Hükümeti görememiş ve suçu Mustafa Kemal'e yüklemek istemiştir. Mustafa Kemal Paşa son derece üzgündür. Bu duygular içinde ve görüşlerinden taviz vermeyerek aşağıdaki yanıtı gönderir:

"Adana 8 Kasım 1918
Sadrazam İzzet Paşa Hazretleri'ne

İskenderun şehrinin İngilizlere teslimi hakkındaki 8 Kasım 1918 tarihli emirleri alındı.

İskenderun Limanı'ndan ve Halep yolundan istifade edebilecekleri hakkında İtilâfçıların yaptıkları ilk müracaatlarına tarafımızdan sert ve soğuk bir cevap verilmiş olduğu hakkındaki değerlendirmelerinin doğuş sebebi anlaşılamamıştır.

Muhtelif sebep ve bahanelerle İngilizlerin İskenderun'u işgal için yapılan ilk ve son müracaatlarına oradaki komutan tarafından verdiğimiz talimata uygun olarak verilen cevap, pek ziyade nazikane ve hükümetimizin bize tebliğ eylediği Mütareke şartnamesi kapsamına ve Zatı Devletleri'nin emirlerine tamamen uygun olduğu, Grupça belgelere dayanılarak iddia olunur. Bu konuda sert ve soğuk cevap alındığı, Britanya hükümetinin delegeleri tarafından dahi söylenmiş olduğuna bir kayıt ve işaret yoktur.

Bu nedenle İngilizlerin dehşetli bulduğumuz en son cevaplarının sebeplerini başka yerde aramak lazımdır. Yavaş yavaş bütün memleketi istilaya kadar varacak olan böyle dehşetli cevapların tekrarlanacağına şüphe olmadığından, arz ettiğim sebeplerin derin düşüncelerle yapılacak muhakemede göz önüne alınması lüzumunun arzını vazife addederim.

Halep'te bulunan İngiliz Komutan, istifade etmelerini talep ettikleri İskenderun-Halep yolunu kontrol altında bulundurabilmek için birliklerimizin Kilis-Payas hattının kuzeyine alınmasını İngiliz Başkomutanlığı'nın İstanbul'a teklif ettiğini ve vakit kaybedilmesine sebep olmamak için Halep-İskenderun yolunun şimdiden keşfine müsaade olunması lüzumunu bildirmiştir.

6. Ordu Komutanlığı'nın 7 Kasım 1918 tarihli raporu da elbette bilgilerinize sunulmuştur. Bu rapor muhteviyatına göre İngilizlerin Nusaybin-Cizre-Halep demiryolunu işgale işaret olan ve İngiliz Ordusu Başkomutanı'nın Musul'un derhal terki ve aksi takdirde cebren gireceği hakkındaki teklifi ne suretle tefsir olunacaktır? Görülüyor ki, meselenin tarafımızdan İngiliz delegelerine karşı vuku bulduğu zan olunan soğukluğa yorulmasına mahal yoktur.

Belirttiğim görüşlerimin maksadı şudur ki, her ne sebebe dayanırsa dayansın İngilizlerle imza edilen Mütareke'nin imza altına giren şekli, yüce Osmanlı Devleti'nin korunması ve selametini sağlayacak mana ve mahiyette değildir. Söz konusu maddelerin esasları ve anlaşılması gereken kapsamlarının bir an evvel tespiti lazımdır. Yoksa İngilizlerin tekliflerine bugüne kadar olduğu tarzda karşılığa devam edildiği takdirde, bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizler tarafından yarın Toros'a kadar olan Kilikya bölgesinin ve daha sonra Konya-İzmir hattının işgali lüzumu tekliflerinin birbirini izleyeceğine ve sonuçta ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Osmanlı bakanlar kurulunun Britanya hükümeti tarafından seçilmesinin lüzumu gibi teklifler karşısında da kalmak uzak değildir.

Güçsüzlük ve zayıflığımızın derecesini pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de tayin ve tahdit etmek lazım geleceği kanaatini muhafaza ederim. Yoksa Almanya ile müttefik olarak sonuna kadar harbe devam etmek halinde büsbütün yıkılınacağına göre İngilizlerin elde edebilecekleri sonucu onlara kendi yardımımızla sunmak, tarihte Osmanlılık için ve bilhassa bugünkü hükümetimiz için pek kara bir sahife vücuda getirir.

Şayet hükümetimizce İngilizlerle ciddiyet ve samimiyetine itimat olunabilecek bir gizli ittifak yapılmış veya yapılması ihtimali güç kazanmışsa, bu hususun meçhulümüz kalması elbette yanlış muhakemelere sevk edebileceğinden mümkünse bu konuda ima yoluyla olsun aydınlatılmamı istirham ederim. Vatanın geleceğinden endişeli olmaktan doğan ve samimi olduğuna şüphe edilmemek lazım gelen bu görüşlerimin münakaşa mahiyetinde anlaşılmamasını özellikle rica ederim.

Bilhassa tarafınızdan yakınen bilinir ki, ben her ne hal ve vaziyette bulunursam bulunayım doğru olduğuna inandığım ve icap edenlere arz ve bildirilmesini memleketin selameti icabı kabul ettiğim görüşlerime uymaktan kendimi alıkoyma gücünde değilim.[5]

Mustafa Kemal"

---

5 Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği bu önemli telgraf, yayımlanan yazı dizisinde burada bitiyor. Ancak *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* kitabının 4. cildinde sayfa 22'de telgrafın devamı olduğu görülmektedir ve telgrafın devamı şöyledir: "Bununla birlikte, uygulanması ve yapılması emredilen konuların da istekleriniz çerçevesi içinde yapılacağına kuşku yoktur. İskenderun çevresindeki 41. Tümen'in hemen Payas'a çekilmesini ve İskenderun'un teslimi için gerekli önlemlerin alınmasını, İskenderun-Halep yolunun keşfine izin verilmesini emrettiğim gibi İngiliz Başkomutanlığı'nın İstanbul'a yaptığı bildirilen başvuru üzerine sizden gelecek cevapta emir buyurulursa bütün birliklerimizi Payas-Kilis hattının kuzeyine dahi çekmek için şimdiden önlemler alındığı bilgilerinize sunulur."

"Benim görüşlerim ve bu görüşlerimi yazılı hale koymak için size verdiğim belgeler okunduktan sonra bütün Türk milletini, bilhassa Türk aydınlarını vicdani ve fikri bir değerlendirmeye davet etmek isterim. Hatırat diye size nakil ettiğim bu hikâyelerin, zamanımıza kadar birtakım kişilerin hatırat yayımlamak sevdasına benzer bir yaklaşımdan doğmuş olduğunu zannetmezsiniz. Eğer ben bu hakikatleri size söylüyorsam ve milletimize ulaştırıyorsam elbette bundan büsbütün başka bir maksadım vardır. Bu maksat ne olabilir? Bunu ben burada izah edemem fakat benim tasavvurlarımı, düşüncelerimi samimi olarak nakleden bu yazılar okunduktan sonra şüphe etmem ki milletim kendi kendine vaziyeti mütalaa ve muhakeme etmek için lüzumlu belgelere sahip bulunacaktır.

Eğer bahsettiğim zihniyette olanların dünyadan ne kadar anlamadıklarını hadiseler ispat etmemiş olsaydı, benim bu sözlerimin doğruluğunu anlamak güç olabilir diye bir zaman daha geri bırakmaya lüzum görürdüm. Fakat zannediyorum ki bu gibi gecikmelere benim tarafımdan değil fakat Türk milleti tarafından da artık hiç de lüzum ve ihtiyaç kalmamıştır."

Mustafa Kemal Paşa o dönemi işte böyle değerlendirmektedir. Gerçekten de o günler, sinirlerin en gergin olduğu günlerdir ve kabine 8 Kasım'da istifa edecektir. Sadrazam İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'a gelmesini söyleyecektir. O da 10 Kasım'da Adana'dan ayrılacak ve 13 Kasım'da İstanbul'a gelecektir.

YEDİNCİ BÖLÜM
SARAY'DA PANİK

~

İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'a geliş tarihi belli olmuştur. Onların onaylayacağı tarzda bir hükümet ise henüz kurulamamıştır. İttihatçı bakanları içeren İzzet Paşa Kabinesi'nden bir an önce kurtulmak Padişah'ın başlıca kaygısı haline gelmiştir.

İtilaf Devletleri Doğu Orduları Komutanı General Franchet d'Espérey, İstanbul Limanı'nda İngiliz General Wilson ve Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa tarafından karşılanıyor

İSTANBUL KARMAKARIŞIK

İtilaf donanmasının İstanbul'a geliş tarihi olarak 13 Kasım belirlenmişti. Daha önce Boğaz mayınlardan temizlenecek ve tabyalar işgal edilecek, daha sonra ise donanma Marmara'ya girip Dolmabahçe önlerinde demirleyecekti. Asker karaya çıkmayacaktı.

Mondros'u imzalayan Bahriye Nazırı Rauf Orbay'a göre Yunan zırhlıları Karadeniz'e çıkmak zorunda kalırsa, halkı galeyana getirmemek için geceyi bekleyecekler, Boğazlar'dan geçişi gece karanlığında yapacaklardı. Her şey böylesine tozpembe sunuluyordu.

Padişah hükümetteki İttihatçı bakanlardan bir an önce kurtulmak için büyük çaba gösteriyor, sonunda hükümet tümüyle istifa ediyordu.

İşte bu karışık ortamda ve adeta takvimin bir başka günü kalmamış gibi Mustafa Kemal Paşa İtilaf donanmasıyla aynı anda İstanbul'a geliyordu.

Talat Paşa Kabinesi Beklendiği Gibi İstifa Ediyor

Müttefikler Eylül 1918 ortalarından itibaren tüm cephelerde taarruza kalktılar. İlk çözülen de Bulgarlar oldu. 14 Eylül'de İngiliz, Fransız ve Sırp kuvvetleri Vardar üzerinden saldırıya geçince Bulgaristan 29 Eylül'de ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin Batı cephesindeki tampon bölge ortadan kalkıyor ve Müttefikler'e İstanbul yolu açılıyor demekti. Kafkas Cephesi'ndeki iki ordu hızla Trakya'ya nakledilirse ancak bir süre daha direnmek belki mümkün olabilecekti.

Güneyde ise İngilizler 18 Eylül'de büyük bir saldırı başlattı. Filistin'den başlayan taarruz kısa sürede tüm Suriye'yi kapsadı. Mustafa Kemal Paşa İngilizleri ancak İskenderun hattında durdurabilmiş ve "düşman bu hattın öbür yanına geçmeyecek! (...)" emrini vermişti. İngilizlerin yeni bir saldırısı da bu hat üzerinde püskürtülmüştü.

Ne var ki İstanbul'un kritik duruma gelmesi Talat Paşa Hükümeti'ni istifaya götürdü. 4 Ekim'de Talat Paşa Vahdettin'e ilk kez istifa ihtimalinden bahsetti. Vahdettin kabul edip kabineyi Tevfik Paşa'ya kurduracağını söyleyince, Talat Paşa biri Cavit Bey olmak üzere iki İttihat ve Terakki mensubunun bakan olmasını şart koştu. Vahdettin bunu da kabul etti.

Tevfik Paşa tüm çabalarına rağmen hükümeti kuramadı. Temasta olduğu kişiler böylesi kritik bir dönemde sorumluluk almak istemiyorlardı. Öte yandan Meclis'te çoğunluğu sağlayan İttihatçı milletvekilleri, belli ki kabinedeki İttihatçı sayısını yeterli bulmamışlardı. Hâlâ "güç bizde" demek istiyorlardı.

Bunun üzerine Vahdettin bu görevi Ahmet İzzet Paşa'ya verdi. Meclisi Mebusan 10 Ekim 1918'de açıldı ve Sadrazam sıfatıyla Talat Paşa Padişah'ın açılış nutkunu okudu. Vahdettin tahta çıktığında Meclis kapalı olduğu için yemin edememişti. Aynı gün o da yemin etti. 13 Ekim'de de sadaret mührü Talat Paşa'dan alındı ve ertesi gün İzzet Paşa'ya verildi. Yeni hükümet kurulmuştu.

İzzet Paşa Kabinesi (14 Ekim 1918)

Yeni hükümetin ilk icraatı ateşkesi sağlayacak olan girişimleri sonuçlandırmaktı. Almanlar 4 Ekim günü İsviçre kanalıyla, Avusturyalılar ise 5 Ekim'de İsveç aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne barış için başvurmuşlardı. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin savaşı sürdürmesi olanaksızdı.

"İzzet Paşa Kabinesi (14 Ekim 1918-11 Kasım 1918):

Sadrazam: Ahmet İzzet Paşa,

Meşihat (Şeyhülislam): Şer'i Temyiz Mahkemesi Reisi Ömer Hulusi Efendi,

Dahiliye: İstanbul Mebusu Fethi (Okyar) Bey,

Hariciye: Roma Elçisi Nabi Bey (Vekâleten),

Maliye: Cavit Bey (İbkaen[1]),

Adliye: Eski Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi,

1 İbkaen: Yerinde bırakarak, değiştirmeyerek. (Y.N.)

Bahriye: Bahriye Kurmay Başkanı Rauf Bey,

Evkaf: Ayandan (Senatör) Abdurrahman Şeref Bey,

Maarif: Eski Maarif Nazırı Sait Bey,

Nafıa: Genelkurmay 2. Başkanı Ziya Paşa,

Ticaret ve Ziraat: Nafıa Nazırı Ziya Paşa (Vekâleten),

Şurayı Devlet Reisi (Danıştay): Ayandan Reşit Akif Paşa,

Telgraf ve Posta: Evkaf Nazırı Abdurrahman Şeref Bey (Vekâleten),

İaşe: Hilaliahmer Umumi Müfettişi Celal Muhtar Bey."

Yeni hükümet kuruluncaya kadar görevini sürdüren Talat Paşa Hükümeti de bu girişimlere başlamış ve Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri nezdindeki haklarını kabul etmiş bulunan İspanya vasıtasıyla Amerika'ya başvurarak, Başkan Wilson'un 8 Ocak 1918'de kongreye sunduğu 14 maddelik barış planı ve 27 Eylül 1918'de verdiği demeçte ortaya koyduğu prensipler içinde kalmak üzere barış için müzakerelere girişmeye hazır olduğunu bildirmişti. Ayrıca 12 Ekim'de de İsviçre'deki Bern elçiliğimiz vasıtasıyla aynı talep tekrarlanmıştı. Her iki yaklaşıma da bir yanıt gelmedi.

Bununla beraber İngiltere Türklerle yapılacak mütareke (ateşkes) görüşmelerinde tek söz sahibi olmak için Atina'daki elçisine "Türkiye'nin mütareke isteklerini tetkik etmek üzere, Akdeniz İngiliz Donanması Komutanı Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe'a yetki verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin sorumlu makamlarının Amiral'e müracaatlarının bilvasıta tebliği mümkündür" demiştir.

Böylece adres belli olmuştu. Tam bu sıralarda da Amiral Calthorpe'yle bu teması sağlayabilecek kişi kendiliğinden ortaya çıktı: General Townshend. 1916 yılında Kut'ül Amare'de Türklere 18 bin kişilik ordusuyla esir düşen ve Büyükada'da bir esirden çok konuk gibi yaşamını sürdüren İngiliz generali.

General Townshend 14 Ekim günü Sadrazam İzzet Paşa'ya başvurarak görüşme talep etmişti. Ertesi gün de Bahriye Nazırı Rauf Orbay'a bir mektup göndermiş, "Kendisine gösterilen hoş ve şerefli muameleye karşılık olarak, İngiltere'yle müzakerelere girişildiği takdirde Osmanlı hükümetine yardıma hazır olduğunu" bildirmişti. Bu görüşme 17 Ekim'de Babıâli'de yapıldı. Bu buluşmada İzzet Paşa, "Türkiye lehine şerefli şartlar" içeren bir anlaşma umduğunu ifade ediyor, bu konuda İngiltere'nin gereken destek ve himayeyi göstermesini samimi olarak bekliyordu. Padişah ve Sadrazam da İngiltere konusunda aynı umudu paylaşıyorlar ve müthiş şekilde yanılıyorlar-

dı. İmparatorluğun dağılmasını en çok isteyen ülke İngiltere'ydi ve onlar henüz bunun farkında değillerdi.

Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırı Olmak İstiyor

İşte bu noktada Mustafa Kemal Paşa bir kez daha devreye girmeye çalışmış, kabinede Harbiye Nazırı olmak istediğini açıkça belirterek bu göreve talip olmuştu. Çünkü biliyordu ki yakında ateşkes görüşmeleri başlayacak ve ülkenin kaderi çizilecektir. Bu görüşmelerde müttefiklerin karşısına Harbiye Nazırı olarak kendisi çıkmak istemektedir. Bunu sağlamak için Padişah Vahdettin'e arz edilmek üzere şu telgrafı gönderir:

"Seryaver Hazreti Şehriyari Naci Beyefendi'ye

Gayet Mahremdir

Talat Paşa Kabinesi'nin mefluç [felçli] bir halde Tevfik Paşa Hazretleri'nin de muayyen bir kabine teşkilinde müşkülata maruz bulunmakta olduğunu haber alıyorum. Ordular muharebe kudretinden mahrum ve zaten mevcut kuvvetler müdafaadan âciz bir hale getirilmiştir. Düşman hergün daha müsait ve ezici şartlar ihraz etmektedir. Müttefikan olmadığı takdirde münferiden ve behemehal [elbette] sulhu takarrür ettirmek [yerleştirtek] lazımdır. Bunun için fevt olunacak [kaçırılacak] bir an dahi kalmamıştır. Aksi takdirde memleketin kâmilen elden çıkması ve devletimizin gayri kabili telafi [telafi edilemez] mehalike [tehlikeye] maruz kalması uzak ihtimal değildir.

Muhterem Padişah'ımıza olan sadakat ve merbutiyetim [bağlılığım] ve vatanımın temini selameti itibariyle arzederim ki, Sadaret'in İzzet Paşa Hazretleri'ne tevcihi ve onun da esası Fethi, Tahsin, Rauf, Canbulat, Azmi, Şeyhülislam Hayri ve âcizlerinden mürekkep bir kabine teşkil etmesi zaruridir. Bu zevatın vücuda getireceği kabinenin vaziyete hâkim olabileceği zan ve itikadındayım. İzzet Paşa Hazretleri size isimlerini saydığım zevata müracaat ettiği takdirde teshilata [kolaylığa] mazhar olabilir zannederim. Münasipse bu zevatın Şevketmeap Efendimiz'e arzını rica ederim.

15 Ekim 1918
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal"

Bu telgraf tam da kabinenin kurulmakta olduğu anda gelir ve Sadrazam İzzet Paşa'ya ulaştırılır. Kurulan kabinede Mustafa Kemal Paşa'nın önerdiği çoğu kimse yer almış ama kendisi kabine dışında bırakılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Neden Kabineye Alınmıyor?

Kabineye alınmadığını gören Mustafa Kemal Paşa, maiyetindeki Menzil Müfettişi Kurmay Albay Ömer Lütfi Bey'i Bahriye Nazırı Rauf Orbay'a gönderir ve kabineye neden alınmadığını öğrenmek ister. Bunun üzerine Rauf Orbay bu soruyu Sadrazama yöneltir.

İzzet Paşa, Rauf Orbay'a, "Eğer müzakerelerden beklenen sonuç alınamazsa güneyde orduları toparlayabilecek en güvendiğimiz Komutan Mustafa Kemal'dir, onu Yıldırım Orduları Grup Komutanı yapmak istediğim için kabineye almadım" diyecektir. Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta ise, "(...) Barıştan sonra buluşmamız Tanrı'nın lütfundan beklenir" diyerek gönlünü almaya çalışacaktır.

Mustafa Kemal'in 16 Ekim 1918'de verdiği yanıt ise sitem doludur:

"(...) Ben barışın çabuk gelmeyeceğini, barışa kadar çok buhranlı ve önemli durumlar karşısında kalacağımızı ve bu güçlükler içinde vatanıma ciddi hizmetler etmenin mümkün olduğunu anladığım içindir ki Harbiye Nezareti makamını istemiştim.

Yoksa barışa ulaşabildikten sonra onun huzur ve sükun içinde Harbiye Nezareti vazifesini benden çok mükemmel yapacak değerli kimseler olduğunu bilirim. Buna nazaran barıştan sonra buluşmayı hiç de zorunlu hatta gerekli saymıyorum (...)"

Son cümlesi aynı zamanda öfke yüklüdür Mustafa Kemal'in. İzzet Paşa'nın Mustafa Kemal'i kabineye almamasının gerçek nedeni acaba O'na ilerde Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevini verecek olması mıdır? Daha sonraki günlerde gelişecek olan olaylar gösterecektir ki İzzet Paşa bu kararında yalnız değildir ve olayın içinde Vahdettin'in çok ince hesapları vardır.

Bir defa Vahdettin, Müttefikler arasında kilit ülkenin İngiltere olduğunu bilmekte, onları kızdıracak her türlü eylemden uzak durmayı son derecede önemli bulmaktadır. Çanakkale'de ve Filistin'de İngilizleri en çok uğraştıran Türk komutanı olan Mustafa Kemal'in barış görüşmelerinde de İngilizlerin karşısına dikilmesi büyük risk taşır.

Ayrıca kişilik olarak son derecede katı ve doğru bildiğinden hiçbir şekilde ödün vermeyen bir yurtsever olan Mustafa Kemal'in bu

mizacı, bu tür görüşmelerde iplerin zamansız kopmasına yol açabilir. O'nu değil böylesi bir görevle kabineye alıp en üst düzeyde yetkili kılmak, aksine mümkün olduğu ölçüde İstanbul'dan uzak tutmak, o an için en uygun yoldur. Bu yüzden de onun Adana'da kalmasını sağlayacak olan formül, en doğrusudur. Vahdettin böyle düşünmektedir.

Bunlara karşılık mevcut olan Meclis'te çoğunluk her şeye rağmen İttihat ve Terakki milletvekillerindedir. Kabinenin mutlaka onları tatmin edecek sayıda İttihatçı bakan içermesi gereklidir. Tevfik Paşa bunu yapmadığı için kabineyi kuramamıştır. Vahdettin bunun farkındadır. Ama İttihatçı görünümlü bu kabineyi de kısa sürede İstanbul'a gelmiş olacak olan müttefiklerin hiç hoş görmeyeceklerini çok iyi bilmektedir. Zira Osmanlı Devleti'ni savaşa sokan bu İttihatçı kabine olmuştur. İşte Vahdettin bir taraftan böylesi bir açmazla uğraşırken, öte yandan planında olan ve İngilizle ne pahasına olursa olsun uyuşma esasına dayanan teslimiyetçi bir politika izleyeceğini bildiğinden, buna tamamen zıt bir yapıda olan Mustafa Kemal Paşa'yı böylesi bir kabinede görmek istememiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması İmzalanıyor (30 Ekim 1918)

İzzet Paşa Kabine'sinin gündemindeki en önemli konu kuşkusuz ateşkesin bir an önce imzalanmasıdır. Bunun için değişik kanallardan girişimlerde bulunulur. Bir taraftan esir İngiliz Generali Townshend, İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe'yle görüşmek üzere 18 Ekim'de serbest bırakılır. İzzet Paşa ayrıca Marcel Savoie adlı bir bankacıyı General Franchet d'Espérey'e gitmek üzere Paris'e göndermiştir. Mondros'ta bulunan Amiral Calthorpe 23 Ekim'de delegelerin gönderilmesini telgrafla Sadrazam'a bildirir.

Sultan Vahdettin'in İnce Hesapları

Vahdettin bir açmazla karşı karşıya olduğunu bilmektedir. Evvela meşruti bir hükümdardır, yani iktidarını bir meclisle birlikte yürütmektedir, ama meclis İttihatçı çoğunluğun meclisidir ve kendisi İttihatçılardan nefret etmektedir.

Meclis'in destek vermediği Tevfik Paşa Kabinesi kurulamamış, ancak içinde İttihatçı bakanların yer aldığı İzzet Paşa Kabinesi kurulabilmiş ve o sayede ateşkes imzalanabilmiştir. O halde İttihatçıların gücünü göz önüne almak zorundadır.

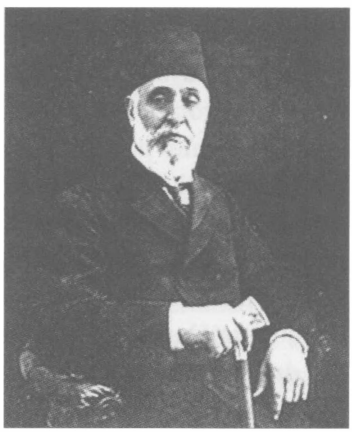
Ateşkes uyarınca kısa bir süre sonra galip devletlerin donanmaları İstanbul'a gelecektir. Onların da İttihatçı görünümlü bir hükümetle muhatap olmak istemeyeceklerini bilmektedir. Bunu bilmektedir ama özellikle İttihatçılara karşı sert bir tutum takınmaktan çekinmektedir. Zira bir iç darbeden ciddi şekilde kaygı duymaktadır ama Vahdettin bütün bu sıkıntıları aşmasını bilecektir.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa

Evvela İzzet Paşa vasıtasıyla Rauf Bey'i o tarihlerde henüz İstanbul'da olan Talat Paşa'ya gönderir ve çok net bir soruya çok net bir yanıt ister:

"Eğer barış koşullarını beğenmezse İttihat Terakki tıpkı Balkan Savaşları sırasında yaptığı gibi Babıâli Baskını'na benzer bir darbe yapacak mıdır?"

Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa

Talat Paşa bu konuda gereken güvenceyi vermiştir. Kuşkular boşuna değildir. İttihat ve Terakki Partisi mensuplarının çoğunluğu ordu mensubu olan Türk milliyetçilerinin radikal kanadını teşkil etmektedir ve meclis çoğunluğuna da sahiptir.[2]

Ayrıca İstanbul Boğazı'ndaki deniz gücü henüz tümüyle Almanların elindedir ve Boğazlar'daki tüm istihkâmlarda İttihatçı Türk subayları görevleri başındadır. Buna ek olarak İstanbul'da doğrudan Enver Paşa'ya bağlı Alman kuvvetlerinin yanı sıra Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa vasıtasıyla Kaymakam (yarbay) Ali [Çetinkaya] Bey ve Şerif Bey'ler komutasında Haydarpaşa'da konumlandırılmış birlikler mevcuttur. Bu birliklerin subayları Enver Paşa'ya bağlılık yemini etmişlerdir.

Bir darbeye kalkılacak olursa bunu engelleyebilecek hiçbir güç henüz yoktur. Talat Paşa'nın verdiği bu sözle İzzet Paşa dolayısıyla

2 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.29.

Vahdettin, kendilerini güvenceye almış olurlar. Planın birinci aşaması geçilmiştir.
Barış şartları beğenilmese de bir darbe yapılmayacağının garantisini alan Vahdettin, planının ikinci aşamasına geçer. Şimdi sıra barışı imzalayacak hükümeti bulmakta ve kurmaktadır. İlk tercihi olan Tevfik Paşa hükümeti kuramayınca görevi bu kez partiye üye olmasa bile İttihat'a yakın olan İzzet Paşa'ya verir ve hükümet bu kez kurulur (14 Ekim 1918). Böylece ikinci aşama da geçilmiştir.

İzzet Paşa Hükümeti'nde İttihatçı olarak hemen göze çarpan isimler; Hayri [Ürgüplü] Efendi, Cavit Bey, Fethi [Okyar] Bey ve Rauf [Orbay] Bey'dir. Gerçi Fethi ve Rauf Bey'ler eski İttihatçıydılar ve Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olarak biliniyorlardı. Özellikle Fethi Bey İttihat ve Terakki'nin genel sekreteriyken Mustafa Kemal'in 1909 Kongresi'nde ileri sürdüğü, "(...) Subaylar ya kışlaya dönsünler ama partiden istifa etsinler ya da partide kalacaklarsa ordudan ayrılsınlar (...)" uyarısına destek verdiği için her ikisi de tasfiye edilmiş ve Sofya'ya gönderilerek Fethi Bey büyükelçi, Mustafa Kemal de ataşemiliter yapılıp pasifize edilmişlerdi. Bu arada Fethi Bey ordudan ayrılmıştı (1913). Buna rağmen sonuç olarak İttihatçıydılar ve İttihatçı eski liderler Enver, Talat, Cemal üçlüsü iktidardan uzaklaşmak zorunda kalınca, eğer ulusçu bir politika izlenecekse [ki amaçlanan odur], o takdirde gidenlerin yerini Kemal, Rauf, Fethi üçlüsü alacaktır. Alternatif budur. Vahdettin Mustafa Kemal'i fazla "sivri" bulduğu için dışarıda, diğerlerini içeride tutarak güvenoyu alabilecek bir hükümete yeşil ışık yakmıştır. Mustafa Kemal adeta Adana'da sürgün hayatı yaşarken bir kabine şimdi iş başındadır.

Vahdettin planının üçüncü aşamasına artık gelmiştir. Kabine ateşkesi onaylar. Koşullar çok ağırdır ve İngilizlerin her dediği olmuştur. Dolayısıyla hiç değilse kısa vadede İngilizler artık saray için tehlike olmaktan çıkmıştır. Bir tek aykırı ses yine Mustafa Kemal'den yükselmiş hatta Mustafa Kemal, "(...) İngilizler İskenderun'a asker çıkaracak olurlarsa ateş için emir verdim (...)" diyecek kadar ileri gitmiştir. Babıâli'nin ve Saray'ın yüreğini hoplatan bu çıkış adeta bir darbeyle karşılanmış, Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeki Yıldırım Orduları lağvedilmiş, kendisi de İstanbul'a "Harbiye Nezareti emrinde işsiz bir komutan" olarak kolu kanadı kırık vaziyette çağrılmıştır. Artık Mustafa Kemal Paşa da tasfiye edilmiştir.

Şimdi Vahdettin'in önünde dördüncü ve en tehlikeli aşama kalmıştır: Bu İttihatçı Hükümet'ten kurtulmak. Vahdettin'in ateşkesi

imzaladıktan sonra artık ne bu hükümete ihtiyacı vardır ne de ona destek veren Meclisi Mebusan'a. Aksine her ikisinden de kurtulmak Vahdettin'e göre en acil yapması gereken iş konumundadır. Üstelik Vahdettin böyle düşünmekte kendi açısından haklıdır da.

Bir defa, Birinci Dünya Savaşı'na girmeye karar veren İttihatçılardan, Vahdettin şehzadeliğinden beri nefret etmektedir. Ülkenin başına gelen her felaketin bu Parti'nin aşırılıklarından kaynaklandığına inanmaktadır.

Ayrıca galip devletlerin yendikleri ülkelerde savaşa karar veren hükümetlerle barış masasına oturmak istemediklerini bilmektedir. Kaybeden ülkelerin tümünde iktidarlar el değiştirmiş; hatta Avusturya, Macaristan ve Almanya'da hanedanlar devrilmiş yani monarşiler gidip yerine cumhuriyetler kurulmuş; Bulgaristan'da ise Kral, oğlu adına tahttan çekilmek zorunda kalmıştır. Barış masasına yeni hükümetlerle gidilmektedir. Vahdettin, İttihatçı görünümlü İzzet Paşa Kabinesi'nin müttefiklerin hoşuna gitmeyeceğini bilmektedir. O yüzden bir an önce ondan kurtulmak gerekmektedir. Kısa bir süre sonra bu fırsat doğacaktır.

Enver, Talat ve Cemal Paşalar Ülkeden Kaçıyor

1 Kasım'ı 2 Kasım'a bağlayan gece yarısı İttihat ve Terakki'nin üç lideri Enver, Talat ve Cemal Paşa'lar Türkiye'den kaçmışlardır. Bunu fırsat bilen ve hükümeti bu firara göz yummak ve gereken tedbiri almamakla suçlayan Vahdettin, güya basından ve Meclis'teki muha-

Enver Paşa

Talat Paşa

lefetten gelen yoğun baskı üzerine, "(...) Kabine'deki İttihatçı bakanların istifa etmelerini, etmezlerse hükümetin istifa etmesini, yenisini kurmak üzere yine kendisini görevlendireceğini" Sadrazam İzzet Paşa'ya bildirir. Aksi halde hükümeti kendisinin azledeceğini ilave eder.

Cemal Paşa

İzzet Paşa Kabinesi İstifa Ediyor (8 Kasım 1918)

İzzet Paşa verdiği cevapta Hayri Efendi ile Cavit Bey'in zaten istifa ettiğini, Fethi Bey'in ise mecliste bulunan bir başka partinin yani Hürriyetperveran Avam Fırkası'nın Genel Başkanı olması nedeniyle istifasına gerek duymadığını saraya bildirir. Vahdettin'in ısrarı sürer ve buna kızan, ayrıca "Padişah'ın hükümeti azletmeye yetkisi vardır yoktur" tartışmasına bir son vermek üzere İzzet Paşa toplu olarak istifaya karar verir.

Tevfik Paşa Kabinesi Kuruluyor (11 Kasım 1918)

Vahdettin aradığı fırsatı bulmuştur. İstifayı kabul eder, kabineyi kurma görevini dünürü Tevfik Paşa'ya yeniden verir. Tevfik Paşa'nın Meclis'ten güvenoyu alıp almaması da esasen çok önemli değildir artık. Kabine 11 Kasım'da kurulur. İstanbul'a 13 Kasım'da geleceği bilinen Müttefik donanmasını İttihatçı olmayan bir hükümetle karşılayacak olması Vahdettin'i rahatlatmıştır.

Hükümet, programını 18 Kasım'da okur. Güven oylamasında gereken çoğunluk yeter sayısı sağlanamamıştır. 84 lehte, 27 aleyhte, 3 çekimser oy çıkmış; Meclis'in eğilimi belli olmuştur. Çoğunluk yeter sayısı olan 129 bulunamadığı için oylama ertesi gün tekrarlanır. Mustafa Kemal'in "güvenoyu verilmemesi" yönünde sürdürdüğü lobi çalışması belli ki başarılı olamamıştır. Bunun nedeni ortalıkta dolaşan bir söylentidir: "Meclis güvenoyu vermezse Padişah Meclis'i feshedecek (...)" Mustafa Kemal ise Tevfik Paşa Sadrazam kaldığı takdirde Meclis'in nasıl olsa dağıtılacağını söylemektedir. Sonuçta Vahdettin korkusu baskın çıkar ve kabine ertesi gün 19 Kasım 1918'de güvenoyu alır.

Şimdi sıra beşinci ve son aşamaya gelmiştir. Vahdettin kurulan Tevfik Paşa Hükümeti'nin arkasında meclis desteği olmadığını bilmektedir. Artık sıra İttihatçı ağırlıklı bu Meclis'ten de kurtulmaya gelmiştir. 21 Aralık'ta düğmeye basar. Gönderdiği bir tezkereyle Meclis'i dağıtır ve böylece hükümeti İttihat'ın gölgesinden de, denetiminden de kurtarır. Bunu yaparken de güya Anayasa'nın gereğini yerine getirmektedir. 1913'te toplanan bu meclis süresini doldurmuştur. Yeniden seçimlere gitmek üzere Meclis'i dağıtmaktadır. İyi ama Anayasa'ya göre dört ay içinde seçimlere gitmek gerekir. Oysa tezkerede buna hiç değinilmemiştir. Öte yandan 21 Aralık'a gelindiğinde pek çok yurt köşesi fiili düşman işgali altına girmiştir. Üstelik o işgal edilen yerler ülkeden koparılmak istenen yerlerdir. Oralarda seçim yapılamayacağına göre, o illerin temsilcilerinden yoksun olarak oluşacak bir Meclis ülke bütünlüğünü nasıl savunacaktır? Bu tutum ülkeden ayrılmaları hızlandırmaz mı? Bunlar o anda Vahdettin'in umurunda değildir. Onun bütün hesabı, savaş boyunca yan yana dövüştüğümüz tüm ülkelerde; Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'da meydana gelen hanedan çöküşlerinin ve rejim değişikliklerinin kendi başına da gelmemesini sağlamak esasına dayanmaktadır. Strateji ve siyasetini buna göre uygulamaktadır.

"Birinci Tevfik Paşa Kabinesi (11 Kasım 1918-12 Ocak 1919):

Sadrazam: Tevfik Paşa,

Meşihat (Şeyhülislam): Haydarizade İbrahim Efendi,

Dahiliye: Avukat Mustafa Arif Bey,

Hariciye: Mustafa Reşit Paşa,

Harbiye: 1. Ferik Abdullah Paşa [19 Aralık'ta Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa],

Maliye: Abdurrahman Bey,

Adliye: Eski Fetva Emini Sudur'dan Gürcü Ali Haydar Efendi,

Bahriye: Ayandan 1. Ferik Ali Rıza Paşa,

Evkaf: Eski Van Valisi Ahmet İzzet [Kambur] Bey,

Maarif: Rıza Tevfik [Filozof] Bey,

Nafıa: Eski Evkaf Nazırı Mehmet Ziya Paşa,

Ticaret ve Ziraat: Eski Adliye Müsteşarı Kostaki Vayani Efendi,

Şüray-ı Devlet (Danıştay): Sultan Aziz'in Damadı Mehmet Şerif Paşa,

Posta Telgraf: Yusuf Franko Paşa,

İaşe: Muzaffer Bey (Vekâleten),

Borsa Komiseri: Raşit Bey."

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a Geliyor (13 Kasım 1918)

Şimdi kozlar tamamen Vahdettin'in eline geçmiştir. Eğer biri çıkıp da tekere çomak sokmazsa, Vahdettin Müttefikler'in verdiğiyle yetinerek, pekala tahtını da, saltanatını da, hanedanını da sürdürebilir. Bunun için İngiliz'e yakın durup bir dediklerini iki etmemek esastır. Bir de ülkenin şurasından burasından bir itiraz gelmemeli, "(...) aman ha kahramanlık taslayıp İngiliz'i kızdıracak hareketlerden kaçınmalıdır". Yoksa yeni işgallere yol açılabilir, bu ise devletin mahvolması demektir.

Vahdettin için devleti kurtarmak, Müttefikler'e yönelik her tür başkaldırmayı anında bastırmakla eş anlamlıdır. Aylar sonra Mustafa Kemal'i Samsun'a gönderirken söylediği; "Paşa, Paşa, bugüne kadar yaptıkların bu kitaba girdi. Asıl bundan sonra yapacakların çok daha önemlidir. Devleti kurtarabilirsin Paşa (...)" ifadesi bu anlamdadır. Güya Samsun ve çevresindeki Türk köyleri silahlanmış, çevresindeki Rum köylerini basmakta, katliam yapmaktadır. Ya Türk Hükümeti önlem alıp bu olayları önler, aksi halde bu işi Müttefikler kendileri halledeceklerdir.

Açıkcası, Samsun'a çıkmak için İngiliz bahane peşindedir. 21 Nisan 1919'da Babıâli'ye verilen bu nota Vahdettin'in tüm dünyasını karartmıştır. Mustafa Kemal Paşa da bu tür yeni işgallere engel olmak, böylece Vahdettin'in deyimiyle ve bu anlamda devleti kur-

O günlerde Galata'dan Haliç böyle görünüyordu

tarmak üzere Samsun'da ve çevresinde sükuneti sağlamak, askerin terhis olmasını hızlandırmak, elindeki silahı alıp Müttefiklere teslim etmek göreviyle Samsun'a gönderilecektir.

Peki, kurtarılacak olan bu devletin sınırları neresidir? Devletin sınırları Vahdettin'in hükümranlık sınırlarıdır. O'na ne kadarlık toprak parçası verilir de "(...) Sen şimdi artık bu topraklarla sınırlı yeni coğrafyanın padişahısın" denilirse o buna razıdır ve o toprak parçasını "vatan" saymaya hazırdır. Sevr Antlaşması'yla yapılan bu olmuş, Vahdettin de bunu aynen kabullenmiştir.

İşte, ne kadarı verilirse o kadarına razı olduğu bu devleti, daha doğrusu tahtını koruyabilmek için son derecede gergin bir şekilde Müttefik donanmasının İstanbul'a gelişini beklemekte, haksız şekilde işgal edilen yurt köşelerinden yükselen sesleri bastırmak için ise her tedbiri almaktadır.

Böylesine geniş bir tevekkül ve teslimiyet içinde olmaya razı olduktan sonra gerçekten de O'nu tahtından kim indirebilir ki? Olsa olsa bir iç darbe. İşte şimdi Müttefikler de İstanbul'a gelmektedir. O halde böyle bir darbe olasılığı da tamamen ortadan kalkmaktadır. Gerçekten de Müttefik donanmasının gölge ve himayesindeki Padişah'a artık kim ne yapabilir?

Vahdettin kendi hesabına göre, vatanı değil ama hanedanı kurtarmış gibi görünmektedir. Yeter ki tekere biri çıkıp da çomak sokmasın.

13 Kasım 1918 günü 55 parçalık Müttefik donanması İstanbul'a gelir. İmparatorluk bir yana, Anadolu'yu da parçalayacak olan planı uygulamaya koymak için.

Kaderin garip cilvesine bakın ki Mustafa Kemal Paşa da aynı gün İstanbul'a gelir; tekere çomak sokmak için.

İstanbul'a gelişin öyküsünü de yine Mustafa Kemal'in ağzından dinleyelim:

> "Bir gün İzzet Paşa tarafından telgraf başına davet olundum. İzzet Paşa kabineden istifa ettiklerini[3] bildirdikten sonra benim İstanbul'da bulunmaklığımın münasip olacağını söyledi. Ben bu imadan İstanbul'da karanlık vaziyetler cereyan ettiğini anlayarak, zaten komuta ettiğim grup da lağvedilmiş olduğundan İstanbul'a hareket ettim.[4]

---

3 Ahmet İzzet Paşa'nın istifası 8 Kasım, yeni kabinenin Tevfik Paşa başkanlığında kurulması 11 Kasım 1918'dir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.73.

4 Telgraf görüşmesi 10 Kasım, Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'dan İstanbul'a hareketi 11 Kasım akşamı, İstanbul'a gelişi 13 Kasım 1918'dir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.73-74.

Yanılmıyorsam, İzzet Paşa'yla ilk defa henüz terk etmemiş olduğu Fuat Paşa türbesi karşısındaki Sadaret Konağı'nda görüştük. İzzet Paşa kabineden niçin çekildiklerini izah etti. Bu nihayet bir izzeti nefis meselesiydi. Ben çekilmiş olmalarını doğru bulmadım.

Kendisine sadaret tevcih olunan Tevfik Paşa[5] Kabinesi'ni teşkil ettirmemek ve tekrar İzzet Paşa başkanlığında yeni bir kabine teşkil etmek lüzumuna kani olduğumu bildirdim. Vaziyet münakaşa olunarak teklifim kabul edildi. Hatta yeni bir kabine listesi de yapıldı. Esaslı bir noktayı unuttum galiba, ben İstanbul'a geldiğim zaman artık harp kabinesinin[6] ileri gelenleri orada değildiler.

Sadaret Konağı'nda verilen karardan sonra her birimiz bir türlü çalışmaya başladık. İlk hedef kabineyi düşürmek olduğuna göre ben derhal Meclisi Mebusan'la temas aradım. Öteden beri arkadaşım olan mebuslarla konuştum. Düşüncelerimi onlara izah ettim ve beni daha büyük mebus kitleleriyle temasa getirmelerini kendilerinden rica ettim. Bu arkadaşlarımın aracılığıyla ilk defa olarak sivil kıyafetle Fındıklı'daki 'Meclisi Mebusan' binasına gittim.[7]

O günlerde Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyu alması söz konusuydu. Ben güvensizlik oyu verilmesi fikrindeydim. İşte Mebusan binasına girdiğim gün güvenoyu meselesinin Meclis'te oya sunulacağı gündü. Kanaatimi mümkün olduğu kadar süratle tanıdığım veya orada bana tanıtılan mebuslara izaha çalışıyordum. Bir kısım mebuslarda şu tereddüt vardı:

'Eğer güvensizlik oyu verecek olursak Meclis'i dağıtacaklardır. Fakat Tevfik Paşa kabinesine güvenoyu verip biraz zaman kazanarak, bu esnada belki faydalı işler görmek mümkün olur.'

Ben ise Meclis'in zaten mutlaka dağıtılacağına kaniydim ve dağıtacak olan da yeni sadrazamdı. Bu kararı tatbik için elbette evvela Meclis'in güvenoyunu alarak Sadaret makamını

---

5 Ahmet Tevfik Paşa (Oktay [1845-1936]) sivil paşa, Giray Hanların soyundan, diplomat, 1895'ten 1909'a kadar Dahiliye Nazırı, 1909'da bir ay süreyle Sadrazam, 1918-1922 arasında dört kere Sadrazam, Osmanlı Devleti'nin son Sadrazamı. İbrahim Alaettin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, 1946, s.381.

6 Harp Kabinesi'nden kastedilen Enver, Talat ve Cemal Paşaların liderliğinde bulunan İttihat ve Terakki Hükümeti'dir. Bu hükümet 8 Ekim 1918 günü istifa eder ve liderler daha iyi şartlarda barış görüşmelerinin yapılması için ülkeyi terk ederler. 5 Ekim'de ateşkes teklifi yapmışlardı.

7 Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisi Mebusan'a gidişi 19 Kasım 1918'dir. Bkz. Kocatürk, *age*, s.75. Dr. Rasim Ferit Talay'la birlikte gitmişlerdir. Hikmet Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s.237.

usulü dairesinde işgal etmesi lazımdı. Bunu temin ettikten sonra bazı kişilerin düşündüğünün aksine olarak, hiçbir zaman ve fırsat vermeksizin Meclis'i dağıtacağına şüphe yoktu. O halde netice mademki bu olacaktı, kabineye güvensizlik oyu vererek ve bunu tekrar ettirerek zaman kazanmak daha uygundu. İşte belki bu kazanılan zaman zarfında tekrar İzzet Paşa başkanlığında bir kabine oluşturmanın sebep ve şartlarını hazırlayabilirdik.

Meclis salonlarında, koridorlarda, ayaküstü ani mantıklarla yapılan bu münakaşalar şöyle bir netice verdi: Mühim bir kısım mebuslar, salonlardan birine toplandılar ve beni de oraya davet ederek, toplanan heyete izahat vermekliğimi teklif ettiler. Vaziyeti, içinde bulundukları şartları ve yapılması lazım gelen hareketi elimden geldiği kadar kendilerine izah ettim. Mutlaka kabineye güvensizlik oyu vermelerini tavsiye ettim.

Teklifim orada bulunanlarca kabul olundu ve başarılı olacakları hakkında kesin ümitlerini söyleyerek bulunduğumuz salondan çıkıp Meclis Başkanı'nın toplantı çağrısına koştular. Ben bir locada karar neticesini bekliyordum. İsimler okunarak oylar soruldu. Oy ayırımı yapıldı ve kürsüden sonuç genel kurula bildirildi. Tevfik Paşa Kabinesi çoğunlukla güvenoyu almıştı.

Ne yalan söyleyeyim, biraz hayrette kaldım. Benim teklifimi kabul ettiklerini söyleyen mebus adedi küçümsenecek gibi değildi. Özellikle bunlar arasında sözlerinin ve mevkilerinin çok etkili olduğu zannını verenler de vardı. Fakat şüphesiz Meclis hayatının bir an içinde bin renk alabilecek mahiyette olduğundan daima uzak kalan benim gibi bir askerin hayretine şaşılmaz.

Bu acayip fikirler ve hisler yığınından çıkmak için fazla beklemedim. Derhal Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın Sarayı'nı terk ettim. Evime döner dönmez Saray'a telefon ederek Vahdettin'den randevu istedim. Onunla hemen bir görüşmede bulunmayı faydalı buluyordum. Maksadım kendisiyle açık görüşmek, tedbir olarak düşündüğümü açık söylemek ve bu tedbirin uygulanmasındaki zorunluluğu izah etmekti. Padişah'ı tasavvur ettiğimiz teşebbüse ikna edebileceğimi zannediyordum. Randevu talebi için vazifesi itibariyle aracılık eden Naci [Paşa] Bey'e maksadımı ima ettim. Naci Bey'in bu mülakatın o gün veya ertesi gün olması için çalıştığına eminim. Fakat kafasında gizli bir kararı şeytani bir surette saklayan

Vahdettin, saflık ve samimiyet gösteren aldatıcı tavrıyla önümüzdeki Cuma günü selamlıkta hazır bulunmaklığımı ve orada benimle görüşeceğini bildirdi. Cuma'ya çok gün vardı ama yapılacak başka bir şey de yoktu.

Cuma günü selamlığa gittim; namazdan sonra beni oradaki salona davet eden Vahdettin'le, dışarda bekleyenler tarafından 'çok uzun' olarak yorumlanmış, bir görüşme yaptık. Gerçekten görüşme zaman itibariyle pek kısa olmuştur. Ben tahmin edebileceğiniz konu üzerinde onu aydınlatmak ve uyarmak için söze giriş yaparken o çok ustaca bir tarzda izahatımı kesti, dedi ki:

- Ordunun komutan ve subayları, eminim ki seni çok severler; bana teminat verir misin ki onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir.

Birdenbire böyle bir sorunun maksat ve manasına intikal edemedim, sordum:

- Ordu tarafından aleyhte harekete ait bilgi ve özel haberleriniz mi var efendim?

Gözlerini kapadı. Olumlu veya olumsuz cevap vermedi, aynı sorusunu tekrar etti. Cevap verdim:

- Gerçi ben İstanbul'a geleli birkaç gün oldu, buradaki durumu yakından bilmiyorum; fakat ordu komutan ve subaylarının Zatı Şahanenizle karşı karşıya bulunması için bir sebep olabileceğini zannetmiyorum. Onun için temin ederim ki hiçbir fenalığı beklemeyiniz.

Çok belirsiz bir tarzda ilave etti:

- Yalnız bugünden bahsetmiyorum, bugünden ve yarından (...)

Son cümle bende bir şüphe uyandırdı, demek ki yarın Padişah'ın öyle bir hareket yapma ihtimali vardır ki, ordunun vatansever komutan ve subayları müteessir olabilirler. Zatı Şahane beni iğfal ederek vasıtamla onlardan emin olmak istiyor. Fakat bu düşüncemi kendisine nasıl izah edebilirdim? Ve böyle bir izahta bulunmak kendim için ve maksat için faydalı olur muydu?

Karşımdaki adam kararını çoktan vermiş görünüyordu; biz ise bu kararın ne olduğunu anlayamayan veya anlamak istemeyen kimselerle temasta kalmış, karşı hiçbir tedbir almaya zaman ve fırsat bulamamış vaziyetteydik. Padişah gözlerini açarken ayağa kalktı ve şu sözlerle görüşmeye son verdi:

- Siz akıllı bir komutansınız, arkadaşlarınızı aydınlatıp telkin edeceğinizden eminim.

Çok ümitsiz ve üzgün fakat üzüntümün hakiki sebebini dahi anlayamamış bir halde Vahdettin'in salonundan çıktım.[8]

Dışarda bir saati aşkın bir zamandan beri kapılarda, koridorlarda, şurada, burada, ayakta bekleyen birçok devlet adamı ve diğerlerinin bu uzun görüşmeden bezgin ve yorgun; fakat biraz manidar bakışlarla bakmakta olduklarını hissettim. İtiraf ederim ki o anda bu bakışların manalarını anlayamamış ancak bir iki gün sonra artık her şeyi öğrenmiştim. Bu geçen günler zarfında ne olmuştu, onu cümleniz bilirsiniz:

Meclisi Mebusan feshedildi![9]

Sonraları işittim ki güya uzun görüşmede Padişah Meclisi Mebusan'ı dağıtmak lüzumu üzerinde bana akıl danışmış ve ben kendisini tasvip ederek ordunun aynı fikirde olduğunu söylemişimdir ve kendimle arkadaşlarımın namına ona söz vermişimdir.

Artık böyle dedikodulara değer verecek halde değildim, üzgündüm. İzzet Paşa ve bazı arkadaşlarla Sadaret Konağı'nda verdiğimiz karar çoktan suya düşmüştü.

Şişli'deki evimde yeni durumu değerlendiriyordum. İstanbul sokakları İtilaf Devletleri'nin süngülü askerleriyle dolmuştu. Boğaziçi, toplarını sağa sola çeviren düşman zırhlılarıyla, lacivert sularını göstermeyecek kadar örtülüydü. Herkes, ancak pek zaruri ihtiyaçları için evlerinden çıkabiliyor, sokaklarda hatır ve hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar diplerinden büzülerek, eğilerek ve korkarak yürüyebiliyordu.

Bütün sakınmalara rağmen yine bin türlü feci tecavüz sahneleri eksik değildi. Koskoca İstanbul ve koskoca İstanbul'un yüzbinlerce halkı sesleri kesilmiş bir haldeydi; İstanbul ufuklarında yükselen şeyler, yalnız düşman sesleri, düşman hakaretleri, düşman bayrak ve süngüleriydi.

Şayanı hayrettir, artık adi bir mendil gibi ayakaltında çiğnenen bu muhitte hâlâ bir saltanat, bir hükümet, bir varlık bulunduğunu sananlar vardı."[10]

---

8 Bu görüşme 22 Kasım 1918 günü yapılmıştır. Bkz. Kocatürk, *age*, s.75.

9 Meclisi Mebusan 21 Aralık 1918'de, Padişah fermanı ile kapatıldı.

10 12 Nisan 1926 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin yazı dizisi bu noktada ve bu şekilde açıklama yapılmaksızın sona eriyor. *Hakimiyeti Milliye* ve *Milliyet* gazetelerinde de anılar, 12 Nisan 1926 günü sona eriyor. Ancak bu gazeteler, anıları neden sona erdirdiklerini açıklamadan diğer bölümlerin ileride yine gazetelerinde yayımlanacağını belirten bir notla bitiriyorlar.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
İNGİLİZ İPİ

~

Padişah Vahdettin 4 Temmuz'da tahta çıkmış, 30 Ekim'de ise Ateşkes imzalanmıştı. Henüz dört aylık bir birikimle bunca sorunun üstesinden gelmek durumunda kalmış ve kararını vermişti: Asılacaksa "İngiliz İpi" ile asılacaktı.

Sultan Vahdettin bir Cuma Selamlığı'ndan çıkarken

SULTAN VAHDETTİN'İN OLAYLARA BAKIŞI

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış, böylece Birinci Dünya Savaşı sona ermişti. Şimdi özellikle mağluplar için yeni bir savaş başlıyordu: Var olmak ya da olmamak.

Sultan Vahdettin "Var olmanın" bir tek koşulu olduğuna kendini iyice inandırmıştı. Ona göre Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesi için tek çare, İngiliz yanlısı bir politika izlemekten geçiyordu.

Bu fikre samimiyetle inanıyor ve müthiş yanılıyordu. Evet, İngiliz dış politikası bir dönem Osmanlı toprak bütünlüğünü korumayı temel politika edinmişti ama o dönemde yayılmacı Rus politikası karşısında İngiltere'nin çıkarı Osmanlı'nın yanında yer almayı gerektiriyordu. Şimdiyse koşullar değişmişti ve İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya kararlıydı.

İşte Vahdettin bu gerçeği göremiyordu.

Sultan Vahdettin Olayları Nasıl Değerlendiriyordu?

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kader birliği ettiğimiz ve aynı safta yer aldığımız ülkelerin hepsi büyük kayıplara uğramışlardı. Biz ise tümüyle bir İmparatorluğu yitirmiştik. Yetmiyormuş gibi, bin yıldır anayurt bellediğimiz Anadolu'nun şimdi bir köşesine sıkıştırılmaya ve öylece orada yaşamaya mahkûm ediliyorduk. Gelecek günler gösterecektir ki, Padişah Vahdettin ve Hükümeti işte buna razı oluyor, çünkü başka bir çıkış yolu olmadığına hükmediyordu. "Galipleri kızdıracak olursak bu verdiklerinden de vazgeçerler, o zaman her şeyi kaybederiz" diye düşünüyordu Vahdettin. Bu kaygının başında da kuşkusuz tahtını kaybetme riski en üst sırada yer alıyordu.

O yüzden ileride masaya getirilecek olan Sevr'e göre doğuda bir Ermenistan, güneydoğuda bir Kürdistan kuruluyor olması O'nu mutlaka üzmüştü ama kabullenmekten de öte gidememişti. Hiç değilse İstanbul'u yani payitahtı ve İç Anadolu'da birkaç ili elimizde tutuyorduk. Güney Anadolu'da İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar nüfuz alanlarını kuruyorlar; İzmir ve Ege Bölgesi Yunan'a veriliyor; Boğazlar uluslararası statüye alınıyor; idari, siyasi, mali, adli kısacası her alanda kontrol ve vesayet altında olan; ordusu hatta iç güvenliği sağlayacak olan inzibat kuvvetleri bile kısıtlı, küçük ve oyuncak bir devletin Padişah'ı kalmaya razı olabiliyordu.

Vahdettin'in rıza gösterdiği hususlarda Türk halkı değil razı olmak, tepkisini derhal ortaya koyuyor, yani Padişah'ıyla ters düşüyordu. Bölgesel kongreler toplanıyor ve buralarda halk silaha sarılmak kararı alıyordu. Örneğin Vahdettin'e göre Doğu'da bir Ermenistan kurulabilirdi ama Erzurum ve çevresindeki altı ilin halkı hiç de Padişahları gibi düşünmüyor, böyle bir durumda silaha sarılacaklarını Erzurum Kongresi kararlarıyla tüm dünyaya ilan ediyordu. Bunun gibi 14 bölgesel kongre yapılmış ve hepsinde de benzeri direniş kararları alınmıştı. Demek ki ulus Padişah'ı gibi düşünmüyordu. Bu durum ise Vahdettin'in konumunu iyice riske sokuyordu. Çünkü Vahdettin diğer ülkelerde kendi konumunda olan hükümdarların akıbetine bakıyor ve ürperiyordu.

Nasıl ürpermesin ki? 16 Mart 1917'de Rus Çarı Nikola tahttan çekilmek zorunda kalmış, Çarlık yıkılıp yerine Cumhuriyet kurulmuş ve daha sonra Çar tüm ailesiyle birlikte katledilmişti. Üç yüz yıldan beri devam eden Romanof hükümranlığı sona eriyordu. Bu olaydan üç yıl sonra aynı uğursuz gün yani 16 Mart 1920'de işte İstanbul galiplerin işgali altına girmişti. Tüm Boğaz'ı kaplayan 55 parçalık Müttefik donanmasının görüntüsünden dehşete düşen Vahdettin oturduğu sarayı değiştirmiş, Dolmabahçe'den Yıldız'a taşınmıştı. Yapılacak en küçük bir hata aynı akıbeti kendisine de gösterebilir miydi? Vahdettin'in tüm kaygısı işte bu noktada odaklanıyor, bu nedenle ateşkes şartlarına tümüyle uyulması konusunda büyük dikkat gösteriyordu.

Savaştaki müttefikimiz Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl da savaş sonunda benzeri bir akıbete uğramış, hanedan çökmüştü ve Karl hayatını zorlukla kurtarabilmişti. Gerçekten de İmparator Karl 3 Kasım 1918'de ateşkes imzalamış ve bu şekilde silahları bırakmış olması İmparatorluğunun parçalanmasını hızlandırmıştı. 29 Ekim 1918'de Prag'da Çekoslovakya'nın aynı gün Zagrep'te Sırp, Hırvat-

Sloven (Yugoslavya) Devleti'nin kuruldugu ilan edilmişti. Kasım ayı ortalarında da Macarlar cumhuriyet ilan edince İmparator Karl tahtsız kalmış, 18 Kasım'da devlet işlerinden çekildiğini bildirmişti. Hanedan da İmparatorlukla beraber çökmüştü. Diğer müttefikimiz olan Bulgaristan'da da ateşkes imzalanır imzalanmaz Kral Ferdinand tahttan çekilmek zorunda bırakılmıştı.

Sultan Vahdettin

Vahdettin'in gözleri önünde gelişen bu olaylar herhalde O'nu çok temkinli ve dikkatli olmaya itmiş olsa gerektir. Çevresinde gelişen olayları bir de bu açıdan değerlendirmek doğru olacaktır. Özellikle Alman İmparatoru Wilhelm'in başına gelenler Vahdettin'in kaygılarını iyice artırmıştır.

Almanya 3 Ekim 1918'den itibaren yani Osmanlı Devleti'nden çok önce İsviçre vasıtasıyla Müttefikler nezdinde barış teşebbüsünde bulunmuş fakat sonuç alamamıştı. Memleketin birçok yerinde sosyalistlerin önderliğinde ayaklanmalar çıkmıştı. Örneğin 3 Kasım'da Kiel'de donanma askerleri böyle bir ayaklanma sonucunda Bahriyeliler Konseyi'ni kurmuşlar, 7-8 Kasım gecesi de Münih'te İşçi ve Askerler Konseyi kurulmuştu. Ertesi gün yani 9 Kasım'da Berlin'de bir sosyalist ayaklanma daha olmuştu. Bütün bu gelişmeler üzerine Başbakan Max de Bade, 9 Kasım 1918 günü İmparatora danışmadan II. Wilhelm'in tahttan çekildiğini ilan etmiş ve kendisi de başbakanlığı sosyalist Ebert'e bırakmıştı. Aynı günün akşamı Ebert Reichstag'da Alman Cumhuriyeti'ni ilan etmiş, II. Reich işte bu şekilde tarihe gömülmüştü. II. Wilhelm Hollanda'ya sığınmak zorunda kalmıştı.

II. Wilhelm'in konumu Vahdettin'in gözünde çok farklı bir anlam ifade etmekteydi. II. Wilhelm Abdülhamit zamanında 21 Ekim 1889 ve 5 Ekim 1898 tarihlerinde olmak üzere iki kez İstanbul'u ziyaret etmişti. II. Wilhelm İngiltere'ye karşı Alman yakınlaşmasına önem veren Abdülhamit tarafından büyük törenlerle karşılanmıştı. Wilhelm bu ziyaretlerini anıtlaştırmak üzere Sultanahmet'teki ünlü Alman Çeşmesi'ni yaptırmış ve Abdülhamit'e hediye etmişti. Savaşın sonlarına doğru Sultan Reşat'ın daveti üzerine üçüncü kez 15 Ekim 1917'de İs-

tanbul'a gelmiş, ziyaretlerini Türk üniforması ve Türk kalpağı giyerek yapmıştı. Ayrıca Wilhelm Abdülhamit döneminde bir Osmanlı mülkü olan Hicaz'ı ve Kudüs'ü de ziyaret etmişti.

Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl

Bu ziyaretleri iade etmesi gereken Sultan Mehmet Reşat hasta olduğu için onun adına bu ziyareti o tarihlerde veliaht olan Vahdettin Efendi'nin yerine getirmesi kararlaştırılmış ve Vahdettin'in refakatine de Mustafa Kemal Paşa verilerek işte daha 1 yıl kadar önce bu ziyaret gerçekleşmişti. O tarihte Vahdettin bir veliaht, Wilhelm ise bir imparatordu ve tüm gezi boyunca Almanya'nın muhteşem geleceği anlatılıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesiyle Vahdettin savaşın akıbetine yönelik bazı endişelerini dile getirince İmparator ayağa kalkmış ve Vahdettin'e "(...) Anlıyorum ki sizin zihninizi karıştıranlar var. Ben Almanya İmparatoru size gelecekten ve geleceğin başarılarından söz ettikten sonra şüpheniz kalır mı, kalmalı mı?" diyerek kızgınlığını ifade etmişti.

Aradan sadece bir yıl geçmişti. Şimdi Vahdettin bir padişahtı, Wilhelm ise bir sığınmacı. Aynı duruma düşme korkusu Vahdettin'in tüm benliğini sarmış bulunuyordu. Bu nedenle Vahdettin statüsünü koruyabilmek için yapması gereken her fedakârlığa hazırdı ve tüm dikkatini ve enerjisini bu amaca odaklamış bulunuyordu.

Görülen odur ki Osmanlı Devleti'nin bu savaştaki müttefiklerinin tümünün [yani Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan] başındaki hanedanlar da çöküp gitmiştir. Savaşı kaybeden cephe sadece toprak kaybıyla konunun içinden sıyrılamamakta, aynı zamanda hanedanlar da pekâlâ devrilebilmektedir. Böyle bir akıbetin kendi başına da gelebileceği olasılığı Vahdettin'in başlıca kabusu olmuştur. O nedenle de kurdurduğu hükümetlerin özellikle savaşa girişin baş sorumlusu gösterilen İttihat ve Terakki Partisi mensuplarından, sivri kişilerden oluşmamasına; aksine işgal kuvvetlerinin tüm taleplerine boyun eğebilecek, ılımlı kişilerden meydana gelmesine dikkat göstermiştir. Bu nedenle Talat Paşa Hükümeti'nin istifası üzerine hükümeti kurma görevini önce yakını [dünürü] olan Tevfik Paşa'ya

vermiş, onun hükümeti kuramaması üzerine Mareşal Ahmet İzzet Paşa'yı görevlendirmişti.

14 Ekim 1918'de kurulan ve ertesi gün güvenoyu alan İzzet Paşa Kabinesi ateşkesi imzalayan kabine olmuştur. Ne var ki, kısa bir süre sonra Vahdettin bu kabinede bulunan ünlü İttihatçılardan Ali Fethi Bey [Okyar], Cavit Bey ve Hayri Efendi'nin kabineden çıkarılması için İzzet Paşa üzerinde baskı kurar ve aksi halde hükümeti azledeceğini bildirecek kadar da ileri gider. Vahdettin Mondros'a gidecek heyete de başkan olarak eniştesi Damat Ferit Paşa'yı düşünmüştür. İzzet Paşa ve tüm kabinenin karşı çıkması üzerine geri adım atmak zorunda kalmış ve Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Orbay'ı onaylamak zorunda kalmıştır. Bu nedenle daha ilk günlerden Saray ile Hükümet arasındaki ilişkilerin yumuşak seyretmeyeceği anlaşılıyordu. Nitekim öyle de oldu ve İzzet Paşa Kabinesi 8 Kasım 1918 Cuma günü istifa etti.

Ateşkes döneminin ilk hükümeti sadece 28 gün sürmüştü. Vahdettin yeni hükümeti kurma görevini dünürü Tevfik Paşa'ya vermişti. Vahdettin içinde bulunduğu ruh halini anlamak için ateşkesin imzalandığı tarih olan 30 Ekim 1918 ile barışın yani Sevr'in imzalandığı 10 Ağustos 1920 tarihine kadar geçen 21,5 ay zarfında tam 11 hükümet kurulduğunu görmüş olmak yeterince açıklayıcı olmaktadır. İki yıldan az bir sürede tam 11 hükümet kurulmuştur. Bu hükümetler kimi zaman Saray'ın ve işgal kuvvetlerinin tüm emirlerini harfiyen yerine getirmişler, ne denirse yapmışlar, nihayet Meclis'in kapatılmasına göz yummuşlar ve sonunda bir idam hükmünden farkı olmayan Sevr Antlaşması'nı da imzalamaktan geri kalmamışlardı. Kimi hükümetler de tam tersi bir tutum izleyebilmişlerdi.

Bu hükümetler ve görev süreleri aşağıdaki gibidir:

1) 14 Ekim 1918: Ahmet İzzet Paşa Kabinesi
2) 11 Kasım 1918: Birinci Tevfik Paşa Kabinesi
3) 13 Ocak 1919: İkinci Tevfik Paşa Kabinesi
4) 24 Şubat 1919: Üçüncü Tevfik Paşa Kabinesi
5) 4 Mart 1919: Birinci Damat Ferit Paşa Kabinesi
6) 19 Mayıs 1919: İkinci Damat Ferit Paşa Kabinesi
7) 21 Temmuz 1919: Üçüncü Damat Ferit Paşa Kabinesi
8) 2 Ekim 1919: Ali Rıza Paşa Kabinesi
9) 8 Mart 1920: Salih [Hulusi] Paşa Kabinesi
10) 5 Nisan 1920: Dördüncü Damat Ferit Paşa Kabinesi
11) 31 Temmuz 1920: Beşinci Damat Ferit Paşa Kabinesi.

İşte Sevr'i bu Beşinci Damat Ferit Kabinesi imzalamıştı.

Vahdettin bu arada gizlice İngiltere'yle temas imkânlarını da kullanıyor ve bireysel olarak anlaşma yollarını zorluyordu. İlgili bölümde tüm belgeleriyle görüleceği gibi bu badireden en az zararla ayrılmanın yolunun ilk günden itibaren Londra'dan geçtiğine samimi olarak inanıyor, bu nedenle İngiltere'ye özel imtiyazlar tanıyan öneriler sunmaktan kaçınmıyordu. 15 Temmuz 1919'da *The Morning Post* muhabirine verdiği demeçte, "(...) Sevgili babam Sultan Abdülmecit Han İngiltere'nin büyük dostu ve bu memleketle Fransa'nın müttefikiydi. Ben daima İngiltere'ye hayranlık besledim ve daima İngiltere'ye dost bir siyasetin destekleyicisi oldum. Biz İngiliz milletiyle hükümetinin insaf ve insanlık duygularıyla adaleti temin için bize yardım edeceklerini ümit etmekteyiz" derken son derecede samimidir.

Mondros'un koşullarının çok ağır olduğunu o da bilmektedir ama yine de Sadrazam İzzet Paşa'ya, "(...) Bu şartları çok ağır olmasına rağmen, kabul edelim. Öyle tahmin ederim ki, İngilizlerin Doğu'da asırlarca devam eden dostluğu ve lütufkâr siyaseti değişmeyecektir. Biz onların müsamahasını daha sonra elde ederiz" diyecektir. Padişah Vahdettin böyle düşünmektedir ve feci şekilde yanılmaktadır.

Sultan Vahdettin Nerede Yanılıyordu?

Sultan Vahdettin yanılmaktadır, çünkü İngiltere'nin dış politikası ve ulusal çıkarları artık babası Abdülmecit Han zamanındakinden farklı bir kulvara oturmuştur ve İngiltere için "ebedi dostluklar değil ebedi menfaatler" esastır. Diplomasinin de temeli budur.

Gerçekten de Britanya İmparatorluğu 19. yüzyılın ikinci yarısı ortalarına kadar, Çarlık Rusya'sı karşısında Osmanlı toprak bütünlüğünü korumayı, kendi ulusal çıkarları açısından son derece önemli görmüş ve bu politikayı özenle benimsemiştir. O günlerde gözünü Asya'ya dikmiş olan yayılmacı Çarlık Rusya'sı İngiltere'ye büyük rakip konumundadır ve denizaşırı en büyük İngiliz sömürgesi olan Hindistan'a giden su yolu üzerindeki Osmanlı topraklarının Osmanlı'da kalması o gün için İngiltere açısından yaşamsal değerdedir.

O nedenle İngiltere Boğazlar'ın Osmanlı hükümranlığında kalmasına büyük önem vermektedir. Rusya'ya yakın duran Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlı Devleti'ne başkaldırdığı zaman İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni desteklemesi bundandır. 1877 Osmanlı-Rus harbinin sonunda Rusların gelip Ayastefanos'a (Yeşilköy)

dayanması üzerine Kıbrıs'ta üs karşılığında 1878 Berlin Konferansı'nda mümkün olduğunca Osmanlı'nın en az kayıpla kurtulmasına destek olmasının nedeni budur. Çünkü Mısır bir Osmanlı mülküdür ve Süveyş Kanalı Hint yolu üzerinde son derece önemli bir su yoludur. Mısır'da üs sahibi olabilmek İngiltere için tabii ki çok önemlidir. O halde Osmanlı Devleti'yle yakın olmalıdır. Aynı şekilde Karadeniz'den Akdeniz'e inmek için zorunlu olarak geçilmesi gereken Boğazlar'ın Osmanlı hükümranlığında olması yine aynı sebeplerle çok önemlidir.

Bu hassas bölgeler adeta İngiltere'nin sigortaları gibidir. Boğazlar, Karadeniz'den Akdeniz'e inmenin anahtarı; İskenderun Limanı, Kıbrıs ve Süveyş Kanalı ise Akdeniz'den Hint Okyanusu'na açılmanın zorunlu kontrol noktalarıdır ve bunların hepsi Osmanlı egemenliği altındadır. Bu stratejik noktaların, örneğin Rus savaş gemilerine kapatıldığı bir an için düşünüldüğünde durum Ruslar için tam bir felakettir. Bu durumda Rusların Hindistan'a deniz yoluyla ulaşabilmeleri ancak Baltık Denizi'nden Atlas Okyanusu'nu aşıp tüm Afrika'yı dolaşmak ve Ümit Burnu'ndan Hint Okyanusu'na ulaşmakla mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, Hint Yolu üzerindeki toprakların Osmanlı egemenliğinde olması İngiltere için çok önemlidir ve İngiltere bu nedenle hep Osmanlı'nın yanındadır.

Konunun Ruslar için olan önemini ilk fark eden Rus Çarı Büyük Petro'dur. O'na tarihlerimizde "deli" denmesinin nedeni, ülkesi için aldığı son derecede radikal kararlar ve uygulamalardır. Geri ve feodal bir tarım toplumu olan "kara ülkesi" Rusya'nın, gelişmek ve zenginleşmek için mutlaka denizlere açılması gerektiğini gören Petro, gözünü önce Baltık ve Karadeniz'e dikmişti. Bu yüzden önünde sonunda İsveç ve Osmanlı Devleti'yle çatışmak zorunda kalacağını görmüş, hazırlıklarını ona göre yapmıştı. Nihayet İsveç üzerine yürüyüp Demirbaş Şarl'ı yenerek Baltık Denizi'nde bir limana sahip olmuştu. Arkasından Azak Kalesi'ni Osmanlı'dan alarak Karadeniz'e çıkmıştı.

İşte bu andan itibaren Petro, Rusya'nın ebedi dış politikasının temelini çizmiştir: "Sıcak sulara ulaşmak" yani Akdeniz'e inmek. Bunun anlamı, Rusya'nın sürekli olarak Osmanlı Devleti'yle bir mücadeleyi göze alması demekti. Nitekim 18. ve 19. yüzyıl boyunca Rusya her fırsatı kullanarak Osmanlı'yı zayıflatmanın peşinde olmuştur. Buna karşılık o günkü ulusal çıkarları öyle gerektirdiği için İngiltere de Rusya'nın bu saldırgan ve yayılmacı tavrına karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasına sıkı sıkı sarılmıştır.

Çar I. Nikola Petersburg'da bir yılbaşı partisinde İngiltere'nin Rusya Büyükelçisi Sir Hamilton Seymour'la konuşurken "Osmanlı Devleti bir hasta adamdır. Yakında nasıl olsa ölecek. O ölmeden önce mirasının nasıl paylaşılacağı konusunda bir hazırlık yapılmasında yarar gördüğünü" söyleyecektir. O günlerdeki politikası gereği İngiltere Çar'ın bu önerisine sıcak bakmamıştır. Yoksa konunun Vahdettin'in sandığı gibi İngiltere Kralı'nın Abdülmecit Han'a duyduğu özel sempatiyle vs. hiç ilgisi yoktur.

Ancak gelişen Batı teknolojisi karşısında yeniliklere ayak uyduramayan, o nedenle özellikle ticari, sınai ve askeri alanlarda çok gerilerde kalan Osmanlı Devleti'nin artık çökme sürecine girdiğini gören İngiltere, işte ancak bu aşamadan itibaren Osmanlı'nın yanında değil karşısında yer almıştır. Trablus'ta İtalya ile çatışmak zorunda kalıp bu toprakları İtalya'ya kaybeden, Balkan Savaşları'nda tüm Balkanlar'ı yitiren Osmanlı Devleti'nin artık ayakta kalamayacağını gören İngiltere, şimdi bir tekme de kendisinin vuracağı anı kollamaktadır. Bu fırsat Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla ortaya çıkar.

Osmanlı Devleti bu savaş çıkmadan önce İngiltere'yle bir ittifak yapmanın yollarını aramaya çalışmıştır. 1911 Ekim ayında Maliye Bakanı Cavit Bey, İngiltere Bahriye Bakanı Winston Churchill'e bir mektup yazarak bu öneriyi yapmıştır. Ancak bir süre sonra Churchill, Dışişleri Bakanı Grey'e danıştıktan sonra verdiği cevapta "şimdilik yeni siyasi bağlar altına giremeyiz" diyerek ittifak teklifini reddetmiştir.[1] Nasıl reddetmesin ki? İlk doğacak fırsatta topraklarına el koymayı planladığı bir ülkeyle bir ittifak yapması esasen düşünülemezdi.

Osmanlı Devleti ikinci bir İttifak teşşebbüsünde bulunmuş ve bu kez Fransa'ya yönelmişti. Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti Başkanı olan Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Fransız Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüşmüş ve ittifak talebinde bulunmuştu. [Cemal Paşa bu esnada Fransız donanmasının manevralarına davetli olarak Fransa'da bulunuyordu.] Cemal Paşa'ya göre Saraybosna olayı bir genel savaşa varacaktı ve Müttefik Devletler'in [yani İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın] Merkezi Devletler'i (Almanya, Avusturya ve Bulgaristan) çember içine almak için bir boşluk kalmıştı, o da Osmanlı Devleti'ydi. Eğer Osmanlı Devleti'ni de aralarına alacak olurlarsa, o zaman Merkezi Devletler tamamen sarılmış olacak ve muhtemelen savaş en kısa zamanda ve en az kayıpla bitecekti.[2]

---

1 M. Cemil Bilsel, *Lozan*, c.1, İstanbul, 1933, s.139.
2 Cemal Paşa, *Hatıralar*, Selek Yayınları, İstanbul, 1959, s.67.

Fransız Hükümeti verdiği cevapta, Rusya razı olmadıkça böyle bir ittifakın yapılamayacağını bildiriyordu. Bu, teklifin reddi anlamına geliyordu. Zira Osmanlı Devleti'nin bu savaşta tarafsız kalamayacağını bildikleri için savaş halinde İstanbul ve Boğazlar'ın Rusya'ya verileceğini gizli bir anlaşmayla çoktan belirlemişlerdi. Bu durumda Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle aynı safta olması düşünülemezdi. Böylece Osmanlı Devleti zorla karşı cepheye, Almanya'nın kucağına itiliyordu.

Ne acıdır ki, en sorumlu yerde bulunan Padişah bu mevcut diplomasiyi ve Osmanlı aleyhine çevrilmekte olan entrikaları algılayamaz konumdaydı. O hâlâ, babası zamanındaki Osmanlı-İngiliz ilişkileri hatırına İngiltere'nin Türkleri himaye edeceği inancını samimi olarak taşıyor ve bunu sık sık dile getiriyordu. Padişah böyle düşünürken Sadrazam'ı ondan geri kalmıyordu. Vahdettin Mondros'a Başdelege olarak Damat Ferit Paşa'nın gitmesini istemişti. Damat Paşa da yapacaklarını büyük bir ciddiyetle şöyle anlatıyordu:

Eğer Amiral Calthorpe Osmanlı İmparatorluğu'nun masumiyeti esasını tanımayacak olursa, Londra'ya gidecek ve Kral V. George'a şöyle diyecekti: "Ben senin babanın kadim dostuydum, arzularımın kabulünü senden beklerim (...)"

Bunu bilen Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Vahdettin onun ismini anar anmaz, "Olmaz Padişahım! (...)" demişti.

"Neden olmaz" sorusunu da, "(...) Olmaz, çünkü bu adam deli (...)" diye kestirip atmıştı. Kabine de diretince Vahdettin ısrarından vazgeçmek zorunda kalmış, Bahriye Nazırı Rauf Bey'in gitmesine böylece karar verilmişti.

Ne hazindir ki, işte bu mantık içinde düşünebilen, tüm kapasitesi bundan ibaret olan Damat Ferit Paşa, ülkenin bu en buhranlı döneminde arka arkaya beş kez hükümet kurmuş ve Sadrazamlık makamını işgal etmiştir. Zaten Sevr Antlaşması'nı imzalayan hükümet de Beşinci Damat Ferit Hükümeti'dir.

Sonuç olarak, gelinilen noktada Osmanlı Devleti'ne en çok zarar veren ülke olan İngiltere, ülkenin en azılı düşmanı olarak saptanması gerekirken ülkenin Padişah'ı ve Başbakan'ı tarafından yakın bir dost gibi karşılanıyor, ona göre politikalar oluşturulmaya çalışılıyordu. Nitekim kısa bir süre sonra bu sakat görüşün bir sonucu olarak kurulacak olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin (İngilizleri Sevenler Derneği) bir numaralı üyesi Padişah Vahdettin, iki numaralı üyesi de Sadrazam Damat Ferit Paşa olacaktır.

Oysa İngiltere bu savaşta Osmanlı'nın en azılı düşmanıdır. Çanakkale'de bir cephe açılması fikri İngiltere'nindir. Arapları aleyhimize kışkırtanlar; Suriye'de, Filistin'de, Irak'da en büyük kayıplara uğramamıza yol açanlar İngilizlerdir. Mondros'u da, Sevr'i de hazırlayanlar İngilizlerdir.

Nihayet Yunan ordusunu İzmir'e çıkarma fikri de İngilizlerden gelmiştir. Hal böyleyken, bu İngiltere'den medet umar bekleyişler içinde politikalar üreterek ülkeyi düzlüğe çıkarma çabaları, doğaldır ki bir sonuç vermeyecektir.

Bu yanlış gidişe ilk dikkat çeken yine Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Ne var ki, her zaman olduğu gibi yine ona aldıran olmamıştır. Oysa Mustafa Kemal'in değişik zamanlarda yaptığı çok kritik uyarılar dikkate alınmış olsaydı, koca İmparatorluğun kaderi belki de değişebilir, tarih bir başka şekilde yazılabilirdi.

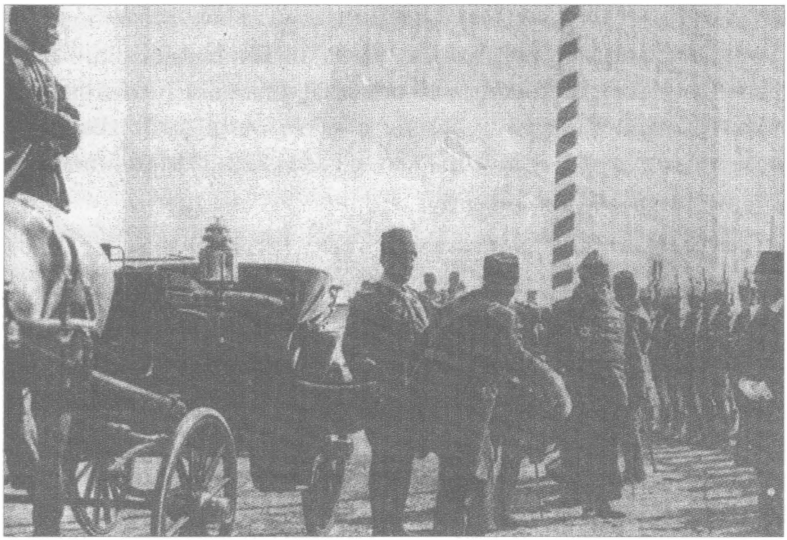
Vahdettin Mustafa Kemal'i Dinlese Tarih Farklı Yazılırdı

Mustafa Kemal Paşa çok kritik dönemlerden geçilirken çok önemli uyarılarda bulunmuş, bunların hepsinde de haklı çıkmıştı. Yetkililer O'na kulak vermiş olsa, tarih farklı yazılırdı, çünkü:

1) İttihat ve Terakki Partisi'nin Selanik'teki İkinci Genel Kurulu'nda daha 1909 yılındayken kürsüden yaptığı uyarı dikkate alınsa pek çok sıkıntının önü alınabilirdi. Ordunun politikaya bulaşmasının felaket getireceğini söylüyor, subayların ya partiden istifa edip orduda kalmasını veya ordudan ayrılıp politika yapmasını öneriyordu. Bu çıkışı özellikle İttihat Terakki ileri gelenlerini kızdırmış, çevresi boşalıvermiş, gözden düşmüştü. Bu sivri çıkışları Enver Paşa ve yakın çevresini tedirgin ediyordu. Bu yüzden onu hep merkezden uzakta tutmaya özen gösterdiler. 1909 ve 1911'de olmak üzere iki kez Trablusgarp'a gönderilişinin nedeni budur.

Ama ne kadar haklı olduğu kısa bir süre sonra ortaya çıkacaktır. Balkan Savaşları'nda disiplin ve eğitimden uzak kalmış olan ordu bozguna uğramış, tüm Balkanlar elden çıkıvermişti. Bu esnada politik arenada iki parti çekişiyordu: İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi. Orduda 7 binden fazla ittihatçı subay vardı. Bu subaylar ile Hürriyetçi subaylar ister istemez bir çekişme içindeydi. Bu ise ordudaki hiyerarşik düzeni ve disiplini yok ediyordu. Mustafa Kemal de işte bu noktaya işaret etmeye çalışmıştı.

İttihat ve Terakki'nin Genel Sekreteri ve Mustafa Kemal'in arkadaşı Kurmay Binbaşı Ali Fethi [Okyar], Mustafa Kemal'in bu çağrısı-

Vahdettin tören kıtasını denetliyor

na uymuş ve ordudan istifa etmişti. Ali Fethi'yi bir süre sonra kaybedilen Bulgaristan'a Sofya Büyükelçisi olarak gönderdiler (1913). O da giderken yanında ateşemiliter olarak Mustafa Kemal'i götürdü. Bu tayin aslında her ikisinin de İttihat Terakki tarafından tasfiye edilmesi anlamına gelmekteydi.

2) Birinci Dünya Savaşı patladığında katiyyen Almanların yanında yer almamamız gerektiğini rapor ediyor; tarafsız kalmamızı, bu mümkün olamayacaksa İngiltere tarafında yer almaya çalışmamızı savunuyordu. Tabii ki bu tavrı, Almancı olduğu bilinen, Alman eğitimi almış, Berlin'de Ateşemiliter olarak görev yapmış, şimdi de Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'yı müthiş sinirlendiriyordu.

Ama sonuçta yine haklı çıkan Mustafa Kemal olmuş, yanlış tarafta yer aldığımız için koca İmparatorluk elden çıkmış ve Enver Paşa da ne yazık ki ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştı.

3) Suriye'de 7. Ordu Komutanı'yken Grubun Komutanı olan Mareşal Falkenhayn'la takışmış, hazırlanan savaş planına karşı çıkmış ve görüşlerini 20 Eylül 1917 tarihli ünlü raporunda Başkomutanlığa bildirmişti.

Bu zıtlaşmanın özü şuydu: Falkenhayn bir taarruz planı hazırlamıştı. Mustafa Kemal Paşa ise mevcut durumda Türk ordusunun böyle bir taarruzda başarılı olamayıp gereksiz yere kırılacağını anlatıyor, savunmada kalınması gerektiğini, cephe komutanlığı sorum-

luluğunun da kendisine bırakılmasını istiyordu. İngiliz ordusu bir yıldan beri hazırlık ve yığınak yapıyordu, mevcudunun ise 100 binin üzerinde olduğu biliniyordu. 40 bin dolayında olan Türk ordusuyla yapılacak böyle bir taarruz, askerin yok yere kırılmasından başka bir anlama gelmiyordu ve Mustafa Kemal Paşa gibi bir komutanın buna göz yumması mümkün değildi.

Falkenhayn'ın hesabında ise gizli bir yan vardı: "Böyle bir taarruzla Batı Cephesi'ndeki bir miktar İngiliz Birliği'nin bu cepheye naklini sağlayarak, Avrupa'da Alman orduları üzerindeki baskıyı olabildiğince azaltmak."

Mustafa Kemal'in de bir hesabı vardı: "Gerekmedikçe tek bir askerin burnunu bile kanatmamak." Çünkü bir gün sırası gelecek, Anadolu'nun karış karış savunulması söz konusu olacaktı. Bu savaşın herhangi bir evresinde o anın gelip çatacağını biliyordu. İşte sırası geldiğinde vatanlarını savunacak olanlar da bu askerlerdi. Onların Arap çöllerinde kırılmasına göz yumamazdı. Enver Paşa'yı ikna edemeyince bastı istifayı ve İstanbul'a geldi. Yerini Fevzi [Çakmak] Paşa almıştı. Mustafa Kemal'in haklılığı bir süre sonra yine ortaya çıktı, tüm Filistin ve Kudüs kaybedildi, Şubat 1918'de Mareşal Falkenhayn görevinden alındı. Haklı çıkan yine Mustafa Kemal Paşa olmuştu ama bunun faturası çok ağır ödenmişti.

4) Aradan bir yıl gibi bir süre geçtikten sonra Mustafa Kemal Paşa tekrar bu cepheye Komutan olarak atanmış ve 28 Ağustos 1918'de Nablus'taki karargâha gelmişti. Oysa artık buralarda doğru dürüst bir kuvvetin kalmadığını, Enver Paşa'nın oyunuyla ve İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere buraya gönderildiğini biliyordu. Buna rağmen ordusunun başındaydı. 15 Ekim 1918'de Padişah Vahdettin'e gönderdiği telgrafta, bildirdiği belli isimlerden bir hükümet kurulmasını istiyordu. Aynı telgrafı Sadrazam olacak olan İzzet Paşa'ya da gönderiyor ve Harbiye Nazırlığı'na kendisinin getirilmesini resmen talep ediyordu.

Aşağı yukarı önerdiği kabine kurulmuştu ama Mustafa Kemal kabineye alınmamış, Harbiye Nazırlığı'nı, hükümeti kuran Ahmet İzzet Paşa kendi üstünde tutmuştu. Oysa Vahdettin bu konudaki telgrafı Sadrazam'a vermişti.

Sadrazam İzzet Paşa neden Harbiye Nazırlığı'na Mustafa Kemal Paşa'yı getirmediğini Rauf Orbay'a şöyle açıklayacaktı:

"Suriye Cephesi'nde işler iyi gitmiyor, birlikler düzensiz olarak geri çekiliyordu. Cevat Paşa komutasındaki 8. Ordu'nun cephesi yarılmış, 20 bin dolayında erimiz şehit veya esir olmuştu. Bir tek Mus-

tafa Kemal Paşa bazı birliklere hâkim olabilmiş, onları muntazam bir şekilde Adana-İskenderun hattına çekebilmişti. O cephedeki en kıdemli ve güvendiğimiz komutandı. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na getirmeyi düşündüğüm için İstanbul'a çağırmadım, Harbiye Nazırlığı'na getirmedim."

Peki, Mustafa Kemal Paşa talep ettiği gibi Harbiye Nazırı olsaydı ne olurdu? Hiç kuşku yok, Mondros Akeşkes Antlaşması'nı bu şekliyle imzalamazdı. Dolayısıyla içine girilen sıkıntılara düşülmezdi. Çünkü bir ordu komutanı olarak o koşullara itiraz eden ve Sadrazam İzzet Paşa'yla bu nedenle çekişen tek komutan kendisiydi.

5) Özellikle Ateşkes'in 7. maddesine karşı çıkıyordu. "(...) Müttefikler'in güvenliğini tehlikeye düşürecek bir durum olursa, Müttefikler Türkiye'nin kendileri için riskli gördükleri herhangi bir noktasını işgal edecektir" diyen bu maddeye dayanarak ülkenin türlü bahanelerle işgal edileceğini söyleyip, bu hükmün kaldırılması konusunda ısrarcı olunmasını istiyordu.

5 Kasım 1918'de Başkomutanlık Kurmay Başkanlığı'na gönderdiği "Pek aceledir" kayıtlı telgrafta tüm endişelerini sıraladıktan sonra "Pek ciddi ve samimi olarak arz ederim ki, mütareke (ateşkes) şartlarındaki art niyetli anlama ve uygulamaları ortadan kaldıracak tedbirleri almadan, orduları terhis edip ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak, İngilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır (...)" diyordu. Bu telgrafında Mustafa Kemal Paşa ayrıca İngilizlerin İskenderun'a asker çıkarma taleplerine karşı çıkıyordu.

Aynı gün Sadrazam'dan gelen cevapta şöyle deniyordu:

"(...) Mütareke maddelerine göre İngilizlerin İskenderun'u işgale hak ve selahiyetleri yoksa da Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan istifade etmek istemeleri de haklı bir talep mahiyetindedir (...) Bu liman ve yoldan istifadelerini temin etmekle İskenderun liman ve şehrini kendilerine terk etmiş olmuyoruz. Liman ve şehir yine bizde kalacak, hükümeti askeriye ve mülkiyemiz her şeyimiz yine yerli yerinde bulunacak, onlar yalnız limandan ve yoldan sırf bir misafir sıfatıyla istifade edebileceklerdir (...)"

Mustafa Kemal Paşa bu günlere ait anılarını bir dizi halinde 1926 yılının Mart ve Nisan'ında *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde yayımlanmak üzere Falih Rıfkı Atay'a anlatmıştı. O günleri hatırlayarak Mustafa Kemal Paşa üzgün bir şekilde şöyle demektedir:

"(...) Mütareke maddelerini baştan sona kadar tetkik ettikten sonra bende oluşan kanaat şuydu: Osmanlı Devleti bu Mütareke'yle kendini kayıtsız ve şartsız düşmana teslim etmeyi kabul etmiştir. Yalnız

kabul etmiş değil, düşmanların memleketi istilası için ona yardıma da söz vermiştir. Bu beni çok hazin düşüncelere sevk etti. İstedim ki İstanbul Hükümeti'ni biraz aydınlatayım; (...) bu Mütareke maddelerinin olduğu gibi uygulanması halinde memleketin baştan sona kadar işgal ve istilaya maruz kalacağı kanaatini ileri sürdüm. Düşmanların her dediğine baş üstüne demekten doğacak sonucun bütün Türkiye'ye istilacıların hâkim olmasını sağlayacağına şüphe edilmemesi lazım geldiğini ve bir gün Osmanlı kabinesinin düşmanlar tarafından tayin edileceğini anlattım (...)"

Dedikleri tümüyle doğru çıkmış, gerçekten de daha ilk hükümet yani İzzet Paşa Kabinesi, "içinde üç tane İttihatçı bakan var, İngilizler bunları istemez, bunlar değiştirilmeli, yoksa hükümeti azlederim" diyen Vahdettin'e karşı çıkan İzzet Paşa'nın istifasıyla çekilmek zorunda kalmıştı. Üstelik en kritik anda ve kuruluşundan sadece 28 gün sonra (8 Kasım 1918).

Biz şimdi tekrar telgraf muhaberesine dönelim:

Sadrazam İzzet Paşa'nın, Ateşkes Antlaşması'nda yer almadığı halde İngilizlerin İskenderun'a çıkma taleplerini haklı bulduğunu bildirdiği telgrafına Mustafa Kemal Paşa 6 Kasım'da, "Geciktiren idam olunur" notuyla şu yanıtı verir:

"(...) İngilizlerin Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan istifade etmek istemeleri haklı değildir. (...) İskenderun'a her ne sebep ve bahaneyle asker çıkarılmasına teşebbüs edecek İngilizlere ateşle karşılık verilmesini askere emrettim (...)"

Mustafa Kemal Paşa bunları bir Sadrazam'a yani Başbakan'a, aynı zamanda Harbiye Nazırlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerini de üstlenmiş bulunan Mareşal Ahmet İzzet Paşa'ya söylüyordu. Üstelik onu kraldan fazla kralcı olmakla da suçluyordu. Bununla ilgili olarak telgrafının bir bölümünde bakın neler diyordu:

"(...) İngilizlerin iğfalkâr muamele, teklif ve hareketlerini İngilizlerden ziyade haklı gösterecek ve buna karşılık şirinlik gösterilerini içerecek emirleri uygulamaya yaradılışım müsait olmadığından ve halbuki Başkomutanlık Erkânı Harbiye Riyaseti Celilesi'nin direktiflerine uygun hareket etmediğim takdirde birçok ithamlar altında kalmaklığım tabii bulunduğundan, komutayı hemen teslim etmek üzere yerime tayin buyuracağınız zatın süratle emir ve tebliğini hassaten istirham ederim."

Aynı gün yani 6 Kasım 1918'de İzzet Paşa şu yanıtı verir:

"(...) İskenderun'a çıkacaklara karşı, tarafınızdan silah kullanma emri verilmiş olması devletin siyasetine ve memleketin menfaatle-

rine katiyen aykırı olduğundan bu yanlış emrin derhal düzeltilmesi tavsiye olunur. (...)"

Nihayet bu karşılıklı yazışmalar iki gün kadar daha sürer ve sonunda 8 Kasım 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı lağvedilir ve Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağrılır. Aynı gün İstanbul'da İzzet Paşa Kabinesi de istifa etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün bu titizlenmeleri ne anlama gelmektedir?

Eğer Mustafa Kemal Paşa'nın bu değindiği noktalarda gerekenler sahiden yapılabilseydi Anadolu'nun işgali söz konusu olamazdı, Yunan Ordusu'nun İzmir'e çıkartılmasına ise cesaret bile edilemezdi. O takdirde de Kurtuluş Savaşı çok daha iyi koşullarda yapılır, daha az kayıpla ve daha kısa sürede tamamlanırdı.

6) İstanbul'a geldiğinde (13 Kasım 1918) tekrar bazı girişimlerde bulunmuş, kurulacak kabinede yine Harbiye Nazırı olmaya çalışmıştı. Bir önceki teşebbüsünde başarılı olamamıştı ve kabineyi kuran İzzet Paşa kendisine "(...) Barıştan sonra birlikte olmamızı Allah'ın lütfedeceğini umarım" yollu bir telgraf çekmişti. Verdiği cevapta İzzet Paşa'ya; "(...) barışın çabuk gelemeyeceğini, barışa kadar çok buhranlı ve önemli durumlar karşısında kalacağımızı ve bu güçlükler içinde vatanıma ciddi hizmetler etmenin mümkün olduğunu anladığım içindir ki Harbiye Nezareti makamını istemiştim. Yoksa barışa ulaşabildikten sonra onun huzur ve sükunu içinde Harbiye Nezareti vazifesini benden çok mükemmel yapacak değerli kimseler olduğunu bilirdim. Buna nazaran barıştan sonra buluşmayı hiç de zorunlu hatta gerekli görmüyorum. (...)" diyordu.

Şimdi yine aynı makam için ısrarla girişimlerde bulunuyordu. Eğer Harbiye Nazırı olabilseydi, içinde bulunacağı hiçbir hükümet Sevr Antlaşması'nı imzalayamazdı. Buna hiç kuşku yok ama bu sefer de büyük bir ihtimalle tutuklanır ve Malta'ya sürülürdü.

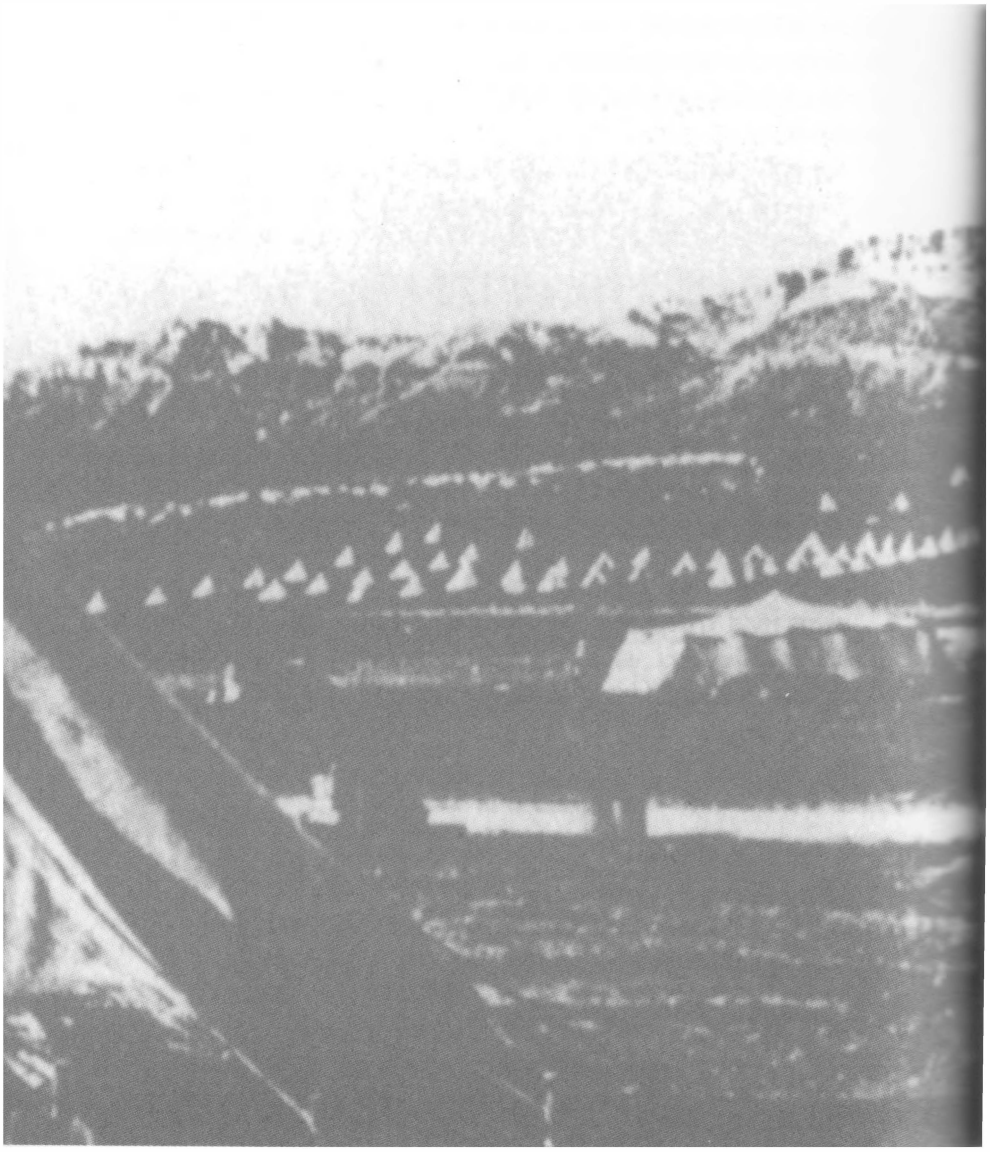
Malta'ya sürülenleri günü geldiğinde Mustafa Kemal kurtaracaktı ama kendisi Malta'ya sürülseydi O'nu Malta'dan kim kurtarırdı, işte bu sorunun kolay bir yanıtı yok.

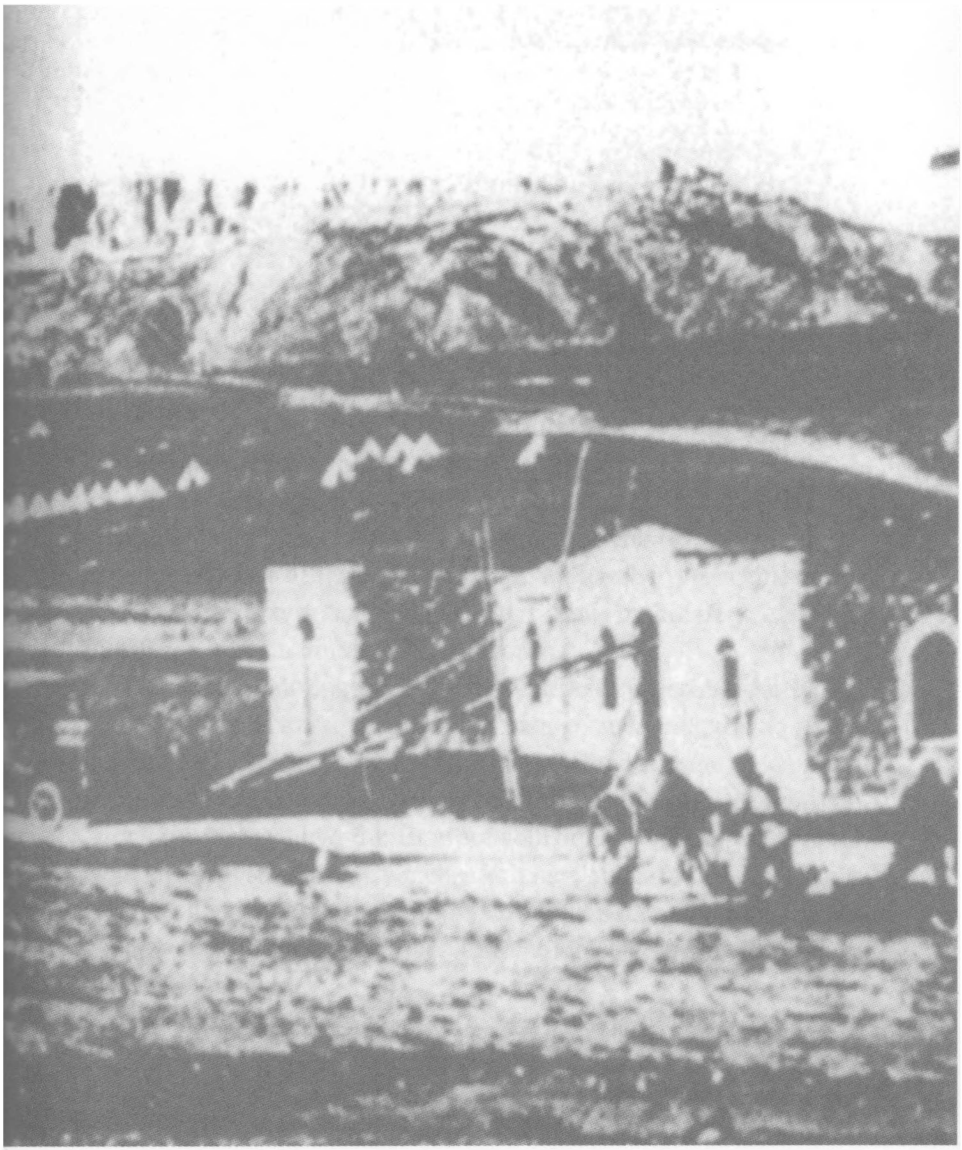
Bu bakımdan değerlendirdiğimizde ve sonraki olayların akışına bakarak, Harbiye Nazırlığı'na getirilmeyişinin ülkemizin kuşkusuz çok daha yararına olduğunu söylemek mümkündür.

DOKUZUNCU BÖLÜM
AGAMEMNUN ZIRHLISI'NDA

~

Kut'ül Amare'de Türk Ordusu'na esir düşen İngiliz Generali Townshend Ateşkes'e arabulucu olmak istediğini resmen bildirecek ve bu istek hükümet tarafından kabul edilecekti. İngiltere nezdindeki arabulucumuz bir İngiliz generali olacaktı!

Kut'ül Amare'de Türk ordugâhı. İngilizler burada ağır bir yenilgi almıştır

MONDROS NASIL İMZALANDI?

1918 yazı sonlarına doğru Müttefik Devletler'in tüm cephelerde başlattıkları genel taarruz Merkezi Devletler'in sonunu getirmişti. Filistin Cephesi'ndeki üç Türk ordusundan ikisi dağılmış, bir tek Mustafa Kemal Paşa ordusunu Halep'in kuzeyine çekerek İngiliz taarruzunu bu hat üzerinde kırabilmişti. Muharebe yeteneğine sahip güneydeki tek kuvvet işte bu orduydu. Direniş bu hat üzerinde sürebilirdi ama durum umutsuz görünüyordu.

14 Eylül 1918'de İngiliz, Fransız ve Sırp kuvvetleri Vardar bölgesinde Bulgarlara karşı genel bir taarruza geçince Bulgaristan dağılmış ve 29 Eylül'de de ateşkesi kabul etmişti. Bu durumda Bulgaristan savaş dışı kalıyor, İngiliz ve Fransız Orduları bir anda Trakya'daki Türk sınırına dayanıyordu. İstanbul yolu açılmış ve İmparatorluğun başkenti işgal tehlikesiyle yüzyüze kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın güneyde yapacağı savunmanın pek bir önemi kalmıyordu. İstanbul silahla işgal edilmeden ateşkes imzalanmalı ve onurlu bir barışın yolları aranmalıydı.

Esir İngiliz Generali Townshend Arabuluculuk Yapmak İstiyor

Büyükada'da kendisine tahsis edilen köşkte esirden çok bir konuk gibi yaşamını sürdüren İngiliz General Townshend Sadrazam'a başvurarak ateşkes için arabuluculuk yapabileceğini bildirince bu talebi memnuniyetle karşılanmıştı.

General Townshend Irak Cephesi'nde Kut'ül Amare'de ordusuyla birlikte Türklere esir düşmüş, kaçmayacağına söz verdiği için de Büyükada'da ikametine izin verilmiş, hatta Almanların tüm itirazlarına rağmen Enver Paşa onun dilediği kişilerle görüşmesine hatta kulüplere devam etmesine müsaade etmişti. İnanması zor geliyordu ama zaman zaman deniz gezintileri yapabilmesi için emrine bir kotra bile tahsis edilmişti.[1]

Calthorpe

Townshend önce bu dileğini Bahriye Nazırı Rauf Bey'e, kendisine irtibat subayı olarak verilen Dr. Yüzbaşı Tevfik Bey vasıtasıyla gönderdiği bir mektupla bildirir. Rauf Bey bu önerinin doğrudan Sadrazam Paşa'ya yapılmasının daha uygun olacağını iletince önerisini bu kez İzzet Paşa'ya yapar. Kabul görünce Babıâli'ye gelir ve ateşkese temel olacak noktalar hususunda Osmanlı Hükümeti'nin kararını öğrenir. Buna göre, bir arabulucu olarak İngiliz Hükümeti'ne götürmesi gerekli temel unsurlar şunlardır:

1) İtilaf kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda oturan ahalinin idari muhtariyetlerini Türkiye kabul edecektir.

2) Türkiye'nin siyasi, mali ve iktisadi istiklali muhafaza edilecektir.

3) Şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye mali yardım yapılacaktır.

4) Yukardaki esaslar içinde sulh yapılması için İngiltere Hükümeti'nin dürüstlüğünün ve azami müzaheretinin temini sağlanacaktır.

Kabine'nin belirlemiş olduğu bu hususlar Townshend'e iletilmiş, sıra çok gizli bir şekilde kendisinin en yakın İngiliz makamlarına intikal etmesine gelmişti.

Gizliliğe büyük önem veriliyordu, zira azınlıkların yapabilecekleri taşkınlıklardan ciddi şekilde endişe ediliyor, aynı zamanda henüz İstanbul'da bulunan Almanlardan da çekiniliyordu.

Çanakkale Boğazı ve civarı torpil döşeli iki önemli istihkâm da Almanların denetiminde olduğu için Townshend'i Çanakkale Boğazı yoluyla Bozcaada'ya göndermek uygun değildi. O yüzden o esnada

1 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, c.1, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s.59.

İstanbul'da bulunan İzmir Valisi Rahmi Bey'le Bandırma üzerinden İzmir'e gönderilmesine, oradan da Midilli'ye geçirilmesine karar verildi. 18 Ekim 1918 günü Rahmi Bey Büyükada'dan General Townshend ve yaveri ile Yüzbaşı Tevfik Bey'i alarak Bandırma üzerinden İzmir'e geçti. Yüzbaşı Tevfik Bey'den Rauf Bey'e 24 Ekim günü şifreli bir telgraf geldi: Buna göre İngilizler Mondros'ta bulunan Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe'u delege tayin etmişlerdi ve ateşkesi görüşmeye hazırdılar. General Townshend ayrıca Osmanlı Devleti ateşkes yapmaya razı olursa, göndereceği delegasyon içinde Rauf Bey'in de bulunmasının yararlı olacağını ifade etmekteydi.

Rauf Orbay Başdelege

Bu telgrafın bir eşi de Rahmi Bey vasıtasıyla Sadrazam'a gönderilmişti. Vahdettin başdelege olarak Damat Ferit Paşa'nın gönderilmesini istiyordu. İzzet Paşa ve kabine bunu kabul etmedi. Sonunda Bahriye Nazırı Rauf Orbay başkanlığında Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, askeri delege olarak Kurmay Yarbay Sadullah Bey ve

Mondros Ateşkesi'ni imzalayan Türk heyeti
Ayaktakiler: Bahriye Yaveri Seyit Bey, Tevfik Bey ve Ali Türkgeldi
Oturanlar: Bahriye Nazırı Rauf Orbay Bey ve Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet

delegasyon sekreteri Ali Bey'den oluşan heyet, "Peykişevket" Kruvazörü'yle İstanbul'dan Bandırma'ya, oradan da trenle İzmir'e hareket etti.

Heyet İzmir'e ulaştığında bir sürprizle karşılaştı. Vali Rahmi Bey görevden alınmıştı. İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen kişilerinden olan Rahmi Bey İttihatçılığına rağmen başından beri İngilizlerden yana olmuş, bu tutumunu tüm savaş boyunca da korumuştu.

Vali Vekili Nurettin Bey ile Ordu Komutanı Cevat Paşa tarafından karşılanan heyet, İzmir'in de denizden gelebilecek bir çıkarmaya açık olduğunu, eldeki mevcut kuvvetlerle bir savunmanın çok zor olacağını öğrendiler. İzmir de İstanbul gibi tehlikedeydi. Bu ateşkes bir an önce imzalanmalıydı.

Ertesi sabah yani 26 Ekim 1918 günü "Zafer" Romörkörü'yle İzmir'den ayrılıp Foça açıklarında bekleyen İngiliz Karakol Gemisi'ne bindiler. "Zafer" heyetin dönüşünü beklemek üzere Foça'ya döndü.

Akşamüzeri "Sığrı" açıklarındaki "Liverpool" Kruvazörü'ne geçtiler. Heyet burada törenle selamlanmıştı. Sohbet esnasında tüm subaylar Türklerin savaşlarda gösterdiği dayanıklılıktan takdirle söz ediyor ve bir an evvel savaşa son vermekten yana görünüyorlardı.

Nihayet 26 Ekim gecesi bir İngiliz deniz üssü olarak kullanılan Limni Adası'nın Mondros Limanı'na girdiler. Amiral Calthorpe Osmanlı heyetini büyük bir nezaketle Agamemnun zırhlısında karşıladı.

Vakit geç ve gün yorucu geçmiş olabileceği için ertesi sabah saat 09:00'da toplantıya başlamak üzere taraflar istirahate çekildi. Amiral Calthorpe kamarasını Rauf Bey'e verme nezaketini göstermiş ve Agamemnun'dan ayrılmıştı.

Agamemnun Zırhlısı'nda Görüşmeler Başlıyor (27 Ekim 1918)

Ertesi gün Amiral Calthorpe toplantıya bir heyetle geldi. Yardımcısı Amiral Seymour, Albay Labens, Binbaşı Dicson ve delegasyonun sekreterliğini yapacak olan genç bir teğmen, galip devletler adına müzakere masasına oturdular.

Rauf Bey toplantıdan hemen önce Calthorpe'tan baş başa kısa bir görüşme talep etti. Bu özel görüşmeye Amiral Seymour da katıldı. Rauf Bey şunları söylüyordu:

"Osmanlı Hükümeti'nin harbe girmesinin asıl nedeni Rusya'dır. Rusya'nın Türkiye'yi çiğneyip yok etmek için yüzyıllardan beri güttü-

ğü politikadır. İtilaf Devletleri'nin Rusya ile birleşip Türkiye'yi ihmal etmiş olmaları, milli varlığımızın tehlikeye düştüğü inancını doğurmuştur. Türk milleti işte bu sebepledir ki varlığını korumak için dört yıldır muazzam fedakârlıklarla savaşıyor. Çarlık idaresini deviren son ihtilal, Rus tehlikesini bir zaman için geciktirmiş olabilirse de tamamen ortadan kaldıramaz. Bu ihtilal gözönünde bulundurularak Türkiye'nin coğrafi stratejik durumu düşünülürse, memleketimizin sulh ve sükun içinde gelişip ilerlemesi, başta İngilizler olduğu halde İtilaf Devletleri'nin aleyhine değil lehine olacağı derhal anlaşılır. İstiklalini korumak yolunda her türlü fedakârlığa katlanan bir Türkiye'nin, Yakındoğu'da pek faydalı bir sulh ve sükun unsuru olacağı, dört yıllık harbin verdiği tecrübelerden sonra esasen İngiltere Hükümeti'nce de anlaşılmış olmak lazım gelir. Bu düşünceyledir ki, yeni kabine sulha varmak için İngilizlerle teması, iki tarafın da gerçek menfaatleri bakımından elzem görmüştür. Osmanlı Hükümeti sulh ve sükun içinde çalışarak gelişip ilerlemek istiyor. Bunun için de İngiliz siyasetine uygun bir politika gütmeyi faydalı buluyor."

Rauf Bey bu açıklamayı yaptıktan sonra şöyle devam eder:

"(...) Bin an evvel barışa dönmeye taraftarız. Buraya bunu sağlamak için geldik. Fakat kabul ve tatbik edemeyeceğimiz şartlar altına imzamızı koymamız katiyen bahis konusu olamaz. Gerçi mütareke şartlarınızın nelerden ibaret olduğunu şu anda bilmiyorum. Ancak yapılacak tekliflerin kabulünün mümkün olmamasından dolayı savaşı durdurmak imkân dahilinde olmazsa, İtilaf Devletleri büyük zayiat vererek belki İstanbul'a girebilirler. Evet, bu ihtimal mevcuttur ama bu takdirde yani Trakya hududunda harp başlayınca büyük bir ihtimalle İstanbul'da azınlıkların şuursuzca ayaklanmaları da bir iç harbe yol açar ve bu suretle İstanbul hiç şüphe yok, bir harp alanına dönerek kan ve ateş içinde kalır ki bu da beklenen barışı temin edemez. Aksine, istiklallerine ne derece bağlı olduklarını bu uğurda yıllardır katlandıkları fedakârlıkların azametiyle göstermiş olan Türkler, o zaman her şeyi göze alarak sonuna kadar harbe devama mecbur kalacaklardır. Durum bu hali alınca sonunun nereye varacağını kestiremiyorum. Fakat İtilaf Devletleri lehine olacağını hiç zannetmiyorum. Ancak bu badirede akacak kandan ve meydana gelecek zarardan Türklerin sorumlu olmayacakları tabiidir. (...)"

Bir saat kadar süren bu açıklamalardan sonra Amiral Calthorpe, ne denilmek istendiğini çok iyi anladığını, her iki ülkenin de haklarını gözeten bir dostluğun yeniden kurulması için elinden geleni yapacağını ifade eder ve müzakerelere geçilir.

Müzakereler İlk Günden Tıkanıyor

Böylece 27 Ekim'de başlayan görüşmeler üç gün sürer ve 30 Ekim'de noktalanır. Yirmi beş maddeden oluşan antlaşmanın hükümleri tartışılırken görüşmeler zaman zaman kopma noktasına gelir. Özellikle birinci maddede yer alan ve Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın açılması ve Boğazlar'daki istihkâmların İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi hususu konuşulurken, bunlar arasında Yunan askerlerinin de bulunacak olması uzun tartışmalara yol açar. Görüşmelerin daha ilk maddede tıkanması üzerine, bu maddeye daha sonra yeniden dönmek üzere diğer maddelere geçilir.

Çetin geçen diğer maddeler arasında; Türk ordularının derhal terhis edilmesini düzenleyen beşinci madde, Müttefikler'in güvenliğini tehlikeye düşürecek bir durum olursa, Türkiye'nin istedikleri her stratejik noktasını işgal edebileceklerini düzenleyen 7. madde, altı il olarak bilinen "vilayeti sitte"de karışıklık çıkarsa İtilaf yani Müttefik Devletleri'nin buraları işgal hakkının doğacağını ifade eden 24. madde hemen dikkati çekmektedir. Mustafa Kemal Paşa özellikle 7. ve 10. maddelere itiraz edecek, ülkenin kısa süre içinde sudan bahanelerle baştan aşağı işgal edilebileceğine dikkati çekecektir.

Osmanlı Hükümeti de iki nokta üzerinde hassasiyet göstermektedir: İstanbul'un işgal edilmemesi ve Yunan zırhlılarının Boğaz'a girmemesi. Böyle bir hükmü anlaşmaya açıkça koymayacaklarını belirten Calthorpe şöyle demektedir:

"Yarın hükümetler değişebilir, İstanbul'da azınlıkların hayatına kasteden eylemler olabilir, bu takdirde Müttefikler'in müdahale hakkını kullanmaları gerekebilir. Bu hakkımızı kendi elimizle sınırlayamayız. Ancak Yunan zırhlıları konusunda şunun sözünü verebilirim. Yunan zırhlıları İstanbul'a girmeyecek, Karadeniz'e çıkmaları gerektiğinde de İstanbul halkını rencide etmemek için gece beklenecek ve zırhlılar o karanlıkta geçiş yapacaklardır. Bunu destekler tarzda Londra'ya yazacağıma söz veririm. Gelecek olan yanıtı da size iletirim."

Nihayet 30 Ekim İtibariyle Antlaşma İmzalanıyor

Sonuç olarak Rauf Bey zaman zaman direnir, bunun karşılığında İngilizler önerilerinden ödün verirler ama sonunda öyle bir noktaya gelinir ki, artık kımıldamak imkânı yoktur. İşte o noktada da Antlaşma imzalanır. Calthorpe bir öneride bulunur ve "Harp sahaları birbi-

rinden uzak olduğundan bazı anlaşmazlıklar çıkabilir. Bu sebeple bütün cephelerde ateşin aynı anda kesilmesini sağlamak için mütareke tarihini 30 Ekim 1918 öğle vakti olarak tespit etmeyi teklif ederim" der ve bu önerisini Rauf Bey kabul eder. Böylece Mondros Ateşkes Antlaşması'nı Müttefikler (İtilaf Devletleri) adına İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe, Osmanlı Hükümeti adına da Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Orbay, Reşat Hikmet ve Sadullah Bey'ler imzalar. Rauf Bey imza töreninden sonra şunları söyler:

Charles Vere Ferrers Townshend

"Mütareke şartları ağırdır. Bununla beraber onları yerine getirmeye sadakatle çalışacağız. İngiliz devlet ve milletinin imzalarına sadık, vaatlerine vefakâr olduklarına itikadımız vardır. Bu inanç, üzerimize düşen ağır vazifeyi yapmakta bize cesaret verdi. Büyük İngiliz milletiyle müttefiklerinin taahhütlerine ve vaatlerine sadakatle riayet edeceklerine olan itimadımızda hatamız yoktur zannındayız."

Calthorpe Rauf Bey'in ellerini heyecanla sıkarak; "Rauf Bey. Müzakerelerimizde heyetlerimiz açık ve şerefli insanlara yakışır surette hareket etti. İngiltere ve Müttefikleri adına imzaladığım Mütarekename'nin bütün maddelerine dikkat ve itinayla riayet olunacağını tekrar teyid ederim" diye yanıt verir ve maiyetine dönerek; "Efendiler, İngiltere daima imzasına riayet ve sadıkane hareket eder, değil mi?" diye sorar. İngilizler hep bir ağızdan "Evet efendim!" diye bağırırlar.

Oysa daha antlaşmanın mürekkebi kurumadan İtilaf Devletleri, açık olmayan tüm maddeleri kendi lehlerine yorumlayacaklar ve her fırsatta onun dışına çıkmak için fırsat kollayacaklardır.

Türk heyetinin İzmir'e dönüşünü sağlamak üzere "Liverpool" Zırhlısı hazırlanmıştır. Rauf Bey hareketten önce arabuluculuk konusunda büyük destek veren General Townshend'la da görüşür ve gece yarısı Foça'ya doğru hareket edilir. Sabahleyin Foça'ya ulaşılır ve burada bekleyen romörkörle yola çıkılarak İzmir'e gelinir. İlk iş olarak buradan Hükümet'e çekilen telgrafla, maddeler üzerinde yapılan düzeltmelerle Mütareke'nin imzalandığı haberi verilir. "Memnun kalındığını bildiren" bir yanıt alınır. Aynı gün akşam özel bir trenle Bandırma'ya hareket edilir. Orada bekleyen "Berki Satvet"

Kruvazörü'yle hemen yola çıkılır ve 1 Kasım 1918 Cuma günü öğleden sonra İstanbul'a gelinir.

Osmanlı Heyeti İstanbul'da (1 Kasım 1918)

Sadrazam İzzet Paşa İspanyol nezlesinden yatmaktadır. Heyet doğru Sadaret Konağı'na gider ve olanlar anlatılır. Daha sonra ise Padişah'a arz etmek üzere Dolmabahçe'ye gidilir. Padişah o esnada hareme geçmiştir. Bir süre sonra saray görevlilerinden Refik Bey gelir, "Zatı Şahane yorgunlar. Sizi Salı günü kabul edecekler. (...) Kabul saatini ayrıca bildireceğiz. (...)" der ve Padişah'a arz edilmek üzere Mütareke'ye ilişkin önemli konular üzerinde özel bilgi ister. Rauf Bey gereken açıklamaları yapar ve heyet Saray'dan ayrılır.

Vahdettin Salı günü de randevu vermez. O hafta içinde olaylar o denli hızlı gelişmiştir ki, Rauf Bey'i ancak Dolmabahçe Camii'nde Cuma Selamlığı'nda kabul edecektir.

Rauf Bey Vahdettin'in Huzurunda

O gün (8 Kasım 1918) aynı zamanda İzzet Paşa Kabinesi'nin istifa edeceği gündür. Böylece Rauf Bey'in bu görüşmesi aynı zamanda bir "veda" görüşmesidir. Vahdettin, 13 Kasım'da İstanbul'da olacağı bildirilen İtilaf donanması henüz gelmeden, hükümet içindeki bazı İttihatçı bakanların istifa etmesini istemiş, aksi halde kabineyi azledeceğini söyleyecek kadar da ileri gitmiştir. Belli ki Vahdettin İngilizlere karşı olabildiğince sempatik görünmek çabasındadır hatta panik içindedir. Bu İttihatçı hükümetten onun için bir kayıp değil aksine bir kurtuluştur. O yüzden de kabinenin istifasını derhal kabul etmiştir. Şimdi de o Kabine'nin bir bakanı olan Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Orbay'ı işte bu duygular içinde kabul etmektedir.[2]

Vahdettin Rauf Bey'i namazdan sonra Baş Mabeyinci Lütfi Simavi Bey'le birlikte Dolmabahçe Camii'nin bitişik mahfelinde kabul eder. Rauf Bey müzakereler hakkında bilgi verdikten sonra, özellikle 7. madde münasebetiyle geçen münakaşaları ve maddenin son şeklini anlatır; "Ülke hükümetsiz ve karışıklık içinde olmadıkça, İtilaf Devletleri'nin tebaasının hayatı tehlikeye düşmedikçe İstanbul işgal olunmayacaktır. İngiliz Temsilcisi (Amiral Calthorpe) bunu taahhüt etmiştir. O nedenle ülkede asayişin mutlak surette muhafazası mutlak surette gereklidir. Aksi takdirde, sonu kestirilemeyecek büyük

2 Bu görüşme Cuma namazından sonra olmaktadır. Kabine akşamüzeri istifa edecektir.

tehlikeler doğabilir. Bu nedenle, bu ateşkes dönemini sükûn ve asayiş içinde geçirirsek vatanın işgal edilmeyen kısımlarını kurtarmak ümidi kuvvetlidir" der.

Vahdettin söze hiç karışmadan başı önünde Rauf Bey'i dinlemektedir. Belli ki daha çok onun konuşmasına fırsat vermektedir. Özellikle ülkenin herhangi bir yerinde bir karışıklık çıkması halinde İtilaf Devletleri'nin istedikleri yerleri işgal edebilecekleri noktasını belleğine iyice kazımıştır. Nitekim günü gelip de Samsun'da İngilizler böyle bir bahanenin peşine düşünce, vakit geçirmeden ordunun en gözde komutanlarının başında gelen Mustafa Kemal Paşa'yı asayişi temin etmek üzere Samsun'a göndermekte tereddüt etmeyecektir.

Rauf Bey Damat Ferit Paşa'yı Eleştiriyor

Damat Ferit Paşa

Rauf Bey Vahdettin'in dikkatini bir noktaya daha çeker. Mondros dönüşü Bandırma'da, İstanbul gazetelerinden birinde Damat Ferit Paşa'nın bir demecini okumuştur. Burada Ferit Paşa Rumları kılıçtan geçirmekten bahsetmektedir. Bu sözler birçok yerde ayaklanmayı, o da İstanbul'un işgalini hatta bütün ülkenin düşman işgaline uğramasını davet etmek demektir. Bu tür sözlerden özellikle kaçınılmalıdır.

Rauf Bey, "Ferit Paşa'nın memleket içinde ve dışında bilinen meziyeti sizinle olan akrabalığından ibarettir. Bu nedenle, arz ettiğim gazetedeki beyan ve isnatları memlekette ve hele memleket dışında pek fena bir yoruma uğrayabilir. Bunların sizin fikirlerinizden ilham alınarak söylenmiş olmasına hükmedilmesi ihtimali ve tehlikesi vardır ki, bu suretle Hükümdar ile hükümet arasında anlaşmazlık mevcut olduğu zannı husule gelir. Bundan faydalanıp isyanlar çıkarmak isteyeceklerin varlığını ihtimalden uzak görmüyorum" der.

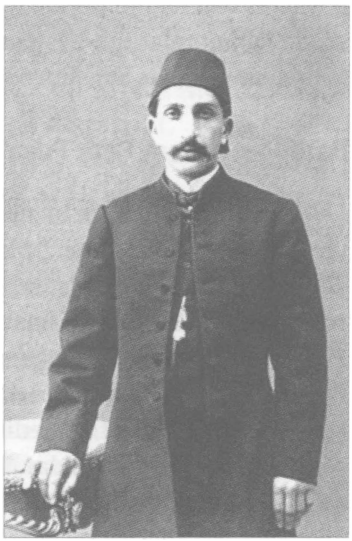
Rauf Bey bu noktada sözü müttefiklerimiz Bulgaristan ile Avusturya-Macaristan'a getirerek oralarda mütareke yapıldıktan sonra çıkan ihtilallerden, bölünmelerden hükümdarların da müteessir olduklarına işaret ederek, Ferit Paşa'nın bizzat sorumluluğunu

kavraması, "Tarafı Şahane"lerinden de bu hususun kendisine ihtar edilmesi zamanının geçmiş olduğunu ilave eder.

Bu uzun konuşma bittiği zaman Rauf Bey Vahdettin'in bir hayli heyecanlandığını ve sinirlendiğini fark eder. Parmakları asabiyetten titremektedir. O nedenle sigarası ağızlığından düşmüş ve Lütfi Simavi Bey sigarayı yerden kaldırarak tablaya koymuştur.

Vahdettin: "Millet Koyun Sürüsü, Çobanı da Benim"

Vahdettin bir müddet sessizce dalgın dalgın düşündükten sonra söze başlar ve "Ferit Paşa'yı hemşiremin iyi bir eşi olarak sevdim. Fikirlerine taraftar değilim. Bu yüzden aramızda şiddetli ayrılık vardır. Bunu Lütfi Simavi Bey de bilir" der. Daha sonra ise sinirli bir şekilde ayağa kalkarak görüşmenin sona erdiğini anlatmak ister. Tam ayrılacakken serinkanlılığını daha da kaybederek mutlaka söylemek istediği bir şeyi dilinde döndürdüğünü belirten bir hırçınlıkla, Rauf Bey'in gözlerinin içine dik dik bakarak, "Beyefendi, ortada bir millet var, koyun sürüsü! (...) İdaresi için bir çoban lazım. O da benim (...)" der.

II. Abdülhamit

Hava birden bire buz gibi olmuştur. Vahdettin devleti bir "meşruti hükümdar" gibi değil, tek başına "mutlak bir hükümdar" gibi; ağabeyi II. Abdülhamit gibi yönetmek istemektedir. Bir tarafta koyun sürüsü bir millet vardır, diğer tarafta da bir çoban. O da kendisi. Gerisi yani Meclis boştur.

Vahdettin bu düşüncesini paylaşan bir hükümet aramaktadır; İngiliz yanlısı olan, İttihatçı olmayan ve İtilaf Devletleri'ne zorluk çıkarmayacak bir hükümet. Aradığını da kısa sürede bulacaktır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Hükümleri

1) Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın açılması, Karadeniz'e serbestçe geçişin temini ve Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının İtilaf Devletleri tarafından işgali sağlanacaktır.

2) Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevzilerinin yerleri gösterilecek ve bunları taramak ve kaldırmak için yardım edilecektir.

3) Karadeniz'deki torpiller hakkında bilgi verilecektir.

4) İtilaf Devletleri'nin bütün esirleri ile Ermeni esirleri kayıtsız şartsız İstanbul'da teslim olunacaktır.

5) Hudutların korunması ve iç asayişin temini dışında Osmanlı Ordusu derhal teslim edilecektir.

6) Osmanlı harp gemileri teslim olup, gösterilecek Osmanlı limanlarında gözaltında bulundurulacaktır.

7) İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal hakkına sahip olacaktır.

8) Osmanlı demiryollarından İtilaf Devletleri istifade edecekler ve Osmanlı ticaret gemileri müttefiklerin hizmetinde bulundurulacaktır.

9) İtilaf Devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki vasıtalardan istifade sağlayacaklardır.

10) Toros Tünelleri İtilaf Devletleri tarafından işgal olunacaktır.

11) İran içlerinde ve Kafkasya'da bulunan Osmanlı Kuvvetleri işgal ettikleri yerlerden geri çekileceklerdir.

12) Hükümet haberleşmesi dışında; telsiz, telgraf ve kabloların denetimi İtilaf Devletleri'ne geçecektir.

13) Askeri, ticari ve denizle ilgili madde ve malzemelerin tahribi önlenecektir.

14) İtilaf Devletleri kömür, mazot ve yağ maddelerini Türkiye'den temin edeceklerdir. Bu maddelerden hiçbiri ihraç olunmayacaktır.

15) Bütün demiryolları İtilaf Devletleri'nin zabıtası tarafından kontrol altına alınacaktır.

16) Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın İtilaf Devletleri'nin kumandanlarına teslim olunacaktır.

17) Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı subayları en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaktır.

18) Trablus ve Bingazi'de Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim olunacaktır.

19) Asker ve sivil Alman ve Avusturya uyruğu, bir ay zarfında Osmanlı topraklarını terk edeceklerdir.

20) Gerek askeri teçhizatın teslimine gerek Osmanlı ordusunun terhisine ve gerekse nakil vasıtalarının İtilaf Devletleri'ne teslimine dair verilecek herhangi bir emir derhal yerine getirilecektir.

21) İtilaf Devletleri adına bir üye, iaşe nezaretinde çalışarak bu devletlerin ihtiyaçlarını temin edecek ve isteyeceği her bilgi kendisine verilecektir.

22) Osmanlı harp esirleri İtilaf Devletleri nezdinde kalacaktır.

23) Osmanlı Hükümeti, Merkezi Devletler'le bütün ilişkilerini kesecektir.

24) "Altı Vilayet" adı verilen yerlerde bir kargaşalık olursa, vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilaf Devletleri haiz bulunacaktır.

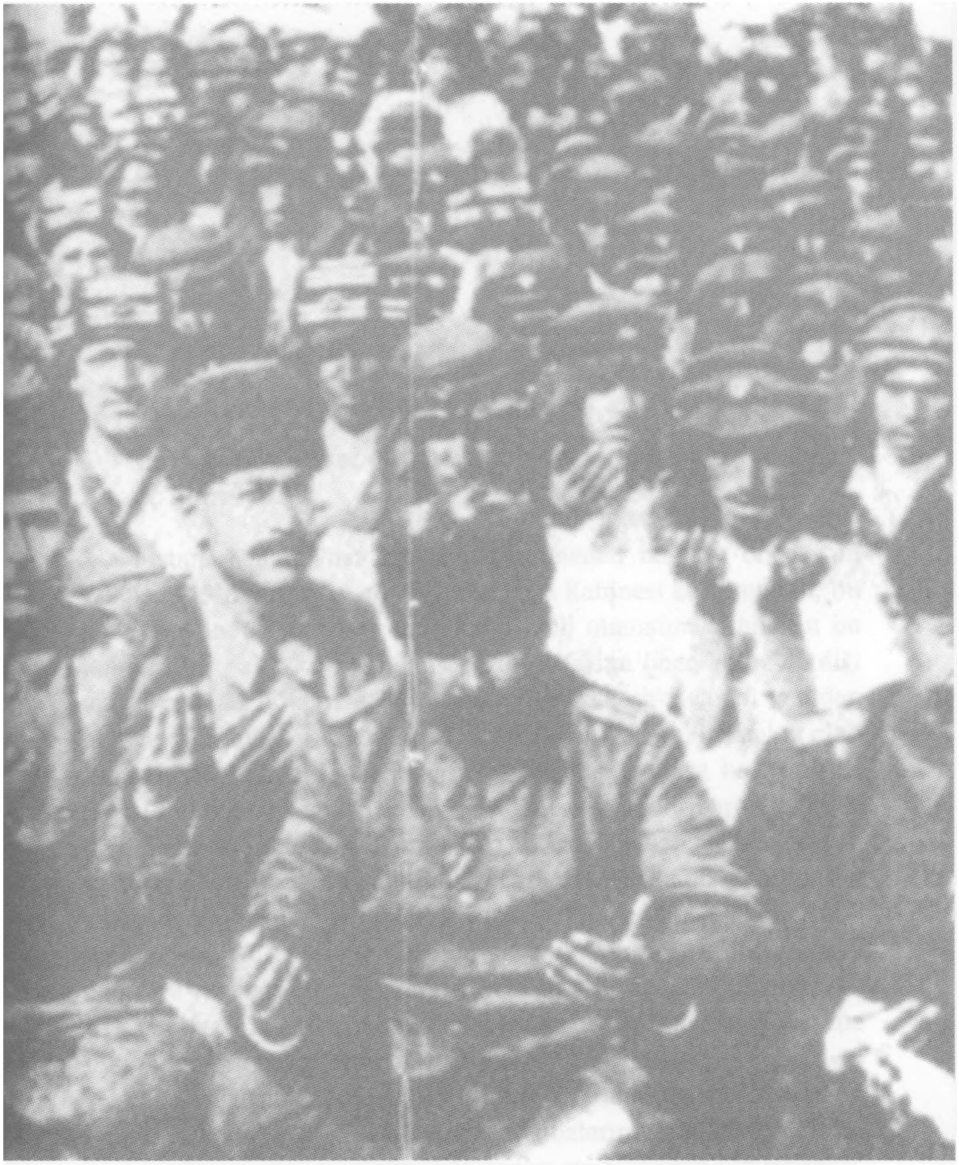
25) Müttefikler'le Osmanlı Devleti arasındaki savaş 1918 yılı Ekim ayının 31. günü mahalli saatle öğle zamanı sona erecektir.

ONUNCU BÖLÜM
SİYASETE İLK ADIM

~

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Talat Paşa Hükümeti'nin istifa edeceği belli olmuştu. Zira İtilaf Devletleri "savaş kararı" alan hükümetlerle barış masasına oturmuyordu. Ateşkes antlaşmasını imzalayacak bir kabinenin kurulacağı belliydi.

Bir bayram sabahı kılınan namazdan sonra, bu fotğrafta dua edenlerin çoğu bir daha Anadolu'yu göremedi. Dönebilenler ise bu kez Anavatan'ı savunmak için yeniden cepheye koştu

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SİYASAL GİRİŞİMLERİ

Tevfik Paşa'nın Güvenoyu Almaması İçin Çabalıyor, Sonuç Alamıyor

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelmeden iki gün önce yani 11 Kasım 1918 Pazartesi günü Tevfik Paşa Kabinesi kurulmuştur. Bu kabine aslında Cumartesi gününden belli olmuştur. Vahdettin bu konuda hiç vakit kaybetmemiş, İzzet Paşa'dan önce görev verdiği ama o zaman hükümeti kuramayan Tevfik Paşa'yı şimdi yeniden göreve çağırmış ve rahatlamıştır. Artık İstanbul'a yaklaşmakta olan İtilaf donanmasını daha huzurlu olarak karşılamaya hazırdır. Bir de bu hükümet güvenoyu alırsa, asıl işte o andan itibaren kafasındaki planı daha rahat uygulayacak ve içine düşülen bu beladan en az zararla kurtulmanın yollarını arayacaktır. Ancak bu çıkış yolunu ararken Vahdettin'in tek hareket noktası, "hanedanın hükümranlık hakları"dır. "Hükümranlık haklarına zarar gelmeden oluşan yeni coğrafya'yı vatan kılmak" Vahdettin'in uygulayacağı politikanın temelini oluşturmuştur. Buna karşı çıkacak her engeli aşmak da yine onun planının parçalarını oluşturacaktır.

Vahdettin bu kabinenin kurulmasıyla rahatlamıştı çünkü bu kabine İttihatçı değildi. Dolayısıyla İngilizlerin ve diğerlerinin tepkisini çekmeyecek, gereksiz sürtüşmeler muhtemelen olmayacaktı. İttihatçı olmayan bir hükümet ise iki türlü olabilirdi: Ya bir ihtiyarlar kabinesi kurulacaktı, yani "Jöntürk" olmayan ve Meşrutiyet öncesi devlet adamlarından oluşan bir kabine; ya da İttihat Terakki Partisi'nin muhaliflerinden, yani başta Hürriyet ve İtilaf Partisi olmak

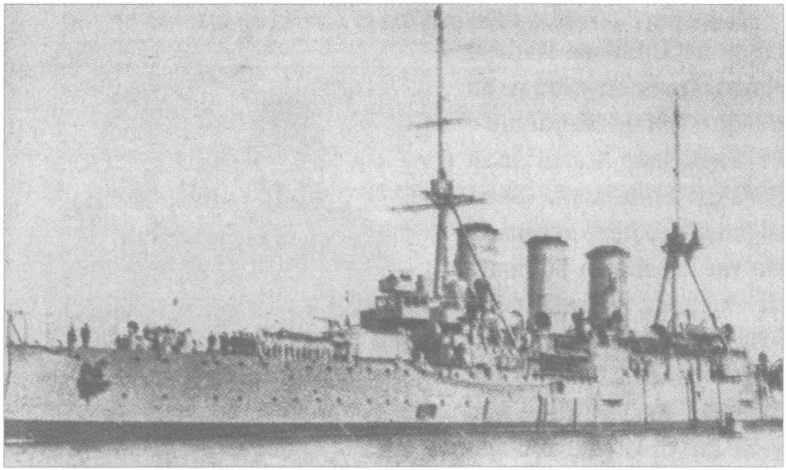

İngiliz birlikleri Beyoğlu'nda

üzere muhalif partilerden oluşan bir "Jöntürk" kabinesi. Birincisi kuruldu. Bu kabine, Meşrutiyet yani 1876 dönemi öncesinin devlet adamlarından oluşan bir kabineydi. Daha doğrusu bir "ihtiyarlar heyeti"ni andırıyordu. Bu 42 yıl önceki kabinelerde görev yapmış nazırlar şimdilerde 70 yaşın çok üzerindeydi. Sadrazam Tevfik Paşa da 73 yaşındaydı.

Bu kabinenin ikinci bir niteliği, "Padişah Kabinesi" olmasıydı. Vahdettin, ağabeyi II. Abdülhamit'in izinden gidiyor ve onun tüm saltanat yaşamı boyunca yaptığı gibi hükümet üyelerini bizzat kendisi belirliyordu. Tahta geçeli henüz 4 ay olmuştu, deneyimsizdi. Önündeki iki ağabeyinin icraatlarına baktı ve Sultan Reşat gibi "dışardan izleyen" değil, Sultan Abdülhamit gibi "içerden gözleyen" olmaya karar verdi ve öyle oldu.

8 Kasım Cuma Selamlığı'nda Rauf Bey'e, "Beyefendi, ortada bir millet var, koyun sürüsü, idaresi için bir çoban lazım. O da benim!" derken son derece samimiydi ve bu mesajı bir bakana vermekteydi. Rauf Bey bu konuşma olurken Bahriye Nazırı'dır ve o da sözü edilen milletin yani koyun sürüsünün içindedir. Mesaj budur ve açıktır. Bu sürünün olsa olsa tek bir şeye ihtiyacı vardır: Bir çobana. İşte o da kendisidir. Bunun dışında hiçbir şeye gerek yoktur; hatta meclise

Yunan zırhlısı Averof
Mustafa Kemal Paşa bu zırhlıya bakarak, "Geldikleri gibi giderler" demiştir

bile. Bunun da gereğini kısa sürede yerine getirecek ve 21 Aralık 1918 günü yani bu konuşmadan sadece 40 gün sonra bir emirle Meclis'i de kapatacaktır.

Şimdi çoban ve sürüsü başbaşadır ve bu andan itibaren çoban tüm dikkatiyle sakıncalı gördüğü herkesi bu sürüden uzak tutmaya çalışacaktır. Yeni hükümet kurulduktan iki gün sonra (13 Kasım 1918 Çarşamba) 55 zırhlıdan oluşan İtilaf donanması ve Mustafa Kemal Paşa, garip bir rastlantıyla aynı gün İstanbul'a geldiler. Esasen her ikisinin de gelmesi bekleniyordu. İzzet Paşa, hükümetin istifa ettiğini 10 Kasım günü Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla bildiriyor ve "Zatı Devletleri bir an evvel İstanbul'a gelmelisiniz. Sizinle görüşmeye ihtiyacım var" diyordu. Ayrıca emri altındaki Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı da Padişah iradesiyle 8 Kasım'da kaldırılmıştı. Bu durumda Adana'da yapacağı fazla bir şey kalmamıştı. Gerekli düzenlemeleri yaparak son emirlerini vermiş, silah ve cephanenin teslim edilmeyip Anadolu'nun içlerine taşınması için gereken tertipleri aldırmış ve 10 Kasım akşamı Adana'dan ayrılmıştı.

Son derece karmaşık duygular içindeydi. Adana'dan ayrılmazdan önce, 5 Kasım Salı günü Katma'da bulunan Ali Fuat Paşa'yı Adana'ya çağırmış ve genel bir durum değerlendirmesi yaparak, "(...) Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve koruması, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün orduyla beraber yardım etmemiz lazımdır (...)" demişti.

Mustafa Kemal Paşa böyle bir kabinede Harbiye Nazırı olmak istiyordu ve bu dileğini Sultan Vahdettin'e ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya bildirmişti. Buna rağmen kabineye alınmadı. Ne var ki, oluşan hükümet de ateşkesi imzaladıktan kısa bir süre sonra çekilmek zorunda kaldı. Böylece Mustafa Kemal Paşa için yeni bir fırsat daha doğuyordu. Bu fırsatı zorlamaya kararlıydı. İstanbul'a bu düşüncelerle geldi.

Mustafa Kemal ve Hüseyin Rauf (Orbay)

İşte o yolu göstermek üzere İstanbul'a gelmiş bulunuyordu. En acil yapılması gereken iş ona göre yeni kurulan Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyu almamasını sağlamaktı. Bu takdirde belki görevin yeniden İzzet Paşa'ya verilmesi temin edilir, bu kez kendisi de bu kabinede Harbiye Nazırlığı'na getirilirdi. Mutlaka orduya hâkim olacağı bir göreve gelmek istiyordu. Ondan sonra İtilaf Devletleri'nin karşısına böyle bir sıfatla dikilecek, sonra da ne olursa olacaktı. O halde ne yapıp etmeli, karar merciinin içinde yani hükümette yer almalıydı. Kısacası iktidarda olmak ve sorumluluk almak istiyordu.
Pera Palas'a yerleşti ve vakit geçirmeden hemen ertesi gün Rauf Bey'le otelde buluştu, onunla birlikte İzzet Paşa'yı henüz boşaltmadığı Sadaret Konağı'nda ziyaret etti. Bu görüşmede yeniden görev verilirse kabul etmesi konusunda İzzet Paşa'yı ikna etti. Bu mümkün olursa Mustafa Kemal de kabinede yer alacaktı. Bu andan itibaren Tevfik Paşa Hükümeti'ni düşürmek için Mustafa Kemal, Rauf, Fethi ve Canbulat Beyler işbölümü yaparak geceli gündüzlü çalışmaya başladılar.

Cuma Selamlığı'nda Mustafa Kemal-Vahdettin Görüşmesi (15 Kasım 1918)

Ertesi gün, 15 Kasım 1918 Cuma günü Mustafa Kemal Paşa Cuma Selamlığı'nı takiben mahfilde Padişah Vahdettin tarafından kabul edildi. Bu görüşmede Mustafa Kemal Vahdettin'i aydınlatmaya çalışırken, Vahdettin ordunun kendisine bağlı kalıp kalmayacağı konusunda kaygılarını dile getirmişti.

O günlerde Mustafa Kemal büyük bir gayretle milletvekili arkadaşlarıyla buluşmakta ve onları güvenoyu vermemeye ikna etmeye çalışmaktaydı. Diğer yandan da Ali Fethi [Okyar] Bey ile Rasim Ferit [Talay] Bey'lerin sahibi bulunduğu ve kendisinin de ortak olduğu *Minber* gazetesinde Tevfik Paşa kabinesini eleştiren ve Mustafa Kemal'in görüşlerine yer veren, onu kamuoyuna daha çok tanıtmayı amaçlayan yazılar yayımlanıyordu.

Güven oylaması 18 Kasım Pazartesi günü yapılacaktı. Mustafa Kemal o gün sivil kıyafetle Meclisi Mebusan'a geldi ve salonlardan birinde toplu olarak milletvekillerine neden güvenoyu vermemeleri gerektiğini anlattı. Hükümet düşürülürse, Meclis'in feshedilebileceği kaygısından bahsedilmişti. Mustafa Kemal de güvenoyu verilse bile Meclis'in kapatılacağını söylüyordu. Yine haklı çıkan kendisi oldu. Yapılan oylamada 84 lehde, 27 aleyhte ve 3 çekimser oy çıktı. Çoğunluk yeter sayısı olan 129 bulunamadığı için oylama ertesi gün tekrarlandı. Eğilim zaten belli olmuştu. Tevfik Paşa Hükümeti 19 Kasım 1918 Salı günü güvenoyu aldı.

Sonuç Mustafa Kemal için tam bir hayal kırıklığı olmuştu. Derhal Meclis'i terk etti ve eve gelip Saray'a telefon ederek randevu talebinde bulundu. Vahdettin'le görüşmek istiyordu. Parlamenter yolun kendisine kapalı olduğunu görünce, şimdi taktik değiştiriyor ve saraya yöneliyordu. Kendisine ancak 29 Kasım Cuma Selamlığı'nda görüşmek üzere gün verildi. O güne daha çok vardı ama yapacak başka bir şey de yoktu.

Mustafa Kemal Paşa Tekrar Cuma Selamlığı'nda (22 Kasım 1918)

22 Kasım Cuma günü namazdan sonra Vahdettin Mustafa Kemal'i mahfilde kabul etti. Bu görüşme kısa sürdü ve burada Vahdettin, Mustafa Kemal'in mütarekeden sonraki siyasi durum hakkındaki görüşlerini aldı. Mustafa Kemal asıl söylemek istediklerini, randevusu verilen 29 Kasım Cuma gününe saklıyordu.

Mustafa Kemal Paşa Yeniden Cuma Selamlığında (29 Kasım 1918)

O gün tekrar bir araya gelirler. Mustafa Kemal tam konuyu hükümete getirip düşünce ve endişelerini açıklayacakken Vahdettin ustaca sözünü keser ve "Ordunun komutan ve subayları eminim ki seni çok severler, bana teminat verir misin ki onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir? (...)" diye soruverir.

Mustafa Kemal bu ani soru karşısında şaşırır ve "Ordu tarafından aleyhte harekete ait bilgi ve özel haberleriniz mi var efendim?" diye soruyu soruyla karşılar. Vahdettin gözlerini kapatır, olumlu ya da olumsuz cevap vermez ve aynı soruyu tekrarlar.

Mustafa Kemal İstanbul'a henüz geldiğini, durumu yakından bilmediğini ama buna rağmen ordudan böyle bir şey beklememesini söyler.

Vahdettin'in yanıtı düşündürücüdür: "Yalnız bugünden bahsetmiyorum; bugünden ve yarından (...)"

Belli ki Vahdettin kısa sürede bir şeyler yapacaktır. Ordunun tepkisinden çekinmekte olduğuna göre yapacağı şey pek de hayra alamet olmasa gerektir. O nedenle de ordunun en sevilen komutanından söz almaya çalışmaktadır. Ardından Vahdettin görüşmenin sona erdiğini anlatmak üzere ayağa kalkar ve "Siz akıllı bir komutansınız, arkadaşlarınızı aydınlatıp telkin edeceğinizden eminim" der. Mustafa Kemal bu görüşmeden de tam bir hayal kırıklığı içinde ayrılır.

Meclisi Mebusan'ın Durumu

Meclisi Mebusan'ın büyük çoğunluğu İttihatçıydı ve buna rağmen feshedilmek korkusuyla hükümete güvenoyu vermişti. Öte yandan kaybedilen savaş nedeniyle İttihatçıların prestiji büyük ölçüde sarsılmış, bu nedenle de Meclis'te pek önlere çıkmayarak zamanla eski nüfuzlarını yeniden kazanmak gibi bir politikanın takipçisi olmuşlardı. Ayrıca, zamanında yaptığı sert çıkışlarla parti içinde büyük dalgalanmalara yol açan ve ünlü ittihatçı Enver Paşa'ya karşıtlığı açıkça bilinen Mustafa Kemal'e de hiç güvenmiyorlardı. İsteseler bu hükümete güvenoyu vermeyerek düşürebilir ve içinde Mustafa Kemal'in de yer alacağı bir hükümetin kurulmasını sağlayabilirlerdi. Ancak bu takdirde de kendi elleriyle iktidara getirecekleri Mustafa Kemal'in karşısında kendilerinin bir daha 1918 Mondros öncesi dönemin gücüne ve nüfuzuna ulaşmaları mümkün olamazdı. Bu yüz-

den ve bilerek Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermediler ve oylarını da Tevfik Paşa'ya verdiler.

İttihat ve Terakki Partisi, döneminin çağdaş bir ideolojisiyle cihazlanmış olarak, Türk çıkarlarının ve Türkçülüğün haklarını savunan bir örgüt konumundaydı. Tıpkı patrikhane ve hahamhanelerin, ulusal dernek ve kulüplerin ulusal çıkarların koruyucuları olmaları gibi. İttihat ve Terakki'nin bu kimliği, onu her tür muhalefete karşı hoşgörüsüz yapıyordu, çünkü kendilerine muhalefet Türkçülüğe muhalefet oluyordu ve hele bu muhalefet Türklerden gelirse vatan hainliğiyle eş tutuluyordu.

Ekim 1918'de yani İttihat Terakki'nin son kongresi toplanmadan partiden bir kopma oldu. Partinin eski Genel Sekreteri, Mustafa Kemal'e yakınlığı bilinen ve onunla birlikte tasfiyeye uğrayıp Sofya'ya Büyükelçi olarak gönderilen Ali Fethi [Okyar] Bey, Karesi (Balıkesir) Mebusu Hüseyin Kadri'yle birlikte Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nı kurdu. Bir bölümü gayrimüslim olmakla birlikte yine de 30'dan fazla mebusun bu partiye geçtiği anlaşılıyordu. Zira Halil Bey'in Meclis Başkanlığı'na seçilmesi kararlaştırıldığı halde Fethi Bey'e 53 oy çıkmıştı.

1 Kasım'da toplanan son İttihat Terakki Kongresi'nde partinin feshine karar verilmiş, yerine başka bir partinin kurulması da kararlaştırılmıştı. Kurulacak partinin programını bu kongre hazırlamıştı. İsmail Canbolat Bey'in başkanlığında bir komisyon bu çalışmayı yapmış, yeni partinin inkılapçı rolünü terk edip liberal bir kimliğe sahip olması kararlaştırılmıştı. 5 Kasım 1918'deki son toplantıda 4 çekimser, 9 olumsuz oya karşılık 35 oyla İttihat Terakki'nin tarihe karıştığı ilan ediliyordu. Yeni kurulan partinin adı Teceddüt Partisi olmuş ve 11 Kasım 1918 gününden itibaren siyasal yaşamdaki yerini almıştı.

Meclisteki belli başlı muhalefet partisi ise Hürriyet ve İtilaf Partisi'ydi. Lider kadrosunun ve parti ileri gelenlerinin önemli bir kısmı yurtdışında sürgündeydi. Bununla birlikte bu muhalefet sesini daha çok basın vasıtasıyla duyurmaya çalışıyordu.

Sultan Vahdettin Meclis'i Kapatıyor

Meclis, Tevfik Paşa Kabinesi'ni hoş görme karşılığında kendi siyasal yaşamını uzatıyordu. Fakat Kabine'de Abdurrahman Efendi gibi, İzzet Bey gibi İttihatçılara son derece aykırı isimler vardı. İttihatçılar, karşılıklı hoşgörü pazarlığını kabinede temizlik yapılması

şartına bağlı görüyorlar, bunu bir anlamda Vahdettin'in İzzet Paşa Kabinesi'ne yaptığı müdahelenin yanıtı olarak düşünüyorlardı. Bu nedenle Tevfik Paşa'ya baskılar başladı. Paşa güvenoyu alalı henüz iki gün olmuştu ki Teceddüt Partisi Hüsnü Paşa'yı bu konuyu görüşmek üzere Sadrazam'a gönderme kararı aldı. Meclis Başkanı Halil Bey de bir süre sonra Sadrazam'la görüştü ve Sadrazam'ın ancak belli bir zaman sonra böyle bir revizyon yapacağını öğrendi. Milletvekillerinden Sabri ve Babanzade Hikmet'in 6 Aralık'ta yaptıkları girişim karşısında da, bakanların işe yarayıp yaramadıklarının 4-5 ayda anlaşılacağını söylemişti. Böylece Meclis'te bir karmaşa sürüp gidiyordu.

Bugünlerde muhalif partiler tarafından 2.500 kişilik bir tutuklama listesinin hazırlanmış olduğu haberi yayılmıştı. Tabii bu liste İttihatçıları içeriyordu. 19 Aralık günü yapılan bir görüşmede Tevfik Paşa kabinede değişiklik yapmayacağını belirtmişti. Belli ki kozlar 21 Aralık günü toplanacak olan Meclis'te paylaşılacaktı. O gün Cavit Bey'in hazırladığı bir gensoru görüşülecekti. Bu önergede hükümetin programında belirttiği her şeyin tersini yaptığı, olaylar karşısında yetersiz ve âciz kaldığı, barış konusunda ciddi bir girişimde bulunamadığı, bu nedenle ancak oturup verilecek hükmü beklediği, bu durumları eleştiren basına sansür getirildiği ifade ediliyordu. Önergeyi Teceddütçü milletvekilleri ile Hüseyin Kadri imzalamıştı.

İşte bu önergeye hükümetin cevabını 21 Aralık günü Mustafa Reşit Paşa okudu. Bütün suçlamalar reddediliyor, çok kısa sürede çok iyi şeyler yapılmış olduğu sayılıp dökülüyor, karşı saldırıya geçilerek Meclis'e getirilmiş olan pek çok yasa tasarısının maalesef engellendiğinden şikâyet ediliyor, bütün sorunların kaynağı olarak görülen ve savaşa girme kararını vermiş olan İttihat'a yani Teceddüt'e saldırılıyordu.

Reşit Paşa bu açıklamayı okuduktan sonra kürsüye gürültüler arasında Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey'in geldiği görüldü. Gürültüler sürekli artarken o aldırmadı ve Padişah Vahdettin'in Anayasa'nın 7. maddesi gereğince Meclis'i feshettiğini bildiren iradesini okudu.

Gürültüler ve bu kararı protesto eden sürekli alkışlar arasında da kürsüden indi. Mustafa Kemal'in 18 Kasım'da, bu hükümetin güvenoyu aldığı gün söyledikleri doğru çıkıyor ve onun tahmin ettiği gibi işte sadece bir ay sonra Meclis feshediliyordu.

Meclisi Mebusan süresini aşmıştı. Bu nedenle yeni seçimlerin yapılması için faaliyetine son verilmesi normal koşullarda normal

karşılanabilirdi ama normal olmayan koşullardan geçiliyordu. Ülkenin pek çok yeri fiilen işgal altındaydı ve buralarda seçim yapılamazdı. Üstelik işgal altındaki yerler zaten ülkeden koparılmak istenen topraklardı. Yeniden seçim yapıldığında bu bölgeler temsilci gönderemeyeceğine göre ülke bütünlüğünü barış masasında savunma gücümüz kendiliğinden kırılıyordu. Ayrıca Anayasa'ya göre Meclis feshedilince dört ay içinde seçimlerin yapılması da zorunluydu. Okunan İrade'de bu konuya da değinilmemişti. Vahdettin bu süre içinde seçimlerin yapılamayabileceğini düşündüğü için bu konuda sessiz kalmayı yeğlediğini söyleyecektir. Oysa seçim yaptırmayı zaten düşünmüyordu.

Vahdettin planını ustalıkla uyguluyordu. Önce İttihatçı İzzet Paşa Hükümeti'nden kurtulmuştu, sonra da İttihatçı Meclis'ten. Böylece ulusal denetim diye bir şey de kalmamıştı. Bu nedenle İtilaf Devletleri'yle daha kolay anlaşabilir, diğer bir deyişle bir Meclis'in kabul edemeyeceği bir barışı Saray kendi açısından kabule değer bulabilirdi. Hükümetin ise bu konuda bir sorun çıkarmayacağı belliydi. O Kabine'nin üyelerini tek tek Vahdettin saptamıştı. Öte yandan Rauf Bey'le yaptığı görüşmede Bahriye'nin, Mustafa Kemal Paşa'dan da ordunun bir fenalık yapmayacağı sözünü almayı da ihmal etmemişti.

Kısacası Vahdettin planını son derece başarılı bir şekilde adım adım uyguluyordu. Sonunda işte çoban, sürüsüyle başbaşa kalmıştı.

Hükümetin Siyasal Tutumu

Meclis'in kapatılmasından iki gün sonra yani 23 Aralık 1918'de, Hükümet bir kararnameyle siyasal af ilan etti. Buna göre Vahdettin'in tahta çıktığı 4 Temmuz 1918'e kadar işlenmiş siyasal suçlar affediliyor fakat Ermenilerin tehciri işlerinde yasal sorumluluğu olanlar bunun dışında tutuluyordu. Ayrıca bir unsurdan olup başka bir unsura karşı siyasal maksatla suç işleyenler ile düşman ordusuna katılan veya düşmana yardım edenler bu af kapsamının dışında tutuluyordu.

Hükümet ikinci olarak azınlıklara yönelik bir eylem planını uygulamaya koydu. Bundan maksat savaş sırasında yapılan ya da yapıldığı varsayılan haksızlıkları gidermek ve yapanları cezalandırmaktı. Ayrıca azınlık mensuplarına memurluk, ayanlık (senatörlük), nazırlık da dağıtmak yaygın bir uygulama haline gelmişti ve bu tutumla özellikle İtilaf Devletleri'ne şirin görünmek gibi bir amaç güdüldüğü anlaşılıyordu. Ama bazen gerçekten de küçültücü durumlarla karşı-

laşılıyordu. Örneğin geçmiş hükümetin yolsuzluklarını soruşturmak için ne zaman bir komisyon kurulmasına karar verilse mutlaka üyelerden birinin Rum, diğerinin de Ermeni olması hükümet kararında belirtiliyordu.

Azınlıklara yapılan haksızlık konusunda hükümetin önünde duran en önemli konu, tehcir edilmiş yani zorla göç ettirilmiş Rum ve Ermenileri yeniden eski yerlerine yerleştirmekti. Meclis açıkken verilen bir gensoruyu yanıtlarken hükümet, 19.695 Rum ve 23.420 Ermeni'nin iskân edildiğini gururla ilan etmişti. Buna karşılık yerleştirilen Müslüman sayısı sadece 252 idi.

11 Aralık'ta alınan bir kararla bu tehcir olayını daha iyi soruşturmak üzere Anadolu'yu 10 bölgeye ayırmaya ve her birine bir heyet göndermeye karar vermişlerdi. Öte yandan, görevlerinden azledilmiş olan ve azınlıklara mensup 4 mutasarrıfla 15 kaymakamın memuriyetlere tayin edileceklerinden, başvurmaları duyurulmuştu.

İtilaf Devletleri'nin asıl beklentileri ise azınlıklara eziyet etmiş olanların cezalandırılmasıydı. Özellikle İttihat ve Terakki'nin muhalifi durumunda olan tüm çevreler bunu gönülden bekliyor ve istiyordu. Böylece İtilaf Devletleri'yle daha elverişli barış koşulları elde edebileceklerini umuyorlardı. 14 Aralık günü Hükümet tehcir sırasında suç işleyenlerin harp divanlarında yargılanmalarına karar verdi ve ilk harp divanı 16 Aralık 1918'de kuruldu.

Bu mahkemenin başkanlığına Ferik Mahmut Hayret Paşa getirildi. Üyeler arasında Ustruma Kolordusu Komutanlığı'ndan emekli Mirliva (Tuğgeneral) Ali Nadir Paşa, 27. Tümen Komutanlığı'ndan emekli Mirliva Süleymaniyeli Kürt Mustafa Paşa, İstanbul İstinaf Mahkemesi üyelerinden Şevket ve Artin Mescityan bulunuyordu. Savcı, Temyiz Başsavcılığı'nda Başyardımcı Nihat Bey'di. Sorgu Yargıçlığı'nda Beyoğlu Bidayet Mahkemesi üyelerinden Moiz Zeki, Misak Makaryan, Nazif ve İstanbul Bidayet Mahkemesi üyesi Abdülsamet Efendi'ler bulunacaktı. Görüldüğü gibi üyeler gerçekten de "seçilmiş" kimselerdi. 3 asker üyenin 3'ü de emekli paşaydı. Bunlardan Ali Nadir Paşa tam 5 ay sonra İzmir'i kolayca Yunanlılara teslim edecek olan kişidir. Bir Yunanlı teğmenin hakaretlerine maruz kalacak, saatlerce elleri başının üzerinde İzmir sokaklarında dolaştırılacaktır. Kürt Mustafa Paşa ise Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idamına karar verecek olan Harp Divanı'na başkanlık edecek olan kişidir.

İttihat Terakki tarafından emekli edilmiş olan bu paşaların İttihat ve Terakki ve onun siyasetine düşman olmaları doğaldı. Mahkemenin 7 sivil üyesinden 3'ü azınlıklardan oluşuyordu ve bunun da 2'si

Ermeni'ydi. Kısa bir süre sonra bu harp divanından istifalar olacaktır. Mahkemenin tavrı öylesine terstir ki Savcı Nihat Bey hemen istifa etmiş; onun yerine Beyoğlu Bidayet Mahkemesi üyesi Sorgu Yargıcı Sami Bey, yardımcılığına da İstanbul İstinaf Mahkemesi yedek üyesi Sami Bey getirilmişti. Harp Divanı yedek üyeliğine de Dimitraki Efendi atanmıştı. Bu tür mahkemelerden gerçek anlamıyla adalet beklemek mümkün değildi, çünkü bu mahkemeler adeta suçlu yaratmak ve cezalandırmak maksadıyla kurulmuştu ve böylece bir İttihatçı avı başlatılmıştı.

İşte o karanlık günlerde zaten İstanbul'a geldiğine çok pişman olan ve tekrar Anadolu'ya geçebilmek için fırsat kollayan Mustafa Kemal Paşa bu fırsatı adeta bir altın tepsi içinde buluverdi. Samsun'a çıkışın yolu açılmıştı. Bu uzun ince yolun tüm ayrıntıları, serinin ikinci kitabı olan *Samsun'dan Erzurum'a* adlı incelememizde anlatılacaktır.

TABLOLAR

SURİYE VE IRAK CEPHESİ'NDE YILDIRIM ORDULAR GRUBU SUBAY KADROSU
(TEMMUZ-EYLÜL 1917)

Makam, Birlik	**Rütbe, Adı ve Soyadı**
Yıldırım Orduları Komutanı (1)	Mareşal Falkenhayn
Yıldırım Or. Grup Kur. Bşk.	Alb. Von Dommes
Yıldırım Or. Grup Kur. Bşk. Yard.	Yrb. Hüseyin Hüsnü Emir (Tümg. Erkilet)
6. Ordu Komutanı (2)	Tuğg. Halil Paşa (Korg. Kut)
7. Ordu Komutanı	Tuğg. Mustafa Kemal Paşa (3)
7. Ordu Kur. Bşk.	Yrb. Ömer Lütfi (Alb.) (4)
7. Ordu Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Rüştü (Korg. Akın)
3. Kolordu Komutanı	Alb. İsmet (Org. İnönü)
3. Kolordu Kur. Bşk.	Yrb. Şefik Avni
3. Kolordu Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Naci (Korg. Tınaz)
24. Tüm. Komutanı (5) (6)	Yrb. Willmer
50. Tüm. Komutanı (5) (7)	Yrb. Ş. Naili (Korg. Gökberk)
59. Tüm. Komutanı (5)	Alb. Şefik (Alb. Aker)
15. Kolordu Komutanı (8)	Tuğg. Ali Rıza Paşa (Sedes)
19. Tüm. Komutanı	Yrb. Sedat (Korg. Doğruer)
19. Tüm. Kur. Bşk.	Bnb. Ömer Lütfi
20. Tüm. Komutanı	Yrb. Yasin Hilmi
Alman Asya Kolu Komutanı (9)	Alb. Frankenberg
Alman Asya Kolu Kur. Bşk.	Yzb. Kurtcebe (Org. Noyan)

Açıklamalar:

(1) Yıldırım Orduları Grubu Bağdat'ın geri alınması için 15 Temmuz 1917'de teşkil edildi.

(2) 6. Ordu birlikleri Irak cephesinde olup kendi bölümünde açıklanmıştır.

(3) Mustafa Kemal Paşa 9 Ekimde 7. Ordu Komutanlığı'ndan istifa etti ve yerine Fevzi (Çakmak) Paşa getirildi.

(4) Yrb. Ömer Lütfi 12-18 Temmuz 1917 tarihinde Kur. Bşk. yaptı.

(5) 50. Tüm. Makedonya'dan, 59. Tüm. Aydın'dan, 24. Tüm. Çanakkale'den getirildi.

(6) 24. Tüm. Eylül 1917'de 4. Ordu emrine verildi

(7) 50. Tüm. Ekim 1917'de Irak Cephesi'ne gönderildi.

(8) 15. Kolordu 11 Haziran 1917'den itibaren Galiçya'dan bölgeye intikale başladı ve Eylül sonunda intikalini tamamladı.

(9) Alman Asya Kolu, tugay seviyesinde bir birliktir.

SURİYE VE FİLİSTİN CEPHESİ'NDE
EKİM-ARALIK 1917 DURUMU (1)

Gazze-Birüsebi Muharebesi (30 Ekim-3 Kasım 1917)
3-15 Kasım Çekilme Muharebeleri ve Kudüs-Yafa Muharebeleri (15 Kasım-9 Aralık)

Makam, Birlik	**Rütbe, Adı ve Soyadı**
Yıldırım Ordular Komutanı	Mareşal Falkenhayn
Yıldırım Or. Grup Kur. Bşk.	Alb. Von Dommes
Yıldırım Ordular Grup Kh. (2)	
6. Ordu Komutanı (3)	Tuğg. Halil Paşa (Korg. Kut)
7. Ordu Komutanı (4) (5)	Tuğg. Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak)
7. Or. Kur. Bşk.	Bnb. Falkehhausen
7. Or. Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Rüştü (Korg. Akın)
15. Kolordu Komutanı	Tuğg. Ali Rıza Paşa (Sedes)
19. Tüm. Komutanı (6)	Yrb. Sedat (Korg. Doğruer)
19. Tüm. Kur. Bşk.	Bnb. Ömer Lütfi
20. Tüm. Komutanı	Yrb. Yasin Hilmi
24. Tüm. Komutanı	Yrb. Willmer
159. Alay Komutanı	
179. Alay Komutanı	Yrb. Osman Ata
8. Or. Komutanı (4) (5)	Tuğg. Von Kress
8. Or. Komutanı (3)	Tuğg. Cevat Paşa (Çobanlı) (7)
8. Or. Kur. Bşk.	Yrb. Asım (Org. Gündüz)
8. Or. Kh. Sb.	Yrb. Herrgott
8. Or. Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Wolf

8. Or. Hrk. Şb. Yard.	Yzb. İsmail Hakkı (Okday)
8. Or. Topçu Müşaviri	Yrb. Moderow
20. Kor. Komutanı	Alb. Ali Fuat (Korg. Cebesoy)
20. Kor. Kur. Bşk.	Bnb. Arif (Ayıcı)
20. Kor. Kh. Sb.	Yzb. Ekrem (Korg. Baydar)
16. Tüm. Komutanı	Alb. Rüştü (Tümg. Sakarya)
16. Tüm. Kur. Bşk.	Yrb. Lütfü
26. Tüm. Komutanı	Alb. Fahrettin (Org. Altay)
26. Tüm. Kur. Bşk.	Bnb. Tevfik
54. Tüm. Komutanı	Alb. Von Kiesling
54. Tüm. Kur. Bşk.	Bnb. Hakkı Muhlis
22. Kolordu Komutanı	Alb. Refet (Bele)
22. Kor. Kur. Bşk.	Bnb. Rıfat (Yrb. Sözüer)
22. Kor. Kur.	Yzb. M. Mazlum (Org. İşkora)
22. Kor. E. Sb.	Yzb. İzzet (Org. Aksalur)
3. Tüm. Komutanı	Alb. H. Nurettin (Tümg. Özsü)
3. Tüm. Kur. Bşk.	Yzb. İskender
7. Tüm. Komutanı	Alb. Kâzım (Tümg. Dirik)
7. Tüm. Kur. Bşk.	Bnb. Fikri
53. Tüm. Komutanı	Alb. Selahattin (Kiper)
53. Tüm. Kur. Bşk.	Yzb. Ahmet Nüzhet
Kor. Top. Komutanı	Yrb. Ahmet Sabri (Tümg. Erçetin)
3. Kor. Komutanı	Alb. İsmet (Org. İnönü)
3. Kor. Kur. Bşk.	Bnb. Şefik Avni (Yrb. Özüdoğru)
3. Kor. Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Naci (Korg. Tınaz)
27. Tüm. Komutanı	Alb. O. Nuri (Tümg. Koptagel)
27. Tüm. Kur. Bşk.	Yzb. Tahsin
3. Sv. Tüm. Komutanı	Alb. Esat (Paşa)
3. Sv. Tüm. Kur. Bşk.	Bnb. Mahmut
Alman Asya Kolu Kom. (8)	Alb. Frankenberg
Alman Asya Kolu Kur. Bşk.	Bnb. Solger
Yıldırım Menzil Müfettişi	Tuğg. Ali Rıza Paşa (Sedes)
Yıldırım Menzil Müf. Kur. Bşk.	Bnb. Kadri

Açıklamalar:

(1) 7 ve 8. Orduların dışında kalan birliklerden Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı teşkil edildi ve komutanlığına 4. Ordu Komutanı Cemal (Büyük) Paşa tayin edildi. Böylece iki başlı bir komuta sistemi kuruldu.

(2) Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı'nda görev alan ve tespit edilebilen Türk ve Alman Subayları:

Kur. Bşk. Yard. Yzb. Ali Haydar (Germeyanoğlu)
Harekât Bşk. Bnb. H. Hüsnü Emir (Tümg. Erkilet)
Bnb. Von Papen
Yzb. Tevfik (Bıyıklıoğlu)
Yzb. Mecit
Ütğm. Kont von Pohler
Ütğm. Kont von Kanik
Tğm. Vedemayer
Kur. Bşk. Bnb. Ludlof
Büro Sb. Tğm. Müller
Cephe Memuru Bnb. Nihat
Demiryolu Sb. Yzb. Gronevalt
Demiryolu Sb. Yzb. Fots
İstihbarat Sb. Yzb. Lübke
İstihbarat Sb. Yzb. von Kamps Höffner
İstihbarat Sb. Ütğm. Şahap (Org. Gürler)
Personel Sb. Yzb. Celal
Personel Sb. Yzb. von Groben
Topçu Sb. Bnb. Ostrovski
Muhabere Sb. Yzb. Schmit
Muhabere Sb. Tğm. Wolf
Uçak Birliği K. Yzb. von Homskerk
Kartoğraf Sb. Yzb. Andre
Kh. Komutanı Bnb. von Falkenhayn (Mareşalin kardeşi)
Kh. Komutanı Yard. Yzb. von Ernstein
Kh. Muhafız Birliği K. Yzb. Hayrettin Fuat
Ordu Levazım Müdürü Dr. Yakobs
Tercüme Sb. Bnb. Kenan
Tercüme Sb. Tğm. Ritter
Ordu Başhekimi Tuğg. Dr. Steuber

(3) Irak Cephesi'ndeki 6. Ordu Komutanlığı da Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı emrindedir.

(4) Bağdat'a yapılması düşünülen taarruzdan, Filistin Cephesi'nde beliren tehlike üzerine vazgeçilince, 7. Ordu Filistin'e sevk

edildi ve Filistin bölgesinde bulunan 4. Ordu emrindeki Sina Cephe Komutanlığı 8. Ordu adını aldı (30 Eylül 1917).

(5) Kudüs-Yafa muharebelerinde 7. Ordu Kudüs bölgesinde, 8. Ordu Yafa bölgesinde çarpışmıştır.

(6) 19. Tümen'in alay komutanları; 57. Alay Komutanı Bnb. Hayri, 72. Alay Komutanı Bnb. Rıfat, 77. Alay Komutanı Yb. Saip.

(7) Cevat Paşa 1 Aralık 1917'de 8. Ordu Alay Komutanlığı'nı devraldı.

(8) Alman Asya Kolu Karargâh Subayları:

Yzb. Kurtcebe (Org. Noyan),

703. P. Tb. Komutanı Yzb. Grasmann,

702. P. Tb. K. Bnb. Merts,

701. P. Tb. K. Bnb. Staubwasser,

701. Top. Tb. K. Bnb. Hechtern.

SURİYE VE BATI ARABİSTAN GENEL KOMUTANLIĞI
(EKİM 1917-EYLÜL 1918)

Şeria Türk Taarruzu (14 Temmuz 1918)
Musallabe Muharebesi

Makam, Birlik	**Rütbe, Adı ve Soyadı**
Yıldırım Ordular Komutanı	Mareşal Falkenhayn
Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanı (1)	Tümg. Cemal Paşa (Büyük)
4. Ordu Komutanı	Tuğg. Cemal Paşa (Mersinli)
4. Ordu Kur. Bşk.	Bnb. Von Papen
4. Ordu Kurmayı	Yrb. Keramettin (Korg. Kocaman)
8. Kolordu Komutanı	Alb. Ali Fuat (Org. Erden)
8. Kor. Kur. Bşk.	Bnb. Şefik Avni (Özüdoğru)
27. Tümen Komutanı (2)	Alb. O. Nuri (Koptagel)
43. Tümen Komutanı (3)	Alb. Ali Rıza
48. Tümen Komutanı	Yrb. H. Fahri (4)
48. Tümen Komutanı	Yrb. Asım (Org. Gündüz)
48. Tümen Kur. Bşk.	Bnb. Mehmet Nuri (5)
8. Kor. Topçu Komutanı	Galip
12. Kolordu Komutanı	Tuğg. Abdülkerim Paşa
23. Tümen Komutanı	Alb. Bahaettin
41. Tümen Komutanı	Alb. Cemil (Tümg. Conk)
44. Tümen Komutanı (3)	Yrb. Şükrü
44. Tümen Komutanı	Alb. Hasan Askeri

15. Kolordu Komutanı	Tuğg. Ali Rıza Paşa (Sedes)
Hicaz Kuvvei Seferiye Kom.	Tümg. Fahrettin (Korg. Türkkan)
Hicaz Kuvvei Seferiye Kur. Bşk.	Yrb. Kemalettin Sami (Korg. Gökçe)
58. Tümen Komutanı	Alb. Ali Necip
58. Tümen Kur. Bşk.	Yzb. Yusuf Ziya
Medine Muhafızlığı Kom.	Tuğg. Basri Paşa (Noyan)
1. Kuvvei Mürettebe Kom.	Tuğg. Cemal Paşa (Üçüncü)
2. Kuvvei Mürettebe Kom.	Yrb. Atıf (Ateşdağlı)
4. Ordu Menzil Müfettişi	Yrb. Sadullah (Alb. Güven)

Açıklamalar:

(1) Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı 30 Eylül 1917'de teşkil edildi. 1917 yılı sonunda Cemal Paşa'nın İstanbul'a Harbiye Nezareti görevine dönmesi üzerine bu komutanlık Yıldırım Ordular Grubu'na bağlandı.
(2) 27. Tüm. Ekim 1917'de 3. Kolordu emrine verildi.
(3) 43. Tüm. 6 Ekim 1918'de, 44. Tüm. 25 Kasım 1918'de lağvedildi.
(4) Yrb. H. Fahri, 26 Ocak 1918'de Tafile muharebesinde şehit oldu.

17. YILDIRIM ORDULAR GRUBU (1)

Şeria Muharebeleri (Ocak 1918-Eylül 1918)

Makam, Birlik	Rütbe, Adı ve Soyadı
Yıldırım Orduları Komutanı	Mareşal Falkenhayn (2)
Yıldırım Ordular Grup Kom.	General Liman Von Sanders (3)
Yıldırım Or. Grup K. Emir Sb.	Ütğm. Ekrem Rüştü (Akömer)
Yıldırım Or. Grup K. Kur. Bşk.	Alb. Kâzım (Korg. İnanç)
Yıldırım Or. Grup Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Von Papen
Yıldırım Or. Grup Kh. Kur.	Bnb. Hüseyin Hüsnü (Erkilet)
Yıldırım Or. Grup K. Kh.	Kur. Yzb. Tevfik (Bıyıklıoğlu)
Yıldırım Or. Grup K. Kh.	Kur. Yzb. Ali Haydar (Germeyanoğlu)
Yıldırım Or. Grup K. Kh.	Kur. Yzb. Mecit
7. Ordu Komutanı	Tuğg. Fevzi Paşa (Mrş. Çakmak) (4)
7. Ordu Komutanı	Tuğg. Nihat Paşa (Korg. Anılmış)
7. Ordu Kur. Bşk.	Bnb. Falkenhausen
7. Ordu Hrk. Şb. Müd. Vekili	Bnb. Ö. Halis (Korg. Bıyıktay)
7. Ordu K. Emir Sb.	Ütğm. İ. Hakkı (Org. Tunaboylu)
3. Kolordu Komutanı	Alb. İsmet (Org. İnönü)
3. Kolordu Kur. Bşk.	Bnb. Naci (Korg. Tınaz)
24. Tümen Komutanı	Yrb. Böhme
19. Tümen Komutanı	Alb. Sedat (Korg. Doğruer)
19. Tümen Komutanı	Alb. S. Sabit (Tümg. Karaman) (5)

1. Tümen Komutanı	Yrb. Guhr
1. Tümen Kur. Bşk.	Bnb. İbrahim
3. Sv. Tümen Komutanı	Alb. Esat (6)
3. Sv. Tümen Kur. Bşk.	Yb. Mahmut (Hendek)
20. Kolordu Komutanı	Tuğg. Ali Fuat Paşa (Korg. Cebesoy)
20. Kolordu Kur. Bşk.	Bnb. Arif (Ayıcı)
53. Tümen Komutanı	Alb. M. Selahattin (Kiper)
53. Tümen Komutanı	Yrb. Mehmet Hayri (7)
53. Tümen Kh. Sb.	Yzb. Ekrem (Korg. Baydar)
26. Tümen Komutanı (8)	Alb. Fahrettin (Org. Altay)
26. Tümen Komutanı	Yrb. Mehmet Hayri (Tümg. Tarhan)
26. Tümen Kur. Bşk.	Yzb. Fevzi (Akarçay)
27. Tümen Komutanı	Alb. Osman Nuri (Tümg. Koptagel)
8. Ordu Komutanı	Tuğg. Cevat Paşa (Org. Çobanlı)
8. Ordu Kur. Bşk.	Yrb. Asım (Org. Gündüz)
8. Ordu Hrk. Şb. Müd.	Tuğg. Herr Gott
8. Ordu Hrk. Şb. Müd. Yard.	Yzb. İ. Hakkı (Okday)
22. Kolordu Komutanı	Alb. Refet (Tümg. Bele)
22. Kolordu Kur. Bşk.	Bnb. Galip
22. Kolordu Kh. Kurmayı	Yzb. M. Mazlum (Org. İşkora)
7. Tümen Komutanı (9)	Alb. Kâzım (Tümg. Dirik) (10)
7. Tümen Komutanı	Yrb. Nasuhi
3. Tümen Komutanı (11)	Alb. H. Nurettin (Tümg. Özsü)
20. Tümen Komutanı	Alb. Yasin Hilmi
20. Tümen Komutanı	Yrb. Veysel (Alb. Özgür) (12)
2. Kafkas Sv. Tug. Komutanı	Yrb. Mehmet Ali
Kor. Topçu Komutanı	Yrb. Mehmet Sabri (Tümg. Erçetin)
16. Tümen Komutanı	Alb. Rüştü
54. Tümen Komutanı (13)	Yrb. Nasuhi
54. Tümen Kur. Bşk.	Yzb. Adil
Alman Asya Kolu Kom.(14)	Alb. Frankenberg
Alman Asya Kolu Kur. Bşk.	Alb. Von Oppen
Suriye ve Garbi Arabistan Grup Kom. (15)	Tuğg. Cemal Paşa (Mersinli)

Açıklamalar:

(1) Yıldırım Orduları Grubu, Almanlarca bilinen Irak petrollerini ele geçirmek maksadıyla ve Almanların teşvikiyle kuruldu.
(2) Mareşal Falkenhayn Almanların eski Genelkurmay Başkanıdır.
(3) Liman Paşa 1 Mart 1918'de göreve başladı.
(4) Fevzi Paşa Ağustos 1918'de rahatsızlığı nedeniyle ayrılınca yerine Nihat Paşa vekâlet etti.
(5) Alb. Sami Sabit, 19. Tüm. Komutanlığını Mayıs 1918'de devraldı.
(6) Alb. Esat, 2 Mayıs 1918'de yaralandı. Tümen Komutanlığı'na Kur. Bşk. Yrb. Mahmut getirildi.
(7) Yrb. Mehmet Hayri, 5 Ağustos-18 Kasım 1918'de Komutanlıklık yaptı.
(8) 26. Tümen'in 78. Alay Komutanı Bnb. Ömer Lütfi [Argeşo], 163. Alay Komutanı Yzb. Aziz.
(9) 7. Tümen'in 19. Alay Komutanı Bnb. Hakkı, 20. Alay Komutanı Bnb. Tevfik, 21. Alay Komutanı Bnb. Kadri, 134. Alay Komutanı Yb. Veysel.
(10) Alb. Kâzım (Korg. Dirik) 1 Şubat 1917'de Tümen Komutanlığı'ndan ayrıldı.
(11) 3. Tümen Mart 1918'de lağvedildi.
(12) Yrb. Veysel 23 Temmuz'da göreve başladı.
(13) 54. Tümen'in 179. Alay Komutanı Yrb. Osman Ata, 183. Alay Komutanı Yrb. Mehmet Şükrü, 184. Alay Komutanı von Kommer, 59. Topçu Alay Komutanı Bnb. Bekir Sıtkı. Bu tümen 1918 yılı başlarında lağvedildi.
(14) Alman Asya Kolu tugay seviyesinde tamamen Alman personel ve silahından müteşekkil bir birliktir. 1918 ilkbaharında 146. Mazorya Piyade Alayı ile takviye edildi.
(15) Suriye ve Batı Arabistan Genel Komutanlığı birlikleri ve komutanları Ekim 1917 durumundaki gibidir.

NABLUS MEYDAN MUHAREBESİ (19-21 EYLÜL 1918) VE HALEP BÖLGESİNE KADAR YAPILAN
ÇEKİLME HAREKÂTI (22 EYLÜL-25 EKİM 1918) (1)

Makam, Birlik	**Rütbe, Adı ve Soyadı**
Yıldırım Ordular Komutanı (2)	Mareşal Liman Von Sanders
Yıldırım Or. Grubu K. Emir Sb.	Ütğm. Ekrem Rüştü (Akömer)
Yıldırım Or. Grubu Kur. Bşk.	Tuğg. Kâzım Paşa (Korg. İnanç)
7. Ordu Komutanı	Tuğg. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)
7. Or. Kur. Bşk.	Alb. Sedat (Korg. Doğruer)
7. Or. Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Rüştü (Korg. Akın)
7. Or. K. Emir Sb.	Ütğm. İ. Hakkı (Org. Tunaboylu)
20. Kolordu Komutanı	Tuğg. Ali Fuat Paşa (Cebesoy)
20. Kor. Kur. Bşk.	Bnb. A. Galip (Korg. Türker)
53. Tümen Komutanı (X)	Yrb. Reşat (Çiğiltepe)
26. Tümen Komutanı (X)	Yrb. Mehmet Hayri (Tümg. Tarhan)
3. Kolordu Komutanı	Alb. İsmet (Org. İnönü)
3. Kolordu Kur. Bşk.	Bnb. Naci (Korg. Tınaz)
1. Tümen Komutanı	Yrb. Guhr
1. Tümen Kur. Bşk.	Yzb. Fikret
11. Tümen Komutanı	Yrb. Mümtaz (Alb.) (3)
11. Tümen Kur. Bşk.	Bnb. Mehmet Arif (Ayıcı)
8. Ordu Komutanı	Tuğg. Cevat Paşa (Org. Çobanlı)
8. Ordu Kur. Bşk.	Yrb. Sadullah (Ali Güney)
8. Ordu Kh. Sb.	Yzb. Baki (Korg. Vandemir)
22. Kolordu Komutanı	Alb. Refet (Tümg. Bele)

22. Kolordu Kurmayı	Yzb. M. Mazlum (Org. İşkora)
7. Tümen Komutanı (4) (X)	Yrb. Nasuhi (5)
20. Tümen Komutanı (X)	Yrb. Veysel (Alb.)
Sol Cenah Grup Komutanı	Alb. Von Oppen
16. Tümen Komutanı (X)	Alb. Rüştü (Tümg. Sakarya)
19. Tümen Komutanı (X)	Alb. Sami Sabit (Tümg. Karaman)
46. Tümen Komutanı	Yrb. H. Hüsnü Emir (Tümg. Erkilet)
46. Tümen Komutanı (X)	Yrb. Tiller (6)
Alman Asya Kolu Komutanı	Alb. Von Oppen
2. Kafkas Sv. Tugay Komutanı	Yrb. Mehmet Ali
Hicaz Seferi Kuv. Kom. (7)	Tümg. Fahrettin Paşa (Korg. Türkkan)
58. Tümen Komutanı (+)	Alb. Ali Necip (Tümg.) (8)
58. TümenKur. Bşk.	Yzb. Yusuf Ziya
2. Kuvvei Mürettebe Kom.	Yrb. Atıf (Ateşdağlı)
Medine Muhafızlığı Kom.	Tuğg. Basri Paşa (Noyan)
4. Ordu Komutanı (9)	Tuğg. Cemal Paşa (Mersinli)
4. Ordu Kur. Bşk.	Yrb. H. Hüsnü Emir (Tümg. Erkilet)
4. Ordu Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Rüştü
8. Kolordu Komutanı	Alb. Ali Fuat (Org. Erden)
8. Kolordu Komutanı	Alb. Yasin Hilmi (10)
8. Kolordu Komutanı	Alb. Selahattin (Kiper)
48. Tümen Komutanı (X)	Yrb. Asım (Org. Gündüz) (11)
48. Tümen Komutanı	Yrb. Nuri
Mür. Tümen Komutanı	Yrb. Hunger
Süvari Grup Komutanı	Yrb. Schierstüdt
Şeria Grup Komutanı	Alb. Esat
24. Tümen Komutanı	Yrb. Böhme
24. Tümen Komutanı	Yrb. Lütfü
3. Sv. Tümen Komutanı	Yrb. Mahmut Nedim (Hendek) (12)
3. Sv. Tümen Komutanı Vekili	Bnb. Vecihi
2. Kolordu Komutanı	Alb. Şevket
62. Tümen Komutanı (+)	
Şam Komutanlığı	
Havran Komutanlığı	Tuğg. Hüsnü Paşa
Maan Komutanlığı	

Açıklamalar:

(X) Bu muharebeler asnasında esir veya imha edilen tümenler.
(+) Mütareke hükümlerine göre teslim edilen tümenler.
(1) Nablus Meydan Muharebesi'nde ve müteakiben yapılan çekilme harekâtında Yıldırım Ordular Grubu'nun 3/4'ü imha ve esir edildi.
(2) Başkomutanlığa bağlı ve karargâhı Halep'te bulunan 2. Ordu Ekim 1918'de Yıldırım Ordular Grubu emrine verildi.
(3) Yrb. Mümtaz, İstiklâl Harbi'ne 57. Tümen Komutanı olarak (Büyük Taarruz hariç) katıldı.
(4) 7. Tümen'in Alay Komutanları; 19. Alay Komutanı Bnb. Hakkı, 20. Alay Komutanı Bnb. Tevfik, 21. Alay Komutanı Bnb. Kadri, 134. Alay Komutanı Yrb. Veysel.
(5) Tahliye sırasında Suriye'de kaldı.
(6) Yrb. Tiller, 24 Ağustos 1918'de, 4. Ordu Kurmay Bşkanlığına atanan Yrb. Hüsnü'nün yerine getirildi.
(7) Hicaz Seferi Kuvveti Nablus Meydan Muharebesi'ne katıldı.
(8) Alb. Ali Necip bu muharebelerde İngilizlere esir düştü.
(9) 4. Ordu Karargâhı, 12 Ekim 1918'de lağvedildi.
(10) Alb. Yasin Hilmi, Şam düştükten sonra burada kaldı ve Arap hükümetinin Genelkurmay Başkanı oldu.
(11) Yrb. Asım (Org. Gündüz), 2 Ekim 1918'de İngilizlere esir düştü ve 22 Temmuz 1919'da esaretten döndü.
(12) Yrb. Mahmut Nedim, İstiklal Harbi'nde Hendek İsyanı'nın bastırılması sırasında şehit oldu. 21 Eylül 1918'de Tümen'in Komutanlığı'nı Bnb. Vecihi'ye devretti.

MÜTAREKE DEVRESİNDE SURİYE CEPHESİ

(29 EKİM-15 KASIM 1918)

Makam, Birlik	**Rütbe, Adı ve Soyadı**
Yıldırım Ordular Komutanı	Mareşal Liman Von Sanders
Yıldırım Ordular Grup Kom.	Tuğg. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) (1)
Yıldırım Or. Grup Kur. Bşk.	Alb. Sedat (Korg. Doğruer)
7. Ordu Komutanı	Tuğg. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)
7. Ordu Kur. Bşk.	Yrb. Mehmet Hayri (Tümg. Tarhan)
7. Ordu Hrk. Şb. Müd.	Bnb. Ömer Halis (Korg. Bıyıktay)
7. Ordu K. Emir Sb.	Üstğm. İ. Hakkı (Org. Tunaboylu)
20. Kolordu Komutanı	Tuğg. Ali Fuat Paşa (Korg. Cebesoy)
1. Tümen Komutanı	Yrb. Veysel (Alb. Özgür)
11. Tümen Komutanı	Yrb. Mümtaz
11. Tümen Kur. Bşk.	Mehmet Arif (Ayıcı)
3. Kolordu Komutanı	Alb. İsmet (Org. İnönü)
3. Kolordu Kur. Bşk.	Bnb. Naci (Korg. Tınaz)
24. Tümen Kom.	
43. Tümen Komutanı	Yrb. Osman Nuri (Tümg. Koptagel)
2. Ordu Komutanı (Adana)	Tuğg. Nihat Paşa (Korg. Anılmış)
3. Kolordu Kom.(Ceyhan)	Tuğg. Ali Rıza Paşa (Sedes)
41. Tüm. Kom. (İskenderun)	Yrb. Hüseyin Hüsnü (Korg. Alptogan)
44. Tümen Kom. (Osmaniye)	Yrb. Mustafa (Org. Muğlalı)
Erzin Müfreze Kom.	

12. Kolordu Kom. (Adana)	Alb. Fahrettin (Org. Altay)
12. Kolordu Kh. Sb.	Yzb. Fahri (Korg. Belen)
23. Tümen Kom. (Tarsus)	Alb. Bahaettin
Alman Asya Kolu Komutanı	Alb. Oppen (2)

Açıklamalar:

(1) Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince Alman subaylarının ordudan ayrılmaları üzerine 30 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na getirildi. Ancak bu komutanlık ve 7. Ordu Karargâhı 15 Kasım'da fiilen lağvedildi.

(2) Alb. Oppen yurduna dönemeden hastalıktan vefat etti.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, c.I-II, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992.

AŞİROĞLU, Orhan Gazi, *Son Halife Abdülmecid*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1992.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, c.IV, der. Nimet Arsan, Ankara, 1990.

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul, 1980.

____, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

ATEŞ, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1984.

AVCIOĞLU, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1983. (4 cilt)

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975. (3 cilt)

BARDAKÇI, İlhan, *Vahdettin'den Mustafa Kemal'e*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

BARDAKÇI, Murat, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998.

BAYUR, Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1990.

_____, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Suriye-Filistin Cephesi, c.IV, 2. kısım, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, 1986.

BORAK, Sadi, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997.

ÇETİNER, Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

GENÇOSMAN, Kemal Zeki, *Atatürk Ansiklopedisi*, May Yayınları, 1971. (10 cilt)

GÖRGÜLÜ, İsmet, *Atatürk'ün Anıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.

_____, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

_____, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar*, Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1983.

GÖVSA, İbrahim Alaettin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, 1946

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, *Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994.

_____, *Vahideddin Gurbet Cehennemi'nde*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1991.

HELMREICH, Paul C., *Sevr Entrikaları*, çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.

İĞDEMİR Uluğ, *Atatürk'ün Yaşamı*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

İNAN, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.

_____, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989. (2 Cilt)

_____, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988. (2 cilt)

KOCATÜRK, Utkan, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

KOLOĞLU, Orhan, *Kim Bu Mustafa Kemal?*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

LORD, Kinross, *The Rebirth Of a Nation*, Unwin Brothers Ltd, Londra, 1964.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mâli Kaynakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

ONAR, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1995 (2 cilt).

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993 (2 cilt).

ÖNDER, Mehmet, *Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.

ÖZAKMAN, Turgut, *Vahdettin, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997.

ÖZALP, Kâzım, *Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998 (2 cilt).

ÖZER, Mehmet, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, ty.

PALMER, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu/ Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1993.

RIFAT, Mevlânzade, *Türkiye İnkılâbının İç Yüzü*, haz. Metin Hasırcı, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.

SARUHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

SARUHAN, *Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)*, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

SELEK, Sebahattin, *Anadolu İhtilâli*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.

SONYEL, R. Salâhi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

_____, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

_____, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1973.

ŞAMSUTDİNOV, A. M., *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi (1918-1923)*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleri'nde Atatürk (Nisan 1919-Mart 1920)*, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.

ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleri'nde Atatürk (Nisan-Aralık 1920)*, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975.

_____, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Yayını, İstanbul, 1991.

TEVETOĞLU, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, Ankara, 1971.
TEZER, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 2. kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Yayını, Ankara, 1972.
TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
YAVUZ, Ünsal, *Atatürk/ İmparatorluk'tan Milli Devlete*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Makaleler

AKTEPE, Münir, "Atatürk'e Dair Bazı Belgeler", *Belleten*, c.XXXII, no. 128, Ekim 1968.
_____, "Amasya Mülakatı'nın Tam Metni", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.14, Kasım 1968.
_____, "Atatürk'ün 3.7.1919'da Erzurum'a Gelişi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 3, Temmuz 1985.
_____, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, c.1, sayı 1, Haziran 1941.
_____, "Atatürk'ün Askerlikten İstifası", *Tarih Vesikaları*, c.1, sayı 5, Şubat 1942.
BAYUR, Hikmet, "Birinci Genel Savaştan Sonra Yapılan Barış Antlaşmaları", *Belleten*, c.XXX, no.117.
HASIRCIOĞLU, Talât, "Kâzım Karabekir Mustafa Kemal Paşa'yı Tutuklamayı Reddediyor", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.4, Ocak 1968.
HOWARD, Harry, "Paris-San Remo ve Sevr'de Türkiye'yi Yoketme Planları", çev. Müge Yıldız, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 35, 1970.
JAESCHKE, Gotthard, "Mondros'a Giden Yol", *Belleten*, c.XXVIII, no.109, Ocak 1964.
KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, "Yayınlanmamış Belgelerle Erzurum Kongresi'nin İlk Günü", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.35, Ağustos 1970.
KUTAY, Cemal, "Amasya Protokolü'ndeki Gizli Madde", *Tarih Konuşuyor*, c.1, no.2, Mart 1964.
MUTLUÇAĞ, Hayri, "İşgal Altındaki İstanbul", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.6.
SAĞLAMER, Kayhan, "Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkındaki Müttefiklerarası Komisyonun Raporu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.49, 1971.

SERTOĞLU, Murat, "Amasya Protokolü'nün Tam ve Gerçek Metni", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.3, Aralık 1967.

_____, "Bir İhanetin Belgesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.7, Nisan 1968.

_____, "Birinci Cihan Savaşı'na Girişimizin Gerçek Sebepleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.15, Aralık 1968.

_____, "Mütareke Devrinde Saltanat Şûrası ve Milli Şûra Hazırlıkları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.22, Temmuz 1969.

SİREL, Münir, "Sevr Anlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şûrası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.4, Ocak 1968.

SONYEL, R. Salâhi, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgeleri'nin Işığında 1919 Osmanlı-İngiliz Gizli Anlaşması", *Belleten*, c.XXXIV, no.135, Temmuz 1970.

_____, "Son Osmanlı Padişahı Vahdettin ve İngilizler", *Belleten*, c.XXXIX, no.154, Nisan 1975.

_____, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre, Albay Lawrence, Haşimi Araplarını Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı?", *Belleten*, c.LI, no.199, Nisan 1987.

_____, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Mustafa Kemal-Enver Çatışması", Belleten, c.LIV, no.209, Nisan 1990.

TEVETOĞLU, Fethi, "Mustafa Kemal Paşa-General Harbourd Görüşmesi", *Türk Kültürü*, no.76, Mart 1969.

UNAT, Faik Reşit, "Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Selâhiyetlere Dair Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, c.2, no.12, Nisan 1943.

_____, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", *Tarih Vesikaları*, c.2, no.10.

YAVUZ, Ünsal, "İngiliz ve Fransız Resmi Belgeleri'nde İstanbul'un İşgalini Hazırlayan Gelişmeler", *Belleten*, c.LVI, sayı 217, Aralık 1992.

YEŞİLÇAYIR, Neşe, "Atatürk'ün 1919 İstanbul-Samsun Yolculuğu", *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu Bildirileri*, c.1.

AD DİZİNİ

Abdullah Paşa (1. Ferik), 201.
Abdurrahman Bey (Maliye Nazırı), 201.
Abdurrahman Şeref Bey, 193.
Abdülaziz, 41.
Abdülhamit II., 242, 250.
Abdülkerim Paşa, 269.
Abdülmecit, 218, 220.
Adil (Yüzbaşı), 272.
Ahmet Nüzhet, 266.
Ahmet İzzet Bey (Evkaf Nazırı), ?
Ahmet İzzet Paşa, 52, 55, 57, 61, 64, 65, 71, 74, 81, 115, 172, 174, 181, 192, 197, 203, 217, 221,224, 226, 252.
Akarçay, Fevzi, 272.
Akbaytogan, Ali Sait, 170.
Aker, Şefik, 263.
Akın, Rüştü, 263, 265, 274.
Akömer, Ekrem Rüştü, 271, 274.
Aksalur, İzzet, 266.
Aleksandr I. (Çar), 41.
Aleksandr II. (Çar), 34.
Aleksandr (Kral), ?
Ali Cenani Bey, 131, 132.
Ali Haydar Efendi (Gürcü), 201.
Ali Nadir Paşa (Mirliva), 258.
Ali Necip Bey (Albay), 270, 275, 276.
Ali Rıza Paşa (1. Ferik), 92, 201, 217.
Allenby, Edmund, 90.
Alptogan, Hüseyin Hüsnü, 277.
Altay, Fahrettin, 266, 272, 278.
Andre (Yüzbaşı), 267.

Anılmış, Nihat, 170, 271, 277.
Atatürk, Mustafa Kemal,. 22, 23, 31, 51-58, 60- 62, 64-77, 79-84, 87-92, 95, 99-102, 104, 108, 110, 112- 113, 115-119, 121, 123, 124, 126, 128, 130, 132-137, 139-141, 152,153, 165, 169, 171-177, 179-181, 183-185, 191, 192, 194-196, 198, 200, 202-204, 216, 222-227, 233, 249, 251-259, 263,264, 274, 277, 278.
Atay, Falih Rıfkı, 225.
Ateşdağlı, Atıf, 270, 275.
Avni Paşa (Menzil Müfettişi), 170.
Ayıcı, Arif, 266, 272, 274, 277.

Babanzade, Hikmet, 256.
Bahaettin Bey (Albay), 269, 278
Baydar, Ekrem, 266, 272.
Bele, Refet, 126, 266, 272, 274.
Belen, Fahri, 278.
Bıyıklıoğlu, Tevfik, 91, 267, 271.
Bıyıktay, Ö. Halis, 271.

Bora, Neşet, 58, 62, 63, 69, 70, 74.
Bozok, Salih, 173.
Böhme (Yarbay), 271, 275.
Brockdorff-Rantzau, Ulrich von, 160.

Calthorpe, Somerset A. G., 182, 193, 196, 221, 234-240.
Canbolat, İsmail, 130, 255.
Cavit Bey (Maliye Bakanı),. 192, 198, 200, 217, 220, 256.
Cebesoy, Ali Fuat, 123,124, 126, 127, 132, 170, 251, 266, 274, 277.
Celal Bey (Yüzbaşı), 267.
Celal Muhtar Bey (İaşe Nazırı), 193.
Cemal Paşa (Bahriye Nazırı), 220.
Cemal Paşa (Mersinli), 123-125, 269, 272, 275.
Cemal Paşa, 81-84, 88, 89, 92, 93, 99, 199, 200, 204, 220, 269, 270.
Churchill, Winston, 220.
Clemenceau, M. Georges, 159, 160.
Conk, Cemil, 269.
Conker, Nuri, 65, 68.

Çakmak, Fevzi, 90, 91, 121, 224, 264, 265, 271.
Çalışlar, İzzettin, 58, 63.
Çetinkaya, Ali, 75, 197.
Çiğiltepe, Reşat, 274.
Çobanlı, Cevat, 123, 265, 268, 272, 274.
Çolak Faik Paşa, 76.
d'Espérey, Franchet, 189, 196.
Damat Ferit Paşa, 22, 217, 221, 235, 241.
De Bade, Max, 154, 215.
Demirbaş Şarl, 219.
Dicson (Binbaşı), 236.
Dimitraki Efendi, 259.
Dirik, Kâzım, 266, 272, 273.
Doğruer, Sedat, 121, 124, 263, 265, 271, 274, 277.

Ebert, Friedrich, 154, 215.
Eldeniz, Naci, 100.
Enver Paşa, 53, 64, 77, 78, 80-84, 87-90, 92, 93, 99, 100, 107, 117, 119-121, 135, 136, 139, 152, 162, 170, 197, 199, 222-224, 234, 254.
Erçetin, Ahmet Sabri, 266.
Erden, Ali Fuat, 269, 275.
Erkilet, Hüseyin Hüsnü, 263, 271
Esat Bey (Albay), 266, 272, 273, 275.

Falkenhausen (Binbaşı), 271.
Falkenhayn, Erich von, 42, 77-82, 84, 87-93, 99, 123, 152, 153, 223, 224, 263, 265, 267, 269, 271, 273.
Ferdinand (Kral), 104, 215.
Fikret Bey (Yüzbaşı), 274.
Fikri Bey (Binbaşı), 266.
Fots (Yüzbaşı), 267.
Frankenberg (Albay), 263, 266, 272.
Franz Joseph (İmparator), 30, 82.

Galip (8. Kolordu Topçu Komutanı), 269.
Galip (22. Kolordu Kurmay Başkanı), 272.
George V. (Kral), 221.
George, Lloyd, 47, 51, 54, 89, 160.
Germeyanoğlu, Ali Haydar, 267, 271.
Gökberk, Naili, 263.
Gökçe, Kemalettin Sami, 270.
Grasmann (Yüzbaşı), 268.
Grey, Edward, 220.
Gronevalt (Yüzbaşı), 267.
Guhr (Yarbay), 272, 274.
Gündüz, Asım, 265, 269, 272, 274-276.
Güney, Sadullah Ali,. 274, .
Gürer, Cevat Abbas,. 58, 63, 92, 100, 116, 128, 173.
Gürler, Şahap, 267.
Güven, Sadullah, 270.

H. Fahri Bey (Yarbay), 269, 270.
Hakkı Muhlis Bey (Binbaşı), 266.
Hakkı Paşa (Berlin Sefiri), 108, 109.
Halil Bey (Adliye Bakanı), 255, 256.
Halil Bey (Albay), 75, 77.
Halil Paşa (6. Ordu Komutanı), 79, 81, 82, 84, 263, 265.
Halit Bey (Alay Komutanı), 75.
Hasan Askeri Bey (Albay), 269.
Haydarizâde İbrahim Efendi, 201.
Hayrettin Fuat Bey (Yüzbaşı),. 267.
Hayri Bey (Binbaşı), 268.
Hechtern (Binbaşı), 268.
Hendek, Mahmut Nedim, 275, 276.
Herrgott (Yarbay), 265, .
Hindenburg, Paul von, 104.
Hüseyin (Mekke Şerifi), 37-39.
Hüseyin Kadri Bey (Balıkesir Mebusu), 255, 256.
Hüsnü Paşa (Tuğgeneral), 256, 275.

İbni Suud (Necd Emiri), 39.
İbrahim Bey (Binbaşı), 272.
İhsan Bey, 101.
İnanç, Kâzım, 127, 137.
İnönü, İsmet, 53, 56, 76, 123, 124, 126, 127, 263, 266, 271, 274, 277.
İskender Bey (Yüzbaşı), 266.
İskora, Mazlum, 266, 272, 275.
İsmail Hakkı Bey (Teğmen), 62.
İsmail Hakkı Paşa, 135, 136, 197.

Kadri Bey (Binbaşı), 266, 273, 276.
Karaman, Sami Sabit, 273, 275.
Karl (İmparator), 82, 153, 162, 214-216.
Kenan Bey (Binbaşı), 267.
Kerenski, Aleksandr, 30.
Kiper, M. Selahattin, 272.
Kocaman, Keramettin, 269.
Konstantin (Kral), 44, 45.
Koptagel, Osman Nuri, 272, 277.
Kostaki Vayani Efendi, 201.
Kut, Halil, 263, 265.
Kürt Mustafa Paşa, 258.

Labens (Albay), 236.
Lenin, Viladimir İlyiç Ulyanov, 34, 35.
Ludendorf, Erich, 104.
Ludlof (Binbaşı), 267.
Lübke (Yüzbaşı), 267.
Lütfi Simavi Bey (Başmabeyinci), 240, 242.
Lütfü Bey (Yarbay), 266, 275.
Lvov (Prens), 36, 150.

Mahmut Bey (Binbaşı), 266.
Mahmut Hayret Paşa (Ferik), 258.
Marx, Karl,. 32.
Mecit Bey (Kurmay Yüzbaşı), 267, 271.
Mehmet Ali Bey (Yarbay), 272, 275.
Mehmet Hayri (Tarhan), 272, 274, 277.
Mehmet Hayri Bey (Yarbay), 272, 273.
Mehmet Nuri Bey (Binbaşı), 269.
Mehmet Şerif Paşa (Şurayı Devlet Reisi), 201.
Mehmet Ziya Paşa (Nafıa Nazırı), 201.
Memduh Bey (Bitlis Valisi), 73.
Merts (Binbaşı), 268.
Misak Makaryan, 258.
Moderow (Yarbay), 266.
Moiz Zeki, 258.
Muğlalı, Mustafa, 277.
Mustafa Arif Bey (Dahiliye Nazırı), 201, 256.
Mustafa Bey (Yüzbaşı), 60.
Mustafa Reşit Paşa, 201, 256.
Mescityan, Artin, 258.
Muzaffer Bey, 202.

Müller (Teğmen), 267.
Mümtaz Bey (Yarbay), 274, 276, 277.

Nabi Bey, 192.
Napolyon, 41.
Nasuhi Bey (Yarbay), 272, 275.
Nâzım Bey (Binbaşı), 73.
Nihat Bey (Binbaşı), 267.
Nihat Bey (Savcı), 258, 259.
Nikola I. (Çar), 220.
Nikola II. (Çar), 34-36, 150.
Nikola Nikolayeviç (Dük),. 52, 54.
Noyan, Basri, 270, 275.
Noyan, Kurtcebe, 263, 268.
Okday, İsmail Hakkı, 266.
Okyar, Ali Fethi, 130, 135, 217, 222, 223, 253, 255.
Orbay, Hüseyin Rauf, 153, 217, 239, 240, 252.
Osman Ata Bey (Yarbay), 265, 273.
Osman Şevki Bey, 135, 136.
Ostrovski (Binbaşı), 267.

Ömer Hulusi Efendi, 192.
Ömer Lütfi Bey (Binbaşı), 263, 265, 273.
Ömer Lütfi Bey (Yarbay), 263, 264.
Özgür, Veysel, 272, 277.
Özsü, Nurettin, 266, 272.
Özüdoğru, Şefik Avni, 266, 269.

Petro (Büyük), 41, 219.
Picot, Georges, 39.
Piçyef (General), 138.

Rahmi Bey (İzmir Valisi), 235, 236.
Refet Bey (Küçük), 61, 74.
Refik Bey,. 240.
Reşat Hikmet Bey (Hariciye Müsteşarı), 235, 239.
Reşit Akif Paşa, 193.
Rıza Paşa (Korgeneral), 22.
Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey, 201.
Ritter (Teğmen), 267.
Romanof, 150, 214.

Sabri Bey (Mebus), 256.
Sadık Bey (Teğmen), 63, 64, 70.
Sadullah Bey (Kurmay Yarbay), 235, 239.
Saip Bey(Yarbay), 268.
Sakarya, Rüştü (Albay), 266, 272, 275.
Salih (Hulusi) Paşa, 217.
Sami Bey (Bidayet Mahkemesi Sorgu Yargıcı), 259.
Sanders, Liman Otto von, 93,114, 123-127, 132-134, 136-139, 153, 271, 274, 277.
Savoie, Marcel 196.
Schierstüdt (Yarbay), 275.
Schmit (Yüzbaşı), 267.
Sedes, Ali Rıza, 263, 265, 266, 270, 277.
Senai, Osman, 62, 63.
Seymour, Hamilton, 220.
Solger (Binbaşı), 266.
Sözüer, Rıfat, 266, 268.
Staubwasser (Binbaşı), 268.
Steuber (Tuğgeneral), 267.
Sultan Mehmet Reşat,. 100, 216.
Süleyman İlhami Bey (Yarbay), 76.
Sykes, Mark, 39.

Şefik Avni Bey (Yüzbaşı),. ?
Şener, Şemsettin, 58, 62, 63, 66, 67, 74.
Şerif Bey, 197.
Şevket Bey (Albay), 275.
Şevket Bey (İstinaf Mahkemesi Üyesi), 258.
Şükrü Bey (Yarbay), 269.

Tahsin Bey (Yüzbaşı), 266.

Talat Paşa, 78, 79, 83, 115, 119, 130, 169, 191-194, 197-199, 204, 216, 245.
Talay, Rasim Ferit, 100, 204, 253.
Tevfik Bey (Yüzbaşı), 91, 234, 235.
Tevfik Paşa, 169, 192, 194, 196-198, 200, 201, 203-205, 216, 217, 249, 250, 252, 253, 255, 256.
Tezer, Şükrü, 63, 67, 69-71, 75, 173.
Tınaz, Naci, 263, 266, 271, 274, 277.
Tiller (Yarbay), 275, 276.
Townshend, Charles V. F., 31, 40, 193, 196, 229, 233-235, 239.
Troçki, Lev, 35.
Tunaboylu, İ. Hakkı, 271, 274, 277.
Türker, Galip (Binbaşı),. 65, 66, 272, 274.
Türkkan, Fahrettin,. 170, 270, 275.

Uzer, Tahsin, 127, 130.
Üçüncü, Cemal, 270.
Ürgüplü Hayri Efendi, 192.

Vahdettin (VI. Mehmet), 22, 41, 90, 95, 99-120, 130, 150, 169, 192, 194-203, 205-207, 209, 211, 213- 224, 226, 235, 240-242, 249, 250, 252-257.
Vandemir, Baki, 274.
Vecihi Bey (Binbaşı), 275, 276.
Vedemayer (Teğmen), 267.
Vehip Paşa (3. Ordu Komutanı), 73, 119, 121.
Venizelos, Eleftherios,. 44.
Von Berk,. 63, 64, 70, 71.
Von Dommes (Albay), 263, 265.
Von Ernstein (Binbaşı), 267.
Von Falkenhayn (Binbaşı), 267.
Von Groben (Yüzbaşı), 267.
Von Homskerk (Yüzbaşı), 267.
Von Kamps Höffner (Yüzbaşı), 267.
Von Kanik, Kont (Üsteğmen), 267.
Von Kiesling (Albay), 266.
Von Kommer, 273.
Von Kress (Kressenstein), 82, 84, 265.
Von Oppen (Albay), 126, 272, 275, 278.
Von Papen (Binbaşı), 267, 269, 271.
Von Pohler, Kont (Üsteğmen), 267.

Wilhelm II. (İmparator), 30, 44, 82, 99, 100, 103, 104, 154, 215, 216.
Willmer (Yarbay), 263, 265.
Wilson, Woodrow, 37, 147, 148.
Wolf (Binbaşı), 265.
Wolf (Teğmen), 267.

Yakobs (Levazım Müdürü), 267.
Yasin Hilmi Bey (Albay), 272, 275, 276.
Yusuf Franko Paşa,. 202.
Yusuf Ziya Bey (Yüzbaşı), 270, 275.

Zimmermann, Arthur, 37.
Ziya Paşa (Genelkurmay 2. Başkanı), 193.
Ziya Paşa (Nafıa Nazırı), 193.